Colleccion Antòni Nogués
de versions en aranés

10

ES MISERABLES

(part 3/5)

Mario

Victor Hugo

Colleccion Antòni Nogués

de

versions en aranés

ES MISERABLES

(part 3/5)

Mario

Victor Hugo

Colleccion Antòni Nogués
de
versions en aranés

Numèro 10 dera colleccion

Octobre de 2019

PRESENTACION

Antòni Nogués ei ua persona remirabla. Neishut en Torrent de Cinca (Òsca), eth 24 de seteme de 1943 obtenguec era Licenciatura en Medecina e Cirurgia, pera Universitat de Barcelona e de Doctor en Medecina pera Universitat de Lhèida. Ei especialista en Microbiologia Clinica. Era sua vida professionau a virat ath torn dera medecina. A estat Mètge Intèrn deth Servici de Pediatria der Espitau deth Mar de Barcelona (1973-75), Mètge Resident de Microbiologia der Espitau de Bellvitge (1976-78), Cap dera Seccion de Microbiologia der Espitau Universitari Arnau de Vilanova de Lheida (1979-2011) e Membre deth Grop de recèrca en Patologia Infecciosa der IRB (Institut de Recèrca Biomedica) de Lhèida. Tanben a exercit de Professor Associat dera Facultat de Medecina de Lhèida (1979-2010).

Era sua afección per aranés comencèc pòc abans de jubilar-se. Eth madeish explique que «*iniciauments, per pur curiosèr de conéisher ua lengua que se parlaue près des nòstes tèrres. Ara prumeria me calec estudiar peth mèn compde, pr'amor que non i auie "quòrum" entà hèr es corsi d'aranés ena UdL. Comencè damb eth " Cors d'Aranés", editat peth Conselh Generau, eth "Petit Diccionari" de Frederic Vergés, es "Vèrbs Conjugadi" e era "Gramatica Aranesa" d'Aitor Carrera*».

En 2011 se podec matricular e hèr es corsi des diuèrsi nivèus d'aranés ena UdL. Se liegec tot çò que s'auie publicat en aranés, e, «*ua causa que me choquèc fòrça siguec eth hèt de veir que fòrça paraules araneses, tanben se trapauen ena varianta deth catalan que se parlaue en mèn pòble (Franja de Ponent), p. e. andocien, sarabat, entà, ensolamar, amorrar en solèr, acochar, badina, etc, etc. qu'èren paraules que sonque les coneishia deth mèn pòble e jamès les auia entenut en d'auti pòbles catalans der entorn. Aquerò siguec un impacte important que me possèc definitivament en estudi der aranés*».

Auec ua atraccion pera revirada de libres e coma Antòni explique, siguec ua causa cojonturau: «*Ua des activitats en estudi der aranés èren es redaccions. Qu'ei ua activitat fòrça interessanta que te permet exprimir en aranés aquerò que vòs racondar. Mès entad aquerò te cau endonviar ua istòria, auer, per tant, imaginación, e estar-te bèth temps pensant çò que vòs díder. Un dia, de pòca imaginación entà endonviar fantasies, agarrè eth prològ d'un libre qu'auia sus era taula e l'arrevirè. E me n'encuedè de qué aquerò complie eth prètzèth d'exprimir causes en aranés, sense auer de dedicar eth temps en endonviar istorietes. E atau comencèc tot. Es prumèrs libres arreviradi èren es qu'auia a man ena mia estatgèra. Era lectura en aranés de çò qu'auia arrevirat me provoquèc ua satisfacción enòrma. Aguest gòi qu'ère pro entà hèr-me a seguir en aguesta activitat. Un dia decidí manar un petit libre ath responsable deth Servici de Politica Lingüística dera Val d'Aran, eth Sr. Jusèp Loís Sans damb fòrça pòur, plan, donques que non n'èra bric segur dera qualitat deth mèn trabalh. Mès era*

responsa que recebí siguec tant encoratjadora que, a compdar d'aqueth moment, decidí tier ues ores ath dia a arrevirar òbres ar aranés».

E Antòni Nogues non parèc de hèr traduccions, damb ua qualitat que milhore de dia en dia e que se pòt perfectament méter ath cant dera major part des boni trabalhs que se vien hènt des de diuèrsi sectors der emplec dera lengua. Antòni ei un scientific que met es metòdes de sciéncia ath servici dera traduccion. Eth sòn trabalh compde ja en aguesti moments damb mès de sèt mil pagines traduïdes. E pera qualitat deth sòn trabalh e ena volontat de meter-les a disposicion dera societat, damb era intencion de hèr-lo util, e de conservar aguest preciós legat auem convengut damb eth Sr. Nogues que de totes es sues traduccions, des dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ne haram ua difusion a trauès dera pagina web entà facilitar-ne er accés de toti. Enes pròxims mesi, ath delà der 1 de gèr de 2019, cada prumèr de mes penjaram un libre traduït per Antòni Nogués, enquia que siguen toti difosi. Es libres en aranés, objècte d'aguest acòrd son:

Guerra e patz de Lev Nicolàievic Tolstoi
Anna Karenina de Lev Nicolàievic Tolstoi,
Eth Latzèret de Tormes,
Es Frairs Karamazov de Fiódor M. Dostoievski,
Eth Buscon de Francisco de Quevedo,
Era Gitaneta de Miguel de Cervantes,
Era illustra serventa de Miguel de Cervantes,
Condes de Hans Chistian Andersen,
Es aventures de Tom Sawyer de Mark Twain,
Eth gelós extremenh de Miguel de Cervantes,
Eth licenciat Vidriera de Miguel de Cervantes,
Rinconete e Cortadilho de Miguel de Cervantes,
Crim e Castig de Fiódor M. Dostoievski,
Es Miserables de Victor Hugo

En 2017 era Acadèmia publiquèc, ena colleccion «modèls de tèxtes», **Eth mercadèr de Venècia**, de Shakespeare, traduït per Antòni Nogués.

E se quauquarrés, bèth lector, a era volontat de auer-ne ua còpia en papèr, o de disposar de bèra part, de bèra òbra, entà un ahèr posterior, d'aguest extraordinari trabalh, pòt meter-se en contacte damb aguesta Acadèmia.

Aguest ei eth camin der oferiment deth sòn trabalh ara societat qu'a trobat Antòni Nogués. *«Es jubiladi qu'an er auantatge de poder hèr, lèu tostemps, çò que vòlen e les agrade mès. Plan, donc, entà jo, eth hèt d'arrevirar, çò que liegi, ar aranés, qu'ei un gòi impagable».*

Jusèp Loís Sans Socasau
President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana
(Gèr de 2019)

PRESENTACION D'AGUESTA ÒBRA

Marius Pontmercy ei un joen estudiant, pretendent de Cosette. Nogués a optat per traduïr eth sòn nòm a Mario, en tot renonciar a Màrio, a Mari o ath madeish Marius que gaudissen de socializacion en d'auti endrets d'Occitània

Es aportacions deth traductor son importantes. Eth lenguatge de Victor Hugo non ei tostemp evident, e mès se pensam en qu'es scenaris dera novèla son multiples e variats e que tot soent còste adaptà'i es recorsi d'una petita varianta coma era aranesa.

S'a mès auem en compde que Nogués emplegue, en aguest cas, un tèxte intermiei, eth resultat finau aportarà era personalitat des tres intervenents, eth creador e es dus traductors. E, totun, Nogués consulte eth tèxte originau entà valorar eth resultat.

Analizem quauqui resultats en comparar era traducccion de bèth bocin de "Mario" damb era version originau "Marius".

Que faisait-on dans le salon de madame de T. ? On était ultra. Être ultra ; ce mot, quoique ce qu'il représente n'ait peut-être pas disparu, ce mot n'a plus de sens aujourd'hui. Expliquons-le. Être ultra, c'est aller au delà. C'est attaquer le sceptre au nom du trône et la mitre au nom de l'autel ; c'est malmener la chose qu'on traîne ; c'est ruer dans l'attelage ; c'est chicaner le bûcher sur le degré de cuisson des hérétiques ; c'est reprocher à l'idole son peu d'idolâtrie ; c'est insulter par excès de respect; c'est trouver dans le pape pas assez de papisme, dans le roi pas assez de royauté, et trop de lumière à la nuit...	Mès, se qué hègen ena reunion dera senhora T.? Èren oltres? E qué vò díder èster oltra? Aguesta paraula que non a, aué, significacion encara que çò que represente non age despareishut. Expliquem-la. Èster oltra qu'ei vier mès enlà; ei hèr era guèrra ath scèptre en nòm deth tron, e ara mitra en nòm der autar; ei mautractar çò que s'arrossègue; ei lançar enes shivaus d'atelatge entà que vagen mès rapid; ei censurar eth fogairon perque crème pòqui erètges; ei repotegar ar idolatra pera sua pòca idolatria; ei insultar per excès de respècte; ei trapar en Papa pòc papisme, en rei pòc reialisme e fòrça lum ena net...

Nogués a sabut adaptar "ultra" a "oltra", ua senzilha adaptacion grafica en tot mantier era fonetica que se presente damb fòrça resolucion. E en moment de definir "oltra", eth traductor entre en un vocabulari literari que non ei evident ena vida de cada dia dera Val d'Aran: "mitra", "atelatge", "fogairon" (per bûcher) , "repotegar" (per reprocher), "censurar" (per chicaner")… Dilhèu discreparam de cèrtes opcions, dilhèu escuelheríem d'autes solucions, mès se qu'ei important ei qu'eth tèxte mantengue eth sòn sentit, eth sòn esperit… Se qu'ei important ei de conéisher que Nogués, damb un critèri personau ac a interpretat d'aguesta forma… totalament valida, totalament corrècta.

Il était vers le milieu de cette rue près d'un mur très bas qu'on peut enjamber à de certains endroits et qui donne dans un terrain vague, il marchait lentement, préoccupé qu'il était, la neige assourdissait ses pas ; tout à coup il entendit des voix qui parlaient tout près de lui.	Ère coma ena mitat d'aguest carrèr, près d'ua tapia plan baisha, que se podie sautar en bèri lòcs, que daue entà un terren èrm; caminaue tot doç, cogitós; era nhèu amortesie eth bronit des sòns passi, quan de pic entenec votzes que parlauen apròp d'eth.

Un "mur très bas" ei un "tapia", "enjamber" ei "poder sautar", Un "terrain vague" ei un "terren èrm", "marcher lentement" ei "caminar tot doç", "préoccupé" ei "cogitós" e "assourdir" ei "amortesir". Son es opcions deth traductor, son es eleccions que dan personalitat determinada ath tèxte, d'un tèxte que naturaument afectarà era nòsta lectura. Era traduccion a de mantier er esperit dera creacion originau que s'a de barrejar damb era personalitat deth traductor e transmeter es dues visions.

L'inspecteur jeta sur Marius le coup d'oeil de Voltaire à un académicien de province qui lui eût proposé une rime ; il plongea d'un seul mouvement ses deux mains, qui étaient énormes, dans les deux immenses poches de son carrick, et en tira deux petits pistolets d'acier, de ces pistolets qu'on appelle coups de poing. Il les présenta à Marius en disant vivement et d'un ton bref : – Prenez ceci.	Er inspector dirigic a Mario era madeisha guardada qu'aurie dirigit Voltaire a un academic de província que l'auesse dat un consonant. Calèc damb un solet movement es dues mans, qu'èren enòrmes, enes dues immenses poches deth sòn mantèl, e treiguent d'eri dues petites pistòles d'acèr, d'aguestes que se criden canhòtets, les ac presentèc a Mario, en tot dider-li viuaments e damb un ton brèu: - Cuelhetz aquerò.

Se Victor Hugo compare era guardada de Marius ath "coup d'oeil de Voltaire à un académicien de province" en ua metafora extraordinària, Nogués sap que pòt descriuec coma era " guardada qu'aurie dirigit Voltaire a un academic de província" e qu'açò manten eth madeish contengut. Quan Hugo ditz qu'es " deux petits pistolets d'acier, de ces pistolets qu'on appelle coups de poing" ei " dues petites pistòles d'acèr, d'aguestes que se criden canhòtets" manten tot er esperit e dòte ara òbra dera sua personalitat. E en definitiva ua traduccion se tracte, justament d'açò, d'adaptar, de crear, de transméter es dues personalitats, era deth creador e era deth traductor ena madeisha òbra.

Jusèp Loís Sans Socasau
President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

ES MISERABLES

Victor Hugo

Tresau Part

Mario

Libre prumèr: París estudiat en sòn atòm.

I.- Parvulus.

París qu'a un hilh, e era seuva un audèth. Er audèth se cride parrat; eth hilh se cride tafurèl.

Amassatz aguestes dues idies que contien, era ua tot eth focus de lum, era auta tota era auròra; hètz que se tumen aguesti dus bualhs, París e era enfantesa, e resulte un petit èsser: *Homuncio*, coma diderie Plauto.

Aguest petit èsser ei plan alègre. Non minge toti es dies e vie enes espectacles, se li va ben, totes es nets. Que non a camisa sus es sues carns, ne sabates enes pès, ne losat sus eth cap; coma es audèths, que non an arren d'aquerò. A de sèt a tretze ans, viu en bandes, pataquège er empeirat, demore en aire liure, vestís un vielh pantalon deth sòn pair que l'arribe mès enlà des talons, un vielh chapèu de quinsevolh aute pair, que se li cale enquias aurelhes, un solet betrèle d'òrle auriò; cor, espie, pregunte, pèrd eth temps, rosigue pipes, renègue coma un condemnat, frequente era tauèrna, coneish as lairons, tutège as hemnes dera vida, parle calò, cante cançons obscènes e non a mau còr. Aquerò ei pr'amor qu'a ena amna ua pèrla: era innocéncia. E es pèrles non se dissòlen ena hanga. Tant qu'er òme ei mainatge, Diu que vò que sigue innocent.

Se se preguntèsse ad aguesta grana ciutat: "Qui ei aguest?" Responerie: "Qu'ei eth mèn hilh".

II.- Senhaus particulars.

Eth petit tafurèl de París ei eth hilh nan d'ua giganta.

Non exageram; aguest querubin der arriuet vestís bèth còp camisa, mès que sonque, alavetz, n'a ua; qu'a quauqui còps sabates, mès que non sòlen auer sòla; a a viatgtes casa, e l'estime, perque en era trape a sa mair; mès que preferís eth carrèr, donques qu'en eth i trape era libertat. Tie es sòns jòcs particulars, era sua malícia, que normauments ei er òdi as botiguèrs; es sues metafòres, morir se ditz en sòn lengatge *minjar chicorèies pera arraïc*; es sues ocupacions son proporcionar coches de loguèr, baishar er estriu des veitures, establir eth pas d'un trepader en aute es dies de ploja, çò que se cride hèr *pònts des Arts,* anonciar publicaments es discursi dera autoritat en per deth pòble francés, apregondir es juntures der empeirat. Qu'a era sua pròpia moneda que se compause de toti es bocins de coeire que trape en carrèr. Aguesta curiosa moneda, que cuelh eth nòm de *loques*, a un curs invariable e plan ben ordenat entre aquera redusida societat de gitanets.

Plan, donc, qu'a era sua fauna qu'observar suenhosaments enes cornèrs: era bèstia de Diu, eth pedolh de cap de mòrt, eth cambalong, eth "diable", insècte nere que menace torçant era coa armada de dus còrnes. Qu'a eth sòn monstre fabulós, damb escaumes en vrente sense èster un ludèrt, damb vertelhs ena esquia sense èster un grapaud, que s'està enes horats des horns vielhs de caudea e des potzi secs; nere, pelut, viscós, que s'arrossègue, ja lenta, ja rapidaments; que non cride, mès que guarde; tan terrible, qu'arrés l'a vist jamès. Aguest monstre se cride salimana. Cercar salimanes entre es pèires qu'ei un plaser extraordinari, e non mens n'ei eth quilhar er empeirat e veir es escrauats. Cada region de París ei celèbra pes descurbiments interessants qu'en era se pòden hèr. Enes magasèms des Ursulines que i a fissacòls; en Panteon, centcames; enes clòts deth camp de Mart, culhèrs.

Per çò des dites, es d'aguest mainatge non son mens notables qu'es de Telleyrand: non cedís ad aguest en cinisme, mès lo guanhe en aunestetat. Qu'ei dotat de cèrta alegria imprevista; desconcèrte as botiguèrs damb era sua hòla arridalhada. Eth sòn diapason recor toti es tons, dès er elevat drama enquiara scèneta.

Passe un enterrament; entre es qu'acompanhen ath mòrt i a un mètge:

- Cara!, cride un tafurèl. De quan ei qu'es mètges amien es sues pròpies òbres?

D'auti còps, ath miei dera gentada, un òme grèu, ornat damb lunetes e jòies, se vire indignat, e ditz:

- Brigand, vies de cuélher "era cintura" dera mia hemna.

- Jo, senhor? Escorcolhatz-me!

III.- Se divertís.

De nets, er *homuncio*, gràcies a quauqui sòus que tostemp a era manèra de hèr-se a vier, entre en un teatre. Tanlèu trauèsse aqueth lumedan magic se transfigure: qu'ère eth tafurèl e se transforme en un oistiti. Es teatres son ua sòrta de vaishèth liure qu'a era cala naut de tot: en aguesta cala ei a on puge er oistiti. Er oistiti ei ath tafurèl çò qu'era parpalhòla ara eruga; ei eth madeish èsser, mès volant e guaitant. Qu'ei pro èster aquiu, vessant alegria damb eth sòn poderós entosiasme damb eth sòn picar de mans semblable ath picar d'ales, entà qué aquera cala estreta, fetida, escura, lèja, pòc sanitosa, repugnanta, abominabla, se cride eth Paradís. Autrejatz a un èsser çò d'inutil e treiguetz-li çò de besonh e auratz a un tafurèl.

Eth tafurèl non ei mancat de cèrta intuicion literària. Era sua tendéncia, ac didem damb tot eth dolor degut, que non serie eth gust classic, qu'ei per natura pòc academic. Podem veir un exemple d'aquerò ena popularitat dera senhoreta Mars, popularitat qu'en aguest petit public de mainatges turbulents ère abonada damb quauquarren d'ironia. Eth tafurèl la cridaue senhoreta *Muche*.

Aguest èsser cride, se'n burle, se botge, lute, amie parracs coma un mainatge petit, pelhòts coma un filosòf; pèsque enes aigües lordes, cace enes escoladèrs, trè alegria dera immondícia, foetège es carrèrs damb era sua loquacitat, flaire e mossègue, fiule e cante, aclame e sorriscle, entone er *alleluia* damb musica deth Mambrú, salmège toti es ritmes, dès eth *De Profundis* enquiara Mascarada, trape sense cercar, se'n sap de çò qu'ignòre, ei espartan enquiara avarícia, lhòco enquiara sabença, liric enquiara obscenitat, s'arraulirie en Olimp, se volude enes hiems, e ges caperat d'esteles. Eth tafurèl de París qu'ei Rabelais en petit. Non ei content damb es sòns pantalons se non an pòcha entath relòtge.

S'estone plan pòc, s'espaurís mens encara, convertís es supersticions en cançons, des.hole es exageracions, hè publics es mistèris, trè era lengua as apareishudi, desmonte as hantaumes, introdusís era caricatura enes iperbòles epiques. E aquerò non vò díder qu'eth tafurèl sigue prosaïc; fòrça luenh d'aquerò; mès remplace era vision solemna pera farsa dera fantasmagoria. Se se li presentèsse Adamastor li diderie: "Camina! Espantaudèths!"

IV.- Que pòt èster util.

París comence en pèc e acabe en tafurèl; dus èssers que non pòt auer ua auta ciutat: era acceptacion passiua que se satisfè damb eth guardar e damb era iniciatiua inagotabla; Prudhome e Fouillou. Sonque París a ad aguesti ena sua istòria naturau. Eth pèc represente ara monarquia; eth tafurèl ara anarquia.

Eth palle hilh des banlègues de París viu e se desvolòpe, s'avitze e se "desavitze" en patiment, en preséncia des realitats sociaus e des causes umanes, coma un testimóni cogitós. Se le cre indiferent; que non n'ei. Guarde, prèst tostemp a arrir-se'n, mès prèst tanben a d'autes causes. Copacaps, abusi, ignominia, opression, iniquitat, despotisme, injustícia, fanatisme, tirania, compde damb eth tafurèl indiferent! Aguest mainatge que creisherà.

De quina pasta s'a hèt? Dera prumèra hanga que s'a trapat. Un sarpat de hanga e ua bohada, coma Adan. Qu'ei pro que passi Diu; e tostemp a passat un Diu peth tafurèl. Era fortuna trabalhe entad aguest petit èsser e entenem, erosaments, era aventura. Aguest pigmèu pastat damb era grossièra tèrra comuna, ignorant, iletrat, trebolat, vulgar, populacièr, serà un joni o un beoci? Demoratz, *currit rota*, er esperit de París, aguest dimòni que cree es hilhs der edart e es òmes deth destin, ath revés der terralhèr latin, hè deth cantre ua anfòra.

V.- Es sues frontères.

Eth tafurèl estime era ciutat e estime tanben era solitud; qu'a fòrça causes de sabent: *urbis amator*, coma Fusco; *ruris amator*, coma Flaco[1].

Eth caminar errant soniant, entà un filosòf, qu'ei emplegar fòrça ben eth temps, mès que mès en aguesta sòrta de camp bastard pro lèg, mès estranh, e compausat de dues natures qu'entornègen quauques granes ciutats, e entre eres París. Contemplar es banlègues, qu'ei contemplar un anfibi. S'acaben es arbes e comencen es losats; s'acabe era èrba e comencen es empeirats; s'acabe eth soc e comencen es botigues; s'acaben es clòts e comencen es passions; s'acabe eth mormolh uman; e d'aguest contrast vie un interès extraordinari.

D'aciu es passègi sense cap objectiu, en aparença, deth soniaire per aguesti lòcs pòc atrasents e designadi tostemp peth passejaire damb er epitèt: *tristi*.

Eth qu'escriu aguestes linhes a estat pendent fòrça temps rondaire des barralhes de París, que son entada eth ua hònt de prigonds rebrembes. Aquera potja talhada, aqueres corsères plies de pèira, aquera argila, aqueres marles, aqueri gesi, aquera aspra monotonia d'èrms e guarets, es plantades de frutèrs dorièrs des ortalans descubèrts còp sec ath hons, aquera barreja de çò de campanhard e çò d'urban, aqueri vasti cornèrs a on es tambors dera garda balhen de contunh rambalhoses leçons, en tot hèr ua sòrta de simulacre incomplet d'ua batalha, aqueri desèrts de dia e tutes de lairons de nets, era mòla deishada d'anar que vire possada peth vent, es aparelhs d'extraccion des pèires gròsses, es tauèrnes enes cantoades des cementèris, er encantament misteriós des granes tàpies ombriues que talhen a escuaire immensi e vagui terrens negadi de solei e plei de parpalhòles; tot aquerò que lo tirassaue. Lèu arrés coneish aqueri lòcs singulars, es potzi dera nhèu, es barrancs, es tristi murs de Grenelle pintadi de trets, eth Mont Parnasso, eth Barranc des Lops, es Aubiers sus era pala deth Marne, eth monte der Arrat, era hòssa d'Issoire, era Pèira Plana de Chatillon, a on i a ua peirèra vielha agotada que solet se tie entà criar misharnons e que forme arràs de tèrra un param de hustes poirides. Eth camp de Roma ei ua idia, eth de París que n'ei ua auta: pr'amor que non

1 Hè referéncia a un tèxt de Horacio.

veir en çò que mos aufrís un orizon, senon es camps, es cases o es arbes qu'ei demorar-se ena superfícia; es aspèctes des causes son pensaments de Diu. Eth lòc qu'ua planhèra se junh a ua poblacion qu'a tostemp ua cèrta malenconia penetranta. Era natura e era umanitat parlen ath còp e apareishen es originalitats locaus.

Eth qu'a caminat errant coma nosati per aguestes solituds pròches as nòstes banlègues, que se poirien cridar es limbs de París, an desnishat aciu e enlà, en cornèr mès abandonat, en moment mès inesperat, darrèr d'un terren pòc poblat o en angle d'ua lugubra paret, mainatges acorropadi confusaments, fetids, plei de hanga e de povàs, rosigadi, esperluadi, que hèn ath quilho, coronadi de floretes: son es mainatges de familhes praubes escapadi. Eth baloard exterior qu'ei eth sòn miei respirable; es entorns les apertien e en eri an era sua escòla de vaquèrs; aquiu canten ingenuaments eth sòn repertòri de bastrusses cançons; aquiu estan, o mielhor dit, aquiu viuen luenh de tota guardada, jos eth doç solei de mai o de junh, ajulhadi ar entorn d'un clòt hèt ena tèrra, hèn as pèiretes, discutint per un sò, irresponsables, hujudi, deishadi d'anar, erosi; e quan vos ven, se'n bremben de qué an ua industria, de qué les manque guanhar-se era vida, e vos aufrissen en venda ua vielha cauceta de lan plia de sautareths o un manat de lilàs. Er encontre d'aguesti mainatges ei ua des màger, encara que mès doloroses, gràcies des entorns de París.

Quauqui còps, en aqueth molon de gojats i a quauques mainades (dilhèu es sues fraies), ja lèu gojates, primes, nervioses, tocades peth solei e per aire, caperades de pigues, coronades de blat e babòls, alègres, esquiues, descauces; Quauques ues mingen cirères entre es horments; se les enten arrir pera tarde. Aguesti grops viuaments illuminadi per ua lum deth meddia, o aubiradi en crepuscul, ocupen ath pensaire; e aguestes visions se barrègen damb es sòns pensaments.

París ei eth centre, eth sòn camp l'entornege; entad aguesti mainatges que non i a mès mon. Jamès van mès enlà, non pòden gésser dera atmosfèra parisenca, dera madeisha manèra qu'es peishi non pòden gésser dera aigua. Entada eri, a dues legues des barralhes que non i a arren; Ivry, Gentilly, Arcueil, Belleville, Aubervilliers, Menilmontant, Choisy-le-Roi, Billancourt, Meudon, Issy, Vanvres, Sevres, Puteaux, Neuilly, Gennevilliers; Colombes, Romainville, Chatou, Asnieres, Bougival,

Nanterre, Enghien, Noisy-le-sec, Nogent, Gournay, Drancy, Gonesse; aquiu que i é era fin der univèrs.

VI.- Un shinhau d'istòria.

Ena epòca lèu contemporanèa que se passe era accion d'aguest libre, non i auie, coma aué, agents dera policia en cada cantoada (benefici que non ei aguesta era ocasión de discutir); es gojats vagabonds abondauen en París. Es estadistes balhen coma tèrme miei dus cents seishanta mainatges sense asil, recuelhudi alavetz annauments pes rondes de policia enes terrens dubèrti, enes cases en contruccion e jos es vòutes des pònts. Un d'aguesti nins que se hec famós, a costat "es irongletes deth pònt d'Arcole". Mès aguest qu'ei eth mès desastrós des simptòmes sociaus; pr'amor que toti es crims der òme comencen ena ociositat des sòns prumèrs ans.

Totun aquerò, mos cau exceptuar a París, en creir qu'aguesta excepcion ei justa, a maugrat deth rebrembe que viem d'evocar. Tant qu'en d'autes granes ciutats, un gojat vagabond ei un òme perdut; tant que, en lèu pertot, eth mainatge autrejat ada eth madeish està abandonat, de bèra manèra, a ua sòrta d'immersion fatau, enes vicis publics, qu'avale en eth era aunestetat e era consciéncia; eth tafurèl de París, didem, tan rosigat e tan corromput ena superfícia, se trape interioraments intacte. E ei ua causa magnifica, que mos cau hèr veir aciu, e que lutz ena esplendida probitat des nòstes revolucions populares, era incorruptibilitat que vie dera idia, qu'ei en aire de París, coma era sau ena aigua der ocean. Respirar er aire de París, que consèrve era amna. Mès que non s'opause, de cap des manères, ara opression de còr que sent cada còp que se trape a un d'aguesti mainatges ar entorn des quaus semble que se ven flotar es hius trincadi dera familha. Ena civilizacion actuau, tant incomplèta encara, non ei guaire estranha aguesta trincadura dera familha, perdent-se ena ombra, ignorant çò que les a arribat as hilhs e deishant quèir bocins deth sòn còr en carrèr. D'aciu vien es destins desconeishudi; e aquerò se cride, donques qu'a eth sòn nòm, "èster abandonat enes carrérs de París".

Mos cau díder de passa qu'aguest abandon de mainatges non trapaue guaira oposicion ena anciana monarquia. Quauqui costums d'Egipte e de Bohemia, enes baishes regions, ère ua causa que convenie as nautes esfères e as poderosi. Er òdi ar ensenhament des hilhs deth pòble qu'ère un dògma. De qué servissen es "mieges lums?". Tau ère era consigna. Eth mainatge vagabond ère eth corollari deth mainatge ignorant.

Ath de là d'aquerò, era monarquia auie, repetidi viatges, besonh de gojats, e alavetz escorcolhaue es carrèrs.

En temps de Loís XIV, entà non vie mès luenh, eth rei volie, damb rason, crear ua esquadra. Era idia qu'ère bona; mès veigam era manèra. Que non podie auer esquadra s'ath cant deth bòsc de veles, jogalha deth vent, e entà remolcar-lo, sivans siguesse convenent, non se possedie eth vaishèth que va entà a on un vò, a fòrça de rem o de vapor; es galères èren alavetz ena marina, çò que son aué es vapors. Mancaue, donc, galères, e coma es galères non se botgen sense galiòts, les calie tanben galiòts. Colbert hège qu'auesse a trauèrs des intendents provinciaus e des tribunaus eth màger nombre possible de galiòts; e era magistratura se prestaue ad aquerò damb plaser. Qu'amiaue un òme eth chapèu botat, tant que passaue ua processon; actitud d'ugonòt: tà galeres. Se trapaue un gojat en carrèr, damb era condicion qu'auesse quinze ans, e non auesse a on ajaçar-se: tà galeres. Gran reinatge; gran sègle.

En temps de Loís XV despareishien es mainatges de París; era policia les agarraue, non se sap entà quin misteriós destin. Se gasulhaue damb pòur de monstruoses suposicions sus es banhs purpurèus deth rei. Barbier parle simplaments d'aguestes causes. Se passaue quauque còp qu'es exempts que perseguien as mainatges n'agarrauen a quauqu'un qu'auie pairs. Es pairs desesperadi acodien as exempts. Intervenguie alavetz eth tribunau, e manaue penjar, a qui?, as exempts?. Non, as pairs.

VII.- De com eth tafurèl ocupe un lòc enes classificacions dera India.

Era coquinaria parisenca ei lèu ua casta. Se poirie díder: eth tafurèl nèish.

Aguesta paraula tafurèl (*gamin*) s'estampèc per prumèr viatge, e passèc deth lengatge popular entath literari en 1834. Apareishec en ua òbra titolada: *Claudi Gueux (Claudi eth mendicant).* Er escandal que siguec gran; mès era paraula passèc, e s'acceptèc.

Es elements que constituissen era consideracion des tafurèls entre eri, que son plan diuèrsi. Mo'n sabem d'un qu'ère fòrça respectat e admirat per auer vist quèir a un òme de naut dera tor de Nòsta Senhora; un aute per auer artenhut calar-se en pati interior a on èren temporauments botades es estatues dera copòla des Invalids, e auer "rapinat" un shinhau de plom. Un aute per auer vist volcar ua diligéncia; un aute, perque "coneishie" a un soldat que lèu deishèc guèrch a un paisan.

Damb aquerò s'explique era seguenta exclamacion d'un tafurèl parisenc, epifonema prigond que se'n arrís eth vulgar sense comprenè'c: "Diu de Diu! Be n'aurè jo de malastre! Díder qu'encara non è vist quèir ad arrés d'un cincau estatge!"

Tanben ei notabla aguesta auta frasa d'un campanhard: "Oncle Tau, s'a mòrt era vòsta hemna dera sua malautia; per qué non auetz cridat ath mètge?" "Qué voletz, senhor! Nosati es praubi *mos morim solets*". Mès s'en aguesta frasa se ve era passivitat deth pòble, ena seguenta se desnishe era anarquia liurepensaira deth tafurèl des banlègues. Un condemnat a mòrt escote ath sòn confessor en camin deth suplici. Eth hilh de París cride: "Que parle eth clergat. Ò!, be n'ei de covard!"

Que li balhe importància ath tafurèl ua cèrta audàcia en matèria de religion; èster un esperit fòrt qu'ei çò que conven.

Era assisténcia as execucions qu'ei entada eth un déuer. Mòstre era guilhotina e se n'arrís. La cride de diuèrses manères: Finau deth sopar, Mòca, Era tia de çò de blu (eth cèu), Eth darrèr mòs, eca. Entà non perder-se arren der espectacle escale es parets, se quilhe enes balcons, puge enes arbes, se penge des rèishes, s'abrace as humeneges. Eth tafurèl que nèish lausaire, dera madeisha manèra que nèish marin. Un losat non l'espaurís mès qu'un pau de vaishèth. Que non i a cap hèsta qu'egale ara de Greve.

Sanson (eth borrèu) e er abad Montes (eth capelhan dera preson) son es vertadèrs nòms populars. S'ahisque ath pacient entà encoratjar-lo: bèth còp se l'admire. Lacenaire, quan ère tafurèl, didec, vedent morir damb valor ar atròç Dautun, aguesta frasa, qu'embarre un avier: "Que l'è enveja". Ena coquinaria non se coneish a Voltaire, mès se coneish a Papavoine. Se confon ena madeisha legenda as "politics" e as assassins. Se sauve per tradicion eth rebrembe deth darrèr vestit de toti. Saben que Tolleron amiaue ua casqueta de fusada, Avril ua casqueta de lueira, Louvel un chapèu redon, qu'eth vielh Delaporte ère cauvet e venguec sense arren en cap; que Castaing ère vermelhenc e fòrça beròi; que Bories auie ua barba romantica; que Joan Martin conservaue es betrèles, e que Lecouffe e sa mair anauen pelejant. "Non vos botètz ena cara eth tistèr", les cridèc un tafurèl. Un aute, pr'amor de veir passar a Debacker, estant plan petit, pugèc en un fanau deth cai. Un gendarme, qu'ère aquiu, arroncilhe es celhes. "Deishatz-me pujar, senhor gendarme", ditz eth tafurèl. E entà atrendir ara autoritat, hig: "Que non queirè". "Que m'ei parièr que quèigues", responec eth gendarme.

Ena coquinaria, un malastre memorable que s'aprècie fòrça. S'arribe en cim dera consideracion se se passe qu'un se talhe "enquiath uas". Es punhs non son petits elements de respècte; ua des causes qu'eth tafurèl ditz mès a gust ei: "Jo que sò plan fòrt, tè!". Èster esquerrèr qu'ei envejable. Èster guèrch, qu'ei massa.

VIII.- A on se liegerà ua bona pensada deth darrèr rei.

En ostiu que vie a èster ua gargolha; ena tarde, quan hè nets, dauant des pònts d'Austerlitz e de Jena, de naut des molons de carbon e des bancs de bogadères, se lance de cap entath Sena, desaubedint d'ua manèra estonanta totes es leis deth pudor e dera policia. Ça que la, coma que son en tot susvelhar as agents, arribe ua situacion dramatica, que dèc lòc un viatge a un crit frairau e memorable; crit que siguec celèbre en 1830, e ei un avís estrategic d'un tafurèl a un aute: se mesure coma un vèrs de Homero, damb ua notacion lèu tant inexplicabla coma era *melopea eleusiana* des *panatenèes*[2], trapant-se aciu reprodusit er ancian *evohé*[3]. Qu'ei aguest: *Ohé, Titi, Cheeé y a de la grippe, y a de la cogne, prends tes zardes eth va-t'en; passe par l'egout*.

Quauqui uns d'aguesti mosquits, atau se criden ada eri madeishi, saben liéger; d'auti saben escríuer, e toti saben empastissar es parets. Que non an cap de dobte a aquerir mejançant ua misteriosa ensenhança mutuau totes es abiletats que pòden èster dables entara causa publica: de 1815 enquia 1930 imitaue era clacada deth piòc; de 1830 enquia 1848 empastissaue ua pèra enes parets. Ua tarde d'ostiu, Loís Felip, que tornaue entà palai a pè, vedec a un d'aguesti petitonhs que sudaue e se quilhaue entà pintar damb un carbon ua gigantesca pèra en un des pilars deth brescat de Neuilly; eth rei, damb aquera bontat qu'eretèc d'Enric IV, ajudèc ath coquinhon, acabèc de traçar era pèra e li balhèc un loís, en tot dider-li: "Aciu que i a tanben ua pèra". Ath tafurèl li shaute tanben eth rambalh; li shaute un estat violent. Detèste as "prèires". Un dia, en carrèr dera Universitat, un d'aguesti tafurèls li hège un pam de nas ara pòrta-cochera deth numèro 69. "Per qué hès açò en aguesta pòrta?", li preguntèc un que passaue; e eth responec: "Perque aciu i demore un prèire". E, plan que òc, aquiu i demore eth Nunci. Totun, quin que sigue eth volterianisme deth tafurèl, se li ven era escadença de hèr-se escolan, dilhèu l'accèpte, e alavetz ajude a missa damb consideracion. Que i a dues causes qu'en eres se retire a Tantalo, e que desire tostemp, sense jamès artenher-les: esbauçar ath govèrn e que li cosen eth pantalon.

2 Hèstes des grecs en aunor a Atenea.
3 Exclamacion qu'es bacantes invocauen a Baco.

Eth tafurèl, en estat perfècte coneish a toti es agents de policia de París, e se'n sap, tostemp que ne trape bèth un, dar-li eth sòn nòm, donques qu'a es sòns nòms ena punta dera ungla. Estúdie es sòns costums, e a anotacions particulares sus cadun d'eri: lieg coma en un libre dubèrt enes amnes dera policia; atau, vos poirà díder de seguit, e sense estramundar: "Tau ei un *traïdor,* Quau ei plan *dolent*; aguest ei *gran*, aqueth *ridicul*, e totes aguestes paraules: traïdor, dolent, gran, ridicul an enes sòns pòts un significat particular; aguest se pense qu'eth Pònt Nau ei sòn, e enebís *ara gent* passejar-se pera cornissa dehòra deth parapet; er aute a eth costum de tirassar es aurelhes *as persones*", eca.

IX.- Eth vielh esperit des gals.

Aguesta sòrta de gojats existie en Poquelin (Molière), hilh des mercats; l'auem tanben en Beaumarchais. Aguesta coquinaria qu'ei ua ombra der esperit gal. Associada ath bon sens li balhe fòrça, coma er alcoòl ath vin. Quauqui viatges qu'ei un defècte. Homero repetís fòrça còps çò qu'è dit adès, ei vertat, e se pòt díder que Voltaire hè coquinaries. Camil Desmoulins qu'ère des banlègues. Championet, que tractaue brutauments es miracles, auie gessut des carrèrs de París; de petit auie negat es portaus de Sant Joan de Beauvais e de Sant Esteve deth Monte; auie tutejat era urna de Santa Genoveva entà, dempús, dar ordes en Napols ara fiòla de Sant Genaro.

Eth tafurèl de París ei respectuós, ironic e insolent. Qu'a lègi dents pr'amor qu'ei mau neurit, e eth sòn estomac patís; e bons uelhs perque ei agudent. Dauant de Jehovà sautarie a pès junts es gradons deth paradís. Qu'ei fòrt entara luta a còps de sabata. Toti es creishements li son possibles. Jògue en arriuet e se lhèue enes revòutes; eth sòn cinisme persistís dauant dera mitralha; qu'ère un tafurèl, e ei un eròi; coma eth teban secodís era pèth deth leon: eth tambor Bara ère un tafurèl de París; cride: "Tà dauant!", coma eth shivau dera escritura; ditz: "Va!", e en ua menuta vie a èster de gojatet en gigant.

Qu'ei hilh de lim, e tanben de çò d'ideau. Mesuratz aguesta escala que va de Molière enquia Bara.

En resumit, eth tafurèl ei un èsser que se divertís, pr'amor qu'ei malerós.

X.- *Ecce* París, *ecce homo*.

Entà resumí'c, ara, tot, mos cau díder qu'eth tafurèl de París, aué, coma eth *graeculus* de Roma en d'auti tempsi, ei eth pòble mainatge qu'a en front es arrupes deth mon vielh.

Eth tafurèl qu'ei ua gràcia dera nacion, e ath madeish temps ua malautia; malautia que mos cau guarir damb era lum.

Era lum guarís.

Era lum illumine.

Totes es generoses irradiacions sociaus vien dera sciéncia, des letres, des arts, dera educacion. Formatz òmes, formatz òmes. Illuminatz-les entà que non s'escauhuen. Tard o lèu, era magnifica question dera instruccion universau s'establirà damb era irresistibla autoritat dera vertat absoluda e alavetz es que govèrnen jos era vigilància dera idia francesa auràn d'escuélher entre es hilhs de França o es tafurèls de París, entre es ahlames ena lum, o es huecs presomptuosi enes tenèbres.

Eth coquinhon represente a París e París represente ath mon.

Pr'amor que París ei un totau: ei era copòla deth gènre uman. Aguesta prodigiosa ciutat qu'ei un resumit de toti es costums viui e mòrts. Qui ve París, ve çò de prigond de tota era istòria damb eth cèu e es constellacions enes intervaus. París qu'a un capitòli, er Hotel dera Ville; un Partenon, Nòsta Senhora; un Monte Aventino, eth barri de Sant Antòni; un Asinario, era Sorbona; un Panteon, eth Panteon; ua via sacra, eth baloard des italians; ua Tor des Vents, era opinion; e a remplaçat es Gemonias damb eth ridicul. Eth sòn *majo* se cride eraud (*faraud*); eth sòn transiberian se cride banleguèr (*faubourien*); eth sòn *hammal* se cride eth fanfarron (*le fòrt*) deth mercat; eth sòn *lazzarone* se cride eth *pègre*; eth sòn *cockney* se cride eth guiterós (*gandin*). En París se trape tot çò que i a en quinsevolh aute lòc. Era verdulaira de Dumarsais que se pòt comparar damb era vendeira d'èrbes d'Euripides; eth discobòl Veyano reviu en dançaire de còrda Forioso; Terapontigono Miles qu'estarie plan ben de bracet damb eth granadèr Vadeboncoeur; Damasipo eth negociant viuerie erós entre es vendeires de pelhòts e de hèr vielh; Vincennes cuelherie a Socrates madeish qu'era Agora embarrarie a Diderot; Grimod dera Reyniere a

desnishat era manèra de hèr *roastbeef* damb greish, coma Curtilo endonvièc er eriç padenat; vedem reaparéisher jos eth glòb der Arc dera Estela eth trapèci de Plauto; er avalaespades deth Pecilo endonviat per Apuleyo, ei er avalaespades deth Pònt Nau; eth nebot de Rameau e Curculion eth parasit corren amassa; Ergasilo poirie èster presentat ena casa de Camaceres per Aigrefeuille; es quate elegants de Roma, Alcesimarco, Phadromo, Diabolo e Argyripo baishen dera Coutille ena sera de pòsta de Labatut; Aulo Gelio non s'arturaue mès temps dauant de Congrio, que Carles Nodier dauant de Polichinela; Martia non ei tigre, coma tanpòc Pardalisca ère dragon; Pantolabio eth trufaire rebrembe en cafè anglés a Nomentano eth parasit; Hermogenes ei tenor des Camps Elisis, e ath sòn entorn demane caritat Trasi eth mendicant, vestit de Bobeche; er inoportun que vos arture enes Tulheries peth boton dera levita vos hè repetir dempús de dus mil ans er apostròf de Tesprion: *quis properantem me prehendit pallio*? Eth vin de Suresne paròdie eth vin d'Auba; eth veire plen de vin nere de Desaugiers s'equilibre damb era gran copa de Balatron; eth Pair Lachaise exale damb es ploges nueitiues es madeishi huecs pècs qu'es Esquilies, e era hòssa deth praube crompada entà cinc ans equival ath taüt logat der esclau. Cercatz quauquarren que París non age. Era cubeta de Trofonio non a arren que non se trape ena de Mesmer; Ergafilao resuscite en Cagliostro; eth braman Vasafanta s'encarne en comde de Sant German; eth cementèri de Sant Medardo hè tan boni miracles coma era mesquita Oomoumié de Damasc.

París qu'a un Esopo, qu'ei Mayeux, e ua Canidia, qu'ei era senhoreta Lenormand. S'agite coma Delfos enes fosforescentes realitats dera vision; hè a virar es taules coma Dodona es trespès; Bote ara griseta en tron, dera madeisha manèra que Roma ara hemna dera vida; e ara fin, se Loís XV ei pejor que Claudi, era Dubarry vau mès que Mesalina. París combine en un tipe inaudit, qu'a viscut, e qu'ath sòn costat auem passat, era nudetat grèga, era nafra ebraïca e era gràcia gascona. Barrège a Diogenes, a Job e a Pallaisse; vestís un espèctre damb numèros vielhs deth *Constitucionau*, e cree a Chodruc Duclos.

Encara que Plutarco digue, *eth tiran non envielhís*, Roma, en tempsi de Sila e Domician, se resignaue e metie aigua en vin. Eth Tiber qu'ère un Leteo se mos auem de creir er elògi un shinhau doctrinari que d'eth hège

Vario Vibisco: *Contra Gracchos Tiberim habemus*. *Bibere Tiberim, id est seditionem oblivisci*. París beu un milion de litres d'aigua cada dia; mès aquerò non l'empedís en escadences tocar generala e tocasenh.

Per çò d'aute, París qu'ei un bon gojat: ac accèpte tot reiauments e non ei escrupulós ena eleccion de Venus; eth sòn Calipige ei hotentota; damb era condicion d'arrir-se'n tot ac perdone; era lejor lo divertís, era deformitat l'alègre, eth vici lo distrè; que se pòt èster coquin en èster badinaire; ne autanplan era ipocresia, aguest cinisme suprèm, l'incomòde; ei tan literari, que non se tape eth nas dauant de Basili, ne s'escandalize mès des paraules de Tartufo, que Horacio deth "sanglòt" de Priapo. En París non manque cap faccion dera fesomia universau. Eth balh de Mabile non ei era dança de molti imnes deth Janicula; mès en eth, era revendeira de vestits tire damb es sues guardades ara *loreta*, dera madeisha manèra qu'era recaptaira Estafila ère ara demora dera vèrge Planesia. Era barralha deth combat non ei un colisèu; mès que i a aciu tanta ferocitat coma se la guardèsse César. Era ostalèra siriaca a mès gràcia qu'era tia Saguet; mès, se Virgili frequentaue era tauèrna romana, David de Angers, Balzac e Charlet, s'an seigut en aubèrja parisenca. París règne, es gènis luden en sòn recinte, es diables prospèren en eth. Adonai passe per eth en sòn car de dotze arròdes de trons e relampits; Sileno hè era sua entrada en un saumet; Sileno, ei a díder, Ramponneau.

París qu'ei sinonim de Cosmòs; París ei Atenes, Roma, Sibaris, Jerusalem, Pantin; ei un compendi de totes es civilizacions, e tanben de totes es barbaries. París senterie non auer era guilhotina.

Un shinhau de guilhotina qu'ei bon. Qué serie aguesta hèsta etèrna sense aguesta saussa? Es nòstes leis an aprovedit saviaments a tau besonh e gràcies ada eres eth talhant s'umidifique en aguest contunú carnaval.

XI.- Burlarse'n qu'ei regnar.

París que non a limits; cap auta ciutat a exercit aguesta dominacion qu'acarnisse bèth còp as que subjugue. "Agradatz-vos, ò!, atenensi", exclamaue Alexandre. París hè quauquarren mès qu'era lei, hè era mòda; hè quauquarren mès qu'era mòda, hè era rotina. Hè eth pèc quan vò, e quauque viatge qu'a aguest luxe; mès alavetz tot er univèrs hè eth pèc damb eth. París reviu dempús, se herègue es uelhs e ditz: "Be ne sò de pèc!", e dèishe anar ua arridalhada ena cara deth gènre uman. Be n'ei d'admirabla aguesta ciutat! Quina causa tant estranha condiderar que çò de grandiós e çò de burlesc hèsquen bona amistat; que çò de majestuós non se veigue estropat pera paròdia, e qu'era madeisha boca posque bohar aué ena trompeta de judici finau, e deman ena flaüta de talh de ceba. París a ua gadalesa sobeirana; era sua alegria ei eth pericle; era sua farsa amie un sceptre; eth sòn auragan ges fòrça còps d'ua potèla; es sues explosions, es sues jornades, es sues òbres mèstres, es sòns prodigis, es sues epopèies arriben enquiara fin der univèrs e madeish enes sues pegaries. Era sua arridalha ei era boca d'un volcan que esposque tota era tèrra; es sòns *lazzi* son bualhs. Impause as pòbles es sues caricatures madeish qu'eth sòn ideau; es mès grani monuments dera civilizacion umana accèpten es sues ironies e prèsten era sua eternitat as sues tricharies. París ei grandiós; a un magnific 14 de junhsèga que da libertat ath mon; obligue a repetir a totes es nacions eth jurament deth Jòc de pilòta; era sua net deth 4 d'agost esbauce en tres ores mil ans de feudalisme; hè dera sua logica eth muscle dera volentat unanima; se multiplique jos totes es formes de çò de sublim; aumplís damb eth sòn resplendor Washington, Kosciusko, Bolivar, Botzaris, Riego, Bem, Manin, López, Joan Brown, Garibaldi; qu'ei pertot a on lutz er avier, en Boston en 1779, ena isla de Leon en 1820, en Pesthen en 1848, en Palermo en 1860; mormolhe era poderosa consigna: *Libertat* ena aurelha des abolicionistes americans acorropadi ena barca de Harper's Ferry e ena aurelha des patriòtes d'Ancona amassadi ena ombra enes Arcs, dauant era aubèrja de Gozzi, ena vòra deth mar; cree a Canaris; cree a Quiroga, cree a Pisacane; irràdia tota era granesa sus era tèrra; en vier en punt a on era sua bohada les posse, morissen Byron en Missolonghi, e Mazet en Barcelona; qu'ei tribun damb Mirabeau e cratèr damb Robespierre; es sòns libres, eth sòn teatre, es sues arts, es sues sciéncies, era sua literatura, era sua filosofia, son es manuaus deth gènre uman: qu'a

a Pascal, a Regnièr, a Corneille, a Descartes, a Rousseau, a Voltaire entà cada menuta, a Molière entà toti es sègles; hè a parlar era sua lengua ena boca universau, e aguesta lengua vie a èster eth vèrbe; cree en toti es anims era idia deth progrès; es dògmes libertadors que hargue son entàs generacions espades ludentes, e damb era inspiracion des sòns pensadors e poètes s'an format dès 1789 toti es eròis de toti es pòbles. Mès aquerò que non l'empache auer tafurèls e aguest gèni enòrme que se cride París, transfigurant eth mon damb era sua lum, pinte damb carbon eth nas de Bouginier ena paret deth temple de Teseo, e escriu enes piramides *Credeville, lairon*.

París ei en tot ensenhar tostemp es dents; quan non gronhe, arrís.

Atau ei París. Es colomnes de hum des sues humeneges son es idies der univèrs. París serà, se se vò, un modelhon de hanga e de pèires; mès peth dessús de tot, ei un èsser morau; qu'ei mès que gran, ei immens. Per qué? Perque ei audaç.

Era audàcia: solet ad aguest prètz s'obtie eth progrès.

Totes es conquistes sublimes son mès o mens era capitada dera gausardaria. Entà qué se còste era revolucion, que non ei pro que la pressentisque Montesquieu, ne que Diderot la predique, ne que Beaumarchais l'anóncie, ne que Condorcet la calcule, ne que Voltaire la premanisque, ne que Rousseau la premedite; qu'ei de besonh que Danton age audàcia.

Eth crit Audàcia ei un *fiat lux*. Qu'ei de besonh entà que progrèsse eth gènre uman que trape enes cims dera societat leçons permanentes e altives de valor. Era temeritat enludèrne ara istòria, e ei ua gran lum entar òme. Era auròra ei audaça quan apareish. Sajar, desafisar, persistir, perseverar, èster fidèu a un madeish, lutar còs a còs damb eth destin, estonar ara catastròfa damb era pòca pòur que mos còste, ja en hèr front as poders injusti, ja en insultar era victòria plia d'embriaguesa, resistir e persistir, aguesti son es exemples qu'an besonh es pòbles; aguesta ei era lum que les electrize. Eth madeish formidable relampit alugue madeish era tèda de Prometeo qu'era povora de Cambronn.

XII.- Er avier latent en pòble.

Per çò que tanh ath pòble parisenc, encara que sigue un òme hèt, tostemp ei eth tafurèl; pintar ath mainatge qu'ei pintar era ciutat; plan per aquerò auem estudiat aguesta agla en liure auderèth.

Enes banlègues ei a on especiauments se presente era raça parisenca; aquiu sauve era sua puretat de sang; aquiu que i é era sua fesomia vertadèra; aquiu eth pòble trabalhe e patís, e eth patiment e eth trabalh son es dues figures der òme. Aquiu que i a quantitats immenses d'èssers desconeihuts qu'en eri hormiguègen es tipes mès estranhs, dès eth descargaire dera Rapée enquiar esgorjador de Montfaucon. *Fex urbis*, ditz Ciceron; *mob* ahig Burke indignat; torba, multitud, plèba. Aguestes paraules se pronóncien plan aisidaments. Qu'està ben; mès qué impòrte?, qué impòrte que caminen damb es pès descauci? Non saben liéger, e, pejor encara, les abandonaratz per aquerò? Haratz deth sòn malastre ua malediccion? Dilhèu era lum non pòt penetrar en aguestes masses? Tornem en aguest crit: lum; calem es còrtes en eth: lum, lum! Qui sap s'aguesti èssers opaqui vieràn a èster transparents? Non son transfiguracions es revolucions? Anatz, filosòfi, ensenhatz, illustratz, illuminatz, pensatz naut, parlatz naut, corretz alègri entath viu solei, fraternizatz damb es places publiques, anonciatz es bones naues, prodigatz es alfabets, proclamatz es drets, cantatz es *Marselheses*, semiatz er entosiasme, arrincatz verdes arrames dera ausina, hètz dera idia un revolum. Era multitud que pòt arribar a èster sublima. Sapiam utilizar aguest vast fogairon de principis e de vertuts que lugrege, crève, e se botge a cèrtes ores. Aguesti pès descauci, aguesti braci nuds, aguesti pelhòts, aguesta ignorància, aguesta abjeccion, aguestes tenèbres, pòden emplegar-se entà conquistar er ideau. Guardatz a trauèrs deth pòble e desnisharatz era vertat. Aguesth vil sable qu'oprimís jos es pès lançatz-lo en horn, se honerà, se coderà, se harà un ludent cristau; e gràcies ada eth, Galileo e Newton descurbiràn astres.

XIII.- Eth mainatge Gavroche.

Uns ueit o nau ans dempús des eveniments qu'auem referit ena dusau part d'aguesta istòria se vedie en baloard deth Temple, e enes regions deth Chateau d'Eau, un gojatet d'onze a dotze ans qu'aurie realizat perfèctaments er ideau deth tafurèl qu'auem diboishat abans, se damb er arridolet pròpi dera sua edat enes pòts non auesse auut eth còr totafèt uet e opac. Aguest mainatge ère estropat en un pantalon d'òme, que non ère de sa pair, e en ua camisa de hemna, que tanpòc ère de sa mair. Quauques persones caritadoses l'auien ajudat damb pelhòts; e totun, auie un pair e ua mair; mès sa pair non pensaue en eth, ne sa mair l'estimaue. Qu'ère un d'aguesti gojats que hèn pietat entre toti es qu'an pair e mair e son orfanèls.

Aguest gojat non se trapaue en cap de lòc tan ben coma en carrèr. Er empeirat qu'ère entada eth mens dur qu'eth còr de sa mair.

Es sòns pairs l'auien lançat en mon damb un còp de pè. Qu'auie començat a volar per eth madeish.

Ère un gojat amic de rambalh, esblancossit, escarrabilhat, esdegat, truand, de mina viua e malautissa. Anaue, venguie, cantaue, hège ath *chito*, hargaue enes arriuets; panaue, mès pòc a pòc, coma es gats e es audèths, alègraments; arrie quan lo cridauen coquin, e s'incomodaue quan lo cridauen brigand; non auie casa, ne pan, ne huec, ne amor, mès qu'ère content pr'amor qu'ère liure. Quan aguesti praubi èssers son ja òmes, lèu tostemp era arròda der orde sociau les trape e les brigalhe, mès, tant que son gojats s'escapen pr'amor que son petits. Eth mendre horat les sauve.

Ça que la, per mès abandonat que siguesse aguest mainatge, quauqui viatges, cada dus o tres mesi, didie: "Tè! Vau a veir a mama!" E alavetz deishaue eth baloard, eth Circ, era Pòrta de Sant Martin; baishaue en cai, passaue es pònts, entraue ena banlèga, arribaue en Salpetriere e se posaue precisaments en numèro 50-52, qu'eth lector ja coneish, ena casa de Gorbeau.

En aguesta epòca, era casa deth numèro 50-52, normauments desèrta, e etèrnaments ornada damb eth pannèu: "Quartos deslogadi", ère, causa estranha, abitada per certans individús, que, coma se passe tostemp en

París, non auien cap de ligam ne relacion entre eri. Toti apertenguien ad aguesta classa indigenta que comence en darrèr ciutadan atrapat, e que s'alongue de misèria en misèria pes capes mès inferiores dera societat, enquia aguesti dus èssers qu'acaben totes es causes materiaus dera civilizacion: eth posatèr que netege es escoladèrs e eth pelhaire qu'arremasse pelhòts.

Era "logatària principau" deth temps de Jean Valjean s'auie mòrt, e auie estat remplaçada per ua auta de semblabla. Sabi pas quin filosòf a dit: "Jamès manque ua vielha". Aguesta naua vielha se cridaue era senhora Burgon, e non auie arren de notable ena sua vida senon ua dinastia de tres papagais qu'auien regnat successiauaments en sòn còr.

Es mès miserables, entre es que s'estauen ena casa, èren ua familha de quate persones, pair, mair e dues hilhes, ja pro granes; totes quate viuien en madeish humarau en ua d'aqueres cèles que ja n'auem parlat.

Aguesta familha non aufrie, d'entrada, arren de particular, senon era sua extrèma nudesa; eth pair, en logar eth quarto, didec que se cridaue Jondrette. Bèth temps dempús dera mudança, quan auie apareishut alavetz, sivans ua expression memorabla dera logataria principau, *ena entrada der arren*, aguest Jondrette l'auie dit ara vielha que coma qu'era sua antecessora ère portièra, e escampaue era escala:

- Tia Quau, se vie quauqu'un per edart a preguntar per un polac, o per un italian, o dilhèu per un espanhòu, aguest que sò jo.

Aguesta familha qu'ère era familha der alègre tafurèl. Venguie aquiu, trapaue era misèria, e çò qu'ei mès trist, non vedie ne un solet arridolet, eth hered ena casa, eth hered enes còrs. Quan entraue li preguntauen:

- D'a on vies?

E contestaue:

- Deth carrèr.

Quan se n'anaue li preguntauen:

- Entà on vas?

E contestaue:

- Entath carrèr.

Sa mair li didie:

- Donques entà qué vies aciu?

Aguest gojat, que viuie en ua manca totau d'afeccion coma aguestes èrbes palles que se crien enes tutes; mès que non se'n hège d'èster atau e non ne daue era colpa ad arrés; non n'auie cap idia de çò que les calie èster a un pair e a ua mair.

Sa mair estimaue as sues fraies.

Mo n'auem desbrembat de díder qu'en baloard deth Temple se cridaue ad aguest mainatge eth petit Gavroche. Per qué se cridaue Gravroche? Probablaments per çò de madeish que sa pair se cridaue Jondrette.

Semble qu'er instint de cèrtes familhes miserables ei trincar es hius qu'estaquen as sòns individús.

Eth quarto qu'es Jondrette abitauen ena casa de Gorbeau ère en extrèm deth correder. Eth deth costat ère ocupat per un joen fòrça praube que se cridaue Mario.

Digam ara se qui ère aguest Mario.

Libre dusau: Eth nòble dera classa mieja.

I.- Nauanta ans e trenta dus dents.

Enes carrèrs de Boucherat, de Normandia e de Saintonge, i a encara quauqui vesins ancians qu'an sauvat eth rebrembe d'un brave òme cridat Gillenormand, e que parlen d'eth damb plaser. Aguest senhor ère vielh quan eri èren joeni. Eth sòn perfil, contemplat pes que guarden melancolicaments eth vague movement des ombres que se cride passat, non a despareishut encara deth laberint des carrèrs pròches ath Temple, qu'ada eri les balhèren, en temps de Loís XIV, es nòms de totes es províncies de França, atau coma aué enes nòsti dies les balhen as carrèrs deth nau barri de Tivoli es nòms de totes es capitaus d'Euròpa; progression, digam-m'ac de passa, qu'ei visible eth progrès. Eth senhor Gillenormand qu'encara viuie en 1831, ère un d'aguesti òmes qu'ei curiós de veir pr'amor qu'an viscut fòrça temps, e que son estranhs, perque abans auien estat coma toti, e dempús non se retiren ad arrés. Qu'ère un vielh particular, eth tipe de ua auta edat en tot eth sòn rigor, eth vertadèr òme dera classa mièja, un shinhau capinaut deth sègle XVIII, que viuie ena sua mejania damb eth madeish orgulh qu'un marqués viu damb eth sòn marquesat. Auie complit nauanta ans e caminaue dret, parlaue naut, beuie vin pur, minjaue, dormie e roncaue. Sauvaue es trenta dus dents; e solet se botaue lunetes entà liéger; Qu'ère fòrça afeccionat as aventures amoroses; mès afirmaue que hège ua dotzea d'ans qu'auie renonciat decididaments as hemnes. Didie que ja non podie agradar, mès que non higie: "Sò plan vielh", senon: "Sò plan praube, se non siguessa arroïnat… é?" Non li restaue, plan, senon ua renda d'ues quinze mil liures. Eth sòn saunei daurat qu'ère possedir cent mil francs de renda entà auer amigues. Non pertanhie, donc, ad aguesta varietat malautissa d'octogenaris, que, coma Voltaire, an estat moribonds çò que les restaue de vida; que non ère era sua ua longevitat maumetuda, aqueth galhard vielh qu'ère tostemp fòrt. Ère superficiau, de viua mala encolia, airós. S'emmaliciaue per quinsevolh causa e fòrça còps contra era vertat. Quan lo contradidien quilhaue eth baston e pataquejaue ara gent, coma en gran sègle. Auie ua hilha de mès de

cinquanta ans, celibatària, que pataquejaue a plaser quan s'emmaliciaue, e qu'aurie foetat de boni talents. La tractaue coma s'auesse ueit ans. Boetejaue energicaments as sues sirventes e les didie: " A! perduda!" Un des sòns renecs èr: "Pera pantofla dera pantoflada!" Qu'auie d'auti costums pacifics fòrça singulars. Se hège afaitar cada dia per un barbèr qu'auie estat hòl e que l'auie en òdi, perque auie gelosia deth senhor Gillenormand per çò dera sua hemna, beròia e cocarèla barbèra. Eth senhor Gillenormand admiraue era sua pròpia intelligencia en tot, e se tenguie e declaraue per fòrça sagaç. Ua des sues dites qu'ère: "È vertadèraments quauqua penetracion; posqui díder, quan me hisse un piude, de quina hemna vie" Es paraules que prononciaue mès soent èren: *er òme sensible e era natura*. Mès que non balhaue ad aguesta darrèra paraula era accepcion que li balhe era nòsta epòca: la hège entrar ara sua manèra enes satires deth larèr. "Era natura, didie, entà qu'era civilizacion age un shinhau de tot, li balhe enquia er especimen d'ua barbaria divertida. Euròpa qu'a tipes d'Asia e d'Africa en miniatura. Eth gat qu'ei un tigre de salon, eth ludèrt ei un cocodril de pòcha. Es dançaires dera opèra son sauvatges de color ròsa. Non se mingen as òmes, mès les lèquen; o dilhèu damb es sòns params les covertissen en ustres e se les avalen. Es canibals non dèishen senon es uassi; eres non dèishen senon era clòsca. Taus son es nòsti costums. Que non avalam, mès rosigam; non exterminam, mès engarrapam."

II.- A tau patron, tau casa.

Demoraue en Marais, carrèr des Hilhes deth Calvari, numèro 6. Era casa qu'ère sua; e a estat ja esbauçada e rebastida; eth sòn numèro aurà cambiat tanben ena revolucion de numèros que passen es carrèrs de París. Eth senhor Gillenormand ocupaue ua anciana e grana cramba deth prumèr estatge, plaçada entre eth carrèr e es jardins e ornada enquiath tet de tapissi de Gobelinos e de Beauvais que representauen ahèrs pastoraus e es diboishi deth tet e des trumèls èren repetidi en petit enes fautulhs. Auie eth lhet enrodat d'un gran paravent de nau huelhes pintades damb laca de Coromandel. Amples e longui ridèus penjauen des hièstres e des pòrtes, formant en quèir grani e magnifics plecs. Eth jardin, qu'ère dejós d'aquestes hièstres comunicaue damb era qu'ère ena cantoada, mejançant ua escala de dotze o quinze gradons, qu'eth patron dera casa pujaue e baishaue alègraments. Ath delà d'ua bibliotèca ath costat deth sòn quarto, auie un petit gabinet, que li shautaue fòrça; arrecès galant, caperat d'un tapís de color de palha flordelisada e plia de flors hèta enes galères de Loís XIV, e encargada peth senhor Vivonne as sòns forçats entara sua estimada. Eth senhor Gillenormand l'auie eretat d'ua fraia deth sòn pairin mairau, hemna de mala encolia qu'auie mòrt centenària. Eth senhor Gillenormand auie auut dues hemnes. Eth sòn anament qu'ère un tèrme miei entre eth cortesan que non n'auie estat, e er òme de tòga que n'aurie pogut èster. Ère alègre e corau quan ne volie èster. Ena sua joenesa auie estat d'aqueri òmes qu'enganhen tostemp ara sua hemna, e non enganhen jamès ara sua aimanta, pr'amor que son, ath còp, es marits mès brusqui e es aimants mès fini. Ère tanben entenut en pintura. Auie en sòn quarto un magnific retrait que non sabie de qui ère, pintat per Jordaens, hèt a còps de bròssa, damb un milion de detalhs coma escuelhudi per edart. Eth vestit deth senhor Gillenormand non ère eth de Loís XV, ne eth de Loís XVI; qu'ère eth vestit des incredibles deth Directòri. S'auie tengut per joen enquia alavetz e seguie encara es mòdes d'aquera epòca. Ère un frac de tela fina damb granes solapes, longa coa e grani botons d'acèr; garramaches cuertes e sabates de fibèla. Tostemp amiaue es mans ena pòcha. Didie damb autoritat: "Era revolucion francesa ei un esquèrri de bandits".

III.- Lucas-Esperit.

Ara edat de setze ans, ua net ena opèra, auie auut er aunor de qué li dirigissen es alongavistes, ath còp, dues bereses, alavetz ja madures, celèbres e cantades per Voltaire: era Camargo e era Sallé. Agarrat entre dus huecs, auie hèt ua retirada eroïca entà ua dançaira cridada Nahenry, qu'auie setze ans coma eth, forena coma un gat, e que n'ere enamorat. Auie fòrça rebrembes, e didie: "Be n'estaue de polida aquera Guimard-Guimardina-Guimardeta eth darrèr viatge que la vedí en Longchamps, damb eth peu crespat ara manèra sentimentau, damb un vene-a-veder-me de turqueses, vestit de color de nauèth venguda, e manja d'agitacion! Auie amiat ena sua adolescéncia ua giqueta de Nain-Londrin, que d'era ne parlaue damb gust e efusion. "Jo èra vestit coma un turc de Levante levantino" didie. Era senhora de Boufflers, que l'auie vist per edart quan auie vint ans, l'auie qualificat de "lhòco embelinaire". S'escandalizaue de toti es nòms qu'entenie sonar ena pòlitica e en poder, en tot creder-les baishi e vulgars. Liegie es jornaus, *es papèrs de notícies, es gacetes*, coma didie eth, en tot estofar-lo er arrir. "Ò!, exclamaue. Quina classa de gent! Corbiere! Humann! Casimir Perier! E aquerò ei un ministre. M'imagini liéger en un jornau: "Eth senhor Gillenormand ministre! Guarda quina comèdia! E serien tan pècs qu'aquerò non les estonarie". Cridaue alègraments a totes es causes peth sòn nòm, bon o dolent, e non l'importaue que i auesse dauant senhores. Didie fòrça grossieretats, obscenitats e porcaries damb cèrta tranquillitat e indiferéncia, qu'èren lèu elegantes. Atau se hège en sòn sègle. Mos cau hèr a notar aciu qu'eth temps des perifrasis en vèrs a estat eth temps deth lengatge mès liure en pròsa. Eth sòn pairin auie predit que serie un òme de gèni e l'auie botat aguesti dus nòms significatius: Lucas-Esperit.

IV.- Aspirant a centenari.

Auie guanhat prèmis ena sua mainadesa en collègi de Moulins, qu'ère era sua patria, e auie estat coronat per man deth duc de Nivernais, a qui cridaue eth duc de Nevers. Ne era Convencion ne era mòrt de Loís XVI, ne Napoleon, era tornada des Borbons, arren auie pogut esfaçar eth rebrembe d'aquera coronacion. *Eth duc de Nevers* ère entada eth era gran figura deth sègle. "Quin amable gran senhor!, didie. Qué ben l'estaue eth cordon blu!". As uelhs deth senhor Gillenormand, Catarina II auie reparat eth crim dera reparticion de Polonia, en tot crompar en tres mil robles eth secret der elixir d'aur a Bestuchef. Aquerò l'afogaue. "Er elixir d'aur, didie, era tintura auriòla de Bestuchef, es gotes deth generau Lamotte valien, en sègle XVIII, un loís cada salèr de mieja onça, eth gran remèdi entàs catastròfes amoroses, era panacèa contra Venus". Qui auesse volut capvirar-lo e meter-lo dehòra de se, non l'aurie calut que dider-li, qu'er elixir d'aur ei eth perclorur de hèr. Eth senhor Gillenormand adoraue as Borbons, e auie en òdi a 1789; condaue de contunh de quina manèra s'auie escapat deth Terror, e com l'auie calut fòrça esperit e fòrça umor entà que non li talhèssen eth cap. Se bèth joen hège ath sòn dauant elògi dera republica, se botaue blu e s'emmaliciaue enquiara malagana. Quauqui viatges, en hèr allusion ara sua edat de nauanta ans, didie: "Me pensi que non veirè dus còps eth nauanta tres." D'auti viatges didie que pensaue víuer cent ans.

V.- Vasco e Nicolaseta.

Qu'auie es sues teories; e ua d'eres ère aguesta: "Quan un òme s'enamore apassionadaments des hemnes e a ua hemna pròpia, que d'era se n'encuede pòc, lèja, de mau caractèr, legitima, plia de drets, que mente de seguit eth Còdi, gelosa, non i a qu'ua manèra de desliurar-se'n d'era e víuer en patz: qu'ei botar era pòcha ara sua disposicion. Aguesta abdicacion lo hè liure. Era hemna se tie alavetz, enquia e tot damb afogadura, ath manejament de tot, se taque es dits de verdet, cuelh ath sòn cargue era educacion des sirvents e era direccion des colons, convòque as procuradors, presidís as notaris, arengue as curials, visite as còthi midonadi, seguís es procèssi, repasse es escritures, dicte es contractes, coneish era sua soberania, ven, crompe, apraie, mane, promet e compromet, estaque e destaque, cedís, autrege e arrecule, ordene e desordene, arremasse e degalhe, hè campissades; felicitat magistrau e personau; e tot aquerò la solatge. Mentre eth sòn marit la mensprède era qu'a era satisfaccion d'arroïnar ath sòn marit." Eth senhor Gillenormand s'auie aplicat ada eth madeish aguesta teoria, qu'auie acabat en èster ena practica era sua istòria. Era sua dusau hemna auie administrat de tau manèra es sòns bens, qu'eth dia erós que se quedèc veude, sonque auie çò de besonh entà víuer, botant-ac tot a renda vitalícia; ei a díder, uns quinze mil francs de renda, qu'es sues tres quataus parts s'auien d'extinguir damb eth. Non trantalhèc, donc; en tot importar-li pòc era idia de deishar un eretatge. Ath delà d'aquerò, auie vist qu'es patrimònis èren subjectes a cèrtes vicissituds, e que podien convertir-se, per exemple, en *bens nacionaus*; auie assistit as conversions deth tèrç consolidat, e credie plan pòc en gran libre. "Tot aquerò va a parar en carrèr Quincampoix", didie. Era casa que s'estaue en carrèr des Hilhes deth Calvari ère sua, coma ja auem dit: auie dus vailets, "un mascle e ua femèla". Tostemp que ne cuelhie un de nau lo rebatejaue. Balhaue as òmes eth nòm dera sua província: Nimois, Contoise, Poitevin, Picardia. Eth darrèr lacai qu'auie auut ère un òme gròs, pigre e cansat, de quaranta cinc ans, incapable de córrer vint passi; mès coma qu'ère naturau de Bayona, eth senhor Gillenormand lo cridaue Vasco. Per çò des sues sirventes, totes se cridauen Nicolasetes (enquia era Magnon, que d'era ne parlaram mès endauant).

Un dia se presentèc ua capinauta codinèra, nòbla, descendenta dera nauta raça des portièrs:

- Quin salari voletz ath mes? li preguntèc eth senhor Gillenormand.
- Trenta francs.
- Com vos cridatz?
- Olimpia.
- Donques guanharàs cinquanta francs, e te cridaràs Nicolaseta.

VI.- A on eth lector entreveirà ara Magnon e as sues dues hilhes.

En senhor Gillenormand eth dolor que se tradusie en colèra; ère enforismat per èster desesperat; estaue furiós per èster desesperat. Auie toti es copacaps e se cuelhie totes es licéncies imaginables. Ua des causes que se compausaue eth sòn aspècte exterior e era sua satisfaccion intima, ère, sivans viem de veir, er auer-se demorat hèt un galant verd, e arreconeishut coma tau; çò qu'eth cridaue "reau fama". Era fama reau li hège bèth còp objècte d'estranhes aventures. Un dia li heren a vier entara sua casa damb ua somèra, madeish que se hè a vier un tistèr d'ustres, un robust mainatge nauèth neishut, desgahonant-se, fòrça ben estropat en mantilhes; l'auie coma sòn ua sirventa hèta enlà dera sua casa sies mesi abans. Eth senhor Gillenormand auie alavetz ueitanta ans justi. En tot eth vesiat se lheuèc un clamor d'indignacion. A qui volie hèr a creir aquerò era coquina sirventa? Quina audàcia! Quina abominabla calomnia! Mès eth senhor Gillenormand non sentec colèra deguna. Guardèc ath mainatge damb era amabla arridalha d'un òme vantat pera calomnia e didec entà que toti l'entenessen: "E qué? Qué ei aquerò? Qué i a? Qué se passe? Vos estonatz madeish qu'uns ignorants. Eth senhor duc d'Angulema, bastard de sa Majestat Carles IX, se maridèc as ueitanta cinc ans damb ua gojateta de quinze; e eth senhor Virginal, marqués d'Alluye, frair deth cardenau de Sourdis, arquevesque de Bordèus, auec tàs ueitanta tres ans, d'ua puncèlla dera senhora presidenta Jacquin, un hilh, un vertadèr hilh d'amor que siguec cavalièr de Malta e conselhèr d'Estat d'espada, un gran òme d'aguest sègle; e er abat Tabaraud ei hilh d'un òme de ueitanta sèt ans. Aquerò que non ei bric extraordinari. Donques e era Biblia? Mès declari, a maugrat de tot, qu'aguest cavalieret non ei mèn. Que lo suenhen, donques qu'eth non n'a eth tòrt". Era orde ère caritadosa, e era sirventa, que se cridaue Magnon li hec ua auta enviada er an a vier. Tanben ère un mainatge. Dauant d'aguest còp, eth senhor Gillenormand capitulèc. Envièc a sa mair es dus mainatjons, en tot comprometer-se a pagar entara sua educacion ueitanta francs ath mes, jos era condicion de qué non tornèsse ara madeisha. E higec: "Voi que sa mair les tracte ben e jo vierè a veder-les de quan en quan;" e atau ac hec. Auie auut un frair prèire qu'auie estat rector dera Académia de Poitiers trenta tres ans, e s'auie mòrt tàs setanta nau ans. "L'è perdut joen", didie. Aguest frair, que d'eth a penes ne rèste memòria, ère un aganit pacific que per èster prèire se sentie obligat a hèr caritat as praubi

que trapaue, mès jamès les balhaue senon ua moneda faussa o sòus que non passauen, en tot trapar atau un miei de vier entath lunfèrn, peth camin de paradís. Per çò que tanh ath senhor Gillenormand màger non comerciaue damb era aumòina, l'autrejaue damb plaser e nòblaments. Ère benevòl, brusc e caritatiu; s'auesse estat ric, eth sòn aclinament l'aurie possat a èster magnific. Volie que tot çò que l'entornejaue se hesse en gran, enquia e tot es brigandalhes. Un dia siguec panat en un eretatge per un agent de negòcis d'ua manèra grossièra e visibla, e didec aguestes paraules solemnes: "'O!, be n'ei de lord aquerò! M'avergonhen aguestes mans pòrques! Tot a degenerat en aguest sègle, autanplan es coquins. Macareu! Que non ei aguesta era manèra de panar a un òme coma jo! M'an panat coma en un bòsc, mès plan mau panat. *Siluae sint consule dignae*!" Ja auem dit qu'auie auut dues hemnes; era prumèra li balhèc ua hilha, que se demorèc celibatària e era dusau, que moric as trenta ans, e s'auie maridat per amor, edart o per bèra auta causa, damb un soldat de fortuna, qu'auie servit ena armada dera Republica e der Imperi, guanhant era crotz en Austerlitz e recebent eth grad de Coronèl en Waterloo. "Qu'ei eth desaunor dera mia familha", didie eth vielh Gillenormand. Consumie fòrça tabac e auie ua gràcia particulara entà secodir-se era gorgièra d'encaish damb eth revés dera man. Credie plan poc en Diu.

VII.- Règla: non receber ad arrés senon de nets.

Tau ère eth senhor Lucas-Esperit Gillenormand qu'encara non auie perdut es peus, mès grisi que blanqui, e ère tostemp pientat en forma d'aurelhes de gosset.

En resumit: a maugrat de tot aquerò, qu'ère venerable. Auie quauquarren deth sègle XVIII: ère frivòl e gran.

En 1814, e enes prumèri ans dera Restauracion, eth senhor Gillenormand, qu'encara ère joen (non auie que setanta quate ans), auie viscut en barri de Sant German, carrèr de Servandoni, près de Sant Sulpici, e non s'auie retirat en Marais senon en gésser deth mon, ja tàs ueitanta complidi. En gésser deth mon, s'auie assolidat enes sòns costums. Eth principau e mès invariable qu'ère auer era pòrta absoludaments barrada pendent eth dia, e non daurir-la ad arrés ne per arren senon de nets. Dinaue tàs cinc e daurie dempús era pòrta. Qu'ère era mòda deth sòn sègle, e non volie opausar-se ada era. "Eth dia qu'ei era racalha, didie, e non se merite senon es hustes barrades. Es persones de posicion aluguen eth sòn esperit quan eth zenit baishe sus es esteles." E s'embarraue entà toti, encara que siguesse entath rei. Vielha elegància deth sòn temps.

VIII.- Es dues non formen parelha.

Es dues hilhes deth senhor Gillenormand, que viem de parlar, auien neishut damb setze ans d'intervau. Ena sua joenesa s'auien retirat plan pòc e auien estat madeish peth sòn caractèr que pera sua fesomia çò de mens fraies que podien èster. Era mendre ère ua amna aimanta de çò qu'ère lum, en tot pensar tostemp en flors, vèrsi e musica, negada enes espacis gloriosi, afogada, eterèa, junhuda dès era mainadesa, en ideau, a ua vaga figura eroïca. Era màger qu'auie tanben era sua quimèra; vedie en blu un proveseire, quauque gran adjudicatari plan ric, un marit esplendidaments pèc, un milion hèt òme, o ben un prefècte; es recepcions dera Prefectura, es ussièrs dera avantcramba damb era cadea en còth, es balhs oficiaus, es arengues dera alcaldia, èster "era senhora prefècta": tot aquerò fermentaue ena sua imaginacion. Es dues fraies se perdien entre eres, cada ua en sòn respectiu sòmi quan èren joenes. Ambdues auien ales; era ua coma un àngel, era auta coma ua auca.

Mès, aciu baish aumens, non se realizaue cap ambicion; ena nòsta epòca que non se hè terrenau cap paradís. Era mendre s'auie maridat damb er òme des sòns sòmis, mès se moric. Era màger non s'auie maridat.

En moment qu'aguesta ges en scèna ena istòria qu'escriuem, ère ua vertut vielha, ua beata incombustibla, ua damb es nassi mès agudents e un des talents mès obtusi que se pòden trapar. Senhau caracteristic: dehòra der estret cercle dera sua familha arrés se n'auie sabut jamès deth sòn nòm de batièg. Se la coneishie pera *senhoreta Gillenormand màger.*

En matèria de cant, era senhoreta Gillenormand màger qu'aurie guanhat un punt a ua *miss*. Qu'ère eth pudor vengut enquiar extrèm: auie un rebrembe orrible ena sua vida, un dia l'auie vist un òme era cambaliga.

Era edat non auie hèt senon aumentar aguest pudor intransigent. Entada era eth sòn pitrau non ère jamès massa opac, ne pujaue massa; multiplicaue es botons e esplingues aquiu a on arrés se l'aurie acodit guardar. Qu'ei plan pròpi dera beataria méter autants mès sentinèles coma mens atacada ei era fortalesa.

Ça que la, e eth que posque explicarà aguesti mistèris dera innocéncia, se deishaue abraçar sense repugnància per un oficiau de lancèrs, nebot dusau sòn, que se cridaue Teodul.

En tot prescindir d'aguest favorit lancèr, er epitèt *Beata* que l'auem qualificat ère absoludaments avient. Era senhoreta Gillenormand ère ua sòrta d'amna crepusculara. Era beataria qu'ei semivertut e semivici.

Higie ara beataria era faussa devocion qu'ei era forradura que li convie. Ère dera Cofradia dera Vèrge, e amiaue en cèrtes hèstes un vel blanc, gasulhaue oracions especiaus, adoraue era "sagrada sang" e eth "sagrat còr", s'estaue ores sanceres en contemplacion dauant d'un autar de jesuita ancian, en ua capelha barrada ara gent e aquiu deishaue quilhar era amna entre petites bromes de marme, e grani arrais de husta daurada.

Auie ua amiga de capelha, vèrge vielha coma era, cridada era senhoreta Vaubois, totafèt pèga, qu'ath sòn costat era senhoreta Gillenormand ère ua agla. Dehòra der *Agnus Dei* e des *Ave Marias*, era senhoreta Vaubois non sabie qu'es diuèrses manères de hèr confitura; ère, donc, perfècta en sòn gènre; qu'ère era ermina dera estupiditat sense ua soleta taca d'intelligéncia.

S'auem de díder era vertat, era senhoreta Gillenormand auie guanhat, mèsalèu que perdut, en envielhir, coma se passe tostemp damb es natures passiues. Que non auie estat jamès dolenta, çò qu'ère ua bontat relatiua; ath delà, es ans rosiguen es angles, e auie aquerit ja era doçor que balhe eth temps; estaue tostemp trista, damb ua tristor escura, qu'eth sòn secret ne autanplan era madeisha possedie. En tota era sua persona se descurbie er estupor d'ua vida qu'acabaue sense auer començat.

Dirigie era casa de sa pair; e eth senhor Gillenormand l'auie ath sòn costat dera madeisha manèra que monsenhor Bienvenú auie ara sua fraia. Aguestes unions d'un vielh e d'ua vielha celibatària non son estranhes, e presenten er espectacle tostemp trende de dues febleses que se sostien mutuauments.

Auie ath delà ena casa, entre aguesta celibatària e aguest vielh, un joen tostemp tremolós e mut dauant deth senhor Gillenormand, eth quau non li parlaue jamès senon damb votz sevèra, e quauqui viatges damb eth baston

quilhat: “Aciu, cavalieret!” “Brigand, coquin, apressatz-vos!” Responetz, coquin! “ Que vos veiga jo a vos, brigand!”, eca, eca. L’idolatraue.

Qu’ère eth sòn arrèhilh. Ja mos traparam damb aguest joen.

Libre tresau: Eth pairin e er arrèhilh.

I.- Ua reunion anciana.

Quan eth senhor Gillenormand demoraue en carrèr Servandoni frequentaue diuèrses reunions fòrça bones e fòrça nòbles, qu'en eres ère recebut, encara qu'eth non ère nòble. Coma qu'auie dues classes de talent, prumèr, eth que possedie reauments e, dusau, eth que li prestauen, ère pro cercat e complimentat. Non venguie en nunlòc senon damb era condicion de dominar. Que i a persones que vòlen, tu per tu, auer influéncia, e que parlen d'eri; aquiu a on non pòden èster oracles, que son bofons. Eth senhor Gillenormand non ère d'aguesta sòrta; eth domeni qu'exercie ens salons reialistes que frequentaue non costaue arren ath sòn amor pròpi. Qu'ère pertot oracle; a viatges rivalizaue damb Bonald e enquia damb Bengy-Puy-Vallée.

Entà 1817 passaue invariablaments dues tardes per setmana en ua casa pròcha, en carrèr de Ferou, ena casa dera senhora baronessa de T., digna e respectabla hemna, qu'eth sòn marit auie estat en temps de Loís XVI embaishador de França en Berlin. Eth baron de T., qu'en vida ère fòrça afeccionat as extasis e as visions magnetiques, auie mòrt arroïnat ena emigracion, deishant per tot eretatge dètz volums manuscrits, religadi en marroquin vermelh e damb cants dauradi, de memòries plan curioses sus Mesmer e era sua vergueta. Era senhora de T. non auie publicat es memòries per dignitat e se sostenguie per ua cuerta renda que s'auie sauvat non se sap com; s'estaue luenh dera cort, dera *societat fòrça barrejada,* coma era didie, en un isolament nòble, capinaut e praube. Quauqui amics s'amassauen dus còps per setmana ath torn dera sua humeneja de veuda e formauen ua reunion reialista pura. Prenien tè e dauen, sivans er impuls er vent se dirigisse entara elegia o entara comèdia, gemecs o crits d'orror sus eth sègle, sus era Carta, sus es bonapartistes, sus era prostitucion deth cordon blu enes plebèus, sus eth jacobisme de Loís XVIII, e se parlaue en votz baisha des esperances que deishaue veir eth frair deth rei, dempús Carles X.

S'acuelhien aquiu, damb passapòrts d'alegria, es cançons picaresques qu'en eres se cridaue *Nicolàs* a Napoleon. Es duqueses mès delicades, e es hemnes mès embelinaires deth mon, s'extasiauen en enténer cançons coma aguesta, dirigides as "federadi":

Metetz-vos enes garramaches

era camisa, que s'escape,

non diguen qu'es patriòtes

quilhen era bandèra blanca.

Se divertien damb jòcs de mots que credien terribles, equivòcs, innocents, que supausauen plei de podom, damb quartetes, e enquia estriuets, coma aguesti, contra eth ministèri moderat Desolles, que d'eth formauen part es senhors Descazes e Deserre:

Pour raffermir le trone ebranmlé sur sa base

el faut chager de sol, et de serre eth de case.

O apraiauen era lista dera Cramba de Parelhs, "Cramba abominablaments jacobina", e combinauen en era es nòms de manèra que resultèssen frases coma aguesta: *Damas, Sabran, Gouvion-Saint-Cyr*. Tot alègraments.

En aquera reunion parodiauen era revolucion, donques qu'auien cèrta afogadura entà agudar era madeisha colèra en sens invèrs. Cantauen tanben era sua *Ça ira*.

A!, ça ira,ça ira! ça ira!

Es bonapartistes ena lantèrna!

Es cançons son coma era guilhotina; talhen indistintaments, aué ei aguest cap, deman aqueth aute. Que non i a senon ua variacion.

En procès de Fualdès, que se passèc en aquera epòca, en 1816, se cuelhie partida per Bastide o per Jausion, perque Fualdès ère bonapartista. Se cridaue as liberaus, *es frairs e e amics,* çò que equivalie a hèr-les era màger injúria.

Coma quauqui campanaus, era reunion dera senhora baronessa de T. auie dus pothi. Er un qu'ère eth senhor Gillenormand; e er aute eth comde de

Lamotte- Valois, que d'eth se didie, ena aurelha, damb un cèrt respècte: "Non sabetz? Ei eth Lamotte der ahèr deth collar". Es partits sòlen presentar aguestes amnisties tan singulares.

Mos cau consignar aciu qu'ena classa mieja certanes posicions pèrden importància quan se tien relacions damb gent de pòca valor; qu'ei de besonh guardar ben damb qui se tracte, donques qu'atau coma i a pèrta calorica ena proximitat a un còs hered, atau tanben se pèrd consideracion damb eth tracte de gent menspredada. Mès era part nauta dera societat anciana sautaue peth dessús d'aguesta lei coma peth dessús de totes es autes. Marigny, frair dera Pompadour, entraue en casa deth senhor prince de Soubise. A maugrat d'èster çò qu'ère? Non, senon precisaments per èster çò qu'ère. Du Barry, pairin dera Vaubernier, ère plan ben recebut ena casa deth senhor mariscau de Richelieu. Aguesta societat qu'ei er Olimp: Mercuri e eth prince de Guemenée son en eth coma en casa; s'admet ath lairon damb era condicion de qué sigue diu.

Eth comde de Lamotte, qu'en 1815 ère un vielh de setanta cinc ans, non auie de notable senon eth sòn aspècte reservat e sentenciós, eth sòn angulós e hered ròstre, es sues manères extrèmaments fines, eth sòn vestit cordat enquiara barba e es ues longues cames tostemp crotzades e calades en un ample pantalon sense cap de gràcia, de color de hanga de Siena codut. Eth color deth ròstre ère eth madeish deth pantalon.

Aguest senhor de Lamotte ère "plan considerat" en aguesta reunion per çò dera sua celebritat; e, causa estranha, encara que cèrta, per çò tanben deth sòn nòm de Valois.

Per çò que tanh ath senhor Gillenormand, era consideracion que gaudie ère absoludaments de bon gènre. Qu'auie aquerit autoritat. A maugrat dera sua leugeresa, e sense que se perjudiquèsse en absolut era sua galantaria, auie ua manèra d'èster imponenta, digna, nòbla e modestaments capinauta, que hège mès respectabla era sua edat. Arrés vie a èster un sègle caminant impunaments. Es ans acaben per enrodar eth cap d'ua aureòla venerabla.

Auie, ath delà, aguestes dites que son completaments dera escòla classica. Atau, quan eth rei de Prusia, dempús d'auer restaurat a Loís XVIII, li hec ua visita damb eth nòm de comde de Ruppin, siguec recebut peth descendent de Loís XIV, lèu coma marqués de Brandenbourg, e damb era

impertinéncia mès delicada. Eth senhor Gillenormand ac aprovèc, en tot díder: “Toti es reis que non son eth rei de França, son reiets de província”. Un dia entenec aguesta pregunta e aguesta responsa: “A qué a estat condemnat eth redactor deth *Corrèu francés*?” “A èster suspenut”. “Eth *sus* qu’ei per a mès a mès; deuerie èster *penut* o penjat”, observèc eth senhor Gillenormand. Dites coma aguesta que creen ua posicion.

Un còp en un *Te Deum*, que se celebraue er aniversari dera tornada des Borbons, vedec passar ath senhor Talleyrand, e didec: “Aguest ei Sa Excelléncia eth Mau”.

Eth senhor Gillenormand venguie lèu tostemp ena reunion acompanhat dera sua hilha, aquera nauta senhoreta qu’alavetz passaue des quaranta ans e ne representaue cinquanta, e d’un polit mainatge de sèt ans, blanc, rosat, frèsc, d’alègri e innocents uelhs qu’en entrar ena sala entenie tostemp gasulhar ath sòn entorn: “ Be n’ei de beròi! Quin malastre! Praube mainatge!”. Aguest mainatge ei eth madeish qu’auem parlat abantes. Se lo cridaue “praube mainatge” perque sa pair ère “un bandit deth Loira”

Aguest bandit deth Loira ère eth gendre deth senhor Gillenormand, de qui auem dit ja qu’auie estat qualificat per aguest coma *eth desaunor dera sua familha.*

II.- Un espèctre ròi d'aqueth temps.

Quinsevolh qu'auesse passat en aquera epòca peth petit bordalat de Vernon, e s'auesse arturat un moment en aqueth polit pònt monumentau, que serà substituit lèu lèu per un pònt de hèr lèg, aurie pogut observar, dirigint era guardada de naut dera barramenta estant, a un òme d'uns cinquanta ans, damb casqueta de pèth de oelha, vestit damb un pantalon e ua sòrta de cassaca de vasta tela grisa, qu'en era amiaue cosuda ua causa auriòla qu'ath sòn temps auie estat ua cinta ròia, cauçat damb espardenhes, torrat peth solei; de sòrta qu'auie era cara lèu nera e eth peu lèu blanc, damb ua grana creta qu'anaue deth front enquiara gauta; acorbaishat, doblegat, envielhit abans de temps, passejant, lèu cada dia, damb ua petita aishada e ua podadoira ena man, per un d'aqueri espacis enrodadi de tàpies, pròchi ath pònt, que s'estenen costejant, coma ua cadia de losats, era arriba quèrra deth Sena; polidi tancats plei de flors, que d'eri se porie díder se siguessen plan mès grani: son jardins; e se siguessen un shinhau mès petits: son nhòquets. Toti aguesti tancats acaben, per un costat en arriu e per aute en ua casa.

Er òme dera caseta e des esclòps s'estaue en 1817 en mès petit d'aguesti tancats e ena mès umila de totes aguestes cases. S'estaue solet e solitari, en silenci e praubaments, damb ua sirventa, que non ère ne joena ne vielha, ne beròia ne lèja, ne campanharda ne cortesana. Eth quarrat de tèrra, que cridaue eth sòn jardin, auie fama en pòble pera beresa des flors que cultivaue; donques qu'es flors èren tota era sua ocupacion.

A truca de trabalh, de perseverància, de suenh e de farrats d'aigua, auie artenhut crear, dempús deth Creador, e auie endonviat quauqui tulipes e cèrtes dàlias que semblauen auer estat desbrembades dera natura. Qu'ère engenhós; auie descubèrt, abans que Soulange Bodin, era formacion de molons de tèrra de brucs entà cultivar es rars e preciosi arbilhons d'America e dera China. En ostiu, a punta de dia, ère ja en sòn jardin, hotjant, talhant, sauclant, segant, caminant per miei des flors damb un cèrt aspècte de bontat, de tristor e de doçor; e a viatges se demoraue cogitós e immobil ores sanceres en tot escotar eth cant d'un audèth en un arbe, o eth bronit d'un mainatge en ua casa; a viatges damb es uelhs tachadi en extrèm dera huelha d'ua èrba, en quauqua gota d'arrosada convertida pes arrais deth solei en un robin. Minjaue plan frugauments e beuie mès lèit que vin;

cedie dauant d'un mainatge, e lo repotegaue era sua sirventa. Qu'ère timid enquia e tot semblar foreno; gessie plan pòc e non vedie ad arrés senon as praubi que picauen ena sua hièstra, e ath pair Mabeuf, eth prèire, qu'ère un brave òme de pro edat. Ça que la, se bèth vesin o forastèr picaue ena sua pòrta, desirant veir es sòns tulipes e es sues ròses, daurie arrint. Aguest qu'ère eth "bandit deth Loira".

Qui auesse liejut en aqueth temps es memòries militares, es biografies, eth *Monitor* e es boletins dera grana armada, aurie pogut veir un nòm, repetit soent, eth de Jòrdi Pontmercy.

Mès joen encara, aguest Jòrdi Pontmercy ère soldat en regiment de Saintonge. Quan crebèc era revolucion, eth regiment de Saintonge siguec agregat ara armada deth Rhin. Es ancians regiments dera monarquia sauvèren es nòms des províncies enquia e tot dempús dera queiguda deth tron, e non sigueren reformadi enquia 1794. Pontmercy lutèc en Espanha, en Worms, en Neustadt, en Turkheim, en Alzey, en Maguncia, a on siguec un des dus cents que formauen era reiregarda de Houchard. Siguec tanben d'aqueri dotze que lutèren contra era armada deth prince de Hesse, darrèr dera vielha muralha d'Andernach, e non arreculèc entar ensems dera armada senon quan eth canon enemic dauric era bèrca dès eth cordon dera balustrada enquiara madeisha escarpa. Siguec damb Kleber en Marchiennes, e ena accion de Monte Panissel, qu'en era li trinquèc eth braç ua bala de canon. Dempús passèc ena frontèra d'Italia, e siguec un des trenta granadèrs que defeneren eth carís de Tende damb Joubert. Joubert siguec nomentat alavetz ajudant generau, e Pontmercy lòctenent. Siguec dempús ath costat de Berthier, en miei dera mitralha, en aquera jornada de Lodi que hec díder a Bonaparte: "Berthier a estat artilhèr, soldat de cavalaria e granadèr." Vedec quèir en Novi ath sòn ancian generau Joubert, en moment que lheuant eth sabre cridaue: "Tà dauant!". S'embarquècc dempús damb era sua companhia entà un ahèr de servici, en un vaishèth qu'anaue de Genova entà un aute pòrt dera còsta, e queiguec en ua emboscada de sèt o ueit veles angleses. Eth capitan deth vaishèth volie lançar en mar es canons, amagar es soldats en entrepont e passar amagat coma un vaishèth mercant; mès Pontmercy hec a lúder es colors nacionaus en pau deth drapèu e passèc capinaut jos es canons des fragates britaniques.Vint lègues mès enlà, en tot créisher tostemp era sua audàcia,

damb eth sòn vaishèth ataquèc e agarrèc un gran transport anglés qu'amiaue tropes entà Sicilia, tan cargat d'òmes e shivaus, que venguie arràs des veles. En 1805, apertenguec ara division de Malher, que s'apoderèc de Gunzburg contra er archiduc Ferran. En Wettingen recebec enes sòns braci, en miei d'ua ploja de bales, ath coronèl Maupetit, herit mortauments, dauant deth 9.0 de dragons; e se distinguic en Austerlitz en aquera admirabla marcha escalonada, hèta jos eth huec enemic.

Quan era cavalaria dera garda imperiau russa esbaucèc un batalhon de 4.0 regiment de linha, Pontmercy siguec des que lo resvengèren en tot hèr enlà ad aguesta tropa. Er emperaire l'autregèc era crotz. Pontmercy vedec quèir successiuaments presoèrs a Wurmser en Mantua, a Melas en Alexandria, a Mack en Ulm. Formèc partida deth ueitau còs dera gran armada, comandat per Mortier, e conquistador de Hamburg. Dempús passèc en regiment 55 de linha, qu'amiaue abans eth nòm de Flandes. En Eylau siguec en cementèri qu'er eroïc capitan Loís Hugo, oncle der autor d'aguest libre, tenguec solet damb era sua companhia, compausada de ueitanta tres òmes, pendent dues ores, tot er atac dera armada enemiga. Pontmercy siguec un des tres que gesseren viui d'aqueth cementèri; siguec tanben en Frienland. Vedec Moscòu e eth Beresina, se trapèc en Lutzen, Bautzen, Dresde, Wachau, Leipzig, e enes carisi de Gelenhausen, e dempús en Montmirail, Chateau-Thierry, Craon, ena aurèra deth Marne, enes arribères deth Aisne, e ena temibla posicion de Laon. En Arnay-le-Duc, estant capitant, guinhauetegèc a dètz cosacs, e sauvèc, non a un generau, senon a un caporau. Pontmercy siguec guinhauetejat tanben en aguesta escadença, e li calèc extrèir vint-e-sèt esteres deth braç quèrre. Ueit dies abans dera capitulacion de París, acabaue de permutar-se damb un companh, e d'entrar ena cavalaria, donques qu'auie çò qu'en ancian regim se cridaue *dobla man*, ei a díder, madeisha adretia entà manejar eth sabre o eth fusilh, e coma oficiau, un esquadron o un batalhon. D'aguesta adretia, perfeccionada pera educacion militara, an neishut certans còssi especiaus, coma es dragons, que son ath còp soldats d'a pè e d'a shivau. Acompanhèc a Napoleon ena isla d'Elba. En Waterloo ère ja cap d'un esquadron de coraissèrs ena brigada Dubois. Eth siguec qui cuelhec era bandèra deth batalhon de Luxemburg e venguec a botar-la enes pès der emperaire, tot caperat de sang, pr'amor qu'auie recebut, en apoderar-se'n d'era, un còp de sabre ena cara. Er emperaire, tot satisfèt, li didec: "Ès coronèl, baron e

oficiau dera legion d'aunor." Pontmercy responec: "Senor, vos ac arregraïsqui per çò dera mia veuda." Ua ora dempús queiguie en barranc d'Ohain. Qui ère aguest Jòrdi Pontmercy? Qu'ère eth bandit de Loira.

Ja coneishem quauquarren dera sua istòria. Dempús de Waterloo, Pontmercy, trèt, coma auem vist, deth barranc, artenhèc amassar-se ara armada, e venguec arrossegant-se d'espitau en espitau enquias cantonaments deth Loira.

Era Restauracion lo deishèc a mieja paga, e dempús lo manèc de quartèr, ei a díder, susvelhat, entà Vernon. Eth rei Loís XVIII, en hèr veir que non s'auie passat tot aquerò que se passèc enes Cent Dies, non l'arreconeishec ne era gràcia d'oficiau dera legion d'aunor, ne eth sòn grad de coronèl, ne eth sòn titol de baron; mès eth non perdie era ocasión de signar coma *coronel baron de Pontmercy*. Non auie qu'ua vielha casaca blua, e non gessie jamès sense méter en era era roseta d'oficiau dera legion d'aunor. Eth fiscau de S.M. lo prevenguec de qué lo perseguirien per usatge "ilegau" d'aguesta decoracion; e quan se'n sabec a trauèrs d'ua tresau persona, Pontmercy responec damb ua amarga arridalha: "O jo non compreni eth francés, o vos non lo parlatz; çò de cèrt ei que non vos compreni." E dempús gessec dotze dies seguidi damb era sua roseta; arrés gausèc enquimerar-lo. Dus o tres còps eth ministre dera Guerra e eth comandant generau deth departament l'escriueren damb aguesta envolòpa: *Tath senhor comandant Pontmercy;* mès eth les entornèc es cartes sense daurir-les. Napoleon, alavetz, hège madeish en Santa Elena damb es cartes de sir Hudson Lowe, dirigides *ath generau Bonaparte*. Pontmercy auie acabat, deishatz-me díder era frasa, en tot auer ena boca era madeisha saliua qu'er emperaire.

En Roma i auec tanben presoèrs cartaginesi que se remien a saludar a Flaminio e mostrauen auer quauquarren dera amna d'Anibal.

Un maitin trapèc ath fiscau de S.M. en carrèr de Vernon e en tot dirigir-se ada eth, li didec: "Cavalièr fiscau, m'ei permetut amiar era mia creta ena cara?"

Non auie qu'ua mesquina mieja paga de cap d'esquadron: Auie logat en Vernon era casa mès petita que trapèc, e en era s'estaue solet, viem de díder. En temps der Emperi, e entre dues guérres, qu'auec temps entà

maridar-se damb era senhoreta Gillenormand. Eth vielh ciutadan, indignat ath sòn laguens, consentic, alendant e dident: “Es familhes mès importantes se ven obligades a hèr madeish. ” En 1815 moric era senhora Pontmercy, hemna admirabla, capinauta, pòc comuna e digna deth sòn marit, en tot deishar-li un hilh. Aguest mainatge aurie estat era felicitat deth coronèl ena sua solitud; mès eth pairin auie reclamat imperiosaments ath sòn arrèhilh, declarant que se non l’ac autrejauen lo deseretarie. Eth pair cedic per interès deth mainatge, e en non poder auer ath sòn costat ath hilh, se tenguec a estimar es flors.

Plan per aquerò, auie renonciat a tot; non se botjaue ne conspiraue, dividie eth sòn pensament entre era innocéncia deth sòn present e era granor deth sòn passat; passaue eth temps demorant un clavèl, o brembant-se’n d’Austerlitz.

Eth senhor Gillenormand non auie relacion damb eth sòn gendre. Et coronèl ère entada eth “un bandit”, e eth ère entath cornonèl un “pèc”. Eth pairin non parlaue james deth coronèl senon entà quauqua allusion burlesca ara sua “baronia”. Auien convengut exprèssaments que Pontmercy non sajarie jamès veir ne parlar damb eth sòn hilh, jos era pena de veir ad aguest expulsat dera casa e deseretat; es Gillenormand guardauen a Pontmercy coma un empestat. Volien educar ath mainatge ara sua manèra.. Eth coronèl dilhèu hec mau en acceptar aguestes condicions; mès passèc per eres en creir qu’obraue ben, e sacrificar-se solet ada eth madeish.

Er eretatge deth pairin Gillenormand qu’ère pòca causa; mès eth dera senhoreta Gillenormand màger, ère gran, pr’amor que sa mair auie estat plan rica; e, en auer-se estat era celibatària, eth hilh dera sua fraia ère eth sòn eretèr naturau. Eth mainatge, que se cridaue Mario, se’n sabie de qué auie pair; mès arren mès. Arrés badaue boca entà parlar-li d’eth; mès era gent que li hège tractar eth sòn pairin, damb es sòns mormolhs, es sues mieges paraules, es sòns guinhades de uelhs, auie cridat era atencion deth mainatge damb eth temps, e aguest auie acabat comprenent bèra causa; e coma cuelhie per ua sòrta d’infiltracion e de lenta penetracion es idies e es opinions que formauen ath sòn entorn, arribèc de man en man a non pensar en sa pair, senon avergonhat e damb eth còr sarrat.

Tant que Mario anaue creishent en aguesta atmosfèra, cada dus o tres mesi s'escapaue eth coronèl, venguie furtiuaments en París, coma un perseguit pera justícia qu'a trincat es sues cadies, e s'apostaue en Sant Sulpici ara ora qu'era senhoreta Gillenormand amiaue a Mario entà missa; e aquiu, tremolant de qué se virèsse era tia, amagat darrèr d'un pilar, immobil, sense gausar a penes alendar, ère en tot guardar ath sòn hilh. Aqueth òme, plen de cretes, auie pòur d'ua vielha celibatària.

D'aciu auien vengut es sues relacions damb eth prèire de Vernon, senhor Mabeuf.

Aguest digne prèire auie un frair, majordòm de fabrica de Sant Sulpici, qu'auie vist fòrça còps ad aguest òme contemplant ath sòn hilh e auie calat era sua atencion ena creta que li crotzaue era gauta, e era gròssa lèrma que penjaue des sòns uelhs. Aqueth òme, d'aspècte tan varonil, que ploraue coma ua hemna, l'auie chocat ath majordòm; eth sòn ròstre que l'auie impressionat. Un dia que venguec en Verno pr'amor de veir ath sòn frair, se trapèc en pònt ath coronèl Pontmercy, e arreconeishec en eth ar òme de Sant Sulpici. Eth majordòm parlèc d'eth ath prèire, e ambdús, jos ua desencusa quinsevolh, li tengueren ua visita ath coronèl, visita que se'n hec a vier, ath sòn darrèr, fòrça d'autes. Eth coronèl, fòrça reservat ara prumeria, acabèc daurint eth sòn còr, e eth prèire e eth majordòm se'n saberen de tota era istòria e de com Pontmercy sacrificaue era sua felicitat per avier deth sòn hilh. Aquerò hec qu'eth prèire lo guardèsse damb veneracion e trendesa, e eth coronèl li cuelhec afècte. Ath delà d'aquerò, quan per edart se trapen un ancian prèire e un vielh militar, s'ambdús son sincèrs e bravi, arrés se compren ne s'amasse mès aisidaments, pr'amor que, ath hons, son ua madeisha causa; er un se sacrifique pera pàtria d'aciu baish, e er aute pera pàtria d'aquiu naut: que non i a cap mès diferéncia.

Dus còps ar an, eth 1èr. de ger e eth dia de Sant Jòrdi, escriuie Mario a sa pair cartes obligades que li dictaue era sua tia e que semblauen còpia des de quauque formulari: aquerò ère era soleta causa que toleraue eth senhor Gillenormand; eth pair responie damb cartes fòrça trendes, qu'eth pairin se sauvaue ena pòcha sense lieger-les.

III.- *Requiescant.*

Era reunion dera senhora T. ère tot çò que Mario Pontmercy coneishie deth mon; aqueth ère eth solet trauc per a on podie guardar era vida. Eth trauc qu'ère ombriu e recebie ath sòn trauèrs mès hered que calor, mès tenèbres que lum.

Aguest mainatge, qu'ère era alegria e era lum, en entrar en aguest mon estranh aqueric en pòc de temps tristor, e çò qu'ei mès opausat ara sua edat, gravetat. Entornejat de totes aqueres persones impausantes e singulares, guardaue ath sòn entorn damb seriós estonament: tot hège aumentar en eth aguest estupor. Ena reunion dera senhora T. i auie quauques vielhes nòbles fòrça venerables, que se cridauen Mathan, Noé, Levis, que se prononciaue Levi, e Cambis, que se prononciaue Cambises. Aqueres cares ancianes e aqueri nòms biblics se barrejauen en cap deth mainatge damb er ancian testament qu'aprenie de memòria; e quan èren totes seigudes en cercle ar entorn d'ua lum moribonda, illuminades a penes per ua lampa de pantalha verda, damb es sòns sevèrs perfils, es sòns peus grisi o blanqui, es sòns longui vestits de ua auta edat, qu'en eri non se distinguien senon colors lugubres, deishant quèir de quan en quan paraules majestuoses e grèus, eth mainatge Mario les contemplaue damb uelhs espauridi, pensant veir en eres, non hemnes, senon patriarques e magues; non èssers reaus, senon hantaumes.

Ad aguesti hantaumes se i amassauen diuèrsi prèires que frequentauen aquera reunion, e quauqui nòbles; eth marqués de Sass, secretari d'ordes dera princessa de Berry; eth vescomde de Val, que publicaue, jos eth fausnòm de Carlos Antonio, òdes monorrimes; eth prince de Beauf qu'en èster encara joen auie peus grisi, e ua hemna polida e de talent, qu'es sòns vetits de velot escarlata damb treneta d'aur, fòrça escotadi, èren er escandal d'aquera ombriua casa; eth marqués de C e de E, que sabie mielhor qu'arrés en França "era urbanitat proporcionada"; eth comde d'Am, brave òme, de benevòla mina, e eth cavalièr de Port de Guy, colomna dera bibliotèca deth Louvre, cridada eth gabinet deth rei. Eth senhor Port de Guy, cauvet, e mèsalèu envielhit que vielh, condaue qu'en 1793, quan auie dètz-e-sèt ans, auie estat condemnat a preson per refractari, e estacat ena madeisha cadia qu'un octogenari, er avesque de Mirepoix, refractari tanben, mès coma prèire, tant qu'eth n'ère coma

soldat. Èren en Tolon e eth sòn mestièr ère vier a recuélher de net, en cadafalc, es caps e es còssi des guilhotinadi pendent eth dia; amiauen ena esquia aqueri troncs destilant sang, de sòrta qu'es capòts de presoèr auien per dejós deth cogòt ua crospa de sang, seca peth maitin e umida pera net. Ena reunion dera senhora T, abondauen aguestes narracions tragiques; e a truca de maudíder a Marat s'aplaudie a Trestaillon. Quauqui deputats des cridadi *introuvables* hègen era sua partida de *whist*; èren eth senhor Thibord deth Chalard, e eth senhor Lemarchant de Gomicourt, e eth celèbre trufaire dera dreta, eth senhor Cornet-Dincourt. Eth cap d'ordre militara, Ferrette, damb es sues garramaches cuertes e es sòns primi bots dera cama entraue de passa quauque viatge en salon, quan anaue ena casa deth senhor Talleyrand. Qu'auie estat companh d'aventures deth senhor comde d'Artois, e ath revés d'Aristotil, acorropat jos Campaspe, auie hèt caminar a Guimard a quate pautes e per tant auie demostrat as sègles se com pòt demorar resvenjat un filosòf per un cap d'ordre militara.

Per çò que hè as prèires, venguien aquiu: eth clèrgue Halma, eth madeish qu'ath senhor Larose, eth sòn collaborador en *Eth Pericle*, didie: "Bè!, qui non a cinquanta ans? Solet quauque charraire"; eth clèrgue Letourneur, predicador deth rei; eth clèrgue Frayssinous, que non ère encara ne comde, ne avesque, ne ministre, ne *par* e qu'amiaue ua sotana vielha sense botons ja, e eth clèrgue Keravenant, prèire de Sant German des Prats; e ath delà, eth nunci deth Papa, qu'ère alavetz monsenhor Macchi, arquevesque de Nisibis, dempús cardenau, que se distinguie peth sòn long e cogitós nas, e un aute monsenhor, que se titolaue eth clèrgue Palmieri, prelat domestic, un des sèt protonotàris participants deth Sant Sièti, canonge dera insigna basilica liberiana, avocat des sants, *postulatore di santi*, çò que se referís as ahèrs de canonizacion, e signifique, mès o mens, postulador o receptor de memoriaus entà un lòc enes autars; e fin finau, dus cardenaus, eth senhor dera Luzerne e eth senhor de Cl T. Eth senhor cardenau de Luzerne ère escrivan, e auec uns ans dempús er aunor de signar ath cant de Chateaubriand quauqui articles en *Conservador*. Eth senhor de Cl T ère arquevesque de Toul, e solie vier soent en París entà passar ua tempsada ena casa d'un nebot, eth marqués de T., que siguec ministre dera Guèrra e dera Marina. Eth cardenau ère un vielh alègre que mostraue es sues cauces violetes jos era sotana rebussada; era sua mania qu'ère odiar ara Enciclopèdia, e hèr hòlaments ath bilhard. Era gent qu'alavetz passaue

pendent es nets d'ostiu peth carrèr de M a on demoraue eth senhor Cl T se posaue pr'amor de seguir d'aurelha eth patac des bòles, e era agudenta votz deth cardenau que cridaue ath sòn conclavista, monsenhor Cottret, avesque in partibus de Caryste: "Anòta, abate, qu'è hèt carambòla". Eth cardenau de Cl T auie estat presentat en casa dera senhora T. peth sòn mès intim amic, eth senhor de Roquelaure, ancian avesque de Senlis, e un des quaranta. Eth senhor de Roquelaure ère notable pera sua nauta estatura e pera sua assiduitat ena Academia. A trauèrs dera pòrta de veires dera sala pròcha ara bibliotèca, qu'en era era Acadèmia Francesa celebraue alavetz es sues sessions, es curiosi podien veir cada dijaus ar ancian avesque de Senlis, lèu tostemp de pès, nauèth empovassat, damb cauces violeta virant era esquia ara pòrta entà deishar veir mielhor eth sòn cothèr. Toti aguesti gleisèrs, qu'èren autant cortesans coma òmes de Glèisa, aumentauen era gravetat dera reunion de T., qu'en era recargauen er aspècte senhoriau cinc *pars* de França, eth marqués de Vib, eth marqués de Tau, eth marqués de Herb, eth vescomde Damb e eth duc de Val. Aguest, encara qu'ère prince de Mon, ei a díder, prince sobeiran estrangèr, auie formada ua tan nauta idia de França e dera dignitat de *par*, que tot ac vedie a trauèrs d'ambdues causes e solie díder: "Es cardenaus son es *pars* de França de Roma, es lords son es *pars* de França d'Anglatèrra". Per çò d'aute, coma qu'era revolucion en aguest sègle li cau entrar pertot, aqueth salon feudau ère, sivans auem dit, senhorejat per un òme dera classa mieja. Eth senhor Gillenormand regnaue aquiu.

Aquera qu'ère era pinta e era quinta esséncia dera societat parisenca que seguie era bandèra blanca; aquiu se discutien es nòms mès coneishudi, encara que siguessen reialistes; pr'amor qu'ena fama i a quauquarren d'anarquia. Se Chateaubriand auesse entrat aquiu, aurie costat er efècte deth pair Duchene. Ça que la, en aguesta societat ortodòxa i entrauen per tolerància quauqui empenaïts. Eth comde Beug siguec admetut a titol de correccion.

Es reunions "nòbles" d'aué non se retiren ad aqueres. Eth barri de Sant German modèrn flaire a erètge, e es reialistes d'ara son demagògs, mos ac cau díder en elògi d'eri.

Ena casa dera senhora T., coma qu'era reunion ère formada per çò de mès superior, dominaue un gust esquist e capinaut jos ua urbanitat escuelhuda.

Es costums amiauen damb eri tota sòrta de rafinaments involuntaris, qu'èren er ancian regim enterrat, mès encara viu. Quauqui uns d'aguesti costums, mès que mès en lengatge, èren fòrça capriciosi; es observadors superficiaus aurien cuelhut per provincialismes çò que non ère senon anticalhes. S'entenie díder aquiu *era senhora generala*; e non ère deth tot estranh *era senhora coronèla*. Era embelinaira senhora de Leon, en rebrembe, plan que òc, des duquesses de Longueville e de Chevreuse, s'estimaue mès aguets fausnòm ath sòn titol de princessa. Era marquessa de Crequy s'auie cridat tanben *era senhora coronèla*.

En aguest petit cercle aristocratic s'endonvièc eth rafinament de díder enes Tulheries, en parlar ath rei en intimitat *eth rei* en tresau persona, e non díder jamès *vòsta majestat*, pr'amor qu'aguest tractament auie estat "profanat per usurpaire".

Aquiu jutjauen es hèts e es òmes; se'n burlauen deth sègle, e damb aquerò quedauen desencusadi de comprener-lo; s'ajudauen en aguesta ignorància, e se comunicauen mutuaments era quantitat de lum que cadun possedie. Matusalen ensenhaue a Epimenides; eth sord metie ath pas ath cèc; se declaraue coma non passat eth temps dempús Coblenza, e atau coma Loís XVIII ère, pera gràcia de Diu, en vint-e-cincau an deth sòn reinatge, atau es emigradi se trapauen de dret en vintau an dera sua adolescéncia.

Tot qu'ère en armonia; arren auie viscut massa; era paraula a penes ere ua bohada; eth jornau, en acòrd damb eth salon, semblaue un papirus. I auie quauqui joeni, mès qu'èren lèu mòrts. Ena avantcramba, es liurèes estauen plan rosigades; donques qu'aqueres persones, qu'èren d'ua edat passada, auien sirvent dera sua epòca. Tot aquerò semblaue qu'auie viscut hège fòrça temps, e lutaue damb eth sepulcre. Tot eth sòn diccionari s'estaue lèu en aguestes paraules: Conservar, Conservacion, Conservador. Çò que calie ère èster en *bona flaira*. E plan, es opinions d'aqueri grops venerables èren embaumades, es sues idies flairauen a nard. Qu'ère aqueth un mon en estat de momia. Es patrons èren embaumadi, es sirvents empalhadi.

Ua digna marquessa vielha, nauèth venguda dera emigracion e arroïnada, non auie senon ua sirventa, e seguie dident: "es mèns sirvents".

Mès, se qué hègen ena reunion dera senhora T.? Èren oltres?

E qué vò díder èster oltra? Aguesta paraula que non a, aué, significacion encara que çò que represente non age despareishut. Expliquem-la.

Èster oltra qu'ei vier mès enlà; ei hèr era guèrra ath scèptre en nòm deth tron, e ara mitra en nòm der autar; ei mautractar çò que s'arrossègue; ei lançar enes shivaus d'atelatge entà que vagen mès rapid; ei censurar eth fogairon perque crème pòqui erètges; ei repotegar ar idolatra pera sua pòca idolatria; ei insultar per excès de respècte; ei trapar en Papa pòc papisme, en rei pòc reialisme e fòrça lum ena net; ei èster maucontent der alabastre, dera nhèu, deth cigne e deth liri en nòm dera blancor; ei èster partidari des causes enquiath punt d'èster eth sòn enemic; qu'ei amiar eth *per* entath *contra*.

Er esperit oltra caracterize especiauments era prumèra fasa dera Restauracion.

Que non i a arren ena istòria semblable ath quart d'ora que comence en 1814 e acabe en 1820, ar adveniment deth senhor de Villele, er òme practic dera dreta. Aguesti sies ans sigueren un moment extraordinari, rambalhós e trist ath còp, alègre e ombriu, illuminat coma era claretat dera auba, e caperat ath madeish temps pes tenèbres des granes catastròfes qu'aumplien encara er orizon e s'anauen perdent lentaments en passat. I auec en aquera lum e en aquera ombra un petit mon nau e vielh, bofon e trist, joenenc e senil, heregant-se es uelhs, pr'amor qu'arren se retire tant ar acte de desvelhar-se coma era tornada d'ua emigracion, grop que guardaue a França damb mesfidança e ère guardat per França damb ironia; vielhs ihons, marquesi orgulhosi, es que despareishen e es apareishudi, "es ex…" estupefacti de tot, bravi e nòbles aristocrates qu'arrien pr'amor qu'èren en França, e plorauen tanben, estonadi, per tornar ena sua pàtria, desesperadi per non trapar ara sua monarquia; era noblesa des crotzades, menspredant ara noblesa de Emperi, ei a díder, ara noblesa dera espada; es races istoriques qu'auien perdut eth significat dera istòria; es hilhs des companhs de Carlemagne, menspredant as companhs de Napoleon. Es espades, coma viem de díder, se manauen reciprocaments er insult; era espada de Fontenoy qu'ère causa d'arrir, e ère caperada de rovilh; era espada de Marengo ère odiosa, e non se vedie en era qu'un sabre. Er *antigaments* substituie ar *ager*. Que non s'auie eth sentiment de çò de gran, ne eth sentiment de çò de ridicul; e i auec qui cridèc Scapin a Bonaparte. Aqueth

mon que ja non existís; arren rèste d'eth, mos ac cau repetir. Quan per edart treiguem d'eth bèra figura e sajam de hèr-la revíuer mejançant era imaginacion, mos semble tant estranha coma d'un mon antediluvian; qu'ei, plan que òc, qu'a estat negat tanben per un deluvi. A despareishut jos dus revolucions. Be ne son de poderoses es ondades des idies! Com capèren ara prèssa tot çò que les cau esbauçar e sepultar en compliment dera sua mission, e guaire lèu hotgen terribles prigondors!

Tau ère era fesomia des reunions d'aqueri tempsi luenhants e candids qu'eth senhor Martainville auie mès finesa que Voltaire.

Aguestes reunions auien ua literatura e ua politica pròpies. Se credie en Fievée; eth senhor Agier botaue era lei; se comentaue a Colnet, publicista que venie libres vielhs en cai de Malaquais. Napoleon ère coneishut solet per Ògre de Corcega; mès dempús era introduccion ena istòria deth senhor marqués de Buonaparte, lòctenent generau des armades deth rei, siguec ua concession ar esperit deth sègle.

Aqueres reunions non se sauvèren blosses pendent guaire temps. Dempús 1818 comencèren a germiar en eres quauqui doctrinaris; nuança sospechosa, qu'auie per sistèma èster reialiste, desencusant-se d'ester-ne. Es doctrinaris èren avergonhadi a on es oltres capitauen. Auien talent e sauvauen silenci; eth sòn dògma politic ère avientaments ornat de gravetat; les calie, donc, hèr capitada. Hègen, plan utilaments, excèssi de corbata blanca e frac cordat. Er error o eth malastre deth partit doctrinari qu'a estat eth crear ua joenesa envielhida. Cuelhien postures de sabents; soniauen empeutar en principi absolut e excessiu un poder templat. Opausauen, e a viatges damb rara intelligéncia, ath liberalisme esbauçador un liberalisme conservador e se les entenie díder: "Gràcia entath reialisme: que mos a hèt mès d'un benefici. Mos a hèt a vier de nauèth era tradicion, eth culte, era religion, eth respècte; ei fidèu, valent, cavaleresc, aimant, leiau. Vie a barrejar, encara que de mala encolia, es naues graneses dera nacion damb es graneses seculares dera monarquia. Qu'a eth malastre de non compréner era revolucion, er emperi, era glòria, era libertat, es naues idies, es naues generacions, eth sègle. Mès aguest defècte qu'a, per çò que hè a nosati, qu'ei que non l'auem nosati quauqui viatges respècte ada eth? Era revolucion, que n'èm eretèrs, li cau auer era intelligéncia de tot. Eth contrasentit deth liberalisme qu'ei atacar eth reialisme. Quina fauta! Quina

ceguesa! Era França revolucionària non a respècte dera França istorica, ei a díder, de sa mair, ei a díder, d'era madeisha. Dempús deth 5 de seteme se tracte ara noblesa dera monarquia coma dempús deth 8 de junhsèga se tractaue ara noblesa der Emperi. Eri qu'an estat injusti damb era agla; nosati n'èm damb era flor de lis. Se desire, donc, auer tostemp quauquarren entà proscríuer? Dilhèu ei util rebaishar era corona de Loís XIV, rascar er escut d'Enric IV? Hem burla deth senhor Vaublanc, qu'esfaçaue es N deth pònt de Jena! E qué hège? Çò que hèm nosati. Bouvines mos aperten madeish que Marengo; e es flors de lis madeish qu'es N. Aguest qu'ei eth nòste auviatge. Per qué amendrir-lo? Non mos cau renegar dera pàtria ne en passat ne en present. Per qué non auem d'admèter tota era istòria? Per qué non auem d'estimar a tota França?"

D'aguesta sòrta criticauen e protegien es doctrinaris eth reialisme, maucontent per que lo criticauen, irritat perque lo protegien.

Es oltres caracterizèren era prumèra epòca deth reialisme; era congregacion caracterizèc ara dusau. Ara passion la succedic era abiletat. Deishem aciu aguest esbòç.

Ath long d'aguesta narracion, er autor a trapat en sòn camin aguest moment curiós dera istòria contemporanèa; e en passar, l'a calut dirigir-li ua guardada e diboishar quauqu'un des perfils singulars d'aquera societat desconeishuda aué. Mès ac hè ara prèssa, sense cap idia amarganta o burlesca. Quauqui rebrembes afectuosi e respectuosi, donques que se referissen a sa mair, l'amassen damb aguest passat. De un aute costat, mos ac cau díder, aqueth petit mon auie es sues graneses. Podem arrir-mo'n, mès non menspredar-lo ne auer-lo en òdi. Qu'ère era França de un aute temps.

Mario Pontmercy hec, coma toti es mainatges, quauqui estudis. Quan gessec des mans dera sua tia Gillenormand, eth sòn pairin l'autregèc a un digne professor dera mès blossa innocéncia classica, e aquera amna joena que començaue a daurir-se passèc d'ua beata entà un pedant. Mario passèc es ans de collègi e entrèc ena escòla de Dret. Qu'ère reialiste fanatic e austèr. Estimaue plan pòc ath sòn pairin, qu'era sua alegria e eth sòn cinisme lo shordauen, e ère ombriu per çò que hè a sa pair.

Per çò d'aute, ère un joen afogat e hered, nòble, generós, capinaut, religiós, exaltat, digne enquiara duretat, blos enquia èster insociable.

IV.- Finau deth bandit.

Era conclusion des estudis classics de Mario coïncidic damb era gessuda deth mon deth senhor Gillenormand. Eth vielh se didec adiu dera banlèga de Sant German e des reunions dera senhora T., e se n'anèc a demorar en Marais, ena sua casa deth carrèr des Hilhes deth Calvari a on auie, coma sirvents, ath delà deth portièr, ara puncèla Nicolaseta, qu'auie succedit ara Magnon e ath Vasc orgulhós e guiterós, qu'auem parlat quauques planes abans.

Mario venguie de complir dètz-e-sèt ans en 1827, e un dia, en tornar entà casa, vedec ath sòn pairin damb ua carta ena man.

- Mario, didec eth senhor Gillenormand, deman partiràs entà Vernon.

- Entà qué?, didec Mario.

- Entà veir a ta pair.

Mario s'estrementic. Qu'auie pensat en tot mens en qué bèth dia aurie d'anar a veir a sa pair. Que non podie trapar arren mens inesperat, mès estonant, e didem-ac mès desagradiu. Qu'ère era antipatia obligada a convertir-se en simpatia; non ère un desengust, senon un trabalh fatigós.

Mario, ath delà des sòns motius d'antipatia politica, ère convençut de qué sa pair, eth guinhauetejador, coma lo cridaue Gillenormand enes dies de màger amabilitat, non l'estimaue; aquerò qu'ère evident donques que l'auie abandonat atau e l'auie autrejat a d'auti. En creir que non ère estimat, non estimaue. Arren mès simple, se didie.

Se quedèc tant estonat que non preguntèc arren ath senhor Gillenormand. Eth pairin higec:

- Semble qu'ei malaut; te cride.

E dempús d'ua estona de silenci:

- Partiràs deman peth maitin. Me pensi que i a ena plaça des Hònts ua veitura que ges tàs sies e arribe de nets. Cuelh eth bilhet; ditz qu'ei urgent.

Dempús arropic era carta e se la metec ena pòcha.

Mario aurie pogut partir aquera madeisha net, e estar-se ath costat de sa pair londeman peth maitin; perque deth carrèr Boloi gessie alavetz ua diligéncia qu'anaue entà Tyuan de nets, e passaue per Vernon. Mès, ne eth senhor Gillenormand ne Mario pensèren en informar-se'n.

Londeman tath ser arribaue Mario en Vernon. Començauen a alugar-se es lums; preguntèc ath prumèr caminaire: "Era casa deth senhor Pontmercy?" Pr'amor qu'ath sòn laguens ère des madeishes idies dera Restauracion, e non arreconeihsie tanpòc en sa pair eth grad de coronèl, ne era baronia.

L'indiquèren era casa; piquèc; lo dauric ua hemna damb ua petita lampa ena man:

- Eth senhor Pontmercy?, didec Mario.

Era hemna s'estèc quieta.

- Ei aciu?, preguntèc Mario.

Era hemna hec damb eth cap un senhau afirmatiu.

- Posqui parlar-li?

Era hemna hec un senhau negatiu.

- Qu'ei que sò eth sòn hilh!, didec Mario. Me demore.

- Que ja non vos demore, didec era hemna.

Mario se n'encuedèc alavetz qu'ère en tot plorar.

Era hemna li senhalèc damb eth dit era pòrta d'ua sala baisha, a on entrèc.

En aquera sala, illuminada per ua candèla de seu plaçada sus era humeneja, i auie tres òmes; un de pès, un aute de jolhs e un aute en camisa e estirat tau qu'ère de long sus es malons. Eth qu'ère en solèr ère eth coronèl.

Es auti dus èren un mètge e un prèire que pregaue.

Eth coronèl auie estat atacat hège tres dies d'ua fèbre cerebrau; ath començament dera malautia qu'auec ua mala presentida, e escriuec ath senhor Gillenormand entà cridar ath sòn hilh. Eth mau auie aumentat; e, eth madiesh dia dera arribada de Mario en Vernon, eth coronèl auie auut

un accès de deliri; s'auie lheuat deth lhet a maugrat dera oposicion dera sirventa, cridant: "Eth mèn hilh que non vie! Vau a cercar-lo!" E, en tot gésser deth sòn quarto queiguec enes malons dera avantcramba. Acabaue d'expirar.

Auien estat cridadi eth mètge e eth prèire; mès autant er un coma er aute auien arribat massa tard. Tanben eth hilh arribèc tard.

Ara lum crepusculara dera candèla se distinguie ena caròla der estirat e esblancossit coronèl ua gròssa lèrma qu'auie gessut deth sòn uelh ja moribond. Eth uelh s'auie amortat, mès era lèrma encara non s'auie secat. Aquera lèrma ère era tardança deth sòn hilh.

Mario contemplèc aqueth òme, que vedie per prumèr e darrèr viatge; contemplèc aquera fesomia venerabla e varonila, aqueri uelhs dubèrts que non guardauen, aqueri peus blanqui, aqueri membres robusti qu'en eri se vedien aciu e delà regues escures qu'èren còps de sabre, e ues coma esteles rosades, qu'èren traucs de bala. Contemplèc aquera gigantesca creta qu'estampaue un sagèth d'eroïsme en aquera fesomia, mercada per Diu damb eth sagèth dera bontat. Pensèc qu'aqueth òme ère eth sòn pair, e qu'aqueth òme estaue mòrt, e se demorèc immobil.

Era tristor qu'experimentèc siguec era madeisha qu'aurie sentut dauant de quinsevolh aute mòrt.

E ça que la, en aquera sala se respiraue eth dolor, un dolor ponhent. Era sirventa somicaue en un cornèr, eth prèire pregaue e se l'entenie somicar, eth mètge se secaue es lèrmes: eth cadavre ploraue tanben.

Eth mètge, eth prèire e era hemna guardauen a Mario a trauèrs dera sua afliccion, sense díder ua paraula: aquiu qu'ère eth er estranh; se sentie pòc esmoigut, avergonhat e en ua situacion endravada; amiaue eth chapèu ena man e lo deishèc quèir en solèr pr'amor de hèr veir qu'eth dolor li treiguie era fòrça de besonh enta tier-lo.

Ath madeish temps sentie coma un racacòr, e se repotegaue per obrar atau. Mès, ère eth sòn tòrt? Non estimaue a sa pair! E qué?.

Eth coronèl non deishaue arren. Era venda des sòns mòbles a penes arribaue entà pagar er enterrament. Era sirventa trapèc un tròç de papèr

qu'autregèc a Mario; en eth i auie escrit çò que seguís, peth madeish coronèl:

"*Entath mèn hilh*. Er emperaire me hec baron en camp de batalha de Waterloo. Era Restauracion me remís aguest titol qu'è crompat damb era mia sang; eth mèn hilh lo cuelherà e l'amiarà. Que non me cau díder que serà digne d'eth". Ara tornada, eth coronèl auie hijut: "En aguesta madeisha batalha de Waterloo, un sergent me sauvèc era vida; se cride Thenardier. Me pensi que darrèraments auie ua aubèrja en un bordalat des entorns de París, en Chelles o en Montfermeil. S'eth mèn hilh lo trape que hèsque per eth tot eth ben que posque."

Mario cuelhec aguest papèr e se lo sauvèc, non per amor a sa pair, senon per aguest vague respècte ara mòrt que tant imperiosaments viu en còr der òme.

Arren restèc deth coronèl. Eth senhor Gillenormand hec a véner a un pelhaire era sua espada e eth sòn unifòrme. Es vesins maumeteren eth jardin e cuelheren es flors mès cares, es autes plantes vengueren a èster matarràs e moriren.

Mario s'estèc solet quaranta ueit ores en Vernon. Dempús der enterrament entornèc en París e s'autregèc de nauèth ar estudi deth dret, sense pensar ja mès en sa pair, coma se non auesse existit jamès. Eth coronèl siguec acogat en dus dies e desbrembat en tres.

Mario amiaue ua gasa en chapèu. Ad aquerò se redusic tot.

V.- A on se veirà guaire util ei vier en missa pr'amor de hèr-se revolucionari.

Mario auie conservat es costums religiosi dera mainadesa. Un dimenge que venguec en missa en Sant Sulpici, ena madeisha capelha dera Vèrge que l'amiaue era sua tia quan ère petit; ère distrèt e mès cogitós que normauments e s'auie plaçat darrèr d'un pilar, e ajulhat, sense encuedar-se'n, sus ua cagira de velot d'Utrecht, qu'en sòn dorsièr i auie estampat aguest nòm: *Senhor Mabeuf, majordòm*. A penes comencèc era missa se presentèc un ancian e li didec:

- Cavalièr, aguest qu'ei eth mèn lòc.

Mario se hec enlà se seguit e eth vielh ocupèc era sua cagira.

Quan acabèc era missa, Mario s'estèc cogitós a quauqui passi; eth vielh s'apressèc un aute còp e li didec:

- Vos demani desencuses per auer-vos distrèt abans e distreir-vos encara ua menuta; mès que dilhèu m'auratz cuelhut per shordaire e me cau balhar-vos ua explicacion.

- Que non cau, cavalièr, didec Mario.

- Ò, responec eth vielh, non voi que vos formetz ua mala idia de jo. Aguest lòc ei mèn. Me semble que d'aciu estant ei mielhor era missa. E per qué? Vos ac vau a díder. En aguest madeish lòc è vist vier pendent dètz ans, cada dus o tres mesi, regularaments, a un praube pair que non auie un aute miei ne ua auta escadença de veir ath sòn hilh, donques que l'ac empedien ahèrs de familha. Venguie ara ora que se'n sabie qu'amiauen ath sòn hilh en missa. Eth mainatge non sabie que sa pair ère aquiu; ne autanplan sabie, dilhèu, er innocent, qu'auie pair. Eth pair se botaue darrèr dera colomna entà que non lo vedessen; guardaue ath sòn hilh e ploraue. Guaire l'estimaue eth praube òme! Jo qu'ac è vist. Aguest lòc qu'ei coma santificat, entà jo, e è cuelhut eth costum de vier en eth a escotar missa. Lo preferisqui ath fautulh dera majordomia que me calerie ocupar. Qu'è tractat un shinhau ad aguest cavalièr que vos parli. Auie un suer e ua tia rica, e parents que menaçauen deseretar ath hilh, se lo vedie; e se sacrificaue, entà qu'eth sòn hilh siguesse bèth dia ric e erós. Lo separauen d'eri es opinions politiques. Plan que òc, jo respècti era opinion politica,

mès que i a persones que non la tien damb prudéncia. Mon Diu! Perque un òme age estat en Waterloo que non ei un monstre; non per aquerò s'a de separar un pair deth sòn hilh. Qu'ère un coronèl de Bonaparte; e s'a mòrt, sivans me pensi. S'estaue en Vernon, a on è un frair prèire, e se cridaue ua causa atau coma Pontmarie o Montpercy… Auie ua grana creta d'un còp de sabre.

- Pontmercy, didec Mario, en tot pèrder era sang dera cara.

- Precisaments, Pontmercy. L'auetz coneishut?

- Cavalièr, didec Mario, qu'ère eth mèn pair.

Eth vielh majordòm sarrèc es mans e exclamèc:

- A, ètz eth sòn hilh! Òc, ara deuerie èster ja un òme. Plan, donc, podetz díder qu'auetz auut un pair que vos a estimat fòrça.

Mario aufric eth braç ar ancian e l'acompanhèc enquiara sua casa.

Londeman li didec ath senhor Gillenormand:

- Auem apraiat entre uns amics ua cacilha. Me deishatz partir pendent tres dies?

- Pendent quate!, responec eth pairin. Tè!, divertis-te.

E guinhant eth uelh, li didec en votz baisha ara sua hilha:

- Bèth amoret.

VI.- A on se veiràn es conseqüéncies d'auer trapat a un majordòm.

Mès endauant veiram entà on partic Mario.

Eth joen siguec tres dies absent, dempús tornèc en Paris, se filèc dret entara bibliotèca de Jurisprudéncia e demanèc era colleccion deth *Monitor*. Liegec eth *Monitor*, liegec era istòria dera Republica e der Emperi, eth Memoriau de Santa Elena, totes es memòries, toti es jornaus, toti es bulletins, totes es proclames, tot ac avalèc.
Eth prumèr còp que trapèc eth nòm de sa pair enes bulletins dera grana armada qu'auec fèbre tota era setmana. Visitèc as generaus qu'as sues ordes auie servit Jòrdi Pontmercy, e entre eri ath comde H. Eth majordòm Mabeuf, qu'auie tornat a veir, li condèc era vida de Vernon, er arrecès deth coronèl, es sues flors, era sua solitud. Mario venguec a conéisher totafèt ad aqueth òme estranh, sublime e amable, e ad aquera sòrta de leon-anhèth qu'auie estat sa pair.

Mentretant, ocupat en aguest estudi que li consumie tot eth temps e toti es sòns pensaments, lèu non vedie ath senhor Gillenormand. Se presentaue enes ores de minjar; lo cercauen dempús; mès que ja non ère en casa. Era tia gasulhaue. Gillenormand arrie: "Tè, tè! qu'ei ena edat des amors" E bèth còp higie: "Moria!, me pensaua qu'aquerò ère ua distraccion; mès ja veigui qu'ei ua passion". Qu'ère ua passion, plan que òc: Mario anaue adorant a sa pair.

Un cambi extraordinari s'anaue formant enes sues idies. Es fases d'aguest cambi sigueren fòrça e successiues; e coma aguesta ei era istòria de fòrça talents dera nòsta epòca, credem util seguir aguestes fases, pas a pas, e senhalar-les totes.

Era istòria qu'auie tachat era vista l'enludernaue.

Eth prumèr efècte siguec un enludernament.

Era Republica, er Emperi, non auien estat entada eth, enquia alavetz, senon paraules monstruoses. Era Republica, ua guilhotina en un crepuscul; er Emperi, un sabre ena net. Mès venguie de guardar ambdues causes, e a on non demoraue trapar qu'un caòs de tenèbres auie vist damb insolita suspresa, e damb non mens temor e alegria, lúder astres coma Mirabeau, Vergniaud, Saint-Just, Robespierre, Camilo Desmoulins, Danton, e gésser

un solei, Napoleon. Non sabie se a on ère: arreculaue cèc dauant de tanta claretat. De man en man anèc passant er estonament, s'acostumèc ad aqueth esplendor, considerèc es actes sense passion, examinèc as òmes sense terror; era Revolucion e er Emperi se meteren luminosaments en perspectiua dauant dera sua vista e vedec a cadun d'aguesti dus grops d'eveniments e d'òmes resumir-se en dus grani hèts; era Republica, ena soberania deth dret civil entornada ath pòble; er Emperi, ena soberania dera idia francesa impausada en Euròpa; vedec gésser dera Revolucion era grana figura deth pòble, e der Emperi era grana figura de França. E declarèc ena sua consciéncia que tot aquerò auie estat bon.

Non credem de besonh senhalar aciu çò que passèc de long eth sòn enludernament en aguesta prumèra apreciacion massa sintetica. Çò que pintam ei er estat dera sua ment en marcha; e es progrèssi non se hèn en ua soleta etapa. Dit aquerò, d'un viatge entà tostemp, atau entà çò que precedís coma entà çò que seguís, contunhem.

Alavetz se'n sabec qu'enquia aqueth moment non auie comprenut ne ara sua pàtria ne a sa pair. Non auie coneishut ne ara ua ne ar aute; auie auut ua sòrta de benda voluntària dauant des sòns uelhs. Ara que i vedie; e d'un costat admiraue, e der aute adoraue.

Qu'ère plen de racacòrs, de remordiments; pensaue, desesperat, que non podie díder tot aquerò qu'auie ena amna senon en ua hòssa. Ò!, se sa pair auesse viscut, se l'auesse encara, se Diu, pietós e bontadós, auesse permetut que sa pair visquesse encara, com aurie corrut, com s'aurie precipitat, com l'aurie cridat: "Pair, guarda-me! Que sò jo! Jo qu'è eth madeish còr que tu! Que sò eth tòn hilh!" Com aurie abraçat eth sòn front peublanc, negat es sòns peus de lèrmes, contemplat era sua creta, sarrat es sues mans, adorat era sua ròba, punat es sòns pès! Ò! Per qué auie mòrt sa pair tan lèu, abantes de temps, abantes dera justificacion, abantes der amor deth sòn hilh? Mario auie un plòr seguit en còr, que didie en cada moment: "Ai!". Ath còp, se hège mès formau, mès grèu, era sua fe, eth sòn pensament. En cada instant un arrai de lum dera vertat venguie a completar era sua rason; se verificaue en eth un vertadèr creishement interior. Sentie ua sòrta d'agraniment naturau, costat per dues causes naues entada eth, era sua pàtria e sa pair.

Coma se passe quan se tie ua clau, tot se daurie entada eth; s'explicaue çò qu'auie odiat e se calaue en çò qu'auie condemnat. Vedie claraments eth sentit providenciau, divin e uman, des granes causes que l'auien ensenhat a detestar e des grani òmes que l'auien ensenhat a maudíder. Quan pensaue enes sues ancianes idies, qu'èren d'ager, e ça que la li semblauen plan vielhes, s'indignaue e arrie. Dera reabilitacion de sa pair auie passat naturauments ara reabilitacion de Napoleon.

Totun aquerò, mos cau hèr veir qu'aguesta non s'auie verificat sense trabalh.

Dès era mainadesa l'auien bohat en sen to çò qu'eth partit de 1814 auie format sus Bonaparte. Ara plan, totes es preocupacions dera Restauracion, es sòns interèssi e es sòns instints tendien a desfigurar a Napoleon: l'execrauen encara mès qu'a Roberpierre; era Restauracion auie tengut abilaments eth cansament dera nacion e er òdi des mairs. Bonaparte auie vengut a èster ua espècia de monstre lèu fabulós; e entà presentar-lo ara imaginacion deth pòble, que coma auem dit adès se retire ara imaginacion des mainatges, eth partit de 1814 evocaue successiuaments totes es masques mès orribles, dès aquerò qu'ei terrible sense deishar d'èster grandós, enquia çò de mès terrible e grotesc, dès Tiberi enquiath Coco. Atau, donc, parlant de Bonaparte, cadun podie liuraments somicar e estarnar-se d'arrir damb era condicion de qué l'auesse en òdi. Mario non auie auut jamès, per çò que tanh ad aguest òme (coma lo cridauen), mès idies qu'aguestes, e s'auien combinat ena sua ment damb era tenacitat pròpia deth sòn caractèr. Qu'auie ath sòn laguens un petit òme temardut qu'auie en òdi a Napoleon.

Mès, liegent era istòria, estudiant-la enes documents e enes materiaus, s'anèc estarnant de man en man eth vel que caperaue a Napoleon dauant des uelhs de Mario. Entrevedec prumèr quauquarren immens e sospechèc que s'auie enganhat sus Bonaparte coma en çò d'aute; cada dia vedie mielhor e comencèc a pujar tot doç, pas a pas, ara prumeria lèu damb sentiment, e coma tirassat per ua fascinacion irresistibla, es gradons ombrius, dempús es illuminadi vagaments, e fin finau, es illuminadi e radiants der afogament. Ua net ère solet ena sua cramba pròcha ath losat. Era candèla ere alugada; liegie, emparadi es codes ena taula ath cant dera hièstra dubèrta. Un revolum de pensaments gessien der espaci e se

barrejauen damb es sues idies. Be n'ei d'espectaclosa era net! S'entenen bronits sords sense saber d'a on vien; se ve lúder coma un bualh a Jupiter, qu'ei mil dus cents còps mès gran qu'era Tèrra; eth blu qu'ei nere, es esteles luden. Aquerò qu'ei sublim.

Liegie es bulletins dera grana armada, aguestes estròfes omeriques escrites sus eth camp de batalha; vedie en eri, a intervaus, eth nòm de sa pair, e tostemp eth nòm der emperaire; campaue dauant des sòns uelhs tot eth gran emperi; sentie coma ua marèa que se quilhaue en sòn interior; en bèri moments li semblaue que sa pair passaue ath sòn costat coma ua bohada e li parlaue ena aurelha; s'anaue abstreiguent de man en man; credie enténer es tambors, eth canon, es cornetes, eth pas mesurat des batalhons, eth galaup sord e luenhant dera cavalaria, de temps en temps es sòns uelhs se lheuauen entath cèu e vedien lúder, enes prigondors sense hons, es colossaus constellacions; e baishauen dempús en libre e vedien botjar-se confusaments d'autes causes colossaus. Auie eth còr sarrat. Ère capvirat, tremolós, desirós; mès, de pic, sense saber eth madeish çò que l'arribaue, ne a qui aubedie, se lheuec, estenec ambdús braci dehòra dera hièstra, guardèc fixaments era ombra, eth silenci, er infinit tenebrós, era immensitat etèrna e cridèc: "Visca er emperaire!" Dès aqueth moment er Ògre de Còrcega, er usurpaire, eth tiran, eth monstre aimant incestuós des sues fraies, eth istrion que cuelhie leçons de Talma, er empodonaire de Jafa, eth tigre, eth Buonaparte, tot aquerò despareishec e deishèc pas en sòn esperit a un vague e ludent resplendor, qu'en eth ludie a ua nautada inaccesibla eth palle hantauma de marme deth Cesar. Er emperaire solet auie estat entà sa pair er estimat capitan qu'admire e que per eth se sacrifique eth sodat; entà Mario que siguec quauquarren mès; siguec eth constructor predestinat deth grop francés successor deth grop roman ena dominacion der univèrs; siguec eth prodigiós arquitècte d'un cataclisme, eth continuador de Carlemagne, de Loís XI, d'Enric IV, de Richelieu, de Loís XIV e deth comitat de Sauvacion Publica qu'auie, plan, es sòns defèctes, es sues fautes, eth sòn crim, ei a díder, èr òme, mès qu'ère gran enes sues fautes, ludent enes sues taques, poderós en sòn crim. Siguec er òme predestinat qu'obliguèc a totes es nacions a díder: "Era gran nacion"; siguec mèsalèu era incarnacion dera França conquistant a Euròpa damb era espada, e ath mon damb era lum que deishaue anar. Mario vedec en Bonaparte er espèctre enludernador que se quilharà tostemp ena frontèra e

sauvarà er avier. Despòta, mès dictador, despòta, hilh d'ua republica, e simbèu d'ua revolucion, Bonaparte siguec entà Mario er òme-pòble, atau coma Jesús ère er Òme-Diu.

Vaquí, donc, coma se passe a toti es nauèth convertidi en ua religion, era sua conversion l'embriagaue, lo precipitaue e l'amiaue massa luenh. Eth sòn temperament qu'ère atau botat en un penent que l'ère lèu impossible arturar-se. Eth fanatisme peth sabre lo cuelhie, e se complicaue en sòn esperit damb era afogadura pera idia. Non se'n sabie que damb eth gèni admiraue amassa era fòrça, ei a díder, qu'installaue enes dus recintes dera sua idolatria çò de divin e çò de brutau. Jos diuèrsi punts d'enguarda s'auie tornat a enganhar un aute còp. Tot ac admetie. Que i a ua manèra de trapar-se damb er error en camin dera vertat. Auie ua sòrta de bona fe violenta que tot ac abraçaue ar ensems. Ena naua via qu'auie entrat, en jutjar es errors der ancian regim madeish qu'en mesurar era glòria de Napoleon, menspredaue es circonstàncies atenuantes.

Siguesse coma siguesse, auie balhat un pas immens. A on abans auie vist era queiguda dera monarquia, vedie ara er avier de França. Qu'auie cambiat era orientacion. Çò qu'auie estat era còga ère eth lheuant. Auie dat ua viroleta completa.

Totes aguestes revolucions se verifiquen en eth, sense qu'era sua familha ac sospechèsse.

Quan en aguesta misteriosa metamorfòsi auec perdut totafèt era anciana pèth de borbonic e d'oltra; quan se desliurèc deth vestit d'aristocrata e de reialista; quan siguec completaments revolucionari, prigondaments democrata e lèu republican, se filèc de cap ara casa d'un estampaire deth carrèr d'Orfevres e manèc hèr cent cartes damb aguesta inscripcion: *Eth baron Mario Pontmercy*.

Aquerò qu'ère ua conseqüéncia logica deth cambiament que s'auie costat en eth, cambiament que tot s'estaue ar entorn de sa pair.

Sonque que, coma que non coneishie ad arrés, e non podie deishar es cartes en cap portaria, se les sauvèc ena sua pòcha.

Per ua auta conseqüéncia naturau, a mida que s'apressaue a sa pair, ara sua memòria, as causes que per eres eth coronèl auie lutat vint-e-cinc ans,

s'aluenahue deth sòn pairin. Ja auem dit que hège bèth temps non li shautaue eth gèni deth senhor Gillenormand. Entre ambdús i auie totes es dissonàncies que i pòt auer entre un joen grèu e un vielh frivòl. Era alegria de Geronte repugne e exaspère ara malenconia de Werther. Mentre auie auut ues madeishes opinions politiques e idies comunes, Mario se trapaue coma en un pònt damb eth senhor Gillenormand. Quan s'en.honsèc eth pònt, les separèc er abisme. Ath delà, Mario sentie inexplicables impulsi de revòuta quan rebrembaue qu'eth senhor Gillenormand, per motius estupids, l'auie separat sense pietat deth coronèl, privant ath hilh deth pair, e ath pair deth sòn hilh.

A truca de pietat entà sa pair, auie artenut lèu aversion ath sòn pairin.

Mès arren de tot aquerò, coma auem dit, gessie en exterior. Solet se mostraue cada dia mès hered, mès laconic e damb mès frequéncia absent dera casa.

Quan era sua tia lo repotegaue ère plan respectuós, e daue coma desencusa es sòns estudis, eth curs, es examens, es conferéncies, eca. Eth pairin que non gessie deth sòn infalible diagnòstic: "Encamardat! Pro que me'n sai d'aguestes causes!"

Mario hège de quan en quan quauques escapades.

- Mès, entà on vas? preguntaue era tia.

En un d'aguesti viatges, tostemps cuerts, venguec en Montfermeil, pr'amor de complir era indicacion de sa pair, cerquèc ar ancian sergent de Waterloo, ar ostagèr Thenardier. Thenardier auie hèt falhita, era aubèrja ère barrada e arrés sabie qué l'auie arribat. Mario, per çò d'aguestes investigacions, s'estèc quate dies dehòra dera sua casa.

- Decididaments, didie eth pairin, se hòravie.

Se n'auien encuedat qu'amiaue jos era camisa, sus eth pièch, quauquarren que penjaue d'ua cinta nera que penjaue deth còth.

VII.- Quauque amoret.

Qu'auem parlat d'un lancèr.

Ère un nebot tresau qu'auie eth senhor Gillenormand de part de pair, e qu'amiaue luenh dera familha e der ostau domestic, era vida de garnison. Eth lòctenent Teodul Gillenormand auie totes es condicions de besonh entà èster çò que se cride un polit oficiau. Auie "còs de senhoreta", ua cèrta manèra trionfau d'arrossegar eth sabre e mostacha retortilhada. Venguie pòqui còps en París, autant, que Mario non l'auie vist jamès. Es dus cosins solet se coneishien de nòm. Teodul ère, sivans mos pensam que ja auem dit, eth favorit dera tia Gillenormand, que lo preferie pr'amor que non lo vedie. Que non veir as persones ei ua causa que permet supausar en eres totes es perfeccions.

Un maitin era sehoreta Gillenormand màger entrèc en sòn quarto tant esmoiguda coma l'ac podie perméter era sua afabilitat. Mario venguie de demanar permís ath sòn pairin entà hèr un viatge, en tot dider-li que pensaue partir aquera madeisha net. "Vai!", l'auie responut eth pairin, e eth senhor Gillenormand auie hijut a despart, en tot arroncilhar es celhes: " Dormís dehòra damb recidiva!" Era senhoreta Gillenormand auie pujat en sòn quarto plan enventida e auie deishat anar ena escala aguesta exclamacion: "Qu'ei massa!", e aguesta interrogacion: "Mès, entà on va?". Entrevedie quauqua aventura de còr mès o mens illicita, ua hemna ena penombra, ua cita, un mistèri, e non l'aurie desagradat auer-li pogut lançar ua lucada. Era cala e eth tast d'un mistèri qu'ei coma eth principi d'un escandal; non lo refusen es amnes mès minja-sants. Que i a enes secrets receptacles dera beataria quauque curiosèr entar escandal.

Se vedie, donc, senhorejada peth vague prusor de saber ua istòria. Entà distrèir-se d'aguest curiosèr, que l'agitaue mès de çò de normau, s'auie refugiat enes sues abiletats, e s'auie metut a fistonar damb coton e sus coton ua d'aguestes brodaries der Emperi, de dera Restauracion qu'en eth i a fòrça arròdes de *cabriolet*. Òbra ruda, obrèra brusca. Hège quauques ores qu'ère ena sua cagira quan se dauric era pòrta. Era senhoreta Gillenormand lheuèc eth nas; eth lòctenent Teodul ère ena sua preséncia en tot hèr-li era salutacion d'ordenaça. Hec un sorriscle d'alegria. Ua hemna pòt èster

vielha beata, devòta, tia, mès que tostemp se n'alègre de veir entrar en sòn quarto a un lancèr.

- Tu aciu, Teodul!, exclamèc.

- De passa, tia.

- Mès, abraça-me, vene!

- Ja ei hèt!, didec Teodul.

E l'abracèc. Era tia Gillenormad venguec en sòn cabinet d'atrencadura e lo dauric.

- Te demoraràs damb nosati aumens ua setmana!

- Que me'n vau aguesta tarde, tia.

- Non ei possible!

- Matematicaments.

- Demora-te, Teodulet, t'ac prègui.

- Eth còr ditz que òc, mès era consigna ditz que non. Era istòria ei plan simpla. Mos cambiam de garnison; qu'èrem en Melun e mos amien entà Gaillon. Entà vier dera anciana garnison ena naua, cau passar per París, e me sò dit: "vau a veir ara mia tia".

- Donques aciu qu'as, pera moléstia.

E li botèc dètz loïsi ena man.

- Peth plaser voleratz díder, estimada tia.

Teodul l'abracèc per dusau viatge, e era auec eth plaser de qué li hereguèsse un shinhau eth còth damb es cordons der unifòrme.

- Hès eth viatge a shivau, damb eth tòn regiment?

- Non, tia. Qu'è volut veder-vos e è un permís especiau. Er assistent qu'amie eth mèn shivau, e jo vau damb era diligéncia. E a prepaus, me cau preguntar-vos ua causa.

- Qué?

- Ei de viatge tanben eth mèn cosin Mario Pontmercy?

- Com t'en sabes tu d'aquerò?, didec era tia, còp sec excitada en çò de mès viu deth curiosèr.

- Quan è arribat sò anat ena diligécnia entà cuélher eth mèn sèti en berlina.

- E qué?

- Qu'auie vengut ja un viatjaire a cuélher un sèti en imperiau, e è vist eth sòn nòm ena huelha.

- Quin nòm?

- Mario Pontmercy.

- A!, coquin!, exclamèc era tia. Eth tòn cosin que non ei un gojat de sen coma tu. Guarda que passar era net en diligéncia!

- Coma jo.

- Tu qu'ac hès per obligacion e eth per desorde.

- A!, didec Teodul.

En tot aquerò, l'arribèc quauquarren notable ara senhoreta Gillenormand, se l'acodic ua idia. S'auesse estat òme, s'aurie calat un còp de paumet en front.

- Sabes qu'eth tòn cosin non te coneish?, preguntèc de pic a Teodul.

- Non; jo que lo sò vist; mès eth jamès s'a dignat guardar-me.

- E vatz a viatjar amassa?

- Eth en imperiau e jo en berlina.

- Entà on va aguesta diligéncia?

- Entàs Andelys.

- E va aquiu Mario?

- Òc, se non ei que hèsque madeish que jo e se demore en camin. Jo baishi en Vernon entà cuélher era sera de Gaillon. Sabi pas er itininerari de Mario.

- Mario! Be n'ei de vulgar aguest nòm! Quina pensada auer-lo cridat Mario! Mès tu, aumens, te crides Teodul!

- Mielhor voleria cridar-me Alfred, didec er oficiau.

- Escota, Teodul.

- Ja escoti, tia.

- Cuelh atencion.

- Cuelhi atencion.

- Ja?

- Òc.

- Plan, donc; Mario s'absente soent

- È!

- Dormís dehòra de casa.

- Vai!

- Que voleríem saber se qué i a en aquerò

Teodul responec damb era cauma d'un òme experimentat.

- Quauque amoret. E damb aguest arridolet entre cuer e carn que hè veir era incertitud, higec: quauqua gojata.

- Qu'ei evident didec era tia, que credec enténer parlar ath senhor Gillenormand, e que sentec gésser irresistiblaments era sua conviccion d'aguesta paraula *gojata*, accentuada lèu dera madeisha manèra peth oncle e peth nebot. Dempús higec: Hètz-mos un favor. Seguís un shinhau a Mario; aquerò te serà aisit pr'amor que non te coneish; e donques que i deu auer ua gojata, hès per veder-la. Mos escriueràs era aventura e se divertirà eth pairin.

Que non li shautaue guaire a Teodul aguest espionatge; mès es dètz loïsi l'auien esmoigut e credie que ne poirien vier d'auti ath sòn darrèr. Acceptèc, donc, era comission e didec:

- Coma volgatz, tia, en tot híger ath sòn laguens: que ja sò convertit en institutritz.

Era senhoreta Gillenormand l'abracèc.

- Tu que non haries jamès aquerò, Teodul. Tu aubedisses ara disciplina, ès esclau dera consigna, ès un òme escrupulós e fidèu as tòns déuers, e non abandonaries ara familha entà vier a veir a ua gojata.

Eth lancèr, satisfèt, hec eth madeish senhau que harie eth celèbre lairon Cartuch elogiat pera sua probitat.

Ena net que seguic ad aguest dialòg Mario pugèc ena diligéncia sense sospechar qu'anaue susvelhat. Per çò deth susvelhant, era prumera causa que hec siguec adormir-se completaments. Argos que se passèc tota era net roncant.

Tà punta deth dia, eth majorau dera diligéncia cridèc:

- Vernon! Relèu de Vernon! Es viatjaires de Vernon!

E eth lòctenent Teodul se desvelhèc.

- Plan!, gasulhèc miei adormit encara. Aciu ei que me cau baishar.

Dempús comencec a esclarir-se era sua memòria de man en man, e se'n brembèc dera sua tia, des dètz loïsi, e dera promesa que l'auie hèt de condar-li es hèts e es gèsti de Mario. Aquerò lo hec arrir.

"Que ja non deu èster en coche, pensèc en tot cordar-se era giqueta. Que s'a pogut demorar en Poissy, e a pogut demorar-se en Triel; aquerò se non a baishat en Meulan, dilhèu en Mantes, se non ei qu'age baishat en Rolleboise, o que non age arribat enquia Pacy, en tot poder aquiu virar ena quèrra, entà Evreux, o ena dreta entà Laroche-Guyon. Lançatz-li un lebrèr, tia. Qué dimònis li vau a escríuer ara ad aguesta vielha?"

En aqueth moment campèc ena veirina dera berlina un pantalon nere que baishaue dera imperiau."Serà Mario?", se didec eth lòctenent.

Plan que òc, ère Mario.

Ath pè deth coche, e entre es shivaus e es menaires ua joeneta deth pòble aufrie flors as viatjaires.

- Cuelhetz-me flors, senhores, didec.

Mario s'apressèc ara joena e li crompèc es flors mès polides qu'amiaue en tistèr.

"De moment, didec Teodul baishant dera berlina, aquerò que ja m'interèsse. Entà qui, dimònis, deu amiar aguestes flors? Que li cau èster ua hemna plan beròia entà meritar tan polit flòc. Que la voi conéisher".

E ja non per mandat senon per curiosèr personau, coma es gossets que cacen peth sòn compde, se metec a seguir a Mario.

Aguest non parèc atencion en Teodul. Dera diligéncia baisheren quauques hemnes de bon pòrt; non les guardèc, semblaue que non vedie arren ath sòn entorn.

"Qu'ei encamardat!", pensèc Teodul. Mario se filèc de cap ara glèisa.

"Magnific!, didec Teodul. Era glèisa! Qu'ei aquerò. Es cites adobades damb un shinhau de missa que son es mielhores. Non i a arren tant esquist coma ua lucada que passe peth dessús de Diu."

Mario arribèc ena glèisa, mès que non entrèc; hec eth torn peth darrèr deth frontispici deth temple e despareishec en angle d'un des estrius dera absida.

"Era cita qu'ei dehòra, didec Teodul. Guardem ara gojata."

E s'auancèc de puntetes entath lòc qu'auie het eth torn Mario. Quan arribèc aquiu se demorèc estonat.

Mario, damb eth front entre es mans, ère ajulhat ena èrba, sus ua hòssa. Qu'auie des.huelhat eth flòc. En extrèm dera hòssa, en ua petita nautada, que senhalaue eth cabeç i auie ua crotz de husta, nera, damb aguest nòm en letres blanques: ETH CORONÈL BARON DE PONTMERCY. S'entenie somicar a Mario.

Era gojata qu'ère ua hòssa.

VIII.- Marme contra granit.

Aquiu ère a on Mario auie vengut eth prumèr còp que s'absentèc de París. Aquiu venguie cada viatge qu'eth senhor Gillenormand didie: "Passe era net dehòra".

Eth lòctenent Teodul se demorèc desconcertat per çò d'aguest encontre inesperat d'un sepulcre, experimentant ua sensacion desagradiua e singulara que non aurie pogut analisar, e qu'ère formada peth respècte a ua hòssa e eth respècte a un coronèl. Arreculèc, donc, deishant a Mario solet en cementèri e i auec en aguesta arreculada quauquarren de disciplina. Se li presentèc era mòrt damb granes espatletes, e lèu li hè era salutacion militara. En non saber se qué escriuer-li ara tia, cuelhec era decision de non escriuer-li; e probablaments non aurie obtengut cap de resultat eth descurbiment hèt per Teodul sus es amors de Mario, se per bèra ua d'aguestes coïncidéncies misterioses, tan frequentes en edart, era scèna de Vernon non auesse auut, entà didè'c atau, ua espècia de resson en París. Marion entornèc de Veron tres dies dempús, plan d'ora, arribèc ena casa deth pairin e cansat pes dues nets qu'auie passat ena diligéncia, en saber-se'n deth besonh de reparar eth sòn insòmi damb ua ora d'escòla de natacion, pugèc ara prèssa en sòn quarto, e sense tier mès temps qu'eth de besonh entà trèir-se eth leviton de viatge e eth cordon nere qu'amiaue en còth, se n'anec entath banh.

Eth senhor Gillenormand se lheuèc a punta de dia coma toti es vielhs fòrts, l'entenec entrar e se pressèc a pujar, çò de mès leu que li permetien es sues vielhes cames, era escala deth quarto de Mario, damb er in d'abraçar-lo e de preguntar-li ath còp, pr'amor d'aubirar d'a on venguie. Mès eth joen auie tengut mens temps en baishar qu'er octogenari en pujat, e quan eth pairin Gillenormand entrèc en humarau, Mario ja auie gessut.

Eth lhet ère hèt, e sus eth i auie botadi eth leviton e eth cordon nere.

- Mès m'estimi aquerò, didec eth senhor Gillenormand.

E ath cap d'un moment entrèc ena sala qu'ère seiguda era senhoreta Gillenormand, brodant es sues arròdes de cabriolet.

Era entrada que siguec trionfau.

Eth senhor Gillenormand amiaue en ua man eth leviton e eth cordon ena auta.

- Victòria!, exclamèc. Que vam a penetrar en mistèri! Vam a saber eth fin deth fin; vam a paupar es libertinatges deth nòste reservat òme! Que ja auem aciu era novèla! Qu'è eth retrait.

Plan que òc, deth cordon penjaue ua caisheta de marroquin nere plan semblabla a un midalhon.

Eth vielh cuelhec era caisha e la contemplèc pendent quauqui moments sense daurir-la, damb aguesta mina de voluptuositat, de plaser e de colèra, d'un praube diable ahaimat que vedesse passar dauant deth sòn nas un magnific repais que non siguesse entada eth.

- Pr'amor qu'aquerò ei evidentaments un retrait. Jo non m'enganhi. Aquerò s'amie trendaments sus eth còr. Be ne son de pècs! Quauque abominable lejor que harà tremolar seguraments! Es joeni an aué tan mau gust!

- Vam a veder-lo, pair, didec era vielha celibatària.

Era caisha se dauric en tot sarrar un ressòrt, mès que non trapèren en era qu'un papèr suenhosaments plegat.

- *Dera madeisha entath madeish*, didec eth senhor Gillenormand en tot estarnar-se d'arrir. Ja sai se qué ei aquerò; un bilhet amorós!

- Tè!, liegem-lo, didec era tia.

Se botèc es lunetes, despleguèren eth papèr, e liegeren aquerò:

- "Entath mèn hilh. Er emperaire me hec baron en camp de batalha de Waterloo. Era Restauracion me remís aguest titol qu'è crompat damb era mia sang; eth mèn hilh lo cuelherà e l'amiarà. Que non me cau díder que serà digne d'eth."

Çò qu'eth pair e era hilha experimentèren alavetz non se pòt díder. Se quedèren geladi coma pera bohada d'ua esqueleta. Non se dideren ne ua soleta paraula. Sonque eth senhor Gillenormand didec en votz baisha, e coma parlant damb eth madeish:

- Qu'ei era letra d'aguest guinhauetejador.

Era tia examinèc eth papèr, lo virèc de toti es costats, e dempús lo tornèc a méter ena caisheta.

En aqueth moment queiguec en solèr dera pòcha dera levita un petit paquet quarrat, estropat en papèr blu. Era senhoreta Gillenormand lo recuelhec e despleguèc eth papèr blu; qu'ère eth centenat de cartes de Mario. Ne cuelhec ua e se l'autregèc ath senhor Gillenormand, que liegec: *Eth baron Mario Pontmercy*.

Eth vielh cridèc e acodic Nicolaseta. Eth senhor Gillenormand cuelhec eth cordon, era caisha e era levita, les lancèc en solèr ath miei dera sala e didec:

- Hè-te a vier aguesti pelhes.

Se passèc ua ora longa en mès prigond silenci. Eth vielh e era celibatària s'auien seigut virant-se era esquia, pensauen cadun peth sòn compde, probablaments madeish. Ath cap d'aguesta ora era tia Gillenormand didec:

- Qu'èm apraiadi!...

Quauqui moments dempús apareishec Mario. Tornaue deth banh. Abans de trauessar eth lumedan deth salon vedec ath sòn pairin qu'auie ena man ua des sues cartes. Eth pairin en veder-lo exclamèc damb era sua mina de superioritat plebèua e burlesca, qu'auie quauquarren de fulminant:

- Vai, vai, vai, vai, vai! Ara qu'ès baron. Te feliciti. Se qué vò díder tot aquerò?

Mario se rogic leugèraments e responec:

- Aquerò vò díder que sò hilh deth mèn pair.

Eth senhor Gillenormand deishèc d'arrir e didec damb duretat:

- Ta pair que sò jo.

- Ma pair, didec Mario damb es uelhs baishi e grèuments, ère un òme modèst e eroïc que servic gloriosaments ara Republica e a França; que siguec gran ena istòria mès grana qu'an hèt es òmes; que viuec un quart de sègle en camp de batalha, de dia jos era mitralha e es bales e de nets entre

era nhèu, era hanga, jos era ploja; que cuelhec dues banderes; que s'a mòrt en desbrembe e en abandon, e que non a cometut ena sua vida que dues fautes, estimar massa a dus ingrats: ath sòn país e a jo.

Aquerò ère plan mès de çò qu'eth senhor Gillenormand podie enténer. Ad aguesta paraula, era *Republica*, s'auie lheuat, o mielhor dit, s'auie redreçat còp sec. Cadua des paraules que Mario venguie de prononciar auie hèt en ròstre deth vielh reialista er efècte dera bohada d'ua pompa de harga sus un tidon alugat. D'escur auie passat a ròi, de ròi a violeta e de violeta a color d'ahlama.

- Mario!, sorrisclèc. Abominabla creatura! Jo non sai se què ère ta pair! Non ac voi saber! Non sai arren! Non ac sai! Mès çò que sai ei qu'entre aguesta gent non a auut jamès senon miserables; que toti eri son uns perdudi, assassins, casquetes ròies, lairons! E digui que toti! Ac torni a díder, toti! Jo non ne coneishi a degun! Torni a díder que toti! Ac entenes, Mario? Que te'n sapies, ès tan baron coma es mies simbosses. Toti èren bandits qu'an servit a Roberpierre! Toti panaires qu'an servit a Buonaparte! Toti traïdors,, qu'an venut!, venut! venut ath sòn rei legitim.Toti covards, qu'an hujut dauant des prusians e anglesi en Waterloo! Aquerò ei çò que jo sabi. S'eth vòste pair ei un d'eri, ac ignori, ac senti; Autant pejor, sò eth vòste servidor.

Ath sòn torn, Mario ère eth tidon e eth senhor Gillenormand era pompa. Mario tremolaue de cap a pès, non sabie se qué hèr, l'usclaue eth front. Qu'ère eth prèire que ve lançades en aire totes es sues osties, eth faquir que ve a un passatgèr escopir ath sòn idòl. Qu'ère impossible que taus causes s'auessen dit ath sòn dauant impunaments. Mès, què aiuie de hèr? Sa pair acabaue d'ester caushigat e umiliat ena sua preséncia; mès, per qui? Peth sòn pairin. Com resvenjar a un sense utratjar ar aute? L'ère madeish impossible insultar ath pairin e non resvenjar ath sòn pair. D'un costat auie ua hòssa sagrada; der aute uns peus blanqui. S'estèc quauqui instants estavordit e trantalhant, damb aquera tempèsta laguens dera sua testa; dempús, lheuèc es uelhs, guardèc fixaments a ath sòn pairin e cridèc damb votz sonora:

- Dehòra es Borbons! Dehòra aguest porcèth de Loís XVIII!

Loís XVIII auie mòrt hège quate ans; mès a Mario aquerò que l'ère parièr. Er ancian passèc deth color escarlata a ua blancor màger qu'era des sòns peus. Se virèc entath bust deth senhor duc de Berry, qu'ère sus era humeneja, e lo saludèc respectuosaments damb cèrta majestat singulara. Dempús passèc dus còps doçaments e en silenci, dès era humeneja enquiara hièstra e dès era hièstra enquiara humeneja, trauessant tota era sala e hent ressonar eth pasiment coma se caminèsse per eth ua figura de pèira. Ath dusau còp, s'inclinèc dauant dera sua hilha, qu'assistie en aguesta scèna damb er estupor d'ua oelha e li didec arrint, damb un arridolet lèu tranquil:

- Un baron coma aguest cavalièr e un plebèu coma jo que non pòden viuer jos eth madeish tet.

E dempús, lheuant-se, palle, tremolós, temible, damb eth front agranit pera terribla radiacion dera colèra, estenec eth braç entà Mario e li cridèc:

- Vè-t'en!

Mario gessec dera casa.

Londeman eth senhor Gillenormand li didec ara sua hilha:

- Manaratz cada sies mesi setanta doblons ad aguest beuedor de sang, e non me tornaratz a parlar d'eth.

E coma qu'encara auie ua immensa quantitat de ràbia que non sabie en qué tier-la, seguic cridant de vos ara sua hilha pendent mès de tres mesi.

Mario, ath sòn torn, auie gessut indignat. Ua circonstància, que mos ac cau díder, agreugèc encara era sua exasperacion, donques que tostemp i a bèra petita fatalitat que complique es drames domestics e aumente es motius de quèisha, encara que non aumente es vertadèrs escarnis. Nicolaseta, en hèr-se a vier precipitadaments per orde deth pairin es "pelhes" de Mario entath sòn quarto, auie deishat quèir, sense saber-se'n, e probablaments en humarau, qu'ère escur, eth midalhon marroquin nere que contenguie eth papèr escrit peth coronèl. Ne eth papèr ne eth midalhon poderen èster trapadi; e Mario se demorèc convençut de qué "eth senhor Gillenormand", perque d'aguest dia cridèc atau ath sòn pairin, auie lançat en huec "eth testament de sa pair". Sabie de memòria es pòques linhes

escrites peth coronèl, plan per aquerò arren auie perdut. Mès eth papèr, era letra, aquera reliquia sagrada, tot aquerò ère eth sòn madeish còr. Qué auien hèt d'aquerò?

Mario se n'auie anat, sense díder ne saber entà on, damb trenta francs, eth sòn relòtge e quauques ròbes en ua saca de net. Pugèc en un cabriolet de plaça, lo cuelhec per ores e se filèc ar edart entath barri latin.

Qué se passarie damb Mario?

Libre quatau: Es amics der A B C.

I.- Un grop qu'a estat a mand de vier istoric.

En aquera epòca, indiferenta en aparença, corrie vagaments ua cèrta estrementida revolucionària. Era bohada que gessie des prigondors de 1789 e 92 qu'ère en aire. Era joenesa, permetetz-me era paraula, qu'ère ena epòca dera muda. Se transformaue, lèu sense euncuedar-se'n, peth madeish movement deth temps. Era agulha que marche en quadrant marche tanben enes amnes. Cadun balhaue eth pas entà dauant que li calie balhar. Es reialistes se hègen liberaus; es liberaus se hègen democrates.

Qu'ère aquera coma ua marèa creishenta complicada damb mil refluxi; e coma que çò de pròpi deth reflux ei barrejà'c tot, gessien d'aciu combinacions d'idies fòrça singulares: s'adoraue ath còp a Napoleon, e ara libertat. Ara escriuem era istòria, e aqueri èren es aspèctes d'aqueth temps; donques qu'es opinions an es sues fases. Eth realisme volterian, varietat capriciosa, qu'auec un contrapés non mens estranh, eth liberalisme bonapartista.

D'auti grops politics èren mès seriosi. En eri se sondejaue eth principi; se cercaue un fondament en dret; s'apassionauen per çò d'absolut; s'aubirauen es realizacions infinites; çò d'absolut, pera sua madeisha rigidesa, posse era animositat entath cèu e lo hè flotar en espaci illimitat. Que non i a arren mielhor qu'eth dògma entà crear era meditacion; e arren ei mès pròpi qu'era meditacion entà engendrar er avier. Era utopia aué, qu'ei carn e uas deman.

Es opinions auançades auien doble hons. Un principi de mistèri menaçaue er "orde establit" qu'ère sospechós e mensfidós; senhau nautaments revolucionari. Era intencion secreta deth poder se trape ena sapa damb era intencion secreta deth pòble. Era incubacion des revòutes respon ara premeditacion des còps d'Estat.

Qu'encara non i auie alavetz en França aguestes vastes organizacions amagades, coma eth *tugendbund* aleman e eth *carbonarisme* italian; mès

que s'anauen ja ramificant quauqui traucs escurs. Era *cougourde* se diboishaue en Aix; e i auie en París, entre d'autes associacions d'aguesta sòrta, era societat des amics der A B C.

E qué èren es amics der A B C? Ua societat qu'amiaue coma fin, en aparença, era educacion des mainatges, e en realitat eth melhorament des òmes.

Se declarauen amics der A B C. Er A B C qu'ère eth pòble, e lo volien ennautir. Jòc de paraules que haríem mau d'arrir-mo'n; pr'amor qu'aguesti jòcs de paraules son, fòrça còps, ua causa grèu en politica: qu'ac diguen eth *Castratus ad castra*, que hec de Narses[4] un generau dera armada; eth *Barbari e Barberini*[5]; eth *Fòrs e Huecs*; eth *Tu es Petrus eth super hanc Petram,* eca. eca.

Es amics der A B C èren pòqui, formauen ua societat secreta en estat d'embrion, lèu poiríem díder, ua banda, s'ei qu'es bandes podessen produsir eròis. S'amassauen en París en dus punts, près des Mercats, en ua tauèrna cridada de Corinto, que dempús ne tractaram, e près deth Panteon, en un petit cafè dera plaça de Sant Miquèu, cridat eth cafè Musain, qu'aué a despareishut. Eth prumèr d'aguesti lòcs d'amassada ère apròp des obrèrs, e eth dusdau apròp des estudiants.

Es conciliabuls normaus des amics der A B C se celebrauen en ua sala interiora deth cafè Musain. Aguesta sala, pro desseparada deth cafè, que damb eth se comunicaue per un long correder, auie dues hièstres e ua pòrta damb ua escala secreta que daue tath carrèr de Gres. Aquiu se humaue, se beuie, se jogaue e s'arrie. Se parlaue, de tot, a crits; e, d'ua causa, en votz baisha. Ena paret i auie clauat un ancian mapa de França en temps dera Republica, pro senhau entà excitar era flaira d'un agent de policia.

Era màger part des amics der A B C èren estudiants, en corau intelligéncia damb quauqui obrèrs. Vaquí quauqui nòms des principaus, que pertanhen de bèra manèra ara istòria: Enjolras, Combeferre, Joan Prouvaire, Feuilly, Courfeyrac, Bahorel, Lesgle o Laigle, Joly, Grantaire.

Aguesti joeni formauen ua sòrta de familha a truca d'amistat. Toti, exceptat Laigle, èren deth Meddia.

4 Generau bizantin, eunuc, d'origina aumenia.
5 Hè referéncia ath sacatge de munuments ancians amiat a tèrme peth papa Urban VIII.

Aguest grop ère fòrça notable; ja s'a esbugassat enes prigondors invisibles que son ath nòste darrèr. En punt deth drama qu'auem arribat, que non serà dilhèu inutil hèr penetrar un arrai de lum en aquera reunion de joeni abans de qué eth lector les veigue negar-se ena ombra d'ua aventura tragica.

Enjolras, qu'auem nomentat prumèr per çò que veiram dempús, ère solet hilh e ric; joen simpatic, capable d'èster terrible e angelicaments beròi; Qu'ère Antinoo enforismat. Qu'auríem pogut díder, en veir eth treslús dera sua guardada, qu'auie ja trauessat en bèra existéncia anteriora er apocalipsi revolucionari e sauvaue era sua tradicion coma un testimòni: se'n sabie de toti es detalhs dera grana causa. Qu'ère ua natura pontifícia e guerrèra, estranha en un adolescent; ère celebrant e militant; jos eth punt d'enguarda immediat, soldat dera democràcia; e per dessús deth movement contemporanèu, prèire de çò d'ideau. Auie es vistons prigonds, es paupetes un shinhau roienques, eth pòt inferior celh e prèst tostemp a exprimir eth mensprètz: eth front quilhat. Fòrça front en ua cara qu'ei madeish que fòrça cèu en un orizon. Coma certans joeni de principis d'aguest sègle e finaus deth passat, que s'an hèt famosi plan d'ora, auie ua joenesa excessiua, fresca coma era d'ua joena, encara que damb es sues ores de pallitge. Ère ja òme e se retiraue a un mainatge. Es sòns vint-e-dus ans semblauen dètz-e-sèt; ère grèu e semblaue ignorar qu'auesse ena tèrra un èsser cridat hemna.

Non auie qu'ua passion, eth dret; ne arren mès qu'un pensament, esbauçar es obstacles. En monte Aventino qu'aurie estat Graco, e ena Convencion, Saint-Just. A penes coneishie es races; desconeishie era primauèra; non entenie cantar as audèths; era gòrja nuda d'Evadne non l'auie esmoigut mès qu'a Aristogiton; entada eth, coma entà Armodio, es flors solet servien entà amagar era espada. Qu'ère sevèr enes sues alegries e baishaue castaments es uelhs dauant de tot aquerò que non ère era Republica. Qu'ère er enamorat de marme dera libertat. Era sua paraula auie ua cèrta aspra inspiracion e era vibracion d'un imne. A viatges desplegaue es sues ales inesperadaments. Malerós er amor, s'auesse gausat passar ath sòn costat! Se quauqua modisteta dera plaça de Dambrai o deth carrèr de Sant Joan de Beauvais, en veir aquera fesomia que semblaue escapada deth collégi, aquera figura de page, aqueres longues celhes ròies, aqueri uelhs

blus, aquera cabeladura botjada tumultuosaments peth vent, aqueres caròles rosades, aqueri pòts vèrges, aqueri dents perfèctes, auesse sentut quauqui talents d'aquera auròra, e auesse sajat de provar er efècte dera sua beresa en Enjolras, ua guardada estonanta e temibla l'aurie mostrat bruscaments er abisme e l'aurie ensenhat a non confóner eth querubin enamoradís de Beaumarchais damb eth formidable querubin d'Ezequiel.

Ath costat d'Enjolras, que representaue era logica dera Revolucion, Combeferre representaue era sua filosofia. Entre era logica e era filosofia dera Revolucion que i a aguesta diferéncia: era logica pòt anar a parar ena guèrra tant qu'era filosofia non pòt auer coma darrèra conseqüencia senon era patz. Combeferre completaue e rectificaue a Enjolras. Qu'ère mès baish e mès gròs. Volie que s'enventissen ena sua amna es principis extensi d'idies generaus; revolucion, didie, mès tanben civilizacion; e ar entorn dera montanha sarrada, daurie eth vast orizon blu. D'aquiu venguie qu'en totes es teories de Combeferre i auie quauquarren d'accessible e practicable. Era revolucion ère mès respirabla damb eth que damb Enjolras, perque Enjolras exprimie eth dret divin e Combeferre e dret naturau. Eth prumèr s'escalonaue damb Robespierre, eth dusau s'acordaue damb Condorcet. Combeferre viuie mès qu'Enjolras era vida de toti. Se l'auesse estat autrejat ad aguesti dus joeni arribar ena istòria, er un aurie estat eth just, e er aute eth sabent. Enjolras qu'ère mès viril, Combeferre mès uman. *Homo eth Vir*; aguestes paraules les qualifiquen exactaments. Combeferre ère tant afable coma sevèr Enjolras, pera sua innocéncia naturau. Li shautaue era paraula ciutadan, mès que s'estimaue mès era paraula òme; e de boni talents aurie dit *Hombre* coma es espanhòus en sòrta de *Homme* coma es francesi. Tot ac liegie, anaue enes teatres, seguie es cursi publics, aprenie d'Arago era polarizacion dera lum, s'apassionaue per ua leçon, que Geoffroy Saint-Hilaire auie explicat era dobla foncion dera artéria carotida extèrna e dera artéria carotida intèrna, era ua que constitusís eth ròstre e era auta que constitusís eth cervèth; ère ath pas de tot, seguie era sciéncia pas a pas; Comparaue a Saint-Simon damb Fourier, desnishaue es jòcs de mots, trincaue es calhaus que trapaue, e parlaue de geologia; pintaue de memòria ua parpalhòla bombix; senhalaue es fautes deth diccionari dera Académia Francesa; estudiaue a Puysegur e Deleuze; non afirmaue arren, ne enquia e tot es miracles; non remie arren, ne enquia e tot es aparicions; huelhetejaue era colleccion deth *Monitor*; meditaue.

Didie: “Er avier ei en mans deth mèstre d’escòla”, e l’ocupauen fòrça es questions d’educacion. Volie qu’era societat trabalhèsse sense pòsa ena elevacion deth nivèu intellectuau e morau, ena monetizacion dera sciéncia, ena circulacion des idies, en creishement intellectuau dera joenesa, e cranhie qu’era praubetat des metòdes actuaus, era misèria d’eth punt d’enguarda literari, limitat a dus o tres sègles cridadi classics, eth dogmatisme tiranic des pedants oficiaus, es preocupacions escolastiques e era rutina, acabèssen hènt des nòsti collégis bancs d’ustres artificiaus. Qu’ère sabent, puriste, precís, politecnic, trabalhador e ath còp cogitós “enquiara quimèra”, coma didien es sòns amics. Credie en toti es sòmis, enes camins de hèr e ena anestèsia quirurgica, ena persisténcia dera imatge ena cramba escura, en telegraf electric e ena direccion des balons aerostatics. Totun aquerò, s’espaurie pòc des ciutadèles que se bastien pertot, contra eth gènre uman, pera supersticion, eth despotisme e era preocupacion. Qu’ère d’aqueri que cren qu’era sciéncia acabarà apoderant-se d’eres per suspresa. Enjolras qu’ère un cap, Combeferre un guida. S’aurie desirat lutar damb un e marchar damb er aute. E non perque Combeferre non siguesse capable de lutar, ne se remisse a lutar còs a còs damb er obstacle, e escometer-lo damb viua fòrça e per explossion, senon perque preferie botar d’acòrd de man en man, mejançant er ensenhament d’axiòmes e era promulgacion de leis positiues, ath genre uman e as sòns destins; e entre dues claretats, s’inclinaue mès entara illuminacion qu’entar incendi. Plan qu’un incendi pòt costar ua auròra, mès per qué non se pòt demorar era gessuda deth solei? Un volcan alugue, mès qu’alugue mielhor era auba. Combeferre preferie dilhèu era blancor de çò de beròi qu’eth resplendor de çò de sublim. Ua claretat trebolada peth hum, un progrès crompat damb era violéncia, sonque satisfègen a mieges ad aqueth esperit trende e grèu. Er acte de precipitar-se verticauments un pòble ena vertat, un 93, l’espaurie; ça que la, er estancament li repugnaue encara mès, donques que vedie en eth era putrefaccion e era mòrt; e a tot darrèr, preferie era esgluma ath miasma, eth torrent ar escoladèr, era cascada deth Niagara ath lac de Montfaucon. En resumit, que non volie ne arturar-se, ne córrer. Tant qu’es sòns tumultuosi amics, encamardadi cavalerosaments de çò d’absolut, adorauen e invocauen es esplendides aventures revolucionàries, Combeferre s’inclinaue a deishar obrar ath progrès, dilhèu hered, mès blos; metodic, mès imperturbable. Combeferre s’aurie ajulhat,

aurie suplicat damb es mans sarrades pr'amor de qué arribèsse er avier damb tot eth sòn candor, e pr'amor de qué arren trebolèsse era immensa evolucion vertuosa des pòbles: "mos cau qu'eth ben sigue innocent", repetie de contunh. E plan que òc, s'era granor dera revolucion s'està en guardar fixaments er enludernant ideau e volar entada eth a trauèrs des arrais, amiant enes mans sang e huec, era beresa deth progrès s'està en non auer plapa deguna. Entre Whashington que represente a un, e Danton, que represente ara auta, i a era madeisha diferéncia qu'entre er àngel d'ales de cigne e er àngel d'ales d'agla.

Joan Prouvaire qu'ère un tipe mès templat encara que Combeferre. Se cridaue Joan per un caprici passatgèr que se barrejaue damb eth poderós e prigond movement d'a on auie gesut er estudi, tan de besonh, dera edat mieja. Joan Prauvaire ère encamardat, cultivaue un tèst, tocaue era flaüta, hège vèrsi, estimaue ath pòble, auie pietat dera hemna, ploraue damb es mainatges, confonie ena madeisha esperança er avier e Diu, e censuraue ara revolucion per auer talhat un cap reiau, eth d'Andrés Chernier[6]. Auie era votz abituauments delicada, mès en escadences viril.

Qu'ère literat enquiara erudicion, e lèu orientalista. Qu'ère bon en tot, e en poesia preferie çò d'immens, preferéncia qu'aisidaments compren tot aqueth que se'n sap de qué qu'era bontat tòque ara granor. Sabie er italian, et latin, eth grèc e er ebrèu, çò que li servie entà non liéger que quate poètes: Dante, Juvenal, Esquil e Isaíes. En francés autrejaue era preferéncia a Corneille sus Racine, e a Agripa d'Aubinhé sus Corneille. Li shautaue vagar pes camps caperadi de civada silvèstra e de campanetes, e l'ocupauen autant es bromes coma es eveniments. Eth sòn esperit solie cuélher dues actituds: ua que guardaue ar òme, e era auta que guardaue a Diu; estudiaue o contemplaue. Pendent eth dia aprigondie enes questions sociaus: eth salari, eth capitau, eth credit, eth matrimòni, era religion, era libertat de pensar, era libertat d'estimar, era educacion, era penalitat, era misèria, era associacion, era propietat, era produccion e eth repartiment, er enigma d'aciu baish que capère era ombra der hormigament uman; pendent era net, contemplaue es astres, aguesti èssers enòrmi. Coma Enjolras, ère ric e solet hilh. Parlaue tot doç, ajocaue eth cap, baishaue es uelhs, arrie

6 Poèta francés (1762-1794)

damb trebolament, se suenhaue pòc, auie mala portadura, se rogie per arren e ère fòrça timid. Per çò d'aute, qu'ère valent.

Feully ère un ventalhèr, orfanèl de pair e mair, que guanhaue peniblaments tres francs ath dia, e que non auie qu'un pensament: desliurar ath mon. Qu'auie ua auta idia fixa: instruir-se; çò que cridaue tanben desliurar-se. Auie aprenut per eth solet a liéger e a escríuer; tot çò que sabie ac auie aprenut atau. Auie un còr generós e volie abraçar çò d'immens. Aqueth orfanèl auie hèt hilhs adoptius sòns as pòbles. En auer estat mancat de sa mair, auie pensat ena pàtria, e non volie que i auesse sus era tèrra un òme sense pàtria. Alimentaue en eth madeish, damb er endonviament prigond der òme deth pòble, çò que cridam aué *era idia des nacionalitats*. Auie estudiat era istòria solet entà indignar-se damb coneishement de causa. En aqueth afogat cenacle d'utopistes, que tractaue mès que mès de França, eth, que representaue er exterior; eth sòn in qu'ère Grècia, Polonia, Hungria, Rumania e Italia. Prononciaue aguesti nòms de contunh, siguesse o non siguesse avient, damb era tenacitat deth dret. Turquia sus Grecia e Tesalia; Russia sus Varsovia, e Austria sus Venecia; totes aguestes violacions l'exasperauen; mès entre totes eres, era gran violéncia de 1772 lo revoutaue. Que non i a eloquéncia mès sobeirana qu'era vertat dera indignacion; e eth ère eloquent damb aguesta eloquéncia. Non s'agotaue jamès eth sòn tèma quan tractaue dera data infama de 1772, e deth nòble e valent pòble esfaçat pera traïcion; d'aqueth crim e de tres criminaus, d'aqueth monstruós èster ara demora, prototip e patron de totes es orribles supressions d'Estats que dempús an vengut a quèir sus nòbles nacions e qu'an heregat, entà didè'c atau, era sua carta de batièg. Toti es atemptats sociaus contemporanèus se deriven dera reparticion de Polonia. Era reparticion de Polonia qu'ei un teorèma qu'es sòns corollaris son es actuaus crims politics. Non i a un despòta, ne un traïdor, dempús un sègle, que non age visat, aprovat, signat e rubricat, *ne varietur*, era reparticion de Polonia.

Quan s'examine era liassa des traïcions modèrnes, aguesta qu'apareish era prumera. Eth Congrès de Viena consultèc aguest crim abantes de cométer eth sòn: 1772 ei eth crit deth caçaire; 1815 ei era parva que se balhe as gossets. Tau ère eth tèma abituau de Feuilly. Aguest praube obrèr s'auie hèt eth tutor dera justícia, e aguesta lo recompensaue en tot hèr-lo

gran; donques que i a, plan que òc, quauquarren d'eternitat en dret. Varsovia que non pòt èster tartara, tau coma Venecia non pòt èster teutòna; es reis perderàn eth temps e er aunor en aguesta empresa: tard o d'ora, era pàtria negada reapareish e flote ena superfícia. Grècia torne a èster Grècia, e Italia, Italia.

Era protesta deth dret contra eth hèt, que persistís tostemp; eth panatòri d'un pòble que non prescriu; pr'amor qu'aguestes granes enganhes non an avier e non s'esface era mèrca d'ua nacion coma era d'un mocador.

Courfeyrac auie un pair que se cridaue senhor De Courfeyrac, donques qu'ua des fausses idies dera classa mieja dera Restauracion, en matèria d'aristocràcia e de noblesa, ère creir ena particula *de*, e ja mo'n sabem qu'aguesta particula non a cap de significat. Mès era classa mieja deth temps de *Era Minerva* estimaue tant aguest praube *de* que se credie obligat a abdicar-lo. Eth senhor De Chauvelin se hège cridar senhor Chauvelin, eth senhor de De Caumartin, senhor Caumartin, eth senhor Constant de Rebecque, Benjamin Constant; eth senhor De Lafayette, senhor Lafayette; Courfeiyrac non volec demorar-se darrèr, e se cridaue Courfeyrac e pro.

Que poiríem arturar-mos aciu per çò que se referís a Courfeyrac e mos limitam a díder: Courfeyrac: vedetz Tholomyés.

Courfeyrac auie, plan, aguesta verbositat de joen que se poirie cridar era beresa deth diable der esperit. Aguesta gràcia se pèrd dempús, tau qu'era gràcia deth gatet, e s'acabe quan a dus pès en ciutadan e quan n'a quate en gat.

Es generacions que passen pera escòla e es promocions dera joenesa, se transmeten aguesta sòrta de *numen,* que se passen d'ua man en auta, *quasi cursores*, lèu tostemp eth madeish; de sòrta que coma viem de díder, quinsevolh qu'auesse entenut a Courfeyrac en 1828 aurie creigut enténer a Tholomyés en 1817. Mès Courfeyrac ère un bon gojat. Jos aguestes aparentes semblances exteriores, era diferéncia entre Tholomyés e eth, qu'ère plan grana. Er òme latent que i auie en eri qu'ère en prumèr desparièr deth dusau. Tholomyés ère un procurador, Courfeyrac un paladin.

Enjolras qu'ère eth cap, Combeferre eth guida, Courfeyrac eth centre. Es auti dauen mès lum, eth daue mès calor; qu'auie totes es qualitats d'un centre, era rondor e era irradiacion.

Bahorel auie estat ena revòuta sagnosa de junh de 1822, damb era escadença der enterrament deth joen Lallemand.

Bahorel ère un gojat de bona encolia, e de mala companhia, valent, de man traucada, prodig enquia vier ena generositat, charraire enquia arribar ena eloquéncia, atrevit enquia arribar ath desvergonhament; era mielhor pasta de diable qu'ei possible trapar; auie justets temeraris e pensades de color escarlata; ère rambalhaire, ei a díder, arren l'agradaue mès coma ua peleja, se non ère ua susmauta; e arren mès qu'ua susmauta, se non ère ua revolucion; qu'ère tostemp prèst a trincar ua veirina, dempús a desempeirar un carrèr e dempús a hèr quèir un govèrn, entà veir er efècte. Qu'ère estudiant de *onzau* an de leis. Hujie der estudi deth dret, mès lo practicaue; qu'auie coma norma: *avocat jamès*, e coma arma ua tauleta de net, qu'en era se vedie un bonet quarrat.

Tostemp que passaue per dauant dera escòla de dret, çò que l'arribaue pòqui còps, se cordaue era levita; donques qu'encara non s'auie endonviat eth mantèl; e cuelhie precaucions igieniques. Quan parlaue deth portau dera escòla didie: "Quin polit vielh!" E deth degan senhor Delvincourt: "Quin monument!" Vedie enes cursi un motiu de cançons, e enes professors tipes de caricatures. Despenie en arren ua gròssa renda, coma de tres mil francs. Sa pairs èren uns campanhards, que les auie sabut inculcar eth respècte ath sòn hilh. E didie d'eri: campanhards e non dera classa mieja; plan per aquerò non son mancadi d'intelligéncia."

Qu'ère òme capriciós e viuie escampilhat en diuersi cafès; es auti qu'auien es sòns costums, eth que non n'auie degun. Qu'ère guiterós, e aciu mos cau avertir qu'eth caminar errant ei pròpi de toti es òmes, mès eth caminar guiterós ei pròpi des parisencs. Ath hons, qu'ère un talent penetrant e mès pensador de çò que semblaue.

Servie de ligam entre es amics der A B C e d'auti grops encara non formadi, mès qu'acabarien alinhant-se mès endauant. I auie ath delà, en aqueth conclau de joeni un cap cauvet.

Eth marqués d'Avaray, que Loís XVIII hec duc per auer-lo ajudat a pujar en un coche de plaça eth dia qu'emigrèc, condaue qu'en 1814, ena sua tornada en França, quan eth rei desembarquèc en Calais, li presentèc un òme un memoriau.

- Qué demanatz?, didec eth rei.

- Senor, ua administracion de corrèus.

- Com vos cridatz?

- L'Aigle (era agla)

Eth rei arroncilhèc es celhes, guardèc era signatura deth memoriau, e vedec eth nòm escrit atau: Lesgle. Aguesta ortografia pòc bonapartista padeguèc ath rei, e lo hec arrir.

- Senhor, seguic er òme deth memoriau, qu'è entre es mèns pairsénhers un gossetèr, que cridauen Lesgueules (Bocassa). Aguest fausnòm que m'a balhat eth nòm. Me cridi Lesgueules, per contraccion de Lesgler, e per corrupcion L'Aigle.

Aquerò hec qu'eth rei acabec arrint mès; e fin finau l'autregèc era administracion de Corrèus de Meaux, non sabem s'innocenta o intencionadaments.

Eth membre cauvet deth grop qu'ère hilh d'agues Lesgle o Legle, e signaue Legle (de Meaux). Es sòns camarades, entrà abreujar, lo cridauen Bossuet.

Bossuet qu'ère un gojat alègre e malerós. Era sua especialitat s'estaue en qué tot li gessie mau, mès eth, que se n'arrie de tot. Tàs vint-e-cinc ans ère ja cauvet. Sa pair auie artenhut crompar ua casa e un camp; mès eth, per arren auie auut tanta prèssa coma entà pèrder en ua faussa especulacion eth camp e era casa; e non l'auie restat arren. Auie sciéncia e talent, mès que tot li gessie ath revés; en tot perdie; en tot se vedie enganhat; se bastie quauqua causa s'esbauçaue de seguit, estronhant-lo. Se talhaue lenha se talhaue un dit; s'auie ua aimanta, desnishaue de seguit qu'era auie un aute amic. En cada moment l'arribaue bèth malastre: d'aquiu venguie era sua alegria. Solie díder: " Demori ena casa deth losat qu'es teules quèn". Non se'n hège guaire, pr'amor qu'entada eth er accident ère çò previst; recebie

damb serenor era mala sòrt, e se n'arrie des còps deth destin coma qui enten ua badinada.

Qu'ère praube, mès auie ua pòcha plia de bon umor. Arribaue aisidaments ena sua darrèra moneda, mès jamès en sòn darrèr arridolet. Quan entraue eth malastre ena sua casa, lo saludaue corauments coma a un ancian amic, e hège coraus paumades en vrente ara catastròfa; qu'auie franquesa damb era fatalitat enquiath punt de cridar-la peth sòn nòm familhar: "Bon dia, Mala Sòrt", li didie.

Aguesti còps dera fortuna l'auien balhat un cèrt gèni inventiu, abondós en recursi. Non auie sòs, mès trapaue eth miei de hèr, quan li venguie ben, "despenes desfrenades". Ua net s'avalèc cent francs en un sopar damb ua gojata, que li bohèc ath miei dera orgia aguesta frasa memorabla: *Fille de cinq louis, tire-moi mes bottes*.

Bossuet s'encaminaue tot doç entara profession d'avocat, estudiaue es leis madeish que Bahorel. Bossuet auie pòca casa, e a viatges deguna. Demoraue ja en casa d'un, ja en casa de un aute e mès soent damb Joly, qu'estudiaue medecina e auie dus ans mens que Bossuet.

Joly qu'ère eth malaut imaginari joen. Era soleta causa qu'auie artenhut en estudiar medecina ère hèr-se mès malaut que mètge. Tàs vint-e-tres ans se credie malautís, e se passaue era vida guardant-se era lengua en miralh. Afirmaue qu'er òme s'asimante coma ua agulha; botaue eth lhet dera sua cramba damb eth cabeç entà meddia, e es pès entath nòrd, pr'amor de qué, pendent era net, non amiesse era contrària ara circulacion dera sang eth gran corrent magnetic deth glòb; e quan i auie tempèsta se tocaue eth pos. Per çò d'aute, ère eth mès alègre de toti. Aguestes contradiccions, era joenesa e era mania, era apreension e eth bon umor s'avenguie perfèctaments e formauen un èsser excentric e divertit, qu'es sòns camarades, prodigs de consonants alades, cridauen Jolllly.

- Que pòs volar damb quate L, li didie Joan Prouvaire.

Joly auie eth costum de tocar-se eth nas damb eth punh deth baston, çò qu'indique eth sòn esperit sagaç.

Toti aguesti joeni tan diuèrsi, e que d'eri non se pòt parlar, a tot darrèr, senon seriosaments, qu'auien ua madeisha religion: eth progrès.

Toti èren es hius dirècti dera Revolucion francesa. Es mès frivòls venguien a èster solemni quan se prononciaue aguesta data: 1789. Es sòns pairs, sivans era carn, èren o auien estat fuldensi, reialistes, doctrinaris; que non ère important aguesta barreja anteriora ada eri, qu'èren joeni; non les tanhie en arren, pes sues venes corrie en tota era sua puretat era sang des principis; e se consagrauen sense intervaus ath dret incorruptible, e ath déuer absolut.

Afiliadi e iniciadi, diboishauen dejós tèrra er ideau.

En miei de toti aguesti còrs apassionadi, e de toti aguesti anims plei de conviccion, i auie un sceptic. Com ei que se trapaue aquiu? Per ua juxtaposicion. Aguest sceptic se cridaue Grantaire, e signaue abituauments damb aguest jeroglific: *R*. Qu'ère un òme que hège per non creir en arren; un des estudiants que mès auien aprenut enes sòns cursi de París; Sabie qu'eth mielhor cafè ère eth deth cafè Lemblin, e eth mielhor bilhard eth deth cafè Voltaire; que i auie boni coquilhons e bones gojates en Ermitatge deth baloard deth Maine, porets damb saussa piquenta en çò dera tia Saguet; esquists peishi ara marinèra ena barralha dera Cunette, e un bon vinet blanc ena deth Combat. Se'n sabie des bons lòcs entà tot; manejaue es simbosses e era sabata; baraue un shinhau, e sabie tier eth pau; qu'ère, ath delà, gran beuedor e extrèmaments lèg. Era filbastaira de garramaches mès polida d'aqueth temps, Irma Boissy, indignada dera sua lejor, auie dit aguesta senténcia: "Grantaire qu'ei impossible"; mès era fatuitat de Grantaire non se desconcertaue. Guardaue trenda e fixaments a totes es hemnes, coma dident-les: "Se jo volessa!", e sajaue de hèr creir as sòns companhs que se vedie generauments sollicitat.

Totes aguestes paraules: drets deth pòble, drets der òme, contracte sociau, Revolucion francesa, republica, democràcia, umanitat, civilizacion, religion, progrès, mancauen de cap significat entà Grantaire. Se n'arrie d'eres. Eth scepticisme, aguesta caria dera intelligéncia, non l'auie deishat ne ua soleta idia sancera en cervèth. Viuie damb ironia, e eth sòn axióma ère aguest: "Que non i a qu'ua certitud: eth mèn veire plen." Se'n burlaue de toti es sacrificis en toti es partits, madeish deth frair que deth pair; madeish de Robespierre joen, que de Loizerolles. "Pro qu'an hèt d'èster mòrts", exclamaue. Didie deth crucific: "Aguest qu'ei un suplici qu'a capitat." Correire, jogador, libertin, embriac soent, desengustaue a toti

aqueri joeni qu'auien esperança, cantant sense pòsa: "Me shauten es gojates, me shaute eth vin", damb eth ton de *Visca Enric IV!*.

Aguest sceptic qu'auie, ça que la, un fanatisme; fanatisme que non ère ne ua idia, ne un dògma, ne un art, ne ua sciéncia; qu'ère un òme: Enjolras. Grantaire admiraue, estimaue, e veneraue a Enjolras. A qui s'amassaue aqueth incredul anarquista en aquera falange d'esperits absoluts? Ath mès absolut. Com lo subjugaue Enjolras? Per idies? Non, peth caractèr. Fenomèn observat fòrça viatges. Un sceptic que s'amasse a un credent ei ua causa tan simpla, coma era lei des colors complementaris; tostemp mos atrè çò que mos manque; arrés estime era lum coma eth cèc; es nans adoren eth tambor màger; eth grapaud a tostemp es uelhs tachadi en cèu; entà qué? Entà veir volar as audèths. Grantaire, qu'en eth s'arrossegaue eth dobte, se compladie en veir lheuar-se era fe en Enjolras. Qu'auie besonh d'Enjolras. Sense explicar-s'ac, e enquia e tot sense sajar de hè'c, aquera natura casta, sana, fèrma, dreta, dura, candida, lo tirassaue. Admiraue instintiuaments ath sòn adversari. Es sues idies flexibles, desmalhancades, malautes, defòrmes, s'amassauen a Enjolras coma en ua espia dorsau. Eth sòn raquitisme morau s'emparaue en aquera fermetat; Grantaire, ath costat d'Enjolras qu'ère quauquarrés. Ath delà ère compausat de dus elements en aparença incompatibles. Ère ironic e corau; era sua indiferéncia qu'ère amorosa: era sua ment podie estar-se sense credences, mès eth sòn còr non podie prescindir dera amistat. Contradiccion prigonda, donques qu'afeccion ei ua conviccion; mès era sua natura ère atau; pr'amor que i a òmes que semble qu'an neishut entà èster er endreit e eth devers; que son ath còp Polux e Patroclo, Niso e Eudamidas, Efestion e Pechmeja. Sonque viuen damb era condicion d'èster junhudi a un aute; eth sòn nòm ei ua seguida, e solet s'escriu precedit dera conjuncion *e*; era sua existéncia non les apertie; qu'ei er aute costat d'un destin que non ei eth sòn. Grantaire ère un d'aguesti òmes; qu'ère eth devers d'Enjolras.

Lèu se poirie díder qu'es afinitats comencen damb es letres der alfabet. En abecedari era O e era P que son inseparables. Podetz prononciar ath vòste gust O e P, ei a díder, Orestes e Pilades.

Grantaire, vertadèr satellit d'Enjolras, frequentaue aguest cercle de joeni; sonque aquiu viuie, sonque aquiu gaudie, e les seguie pertot. Tot eth sòn

plasèr s'estaue enes va-e-veni d'aqueri perfils enes bugassi deth vin. Lo tolerauen per çò deth sòn bon umor.

Enjolras, credent e sòbri, menspredaue ad aguest sceptic, ad aguest embriac; solet l'autrejaue un shinhau de pietat capinaut. Grantaire qu'ère un Pilades non acceptat. Tractat damb duretat per Enjolras, refusat e aluenhat bruscaments, tornaue ada eth de contunh, e didie d'Enjolras: "Be n'ei de polit aguest marme!"

II.- Oracion funèbre de Bondeau, per Bossuet.

Ua tarde, qu'auie, coma veiram, quauqua coïncidéncia damb es eveniments qu'auem condat adès, Laigle de Meaux ère sensuauments apuat en lumedan dera pòrta deth cafè Musain. Qu'auie era mina d'ua cariatida en vacances. Non amiaue, damb eth, qu'es sòns sòmis e ère guardant tara plaça de Sant Miquèu. Èster apuat, qu'ei ua manèra d'estèr estirat, de pès, que non ei impròpia des soniaires. Laigle de Meaux pensaue sense malenconia en un ahèr que l'auie arribat eth dia anterior, ena escòla de dret, e que modificaue es sòns projèctes personaus entar avier; projèctes, ça que la, pro vagui.

Era meditacion, que non s'opause a qué passe un cabriolet, ne a qué eth que medite cale en eth es sòns uelhs. Laigle de Meaux, qu'era sua lucada erraue en ua sòrta de difusa vagància, vedec, a trauèrs deth sòn somnambulisme, un veïcul de dues arròdes que passaue pera plaça, ath pas, e coma trantalhant. Qué anaue a hèr aguest cabriolet? Per qué anaue ath pas? Laigle l'observèc. Laguens, ath cant deth menaire, i auie un joen, e dauant deth joen, ua gròssa saca de net. Era saca mostraue as passejaires aguest nòm escrit en paraules gròsses neres en un papèr cosut ena tela: MARIO PONTMERCY.

Aguest nòm hec a cambiar de posicion a Laigle. Se quilhèc e cridèc ath joen deth cabriolet:

- Senhor Mario Pontmercy!

Eth cabriolet interpelat s'arturèc. Eth joen, que tanben semblaue meditar, lheuèc es uelhs:

- Ep!, didec.

- Ètz eth senhor Mario Pontmercy?

- Plan que òc.

- Que vos cercaua, tornèc a díder Laigle de Meaux.

- E donc?, preguntèc Mario, donques qu'ère eth que gessie de çò deth sòn pairin, e auie ath sòn dauant un ròstre que non auie vist jamès. Que non vos coneishi.

- Ne jo tanpòc a vos, responec Laigle.

Mario se pensèc que s'auie trapat damb un trufaire e que li calie acceptar ua badinada ath miei deth carrèr. Que non ère dera mielhor bona encolia en aqueth moment e arroncilhèc es celhes; mès Laigle de Meaux, imperturbable seguic:

- Non venguéretz delàger ena cadièra?

- Qu'ei possible.

- Ei cèrt.

- Ètz estudiant?, preguntèc Mario.

- Òc, senhor, coma vos. Delàger entrè ena classe per edart; ja compreneratz que de man en man a un se l'acodissen aguestes idies. Eth professor anaue a passar lista, e ja vo'n sabetz se guaire ridiculs son toti es professors en aguest moment. Tàs tres fautes te delissen dera matricula: seishanta francs perdudi.

Mario comencèc a escotar. Laigle seguic:

- Eth que passaue lista qu'ère Bondeau. Ja lo coneishetz, qu'a un nas ponchuc e maliciós que flaire damb delèri as que manquen en classe. Comencèc burlescaments pera letra P. Jo non escotaua pr'amor que non èra comprometut en aguesta letra. Era lista non anaue mau, non auie ne ua soleta radiacion, pr'amor que tot er univèrs ère present. Bondeau qu'ère triste e jo me didia: "Blondeau, amor mèn, aué non haràs cap execucion." Mès, còp sec, cride a *Mario Pontmercy.* Arrés contèste. Bondeau, plen d'esperança, repetís mès fòrt: "Mario Pontmercy", e agarre era pluma. Cavalièr, jo que è còr, e me didí rapidaments: "Aguest qu'ei un bon gojat, que van a delir-lo dera lista. Compde. Aguest qu'ei un bon vivant que non ei exacte; non ei un bon escolan; non ei un despenedor de bancs, un estudiant qu'estúdie, un glabre pedant, prigond en sciéncies, letres, teologia e sabença; un d'aguesti talents rudi agarradi damb quate espingles, un per cada facultat. Ei un aunèst guiterós que va vagant, que se saute era classe, que cultive es modistes, que hè er amor as beròies, e que dilhèu en aguest moment sigue ena casa dera mia aimanta. Vam a sauvar-lo. Que se morisque Blondeau!" En aqueth moment, Blondeau negaue en tintèr era

sua pluma nera, de delir, passegèc era sua erotja lucada per auditòri, e repetic per tresau viatge: “Mario Pontmercy!” Jo responí: “Present!” E aquerò hec que non vos delissen…

- Cavalièr!... didec Mario.

- E qu’eth delit aja estat jo, higec Laigle Meaux.

- Non vos compreni, didec Mario.

Laigle seguic:

- Arren mès simple. Jo qu’èra près dera cagièra entà respóner, e près dera pòrta entà partir. Eth professor me guardaue fixaments. Ara imprevista, Blondeua, que deu èster eth nas maligne de qué parle Boileau, saute entara letra L. Era letra L qu’ei era mia letra, donques que sò de Meaux, e me cridi Lesgle.

- L’Aigle! interrompec Mario. Be n’ei de polit aguest nòm!

- Cavalièr, Blondeau arribèc en aguest polit nòm, e cridèc: “Laigle!” Jo responí: “Present!” Alavetz Blondeau me guardèc damb era doçor deth tigre, arric, e me didec: “S’ètz Pontmercy, que non ètz Laigle (era agla); frase que semble pòc educada entà vos, mès qu’ère fòrça lugubra entà jo”. E dit aquerò me delic.

Mario exclamèc:

- Cavalièr, guaire senti…

- Abans qu’arren, didec Laigle, voi embaumar a Blondeau damb quauques frases de sentut elògi. Lo supausi mòrt; qu’entad aquerò non calerie cambiar guaire era sua primesa, eth sòn pallitge, era sua heredor, era sua rigidesa e era sua pudor. E digui: *Erudimini qui judicatis terram*. Aciu que jatz Blondeau, eth Blondeua-Nas, eth Blondeau-Nasica, eth buèu dera disciplina, *bos disciplinae*, era mesura dera consigna, er àngel dera lista, que siguec regde, quarrat, exacte, dret, aunèst. Diu lo delic, coma eth a jo.

- Senti fòrça…repliquèc Mario.

- Joen, li didec Laigle de Meaux, que vos servisque aquerò de leçon: siguetz mès puntuau en futur.

- Vos demani mil desencuses.

- Non vos expausètz a qué delissen ath vòste pròche.

- Que sò desesperat.

Laigle gessec anar ua arridalhada.

- E jo fòrça alègre. Qu'èra a mand d'èster avocat, e aguesta linha me sauve. Renóncii as trionfs deth fòr. Non defenerè ara veuda ne atacarè ar orfanèl. Arren de tòga, arren d'estrades. Era mia radiacion que ja ei obtenguda; e a vos ac deui, senhor Pontmercy. Que me cau tier-vos ua visita d'arregraïment. A on demoratz?

- En aguest cabriolet, dice Mario.

- Senhau d'opuléncia, responec Laigle damb tranquillitat. Vos feliciti. Qu'auetz ua cramba de nau mil francs ar an.

En aguest moment gessec Courfeyrac deth cafè.

Mario arric tristaments.

- Que sò en aguesta casa dempús dues ores, e desiri gésser d'era; mès aguesta qu'ei ua istòria, e non sai entà on anar.

- Cavalièr, didec Courfeyrac, vietz en çò de mèn.

- Que jo n'è era prioritat, observèc Laigle, mès non è casa.

- Cara, Bossuet, repliquèc Courfeyrac

- Bossuet!, didec Mario. Me pensaua que vos cridàuetz Laigle (era agla).

- De Meaux, responec Laigle, e per metafòra Bossuet.

Courfeyrac pugèc en cabriolet.

- Menaire, didec, aubèrja dera Pòrta de Santiago.

E era madeisha tarde, Mario s'installèc en un quarto dera auberja dera Pòrta de Santiago ath cant de Courfeyrac.

III.- Admiracion de Mario.

En pòqui dies se hec Mario amic de Courfeyrac; era joenesa qu'ei era gara des sòudaduras rapides e des cicatrizacions velòces. Mario, ath cant de Courfeyrac, alendaue liuraments, çò qu'ère pro nau entada eth. Courfeyrac non l'auie hèt cap pregunta, ne tansevolh auie pensat en aquerò. A certanes edats, era fesomia qu'ac ditz tot de seguit e era paraula qu'ei inutila. I a joeni que se poirie díder qu'an ua fesomia que parle. Se guarden e se coneishen.

Ça que la, un maitin Courfeyrac li hec sobtaments aguesta pregunta:

- A prepaus, auètz opinon politica?
- Vai!, didec Mario, lèu aufensat pera pregunta.
- Qué ètz?
- Democrata bonapartista.
- Nuança grisa d'arrat confiat, didec Courfeyrac.

Londeman, Courfeyrac se hec a vier a Mario en cafè Musain, e li didec ena aurelha arrint: "Qu'ei de besonh que vos balha entrada ena revolucion." L'amièc entara sala des amics A B C, e li presentèc as auti companhs, en tot díder solet aguestes paraules que Mario non comprenec: "Un discipol."

Mario qu'auie queigut en un abelhèr de talents, mès, encara que silenciós e grèu, que non ère eth mens alat, ne eth mens armat. Mario, enquia alavetz solitari e afeccionat ath monològ e ath despart, per costum e per gust, se quedèc coma espaurit dauant d'aquera volada d'audèths. Totes aqueres variades iniciatiues lo sollicitauen e lo tirassauen en diuèrsi sens ath còp. Eth va-e-ven tumultuós de toti aqueri engenhs liuri e laboriosi esmoiguie es sues idies en un revolum revoutat, e quauqui viatges en sòn trebolament se n'anaue tan luenh d'eth, que li costaue trabalh recuelher-les. Entenie parlar de filosofia, de literatura, d'art, d'istòria e de religion, d'ua manèra inaudida. Aubiraue aspèctes estranhs e coma que non les botaue en perspectiua, non n'ère segur de non veir eth caòs. En abandonar es pensades deth sòn pairin pes de sa pair, s'auie pensat qu'auie aquerit idies fixes; mès ara sospechaue, damb inquietud, e sense gausar afirmà'c, que

non les auie. Eth prisma que per eth ac vedie tot començaue de nauèth a botjar-se. Ua cèrta oscillacion botjaue toti es orizons deth sòn cervèth, costant en eth ua estranha confusion lèu dolorosa.

Semblaue qu'entada aqueri joeni non i auie "causes sagrades". Mario entenie, mès que mès, un idiòma nau e singular que damnatjaue era sua amna, encara fòrça timida.

Se vedie un pannèu de teatre, ornat damb un titol de tragédia der ancian repertòri cridat classic, e cridaue Bahorel:

- Tà baish era tragédia preferida pes botiguèrs!

E Mario entenie que Combeferre responie:

- Que hès mau, Bahorel; es botiguèrs preferissen era tragèdia, e mos cau, en aguest ahèr, deishar-les tranquils. Era tragèdia damb perruca qu'a era sua rason d'èster; e jo non sò d'aguesti qu'en nòm d'Esquilo li disputen eth dret d'existir. Ena natura que i a esbòci; ena creacion i a paròdies hètes. Un bec que non ei un bec, ues ales que non son ales, aletes que non son aletes, pautes que non son pautes, e un crit dolorós que posse a arrir: tau ei eth lit. Mès, en tot supausar qu'er aujam existís ath costat der audèth, non veigui cap de rason entà qué era tragèdia classica non visque cara a cara dera tragedia anciana.

A viatges er edart hège que Mario passèsse peth carrèr de Joan Jacobo Rousseau entre Enjolras e Courfeyrac, e aguest, agarrant-lo deth braç, li didie:

- Cuelh atencion. Aguest qu'ei eth carrèr dera Gessèra, que se cride aué de Joan Jacobo Rousseau, per çò d'ua familha especiau que demoraue en era hè uns seishanta ans. Aguesta familha la compausauen Joan Jacobo e Teresa. De quan en quan neishien quauqui petits. Teresa les hège vier en mon, e Joan Jacobo les autrejaue ara Inclusa.

E Enjolras repotegaue a Courfeyrac:

- Silenci dauant de Jacobo! Qu'admiri ad aguest òme: renegaue des sòns hilhs, ei vertat, mès amainadèc ath pòble.

Degun d'aqueri joeni prononciaue james aguesta paraula: er emperaire. Sonque Joan Prauvaire didie quauqui còps Napoleon; toti es auti didien Bonaparte. Enjolras prononciaue *Buonaparte*.

Mario s'estonaue vagaments. *Initium sapientiae*.

IV.- Era sala interiora deth cafè Musain.

Ua des convèrses qu'aueren aguesti joens, convèrses qu'assistie Mario, cuelhent part en eres bèth còp, qu'auie costat ua vertadèra secodida ena sua amna.

Se passauen aguestes scènes ena sala interiora deth cafè Musain. Lèu toti es amics der A B C èren amassadi aquiu aquera net. Eth fanau ère solet alugat. Se parlaue de tot, encara que sense passion e sense tapatge. Exceptat Enjolras e Mario, que carauen, toti es auti arenguauen un shinhau. Es convèrses entre camarades son, fòrça viatges, revolums pacifics. Qu'ère aquerò un jòc e ua confusion, autant coma ua convèrsa. Se lançauen es uns as auti paraules qu'èren recuelhudes. Se parlaue enes quate extrèms.

En aquera sala non s'admetie a cap hemna, sonque a Loïseta, era que netejaue era vaishera deth cafè, que de quan en quan la trauessaue entà vier deth polader en "laboratòri".

Grantaire, totafèt embriac, ensordie eth cornèr que s'auie apoderat, raonant a crits.

Qu'è set, mortaus, didie, que sò en tot soniar; sónii qu'era bota de Heidelberg patís un atac d'apoplexia e que jo sò ua sangsuga dera dotzea d'eres que li van a botar. Voleria béuer. Que voi desbrembar era vida. Era vida ei ua invencion repugnanta, endonviada sabi pas per qui. Ne se tarde ne vau arren. Un que se canse de víuer. Era vida ei ua decoracion qu'en era i a plan pòc practicable. Era felicitat ei ua hièstra vielha pintada solet per un costat. Er Ecclesiastic ditz: "qu'ei vanitat"; e pensi, coma aguest bon òme, que dilhèu jamès a existit. Eth zèro, en non voler vier despolhat, s'a vestit de vanitat. Ò vanitat que tot ac revestisses damb paraules! Ua codina qu'ei un laboratòri; un dançaire, un professor; un sauta-en-banca, un gimnasta; un boxejador, un pugilista; un potecari, un quimic; un perruquèr, un artista; un pareder, un arquitècte; un *jockey*, un *sportman*; un escrauat, un pterigibranqui. Era vanitat qu'a un envèrs e un anvèrs; er anvèrs qu'ei pèc, qu'ei eth nere damb es sòns compdes de cristau; er envèrs ei nèci, ei eth fisolòf damb es sòns pelhòts. Que plori per un, e me n'arric der aute. Es que se criden aunors e dignitats, e enquia era aunor e era dignitat, que son generaumets ornaments. Es reis jòguen damb er orgulh uman. Caligula hège consul a un shivau; Carles II hège cavalièr a

un lomb de vaca. Vantatz-vos ara entre eth consul Incitatus, e eth baron Roastbeef. Per çò deth valor intrinsic des persones, que non ei mès respectable. Escotatz eth panegiric qu'eth vesin hè deth sòn vesin. Çò de blanc sus çò de blanc qu'ei ua causa erotja; se parlèsse eth liri, com botarie ara paloma! Ua ipocrita que parle d'ua devòta ei mès verinosa qu'er aspic e qu'era sèrp blua. Qu'ei malastre que jo siga un ignorant, pr'amor que vos mentaria ua sòrta de causes; mès que non sai arren.Tostemp a auut bualh; per exemple, quan èra escolan en casa de Gros, en lòc de empastissar quarradets, me passaue eth temps panant pomes; rapaç qu'ei eth masculin de rapina. Aquerò per çò que tanh a jo. Per çò de vosati, que valetz madeish. Me n'arrisqui des vòstes perfeccions, exceléncies e qualitats. Quinsevolh qualitat se pèrd en un defècte; era economia limite damb era avarícia, era generositat damb era prodigalitat, era valentia damb era fanfarronaria; fòrça pietat, qu'ei díder fanatisme; i a tanti vicis ena vertut coma traucs ena capa de Diogenes. A qui admiratz, ath mòrt o ath tuaire? A Cesar o a Bruto? Generauments ath tuaire. Visca Bruto!, perque aucic. Aquerò qu'ei era vertut. Vertut, òc, mès holia tanben. Aguesti grani òmes qu'an fautes plan curioses. Eth Bruto qu'aucic a Cesar ère encamardat dera estatua d'un mainatge. Aguesta estatua ère der estatuèr grèc Estrongilion, qu'auie modelat tanben era figura dera amazona cridada Beròia Cama, Eucnemos, que Neron se hège a vier damb eth enes viatges. Estrongilion non deishèc que dues estatues que meteren d'acòrd a Bruto e a Neron. Bruto s'encamardèc d'ua e Neron dera auta. Era istòria que non ei senon ua contunha repeticion. Cada sègle còpie ar aute. Era batalha de Marengo qu'ei pròpia dera de Pydna; eth Tolbiac de Clodoveo e er Austerlitz de Napoleon se retiren coma dues gotes de sang. Jo que non ne hè cabau dera victòria. Que non i a arren tan pèc coma véncer; era vertadèra glòria qu'ei convéncer. Mès, sajatz de demostrar-me quauqua causa! Vos contentatz damb era capitada, quina mediocritat! Damb era conquista, quina misèria! A! Vanitat e viletat en tot. Tot aubedís ara capitada, enquia e tot era gramatica: Se *volet usus*, ditz Horacio. Plan per aquerò mensprèdi ath gènre uman. Baisharè ara deth tot ena part? Voletz qu'admira as pòbles? Quin pòble voletz, Grecia? Es atenenses, ei a díder, es parisencs d'alavetz, aucien a Focion, coma aqueth que ditz, de Coligny, e vantauen as tirans enquiat punt qu'Anaceforo didie de Pisistrato: "eth sòn pish atrè as abelhes" Er òme mès notable de Grecia, en un espaci de cinquanta ans,

siguec eth gramatic Filetas, qu'ère tan petit que li calie meter-se plom enes sabates entà que non se lo hèsse a vier eth vent. Ena grana plaça de Corinto i auie ua estatua hargada per Silanione, mentada en sòn catalòg per Plinio; representaue a Espistato. E qué auie hèt Epistato? Qu'auie endonviat era cambeta. Aquerò resumís era Grecia e era glòria. Passem entà d'auti pòbles. Admirarè a Anglatèrra? Admirarè a França? A França! E per qué? Pr'amor qu'a un París? Que vengui de dider-vos era mia pensada sus Atenes. A Anglastèrra? E per qué? Pr'amor qu'a un Londres? Qu'è en òdi a Cartago. Ath delà, Londres, metropòli de luxe, ei capitau dera misèria. Sonque ena parròquia de Charing-Cross morissen cent personas ar an de hame. Que tau ei era Aubion. E entà acabar, ahigi qu'è vist barar a ua anglesa damb corona de ròses e lunetes blues. Atau, donc, ua higa entà Anglatèrra. Se non admiri a John Bull, admirarè ath sòn frair Jonathan? Que me shaute plan pòc aguest frair qu'a esclaus. Treiguetz eth *time is moning*, e qué rèste d'Anglaterra? Treiguetz eth *cotton is king* e qué rèste d'America? Alemania qu'ei era linfa: Italia era bila. Mos extasiaram dauant de Russia? Voltaire l'admiraue; mès, que tanben admiraue a China. Sò d'acòrd qu'en Russia i a es sues bereses, entre d'autes, un gran despotisme; mès qu'è pietat des despòtes: qu'an ua santat delicada. I a un Alejo decapitat, un Pèire cosut a punhalades, un Pau estofat, un aute Pau en.honsat a còps de pè, diuèrsi Ivans esgorjadi, diuèrsi Nisolasi e Basilis empodoadi; tot aquerò mos hè veir qu'eth palai des emperaires de Russia a tristes condicions de insalubritat. Toti es pòbles civilizadi aufrissen ara meditacion der òme pensaire un hèt: era guèrra. Mès era guèrra civilizada agote e totalize es formes deth banditisme, dès eth panatòri deth lairon de trabuc, enes carisi deth monte Jaxa, enquiath pilhatge des indis comanches en Paso-Dudoso. "Bè!", me dideratz, "Euròpa que vau mès qu'Asia." Que sò d'acòrd qu'Asia ei ua farsa; mès non sai se per qué vo n'arritz dera grana amna, vosati, pòbles d'Occident, qu'auetz barrejat damb es vòstes mòdes e era vòsta elegància, totes es immondicies complicades dera majestat, dès era camisa lorda dera reina Isabel enquiara cagira deth privat deth dalfin. Senhors umans, vos digui: amanhagada! Bruselles ei eth pòble que consumís mès cervesa, Estocolmo mès aiguardent, Madrid mès chicolate, Amsterdamb mès ginèbra, Londres mès vin, Constantinopla mès cafè, París mès absinti. Ad aquerò que son redusides totes es notícies utiles: París subergés. En París autanplan es pelhaires son sibarites;

Diogenes aurie volut èster mèsalèu pelhaire ena plaça Maubert, que fisosòf deth Pireo. Ara escotatz: es tauèrnes des pelhaires se criden *bibines*: es mès celèbres son era Caceròla e er Aucider. Mès, ò!, tasques, pensions, tauèrnes; trastes, *bibines* de pelhaires, arèms des califes; jo vos cuelhi coma testimònis, jo sò un voluptuós; coma en casa de Richard un cubèrt de quaranta sòus, e voi tapisi de Persia, taus que posque rodar per eri Cleopatra nuda. A on ei Cleopatra? A!, qu'ès tu, Loïseta. Bon dia.

D'aguesta sòrta, Grantaire, mès qu'embriac, se des.hège en paraules, abraçant ara netejadora dera vaishèra deth cafè, en sòn cornèr dera sala interiora deth cafè Musain.

Bossuet sagèc de hèr-lo carar en tot estener entada eth era man, mès Grantaire seguie encara mès afogat:

- Agla de Meaux, entà baish es pautes! Que non me còstes cap efècte damb eth tòn gèst de Hipocrates, refusant es presents d'Artajerjes. Te desencusi per padegar-me. Ath delà que sò trist. Qué voletz que vos diga? Er òme qu'ei dolent, difòrme; era parpalhòla ei un èsser complet. Er òme hec meuca. Diu que s'enganhèc en hèr ad aguest animau. Ua multitud ei ua colleccion de lejors. Quinsevolh ei un miserable. Hemna que rime damb mau èsser. Òc, qu'è *spleen* complicat damb malenconia, damb nostalgia, damb ipocondria. Me desvelhi, ràbii, se me daurís era boca, m'engüegi, m'enlordisqui…

- Silenci, R majuscula! didec Bossuet que discutie un punt de dret damb d'auti, e qu'ère calat enquia miei còs en ua frasa deth *calò* legista, qu'eth sòn fin ère aguest:

- Per çò que tanh a jo, encara qu'a penes sò legista, e coma molt posqui passar coma procurador afeccionat, tengui, que cossent eth costum de Normandia, eth dia de Sant Miquèu, e cada an, aurie de pagar-se un equivalent ath senhor, sauvadi es auti drets, per toti e cadun, autant es propietaris coma es eretèrs, per totes es *eufiteusis*, arrendaments, cases de camp, contractes periciaus, ipotecaris e ipoteclables,…

- Ressons, ninfes planhoses, gasulhèc Grantaire.

Apròp d'aguest, e en ua taula lèu silenciosa, ua huelha de papèr, un tintèr e ua pluma anonciauen que s'esboçaue un *vaudeville*. Aguest gran negòci se tractaue en votz baisha e tocant-se es dus caps que i trabalhauen:

- Comencem per cercar es nòms. Quan se tien es nòms, que se trape de seguit er argument.

- Qu'ei vertat. Dicta, jo qu'escriui.

- Senhor Derimon?

- Rendista?

- Plan que òc.

- Era sua hilha Celestina.

- … tina. Qué mès?

- Eth coronèl Sainval?

- Sainval qu'ei plan usat; jo lo cridaria Valsin.

Ath costat d'aguesti aspirants *vaudevillistes* i auie un aute grop que se profitaue tanben deth tapatge entà parlar baish: discutie un düel. Un vielh de trenta ans conselhaue a un joen de dètz-e-ueit e l'explicaue damb quin adversari li calie auer-les-se.

- Diable! Maufidatz: ei un magnific floret, tire plan net. Coneish er atac, non pèrd cap còp. Qu'a punh, impetuositat, vivacitat, er arrèst just, e responses matematiques. Moria! , e ei querrèr.

En cornèr opausat a Grantaire, i auie Joly e Bahorel, hènt ath dominò e parlant d'amor.

- Qu'ès erós, didie Joly. As ua aimanta que tostemp arrís.

- Donques qu'ei un defècte, reponec Bahorel. Es aimantes, que hèn mau en arrir, pr'amor qu'atau mos encoratgen a enganhar-les. Veder-les alègres trè eth racacòr, mès s'un les ve tristes, que li semble un cargue de consciéncia deishar-les.

- Desarregraït! Be n'ei de bon auer ua hemna qu'arrís! E non vos pelejatz jamès?

- Aquerò depen deth convengut qu'auem celebrat. En hèr era nòsta santa alliança mos auem designat a cadun era nòsta frontèra e non la depassam jamès. Aquera qu'ei en nòrd apertie ath canton de Vaud, era deth sud a Gex. D'aciu que vie era patz.

- Era patz qu'ei era felicitat en acte dera digestion.

- E tu, Jollly, com vas ena tua desavenença damb era senhoreta…? Ja sabes qui voi díder.

- Que seguís en tot menspredar-me damb ua paciéncia crudèu.

- E totun aquerò, ès un trende encamardat.

- A!

- Jo ath tòn lòc la deisharia.

- Aquerò qu'ei plan aisit de díder.

- E de hèr. Non se cride Musicheta?

- Òc. A!, praube Bahorel; qu'ei ua gojata supèrba, plan literària, damb petiti pès, e petites mans, de bon pòrt, blanca, damb uelhs d'embelinaira. Que sò hòl.

- Donques, estimat, te cau agradar-la, èster elegant e hèr accions de jolh. Crompa ena casa de Staub un bon pantalon de lana. Aquerò que balhe ua cèrta aparença.

- A guaire? cridèc Grantaire.

En tresau cornèr s'entenie ua discussion poetica. Era mitologia pagana se pelejaue damb era teologia. Se tractaue der Olimpo, e lo defenie Joan Prauvaire per romanticisme. Joan Prauvaire solet ère timid enes moments de repaus. Un còp excitat, crebaue; bèth sagèth d'alegria mercaue era sua afogadura e ère ath còp alègre e liric.

- Non escarnim as dius, didie. Es dius dilhèu non se n'an anat. Jupiter non me còste er efècte d'un mòrt. Didetz qu'es dius son sòmis; plan, donc, enquia e tot ena natura, tau qu'ei aué, dempús dera desaparicion des sòmis, se trapen toti es ancians mites pagans. Ua montanha damb er aspècte d'ua ciutadèla, guardada de perfil, coma Vignemale, ei encara entà jo era tòca

de Cibeles; arrés m'a demostrat que Pan non vengue de nets a bohar en tronc uet des saücs, tapant successiuaments es horats damb es dits e tostemp è creigut qu'ei entà bèra causa ena cascada de Pissevache.

En darrèr cornèr se parlaue de politica: se mautractaue era Carta autrejada. Combeferre la defenie fèblaments e Courfeyrac l'atacaue energicaments a camp dubèrt. Ena taula i auie un exemplar dera manlevada Carta-Touquet. Courfeyrac l'auie cuelhut e la secodie, barrejant damb es sòns arguments eth bronit deth papèr.

- Prumèr de tot, jo que non voi reis; encara que non sigue que deth punt d'enguarda economic, non les voi; un rei qu'ei un parasit. Es reis non se tien a gratis. Guardatz aquerò: carestia des reis. Ara mòrt de Francés I, eth deute public en França ère de trenta mil liures de renda; ara mòrt de Loís XIV pujaue a dus mil sies cents milions d'a vint-e-ueit liures eth marc, çò qu'equivalerie, en 1760, sivans Desmarets, a quate mil cinc cent milions, e pujarie aué a dotze mil milions. Dempús, damb perdon de Combeferre, ua Carta autrejada qu'ei un mau expedient de civilizacion. Sauvar era transicion, adocir eth transit, amortesir era secodida, hèr a passar insensiblaments ara nacion dera monarquia ara democràcia pera practica des ficcions constitucionaus que son rasons fòrça detestables. Non, non! Non illuminem jamès ath pòble damb lum faussa. Es principis s'aflaquissen e palissen vòste cerèr constitucionau. Dehòra bastardies, dehòra compromisi, dehòra concessions deth rei ath pòble. En totes aguestes concessions que i a un article 14. Ath cant dera man que da, i é era garra que trè. Refusi era vòsta Carta. Ua Carta qu'ei ua masca; dejós d'era i é era mentida. Un pòble qu'accèpte ua Carta, abdique. Eth dret li cau èster complet; se non, que non ei dret. Non! Dehòra era Carta!

Qu'ère iuèrn, dus socs usclauen ena humeneja. Courfeyrac, dauant d'aquera temptacion non podec tier-se. Arropic era prauba Carta-Tourquet e la lancèc en huec. Eth papèr hec ahlama; Combeferre guardèc filosoficaments se com se cremaue era òbra mèstra de Loís XVIII, e se contectèc dident:

- Era Carta venguda en hum.

E es sarcasmes, es badinades, es galejades, aguesta causa francesa que se cride er *entrain*, aguesta causa anglesa que se cride er *umor,* eth bon e mau

gust, es bones e males rasons, eth hòl bualh deth dialòg, en cada moment e crotzant-se per toti es punts dera sala, auien sus es caps ua espècia d'alègre bombardament.

V.- Er orizon s'agranís.

Era tumada des engenhs joeni aufrís era particularitat admirabla de qué non se pòt preveir eth bualh, ne endonviar eth relampit. Qué se pòt passar en un moment determinat? Arrés se'n sap. Era arridalhada que ven dera trendesa, era gravetat ges d'un moment de burla. Es impulsi vien dera prumèra paraula que s'enten. Era vena de cadun qu'ei sobeirana. Ua trufaria qu'ei pro entà daurir era pòrta d'aquerò inesperat. Aguestes convèrses son, donc, esvagaments de cambis sobtes, qu'en eri era perspectiua càmbie còp sec. Er edart ei eth maquinista d'aguestes discussions.

Atau, ua idia grèu que gessec capriciosaments d'un jòc de paraules, trauessèc aguesta convèrsa que se tirauen confusaments Grantaire, Bahorel, Prauvaire, Bossuet, Combeferre e Courfeurac.

Com surgente ua frasa en un dialòg? Quina ei era encausa que rèste escrita damb letra cursiva ena imaginacion des qu'escoten? Qu'ac viem de díder: arrés se'n sap. En miei deth tapatge, Bossuet acabèc un apostròf dirigit entà Combeferre damb aguesta data:

- 18 de junh de 1815: Waterloo.

En enténer aguest nòm, Waterloo, Mario, emparant es codes en ua taula, se treiguec eth punh dera barba e comencèc a guardar fixaments ar auditòri.

- Per Diu, exclamèc Courfeyrac (macareu qu'ère en desuetud alavetz), aguest numèro 18 qu'ei plan estranh, e me tire era atencion. Qu'ei eth numèro fatau de Bonaparte. Botatz a Loís dauant, e eth brumari darrèr, e auratz tot eth destin der òme, damb era particularitat significatiua de qué eth principi ei caushigat peth finau.

Enjolras, qu'enquia alavetz auie estat mut, trinquèc eth silenci e li didec a Courfeyrac:

- Tu que vòs díder crim per expiacion.

Aguesta paraula, *crim*, passaue eth limit de çò que podie acceptar Mario, esmoigut ja pera brusca evocacion de Waterloo.

Se lheuèc e venguec tot doç entath mapa de França que i auie ena paret, qu'ena sua part inferiora se vedie ua isla en un quarrat separat, e botèc eth dit en aguest quarrat, dident:

- Corcega, isla petita, qu'a hèt grana a França.

Aguestes paraules sigueren coma ua bohada d'aire gelat. Toti s'interromperen. Se vedie que se passarie quauquarren.

Bahorel, replicant a Bossuet, ère prèst a apuar-se, cuelhent era sua actitud favorita, mès renoncièc ad aquerò entà escotar.

Enjolras, qu'es sòns uelhs blus non se tachauen en arrés, e semblauen contemplar eth uet, responec sense guardar a Mario:

- França que non a cap de besonh de Corcega entà èster grana. França ei grana perque ei França: *Quia nominor leo*.

Mario non sentec cap desir d'arrecular. Se virèc entà Enjolras e deishèc anar era sua votz damb ua vibracion que venguie dera estrementida deth còr:

- Que non volgue Diu que jo deprima a França. Mès que non ei deprimir-la amassar-la a Napoleon. Discutam. Jo sò nau entre vosati, mès vos cohèssi que non m'espauritz. A on èm? Qué èm? Qué ètz? Qué sò jo? Parlem der emperaire. Vos enteni díder Buonaparte, en tot accentuar era *u* coma es reialistes; e vos digui qu'eth mèn pairin encara ac hège mielhor: didie Buonaparté! Vos hèja joeni: en qué calatz era vòsta afogadura? Qué hètz? Qué admiratz se non admiratz ar emperaire? Qué mès vos cau? Se non consideratz gran ad aguest, quini grani òmes voletz? Napoleon qu'ac auie tot. Ère un èsser complet. Eth sòn cervèth qu'ère eth cim de totes es facultats umanes. Hège còdis coma Justiniano; dictaue coma César; era sua convèrsa auie era ludentor de Pascal e era precision de Tacit. Hège era istòria e l'escriuie. Es sòns bulletins son *Iliades*; combinaue es chifres de Newton damb es metafòres de Mahoma; deishaue darrèr d'eth, en Orient, paraules granes coma es piramides; en Tilsitt mostraue era majestat as emperaires; ena Académia de Sciéncies responie a Laplace; en Conselh d'Estat discutie damb Merlin; balhaue amna ara geometria d'aguesti e as argucies d'aqueri; ère legista damb es procuradors, e siderau damb es astronòms; coma Cromwell, amortant ua candèla de dues, se n'anaue

entath Temple entà regatejar ua bòrla de ridèu; tot ac vedie e ac sabie; çò que non l'empachaue arrir damb er arridolet deth mès bravàs ath cant dera cunhèra deth sòn hilh. De ressabuda Euròpa s'espaurie e escotaue; es armades se metien en marcha, rodauen es parcs d'artilharia; es pònts de barques caperauen es arrius; es bromes de cavalaria galaupauen entre era tempèsta; i auie crits, trompetes, tremolor de trons; oscillauen es frontères des règnes en mapa; s'entenie eth bronit d'ua espada suberumana que gessie dera gaina; se lo vedie quilhar sus er orizon damb ua ahlama ena man e era radiacion enes uelhs, desplegant ath miei der arrai es sues dues ales, ei a díder, era grana armada e era garda veterana. Qu'ère er arcàngel dera guèrra!

Toti carauen e Enjolras ajocaue eth cap. Eth silenci que còste tostemp bèth consentiment, o aumens ua sòrta de repaus sus es armes. Mario, lèu sense cuélher alend, seguic damb afogadura creishenta:

- Sigam justi, amics. Be n'ei de ludent eth destin d'un pòble d'èster er emperi de semblable emperaire, quan eth pòble ei França, a assòcie eth sòn gèni ath gèni deth gran òme! Aparéisher e regnar, marchar e trionfar, auer per etapes totes es capitaus, hèr revés des granadèrs, decretar queigudes de dinasties, transformar era Euròpa a pas de carga, sénter, quan menaçatz, que botatz era man en punh dera espada de Diu, seguir en un solet òme a Anibal, a César e a Carlemagne, èster eth pòble d'un òme que barrege damb totes es vòstes auròres era notícia d'ua brilhanta victòria, auer coma revelh eth canon des Invalids, lançar en abismes de lum paraules prodigioses que reluden entà tostemp: Marengo, Arcole, Austerlitz, Jena, Wagram; hèr lúder en cada moment en zenit des sègles constellacions de victòries; balhar er emperi francés coma contrapés ar emperi roman; èster era grana nacion e produsir era grana armada; hèr volar es legions per toti es pòbles, atau coma ua montanha mane pertot as sues agles; véncer, dominar, fulminar, èster ath miei d'Euròpa un pòble daurat a truca de glòria; tocar a trauèrs dera istòria ua marcha de titans; conquistar eth mon dus còps, per conquista e per enludernament, aquerò qu'ei sublim. Qué i a mès gran?

- Èster liure, didec Combeferre

Mario joquèc eth cap; aguesta soleta paraula, prononciada simpla e heredaments, trauessèc coma ua huelha d'acèr era sua epica efusion, e sentec que li venguie ua malagana. Quan lheuèc era vista, Combeferre non ère aquiu. Probablaments, sasisfèt dera sua replica ara apoteòsi, venguie de gésser, e toti, exceptat Enjolras, l'auien seguit. Era sala ère ueda. Enjolras s'auie demorat solet damb Mario e lo guardaue atentiuaments. Mario ordenèc un shinhau es sues idies, e non se credec derrotat. Qu'auie en eth ua rèsta d'entosiasme que se tradusirie, plan, en sillogismes desplegadi contra Enjolras quan s'entenec cantar ena escala a un que se n'anaue; qu'ère Combeferre. Guardatz se qué cantaue:

Se César m'auesse dat

era guèrra e era victòria,

e m'ausse obligat

a deishar a ma mair pera glòria,

auria dit a August:

"Balha eth scèptre a qui te quadre.

Que non ei aquerò deth mèn gust:

jo preferisqui demorar-me damb era mia mair."

Er accent trende e sevèr que cantaue Combeferre balhaue ad aguesta cançon cèrta estranha granor. Mario, cogitós, guardant entath solèr de naut, repetic lèu maquinauments:

- Era mia mair!

En aguest moment sentec ena espatla era man d'Enjolras.

- Ciutadan, li didec Enjolras, era mia mair qu'ei era republica.

VI.- *Res angusta.*

Aquera net costèc en Mario ua emocion prigonda, e ua escurina trista ena sua amna. Experimentèc çò que dilhèu experimente era tèrra en moment que daurís eth sòn sen eth hèr entà depausar en era eth gran de horment: sonque sent era herida; eth movement deth seme e eth plaser deth fruit que ven dempús.

Mario se demorèc ombriu. Li calie abandonar ua fe quan venguie d'aquerir-la? Se didec que non; s'assegurèc que non auie de trantalhar; mès, a maugrat sòn, trantalhaue. Víuer entre dues religions, sense auer-ne deishat encara ua ne entrat ena auta, qu'ei insuportable. Eth crepuscul solet convie as amnes des arrates-caudes. Mario auie un viston dubèrt, e li calie era vertadèra lum. Es ombres deth dobte lo hègen patir. Per mès que volesse demorar-se a on ère, e d'estar-se fèrm, se vedie obligar irresistiblaments a auançar, a examinar, a pensar, a vier mès entà dauant. Entà on l'amiarie aguest impuls? Cranhie, dempús d'auer hèt tanti passi que l'auien apressat a sa pair, hèr-ne d'auti de naui que l'alunhèssen d'eth. Eth sòn malèster aumentaue damb totes es reflexions que hège. Tot ac vedie rocalhós ath sòn entorn. Ja non ère d'acòrd ne damb eth sòn pairin ne damb es sòns amics; ère temerari entà un, retrogad entàs auti; se vedec, donc, doblaments isolat, peth cant dera vielhesa e peth dera joenesa. Deishèc de vier en cafè Musain.

En aguest trebolament dera sua consciéncia, a penes pensaue en quauqui detalhs pro seriosi dera vida; mès es realitats dera vida, que non se dèishen desbrembar, e queigueren sus eth ara imprevista.

Un maitin entrèc en quarto eth patron dera casa e didec:

- Eth senhor Courfeyrac qu'a responut per vos.

- Òc.

- Mès è besonh de sòs.

- Didetz-li ath senhor Courfeyrac que vengue, me cau parlar-li, didec Mario.

Venguec Courfeyrac e les deishèc eth patron. Mario li didec çò que non auie pensat encara dider-li, qu'ère solet en mon e non auie parents.

- E qué vatz a hèr?, didec Courfeyrac.
- Sabi pas, responec Mario.
- Qué vatz a èster?
- Sabi pas.
- Auetz sòs?
- Quinze francs.
- Voletz que vo'n dèishi?
- Non. Jamès.
- Auetz ròba?
- Aguesta.
- Auetz jòies?
- Un relòtge!
- D'argent?
- D'aur. Vaquí.
- Que me'n sai d'un vendeire de ròba vielha que vos cromparà ua levita e un pantalon.
- Plan.
- Que non auratz ja qu'un pantalon, un justet, un chapèu e un frac.
- E es bòtes.
- Tè! Non anaratz damb es pès descauci? Quina opuléncia!
- Que n'aurè pro.
- Me'n sai d'un relotgèr que vos cromparà eth relòtge.
- Plan ben.
- Non, que non està ben. Se qué haratz dempús?
- Çò que sigue. Aumens tot çò que sigue aunèst.

- Sabetz anglés?

- Non.

- Sabetz aleman?

- Non.

- Pejor encara.

- Per qué?

Pr'amor qu'un librari amic mèn ei en tot publicar ua sòrta d'enciclopedia, que poiríetz revirar articles alemans o anglesi. Se pague pòc, mès se viu.

- Aprenerè er anglés e er aleman.

- E mentretant?

- Minjarè era mia ròba e eth mèn relòtge.

Cridèren ath vendeire, e crompèc era ròba per vint francs. Anèren ena casa deth relotgèr, e veneren eth relòtge per quaranta cinc francs.

- Aquerò non va mau, didie Mario a Courfeyrac en entrar, de tornada, ena sua casa; damb es quinze francs que n'è ueitanta.

- E eth compde deth patron?

- Qu'ei vertat, me'n desbrembaua, didec Mario.

Eth patron presentèc eth compde, e li calec pagar-lo truca truquec. Pujaue a setanta francs.

- Me rèsten dètz francs, didec Mario.

- Malament!, didec Courfeyrac. Despeneratz cinc francs en minjar tant qu'aprenetz anglés e cinc francs tant qu'aprenetz aleman. Aquerò serà avalar ua lengua plan lèu, o despéner uns cents sòus tot doç.

Mentretant, era tia Gillenormand, pro brava, ath hons, enes tristes escadences, auie acabat desnishant era casa de Mario.

Un maitin, quan Mario tornaue dera cadièra se trapèc damb ua carta dera sua tia e es *setanta pistòles*, ei a díder, sies cents francs en aur en ua caisheta barrada.

Mario entornèc es trenta loïses ara sua tia, damb ua respectuosa carta, qu'en era l'asseguraue qu'auie mieis d'existéncia, e podie curbir es sues necessitats. En aqueth moment li restauen tres francs.

Era tia non li didec arren ath pairin, per pòur d'acabar-lo d'exasperar totafèt. Ath delà, non auie dit: "Non me parletz jamès d'aguest beuedor de sang?"

Mario gessec dera casa dera pòrta de Santiago, en non voler contrèir deutes.

Libre cincau: Excelléncia deth malastre.

I.- Mario indigent.

Era vida comencèc a èster plan aspra entà Mario. Minjar-se era ròba e eth relòtge que non ère arren. Se vedec redusit ad aguesta situacion inexplicabla, que se cride minjar-se es codes, causa orribla, que vò díder dies sense pan, nets sense dormir e sense lum, larèr sense huec, setmanes sense trabalh, avier sense esperança; era levita trincada pes codes, eth chapèu vielh que hè arrir as joenes, era pòrta que se trape barrada de nets perque non se pague ara patrona, era insoléncia deth portièr e deth tauernèr, era burla des vesins, es umiliacions, era dignitat otratjada, eth trabalh de quinsevolh classa acceptat, es desengusti, er amarum, er aclapament. Mario aprenèc a avalar tot aquerò, e a non auer d'avalar guairi còps aguestes causes. En aguesti moments dera existéncia qu'er òme a besonh d'orgulh, donques qu'a besonh d'amor, se vedec burlat pr'amor qu'anaue mau jargat e ridicul pr'amor qu'ère praube. Ara edat qu'era joenesa alugue eth còr damb imperiau orgulh joquèc mès d'un còp es uelhs entàs sues bòtes traucades e coneishec era injusta vergonha, eth ponchuc rubor dera misèria. Pròva terribla e admirabla de qué es fèbles gessen infami, e es fòrts sublims; crusòl qu'eth destin lance en òme quan vò hèr d'eth un èsser menspredós o un semidiu!

Pr'amor que i a fòrça accions granes en aguestes petites lutes. I a valor temardut e ignorat que se defen pam a pam ena ombra contra era fatau invasion des besonhs e dera ignomínia; i a nòbles e misterioses capitades que non ve cap guardada, que non an era indemnizacion de cap sòrta de fama, ne era salutacion de cap sòrta d'aplaudiments. Era vida, eth malastre, er isolament, er abandon, era praubetat, son camps de batalha qu'an es sòns eròis; eròis escurs, encara que mès grani a viatges qu'es eròis illustri.

I a natures fèrmes e rares qu'an estat creades atau; pr'amor qu'era misèria, qu'ei lèu tostemp coma ua mairastra, ei quauqui viatges ua mair; era nudesa engendre en escadences eth vigor dera amna e deth talent; era

misèria aleite er orgulh; eth malastre sòl èster un bon aliment entàs còrs magnanims.

I auec ua epòca ena vida de Mario qu'eth madeish escampaue eth sòn miserable quarto, qu'eth madeish anaue a crompar dus quarts de hormatge de Brie en çò dera frutèra, que demoraue que queiguesse era escurina deth crepuscul entà entrar en horn de pan e crompar un libret que se hège a vier d'amagat en sòn humarau, coma se l'auesse panat. Quauque còp se vedie esguitlar-se ena carnissaria deth cornèr, entre es charraires codinères que lo codejauen, a un joen, de mina quèrra, damb uns libres jos eth braç, qu'en entrar se treiguie eth chapèu, deishant veir eth sudor que baishaue peth sòn front; hège ua prigonda salutacion ara carnissèra estonada, ua auta ath mosso dera carnissaria, demanaue ua costèlha de moton, la pagaue balhant sies o sèt sòus, l'estropaue en un papèr, se la botaue jos eth braç entre dus libres e partie. Aqueth joen qu'ère Mario; damb aquera costèlha, que codie eth madeish, viuie tres dies.

Eth prumèr dia minjaue era carn, eth dusau se beuie eth bolhon e eth tresau rosigaue eth uas. En diuèrses escadences era tia Gillenormand hec assagi, e li manèc es seishanta doblons. Mario les ac entornèc tostemp, en tot díder que non auie besonh d'arren.

Encara ère de dòu per sa pair quan se verifiquèc en eth era revolucion, qu'auem descrit; d'alavetz ençà non auie abandonat eth vestit nere; mès eth vestit l'abandonèc ada eth. Arribèc un dia que non auec frac, encara podie tardar-li eth pantalon. Qué hèr? Courfeyrac, ath qu'auie hèt quauqui favors, li balhèc un frac vielh. Mario hec que l'ac metesse deth revés, per trenta francs, un portièr quinsevolh, e se trapèc damb un frac nau. Mès qu'ère verd. E Mario, d'alavetz, non gessec senon dempús de barrar era net, que damb aquerò hège qu'eth sòn frac semblesse nere. Volie vestir-se tostemp de dò, e se vestie damb es ombres dera net.

A trauèrs de tot aquerò artenhec eth titol d'avocat. Se credie que demoraue en casa de Courfeyrac, casa qu'ère decenta, e qu'en era un cèrt nombre de libres de dret sostengudi e completadi per quauqui volums de novèles desaparelhades formauen era bibliotèca qu'exigissen es reglaments. Se hège dirigir es cartes en casa de Courfeyrac.

Quan Mario siguec avocat, l'ac hec a saber ath sòn pairin, en ua carta hereda, encara que plia de somission e respècte. Eth senhor Gillenormand cuelhec era carta tremolant, la liegec e la lancèc en quate bocins en tistèr. Dus o tres dies dempús, era senhoreta Gillenormand entenec a sa pair, qu'ère solet en sòn quarto, çò que l'arribaue tostemp qu'ère plan agitat; parèc era aurelha, e entenec qu'er ancian didie:

- Se non siguesses un pèc, saberies que non se pòt èster ath còp baron e avocat.

II.- Mario praube.

Damb era misèria se passe coma damb tot: que vie a hèr-se impossible; acabe per cuélher ua forma e apraiar-se. Se vegete, ei a díder, se desvolòpe un de cèrta manèra miserabla, encara que sufisenta entà víuer. Vam a veir se com s'auie apraiat era existéncia de Mario.

Qu'auie gessut ja deth gran embarràs; eth carís s'agranie un shinhau ath sòn dauant. A truca de trabalh, de valor, de perseverància e volentat, auie artenhut trèir deth sòn trabalh uns sèt cents francs ar an. Auie aprenut er aleman e er anglés; e gràcies a Courfeyrac que l'auie metut en contacte damb eth sòn amic eth librari, tenguie ena literatura deth libre eth modèst papèr d'*utilitat*.

Hège prospèctes, arreviraue a compdar des jornaus, anotaue edicions, compilaue biografies, eca; producte net, siguesse bon o dolent er an, sèt cents francs. Damb aquerò viuie. Com? Non totafèt mau. Ac vam a díder.

Mario ocupaue ena casa de Gorbeau, mejançant eth prètz annau de trenta francs, ua casina sense humeneja, cridada gabinet, a on non i auie, per çò des mòbles, qu'es causes mès indispensables. Aguesti mòbles qu'èren sòns. Balhaue tres francs ath mes ara vielha logatària principau, entà escampar era casina e entà pujar-li peth maitin un shinhau d'aigua cauda, un ueu fresc e un panet de sòu. Damb aguest pan e damb aguest ueu esdejoaue, de sòrta qu'er esdejoar li costaue de dus a quate sòus, sivans siguessen cars o de bon prètz es ueus. Tàs sies dera tarde baishaue peth carrèr de Santiago tà dinar en çò de Rousseau, dauant de Basset, eth vendeire d'estampas deth cornèr deth carrèr Mathurins. Non minjaue sopa; prenie ua porcion de carn de sies sòus e un dessèrt de tres sòus; e damb uns d'auti tres, pan a discrecion. Per çò deth vin, que beuie aigua. Quan pagaue en taulatge, a on ère seiguda majestuosaments era senhora Rousseau, tostemp gròssa, encara que fresca en aqueth temps, balhaue un sòu ath mosso, e era senhora Rousseau l'autrejaue un arridolet. Dempús partie. Per dètz-e-sèt sòus qu'auie un dinar e un arridolet.

Aguest restaurant de Rousseau, a on se uedauen tan pòques botelhes e tantes tenalhes, qu'ère mèsalèu un *padegant* qu'un restaurant. Ja non existís: eth sòn patron qu'auie un bon fausnòm: lo cridauen *Rousseau er aqüatic*.

Esdejoant, donc, per quate sòus e dinant per sètze, li gessie era parva per vint sòus diadèrs, ei a díder, tres cents seishanta cinc francs ar an. En tot ahíger ad aquerò es trenta francs de loguèr, e es trenta sies ara vielha, mès quauqui d'autes petites despenes, resulte que per quate cent cinquanta francs auie Mario casa, minjar e servici. Eth vestir li costaue cent francs, era ròba blanca cinquanta, era lauadaria uns auti cinquanta, e tot non depassaue es sies cent cinquanta francs. Li restauen, donc, cinquanta francs. Qu'ère ric, enquiath punt que li prestaue a viatges dètz francs a un amic. Courfeyrac l'auie cuelhut a prestatge, un còp, seishanta francs. Per çò que tanh ath huec, coma Mario non auie humeneja, que l'auie "simplificat".

Mario auie tostemps dus vestits complets; un de vielh "de cada dia", e er aute nau "de mudar"; ambdús qu'èren neri. Sonque auie tres camises, ua botada, era auta ena comòda e era tresau ena lauadaria; les renauie a mida que se rosigauen; e coma qu'èren lèu tostemp trincades, l'obligauen a vier cordat enquiara barba.

Arribar Mario en aguesta situacion aleugerida, que l'auie tardat quauqui ans; ans rudi, dificils es uns de trauessar e es auti de pujar; mès que non s'auie descoratjat ne un solet dia. Qu'ac auie patit tot en matèria de nudesa; ac auie hèt tot exceptat contrèir deutes. Se vantaue de qué jamès auie degut un sòu ad arrés, donques que se pensaue qu'un deute ère eth principi dera esclavitud; e se didie qu'un creditor ei pejor qu'un patron, pr'amor qu'un patron non possedís senon ara persona, mès un creditor possedís ara dignitat, e la pòt boetar. S'estimaue mès non minjar que demanar prestat, e atau, s'auie passat fòrça dies dejunant. En saber qu'es extrèms se tòquen, e que se non s'està ath pas, er amendriment des bens pòt arribar ena amna, suenhaue gelosaments eth sòn orgulh. Ua frasa o un acte qu'en ua auta escadença l'aurie semblat ua deferéncia, li semblaue alavetz ua umiliacion, e se quilhaue. Non s'aventuraue en arren entà qué non li calesse hèr repè. Auie ena sua fesomia ua espècia de rubor sevèr. Qu'ère timid enquiara aspror.

En totes es sues pròves se sentie encoratjat, encara qu'a viatges possat per ua fòrça secreta qu'amiaue ath sòn laguens. Era amna qu'ei eth solet audèth que sostie era sua gàbia.

Ath cant deth nòm de sa pair s'auie gravat un aute nòm en sòn còr: eth nòm de Thenardier. Mario, ena sua natura afogada e grèu, enrodaue damb ua sòrta de aureòla ar òme que, ena sua pensada, li deuie era vida sa pair, ad aqueth intrepid sergent qu'auie sauvat ath coronèl en miei des bombes e es bales de Waterloo. Jamès separaue eth rebrembe d'aguest òme deth rebrembe de sa pair, e les associaue ena sua veneracion. Qu'ère ua sòrta de culte de dus grads, er autar major entath coronèl e un de petit entà Thenardier. Çò qu'aumentaue era trendesa dera sua gratitud ère era idia deth malastre que sabie qu'auie queigut eth despareishut Thenardier. Mario se n'auie sabut en Montfermeil dera roïna e dera falhita deth malerós ostatgèr. D'alavetz ençà auie hèt grani esfòrci entà trapar es sues tralhes e arribar en eth, en tenebrós abisme dera misèria qu'auie despareishut. Auie escorcolhat tot eth parçan; auie vengut en Chelles, en Bondy, en Gournay, en Nogent, en Lagny e pendent tres ans s'auie tengut solet a cercar-lo, en tot despèner en aguestes exploracions es pòqui sòs qu'estauviaue. Arrés l'auie pogut dar notícies de Thenardier; credien qu'auie partit entar estrangèr. Es sòns creditors l'auien cercat tanben, damb mens amor que Mario, mès damb era madeisha tenacitat, e non l'auien pogut trapar entà meter-li man. Mario s'acusaue e lèu se repotegaue per non auer artenhut arren enes sues investigacions. Aguest qu'ère eth solet deute que l'auie deishat eth coronèl, e Mario ère capinaut de pagar-lo. "Còm!, pensaue. Quan eth mèn pair jadie moribond en camp de batalha, Thenardier lo sabec trapar a trauèrs deth hum e dera mitralha, e amiar-lo jos es sues espatles, e totun non li deuie arren; e jo que deui tant a Thenardier non lo poirè trapar en aguesta ombra qu'agonize, e tornar-lo a veir de mòrt en vida! A! Jo lo traparè!" E plan, entà trapar-lo qu'aurie dat Mario un braç, e entà trèir-lo dera misèria tota era sua sang. Tornar a veder-lo, hèr-li un favor quinsevolh, dider-li: "Non me coneishetz; plan, donc, jo vos coneishi! Aciu que sò, dispausatz de jo". Aguest qu'ère eth desir mès doç e magnific de Mario.

III.- Mario òme.

En aguesta epòca auie Mario vint ans, e ne hège tres qu'auie abandonat ath sòn pairin. Qu'ambdús auien quedat damb es madeishi tèrmes, sense sajar d'aproximar-se ne de veder-se. Ath delà, entà qué les calie veder-se? Entà tumar? Qui aurie convençut ar aute? Mario ère eth veire de bronze; mès eth senhor Gillenormand qu'ère era ola de hèr.

Mès mos cau díder aciu que Mario s'auie enganhat en jutjar eth còr deth sòn pairin. S'auie pensat qu'eth sòn pairin non l'auie estimat jamès, e qu'aqueth brave òme, viu, dur e alègre, que renegaue, cridaue, tronaue e quilhaue eth baston, non auie auut entada eth senon solet aguesta afeccion leugèra e grèu ath còp, des ancians de comèdia. Mario s'enganhaue. I a pairs que non estimen as sòns hilhs, mès que non i a un solet pairin que non adore ath sòn arrèhilh. Ath hons, ja ac auem dit, eth senhor Gillenormand idolatraue a Mario. L'idolatraue ara sua manèra, damb acompanhament de rebufades, e enquia de còps; mès, quan despareishec eth mainatge sentec un nere uet en sòn còr; exigic que non li parlèssen mès d'eth, en tot sénter ath sòn laguens que l'auessen aubedit tan ben. Enes prumèri dies demorèc qu'eth buonapartista, eth jacobin, eth terrorista, eth setembrista, tornarie; mès se passèren es setmanes, es mesi, es ans, e damb grana desesperacion deth senhor Gillenormand, eth beuedor de sang non tornèc. Que non auia mès remèdi que hèr-lo enlà de casa, se didie eth parin, e se preguntaue: "Se tornèsse a passar çò de madeish, tornaria jo a obrar dera madeisha manèra?" Eth sòn orgulh responie immediataments que òc; mès era sua blanca tèsta, que secodie en silenci, responie tristaments que non. Qu'auie es sues ores d'aclapament. Li mancaue Mario; e es vielhs an de besonh autant d'afècte coma de solei. Entada eri er afècte qu'ei tanben calor. Per mès fòrta que siguesse era sua natura, era abséncia de Mario auie costat bèth cambi en eth. Ne peth mau de morir aurie volut hèr un pas entad "aqueth coquin", mès patie. Jamès preguntaue per eth, mès non pensaue en cap auta causa. Viuie cada còp mès retirat en Marais. Qu'ère encara, coma en d'auti tempsi, alègre e violent, mès era sua alegria auie ua duretat convulsiua, coma se contenguesse dolor e colèra, e era sua violéncia acabaue tostemp en un espècia d'aclapament moishet e ombriu. Didie quauqui viatges: "Ò! Se tornèsse, quina boetada li foteria!"

Per çò dera sua tia, que pensaue massa, entà estimar molt; Mario non ère entada era qu'una sòrta de perfil nere e vague, e auie concludit encuedar-se'n d'eth mens que deth gat o deth papagai, que solide ne deuie auer un.

Çò qu'aumentaue eth secret patiment deth senhor Gillenormand ère que se lo sauvaue sancèr sense deishar endonviar arren. Era sua tristor qu'ère coma un d'aguesti horneus nauèraments inventadi que cremen eth sòn pròpi hum.

Se passaue a viatges que venguie un oficiós malerós e li parlaue de Mario e li preguntaue: "Qué hè, o qué s'a passat damb eth vòste senhor arrèhilh?" Eth vielh ciutadan responie alendant, s'estaue trist, o secodint-se es ornaments, se volie semblar alègre: "Eth senhor baron de Pontmercy plaide en bèth cornèr".

Tant qu'eth vielh patie, Mario s'aplaudie ada eth madeish. Coma a toti es bons còrs, eth malastre l'auie hèt a pèrder er amarum. Sonque pensaue en senhor Gillenormand damb doçor; mès que s'auie prepausat non recéber arren der òme qu'auie estat *dolent entà sa pair*. Qu'ère aquerò coma era traduccion padegada dera sua prumèra indignacion.

De un aute costat, se credie erós per auer patit, e per patir encara, perque ac hège per sa pair. Era duretat dera sua vida lo satisfège e l'agradaue. Se didie damb ua cèrta alegria que *aquerò ère çò de mens*; qu'ère ua expiacion; que sense aquerò aurie estat castigat de ua auta manèra e mès tard, pera sua impia indiferéncia entà sa pair, e entà tau pair; que non aurie estat just que sa pair auesse tengut tot eth patiment, e eth arren; qu'ath delà d'aquerò, qué èren es sòns trabalhs e era sua nudessa comparadi damb era vida eroïca deth coronèl?, e que, fin finau, era soleta manèra d'apressar-se e retirar-se a sa pair ère ester tan valent contra era indigéncia coma eth coronèl n'auie estat contra er enemic; e qu'aquerò ère, plan, çò qu'eth coronèl auie volgut díder damb aguestes paraules: *serà digne d'eth*. Paraules que Mario seguie amiant, non sus es eth sòn pièch, donques qu'auie despareishut er escrit deth coronèl, senon en sòn còr.

Ath delà, eth dia qu'eth sòn pairin l'auie expulsat, non ère qu'un mainatge; mès ara qu'ère un òme, e se'n sabie. Era misèria, ac tornam a díder, auie estat bona entada eth. Era praubetat ena joenesa, quan un pòt tirar tà dauant, qu'a ua causa magnifica: a era propietat de dirigir tota era

volentat entàr esfòrç, e tota era amna entara aspiracion. Era prauvetat met ara vista era vida materiau en tota era sua nudessa , e la hè orribla. D'aciu provien aguesti inexplicables impulsi entara vida ideau. Eth joen ric qu'a cent distraccions brilhantes e grossières: es corses de shivaus, era caça, es gossets, eth tabac, eth jòc, es taulejades e tot çò des autes ocupacions des parts baishes dera amna, a compde des parts mès nautes e delicades. Eth joen praube trape grana dificultat en sòn guanhapan; minge, e quan a minjat, non li rèste senon eth saunei dera meditacion. Assistís enes espectacles, a gratis, que Diu li presente; contemple eth cèu, er espaci, es astres, es flors, es mainatges, era umanitat que patís, era creacion qu'en era lutz. Contemple autant era umanitat, que desnishe era amna; contemple autant era creacion, que desnishe a Diu. Medite; se'n sap de qué ei gran; medite mès, e coneish qu'ei sensible. Der egoïsme der òme que patís, passe entara pietat der òme que medite. Un admirable sentiment lutz en eth; eth desbrembe d'eth madeish e era pietat entà toti. En passar des innombrables gòis qu'era natura aufrís, balhe e prodigue as amnes dubèrtes e remís as amnes barrades, arribe a plànher, eth, milionari dera intelligéncia, as milionaris de sòs. Deth sòn còr se delís tot er òdi a mida qu'entre tota era claretat en sòn esperit.

Ça que la, ei malerós? Non. Era misèria d'un joen non ei jamès miserabla. Quinsevolh joen , per praube que sigue, damb era sua santat, era sua fòrça, eth sòn pas viu, es sòns uelhs ludents, era sua sang que circule cauda, es sòns peus neri, es sues caròles fresques, es sòns pòts rosadi, es sòns dents blanqui, eth sòn alend blos, balharà tostemp enveja en un vielh, encara que sigue emperaire. Cada dia peth maitin se cale a hèr-se a vier eth sòn guanhapan, e tant qu'es sues mans guanhen eth pan, eth sòn arrestèth dera esquia aquerís galhardia, eth sòn cervèth aquerís idies; e quan acabe eth trabalh, entorne enes extasis inefables, ena contemplacion, enes gòis; viu damb es pès ena afliccion, enes obstacles, en solèr, enes cardets, e a viatges ena hanga, e damb eth cap ena lum. Qu'ei fèrm, seren, doç, pacific, atentiu, grèu, satisfèt damb pòca causa, benevòl, e beneditz a Diu que l'a autrejat dues riqueses que d'eres manquen fòrça rics: eth trabalh que lo hè liure, e era intelligéncia que lo hè digne.

Aquerò ère çò que l'auie arribat a Mario, qu'entà didè'c tot, s'auie tengut pro ara contemplacion. Deth dia qu'auie pogut guanhar-se era vida lèu

damb seguretat, s'auie posat, en tot trapar bona era praubetat, e descompdar quauquarren deth trabalh pr'amor de balhar-lo ath pensament; ei a díder, que se passaue dies sancers meditant, negat e abstrèt coma un visionari enes moltes voluptuositats der extasi e dera irradiacion interiora.

Qu'auie plantejat d'aguesta sòrta eth problèma dera vida: autrejar eth mendre temps pòssible ath trabalh materiau pr'amor d'autrejar eth màger temps possible ath trabalh impaupable; en d'autes paraules, dedicar quauques ores ara vida reau e era rèsta ar infinit. Non se n'encuedaue, en veir que non li mancaue arren, de qué era contemplacion entenuda d'aguesta manèra, acabe estant ua des formes dera guitèra; qu'ère satisfèt dominant es prumèri besonhs dera vida e repausaue massa d'ora.

Qu'ère evident, qu'entad aguesta natura energica e generosa, aguest non poirie èster qu'un estat transitòri, e qu'ara prumèra tumada damb es inevitables complicacions deth destin Mario se desvelharie.

Mentretant, encara que siguesse ja avocat, e a maugrat de çò que pensaue eth senhor Gillenormand, non informaue, non botaue ne tansevolhe un plaid. Era meditacion l'auie aluenhat dera avocacia. Tractar damb es procuradors, vier ena Audiéncia, cercar causes, tot aquerò lo cansaue. E per qué l'ac calie hèr? Que non vedie cap de rason entà cambiar de manèra de víuer. Eth librari comerçant e escur li balhaue ja un trabalh segur, un trabalh pòc penós, e coma viem de veir l'ère pro.

Un des libraris que trabalhaue, eth senhor Maginel, me pensi, l'auie aufrit emplegar-lo en çò de sòn, lotjar-lo ben, e mil cinc cents francs ar an. Èster ben lotjat! Mil cinc cents francs! Ei vertat; mès, renonciar ara libertat! Èster salariat! Èster ua sòrta de literat vulgar! En pensament de Mario, acceptar aguesta naua posicion qu'ère vier a èster mielhor e pejor ath còp; guanhaue en benèster e perdie en dignitat; qu'ère un malastre complet e polit que s'escambiaue en ua incomoditat lèja e ridicula; quauquarren atau coma un cèc vengut en guèrch. Que non volec acceptar eth tracte.

Mario viuie solitari. Per çò dera aficion qu'auie d'estar-se estranh a tot, e tanben per çò d'auer-se espaurit massa, non auie entrat decididaments en grop presidit per Enjolras. Auien quedat coma boni amics, èren prèsti a ajudar-se mutuauments ena escadença e de totes es manères possibles; mès arren mès. Mario auie dus amics: un joen, Courfeyrac, e er aute vielh, eth

senhor Mabeuf; s'inclinaue entath vielh, perque li deuie, en prumèr lòc, era revolucion que s'auie realizat ath sòn laguens, e, en dusau lòc, auie coneishut e estimat a sa pair. "Que m'a hèt era operación dera catarata", didie.

Cèrtaments, era intervencion d'aqueth majordòm auie estat decisiua.

E totun aquerò, eth senhor Mabeuf non auie estat en aguesta ocasión qu'un agent tranquil e impassible dera Providéncia. Auie illuminat a Mario, per edart, e sense saber-se'n, coma hè ua candèla qu'amie quinsevolh; qu'auie estat era candèla, non eth quinsevolh.

Per çò que tanh ara revolucion politica interiora de Mario, eth senhor Mabeuf qu'ère incapable de comprener-la, d'estimar-la e de dirigir-la.

Coma qu'auram de trapar mès endauant ath senhor Mabeuf, que serà bon que digam sus eth quauques paraules.

IV.- Eth senhor Mabeuf.

Eth dia qu'eth senhor Mabeuf li didie a Mario: "Plan que òc, jo apròvi es opinions politiques", explicaue eth vertadèr estat dera sua animositat. Totes es opinions politiques l'èren indiferentes; totes les aprovaue madeish, damb era condicion de qué lo deishèssen tranquil, dera madeisha manèra qu'es grècs cridauen as Furies "es beròies, es braves, es gracioses", es *Eumenides*. Era opinion politica deth senhor Mabeuf s'estaue a estimar apassionadaments es plantes, e mès que mès es libres. Qu'auie, coma toti, era sua terminacion en *ista*, que sense era arrés aurie pogut víuer en aqueth temps; mès que non ère ne reialista, ne bonapartista, ne cartista, ne orleanista, ne anarquista: qu'ère librista.

Non comprenie qu'es òmes non auessen mès ocupacion qu'odiar-se per pegaries coma era Carta, era democràcia, era legitimitat, era republica, era monarquia, eca, quan i a en aguest mon tantes classes de mossa, d'arbilhons, que podien contemplar, e molons de libres en fulh e enquia e tot en trenta dotzaus que podien huelhetejar. Auie compde de non èster inutil; eth hèt d'auer libres non l'empachaue liéger, e er èster botanic non l'empachaue èster jardinèr. Quan auie coneishut a Pontmercy auie neishut entre eth coronèl e eth era simpatia de qué çò qu'eth coronèl hège pes flors, ac hège eth pes fruits. Eth senhor Mabeuf auie arribat a arténher pères de seme, tan saboroses coma es de Sant German, d'ua d'aguestes combinacions auie gessut, çampar, eth virasolei d'octobre, tan celèbre aué e non mens perhumat qu'eth virasolei d'ostiu. Anaue a missa mèsalèu per bontat que per devocion e perque, estimant eth ròstre des òmes, mès odiant eth sòn tapatge, les trapaue amassadi e silenciosi solet ena glèisa. En saber-se'n de qué toti les calie èster bèra causa en Estat, auie escuelhut era carrèra de majordòm de fabrica. Per çò d'aute, non auie artenhut jamès estimar a cap hemna autant coma a ua ceba de tulipa, ne a cap òme coma a un libre. Auie complit ja hège temps seishanta ans, quan bèth dia li preguntèc un: "Non vos auetz maridat?" "Que me n'è desbrembat d'aquerò", responec. Quan l'arribaue bèth còp (donques que, a qui non l'arribe?) díder: "Ò!, se siguessa ric!", "non ac didie jamès en tot tachar es uelhs en ua joena beròia, coma eth senhor Gillenormand, senon contemplant un libre. S'estaue solet damb ua sirventa vielha. Patie de gota enes mans, e quan dormie, es sòns vielhs dits, destorbadi peth reumatisme,

s'enregdien enes plecs des linçòs. Auie escrit e publicat ua *Flora des entorns de Cauteretz* damb huelhes illuminades, òbra pro apreciada, qu'es sues tòles possedie e venie per eth madeish. Dus o tres còps ath dia picauen ena sua pòrta en carrèr Mezieres damb aguesta fin. Atau se treiguie pro ben dus mil francs ar an, e en aquerò s'estaue lèu tota era sua fortuna. Encara qu'ère praube, auie auut assopliment entà hèr-se, a truca de paciéncia, de privacions e de temps, damb ua colleccion preciosa d'exemplars rars de toti es gènres. Jamès gessie sense hèr-se a vier un libre jos eth braç e lèu tostemp tornaue damb dus. Eth solet ornament des quate crambes en embaish, qu'amassa damb un petit jardin formauen tota era sua casa, qu'èren uns erbaris en quadres e gravadi d'ancians mèstres. Era vista d'un sabre o d'un fusilh lo deishaue gelat: en tota era sua vida s'auie apressat a un canon ne autanplan ath des Invalids. Auie un estomac regular, un frair prèire, es peus totafèt blanqui, cap dent ne ena boca ne en esperit, tremolor en tot eth còs, accent picard, arridolet mainadenc, era pòur facila e era mina d'un moton vielh. Non auie mès ligams d'amistat ne tracte damb es vius qu'es que l'estacauen a un vielh librari dera pòrta de Santiago, cridat Royol. Eth sòn sòmi daurat qu'ère aclimatar er anhil en França.

Era sua sirventa qu'ère tanben ua varietat dera innocéncia. Ère ua prauba vielha e vèrge. Eth sòn gat *Sultan*, qu'aurie pògut miaular eth Miserere d'Allegri ena capèra Sixtina auie aumplit eth sòn còr, e ère pro entara quantitat de passion qu'auie. Degun des sòns pensaments auie arribat ar òme, jamès auie pogut vier mès enla deth sòn gat e auie coma aguest, mostacha. Tota era sua glòria s'estaue enes sues còfes blanques. Emplegaue eth temps es dimenges, dempús de missa, en compdar era ròba blanca ena sua mala, e en esténer sus eth sòn lhet vestits en talh que crompaue e non se hège jamès. Sabie liéger, e eth senhor Mabeuf la cridaue *era tia Plutarco*.

Eth senhor Mabeuf auie simpatizat damb Mario, pr'amor que en ester Mario joen e afable, templaue era sua ancianitat sense espaurir era sua timiditat. Era joenesa damb afabilitat còste enes vielhs er efècte deth solei sense vent. Quan Mario ère saturat de glòria militara, de povora de canon, de marches e contramarches, e de totes aqueres prodigioses batalhes qu'en eres sa pair auie balhat e recebut tanti còps de sabre, venguie a veir ath

senhor Mabeuf e aguest li parlaue des eròis jos eth punt d'enguarda des flors.

Tà 1830, eth sòn frair, eth prèire, auie mòrt, e lèu còp sec, coma quan arribe eth ser, tot er orizon s'auie escurit entath senhor Mabeuf. Ua falhita, de notari, li hec a pèrder ua soma de dètz mil francs, qu'ère tot çò que possedie der eretatge de sa frair e deth sòn auviatge. Era Revolucion de junhsèga costèc ua crisi en comèrç de libres. En tempsi revoutadi çò que mens se ven ei ua *Flora*, e era *Flora des entorns de Cauteretz* se quedèc sense venda, en tot passar ues setmanes sense cap crompaire. Quauque viatge eth senhor Mabeuf s'estrementie en enténer cridar: "Senhor (li didie tristaments era senhora Plutarco), qu'ei eth portaire d'aigua". De ressabuda, un dia eth senhor Mabeuf abandonèc eth carrèr Mazieres, abdiquéc des sues foncions de majordòm de fabrica, renoncièc a Sant Sulpicin e venec ua part, non des sòns libres, senon des sues estampes (qu'apreciaue mens), e venguec a installar-se en un casalon deth baloard Montparnasse, non i demorèc qu'un trimesader, per dues rasons: prumèra, perque er embaish e eth jardin costauen tres cents francs, e non gausaue pagar-ne mès de dus cents de loguèr; e dusau, perque era casa ère près deth tir de Fatou e entenie en cada moment trets de pistòla, çò que l'ère insuportable.

Cuelhec, donc, era sua *Flora*, es sues tòles, es sòns erbaris, es sues cartères e es sòns libres e s'establic près dera Salpetriere, en ua sòrta de cabana deth barri d'Austerlitz, a on per cinquanta escuts ar an auie tres pèces, un jardin barrat per ua bartàs e potz. Se profitèc d'aquest cambi entà véner lèu toti es sòns mòbles. Eth dia qu'entrèc en aguesta naua cramba ère fòrça content e clauèc, eth madeish, es claus entà penjar es quadres e erbaris, cavèc en jardin era rèsta deth dia e pendent era net; en veir qu'era tia Plutarco amiaue ua mina trista e cogitosa, li hec un copet ena espatla, e li didec arrint: "Que ja auem ar anhil!"

Sonque dus visitaires, eth librari dera pòrta de Santiago e Mario, èren admetudi ena sua cabana d'Austerlitz, nòm un shinhau guerrèr, e que plan per aquerò l'ère pro desagradiu.

Per çò d'aute, coma viem d'indicar, es cervèths encaborniadi en ua sabenta meditacion o en ua lhocaria, o çò que se passe mès soent, enes

dues causes ath còp, solet son sensibles damb fòrça lentor as realitats dera vida. Eth sòn pròpi destin qu'ei coma ua causa luenhada entada eri. D'aguestes concentracions arribe ua passivitat, que se siguesse racionau, se retirarie ara filosofia. Aguesti òmes declinen, baishen, s'esguitlen e enquia s'esbaucen, sense encuedar-se'n. Acaben, plan que òc, per desvelhar-se; mès tard. Mentretant semble que son estranhs ara partida entamenada entre era sua felicitat e eth sòn malastre. Que son ena taula de jòc e guarden era partida damb indiferéncia.

Atau, donc, a trauèrs d'aguesta escurina que se formaue ath sòn entorn, totes es sues esperances morien, ua darrèr dera auta, e, ça que la, eth senhor Mabeuf s'estaue seren, un shinhau infantilaments, mès plan prigondaments. Es sòns costums intellectuaus auien era oscillacion d'un pendul. Un còp empossat per ua illusion, seguie caminant pendent fòrça temps, encara qu'era illusion auesse despareishut. Un relòtge que non s'arture en moment madeish que se pèrd era clau.

Eth senhor Mabeuf qu'auie innocents plasers, qu'èren pòc costosi e inesperadi; eth mendre edart que les ac autrejaue. Un dia era tia Plutarco liegie ua novèla en un cornèr deth quarto; liegie en votz nauta, en pensar-se qu'atau ac comprenie mielhor; pr'amor que liéger naut ei afirmar-se a un madeish ena lectura; e i a persones que liegen plan naut, e que semble que se balhen ua cèrta paraula d'aunor de çò que liegen.

Era tia Plutarco liegie, donc, damb aguesta energia, era novèla qu'auie ena man, e eth senhor Mabeuf l'entenie sense escotar.

En tot seguir era sua lectura era tia Plutarco arribèc en aguesta frase: se tractaue d'un oficiau de dragons e d'ua beròia joena:

- "… era beresa l'incomodèc e eth dragon…"

Aciu s'interrompec entà netejar-se es lunetes.

- Buda e eth dragon, repetic a mieja votz eth senhor Mabeuf. Òc, ei vertat, i auie un dragon, que deth hons dera sua tuta lançaue ahlames pera boca e alugaue eth cèu. Que ja auien estat alugades fòrça esteles per aguest monstre, qu'auie, ath delà, garres de tigre. Buda venguec ena tuta, e podec convertir eth dragon. Qu'ei un bon libre aguest que liegetz, tia Plutarco. Que non i a ua legenda mès polida.

E eth senhor Mabeuf queiguec en ua deliciosa meditacion.

V.- Era prauvetat bona vesia dera misèria.

Mario auie simpatia d'aqueth candid ancian que se vedie cuelhut doçaments pera indigéncia, e que s'anaue espaurint de man en man, mès encara sense entristir-se. Mario trapaue a Courfeyrac e cercaue ath senhor Mabeuf, mès raraments, un o dus còps ath mes coma molt.

Eth màger plaser de Mario qu'ère hèr longui passègi solet, pes baloards exteriors, o peth Camp de Mart, o pes carrèrs d'arbes mens freqüentadi deth Luxemburg. Quauqui viatges s'estaue miei dia guardant un uart, es bancaus de laitugues, es garies entre es hièms, o un shivau hènt a virar ua senha. Es que passauen lo guardauen estonadi, e quauqui uns trapauen en eth ua mina sospechosa e ua fesomia sinistra. Ça que la, non ère senon un joen praube meditant sense cap finalitat.

En un d'aqueri passègi auie desnishat eth casalon de Gorbeau, e, en auer-lo temptat er isolament e eth baish prètz, s'installèc en eth. Sonque se lo coneishie aquiu peth senhor Mario.

Quauqui uns des ancians generaus e companhs de sa pair lo convidèren, quan lo coneisheren, entà qué venguesse a tier-les ua visita; e Mario non ac auie refusat, donques qu'aqueres visites èren autrestantes escadences de parlar de sa pair. Atau, venguie de quan en quan ena casa deth comde Pajol, ena casa deth generau Bellavesne, ena casa deth generau Fririon, e enes Invalids. Aquiu se tocaue e se dançaue, e en aqueres nets Mario se botaue eth frac nau; que non anaue jamès en aguestes reunions ne en aguesti balhs, senon enes dies que gelaue fòrça, donques que non podie pagar un coche, e non volie amiar es bòtes senon coma un miralh.

Didie quauqui còps e sense amarum: "Es òmes son formadi de tau manèra que se pòt entrar en ua reunion caperat de hanga pertot, exceptat des bòtes. Non vos demanen entà receber-vos senon per ua causa irreprensibla, pera consciéncia? Non, pes bòtes."

Totes es passions, exceptat es deth còr, s'esbugassen ena meditacion. Era fèbre politica de Mario auie despareishut. Era revolucion de 1830, en tot satisfèr-lo e padegar-lo, qu'auie contribusit ad aguesta fin. S'auie, donc, quedat eth madeish, exceptat ena colèra. Auie tostemps es madeishes opinions, mès que s'auien adocit. Parlant en propietat, non auie ja

opinions, auie simpatia. E a quin partit apertenguie? Ath dera umanitat; e ena umanitat escuelhie a França; ena nacion, ath pòble; e en pòble, ara hemna. Ad aguesta se dirigie especiauments era sua pietat. S'estimaue mès ua idia qu'un hèt, un poèta qu'un eròi, e admiraue mès un libre, coma eth de Job, qu'ua capitada coma Marengo. Quan dempús d'un dia de meditacion se n'anaue pes nets enes baloards e a trauèrs des arrames des arbes desnishaue er espaci sense hons, es resplendors sense nòm, er abisme, era ombra, eth mistèri, li semblaue plan petit tot çò d'uman.

Credie e dilhèu damb rason, qu'auie arribat ena vertat dera vida e dera filosofia umana, e qu'auie acabat per non guardar lèu jamès entath cèu, soleta causa qu'era vertat pòt veir deth hons deth sòn potz.

Aquerò non l'empachaue multiplicar es plans, es combinacions, es castèths en aire, es projèctes entar avier. En aqueth estat fantastic, s'era vista d'un òme auesse pogut calar-se enquiar interior de Mario, que s'aurie enludernat dauant dera puretat d'aquera amna. Plan que òc: se siguesse permetut as nòsti uelhs veir ena consciéncia der aute, se jutjarie plan mielhor a un òme per çò que sónie ena sua imaginacion que per çò que pense, donques qu'en pensament i a volentat, en sòmi non i é. Aguest sòmi o meditacion, quan ei espontanèu, cuelh e sauve, enquia e tot en çò de gigantesc e ideau, era figura deth nòste esperit. Arren ges mès dirèctaments e mès sincèraments deth hons madeish dera nòsta amna qu'aguestes aspiracions irreflexiues e desmesurades entàs esplendors deth destin. En eres, mès qu'enes idies compausades, rasonades e coordinades, se i pòt trapar eth vertadèr caractèr de cada òme. Es quimères dera nòsta imaginacion son es objèctes que mès se mos retiren. Cadun sónie çò desconeishut e çò d'impossible, segontes era sua natura.

Tà mejans d'aguest an de 1831, era vielha que servie a Mario li condèc qu'anauen a balhar eth viatge as sòns vesins, ara miserabla familha Jondrette. Mario, que passaue lèu tot eth dia dehòra de casa, a penes sabie s'auie vesins.

- E per qué les balhen eth viatge?
- Perque non paguen eth loguèr. Que deuen dus tèrmes.
- E guaire ei?

- Vint francs, didec era vielha.

Mario auie trenta francs estauviadi en un calaish.

- Cuelhetz, li didec ara vielha, aciu qu'auetz vint e cinc francs, Pagatz per aguesta prauba gent, balhatz-les cinc francs, e non digatz qu'ac hèsqui jo.

VI.- Eth substitut.

Er edart hec qu'eth regiment qu'ère lòctenent Teodul venguesse de garnison en París, çò que balhèc era escadença tà qué se l'acodisse ua dusau idia ara sua tia Gillenormand. Qu'auie ideat eth prumèr viatge hèr susvelhar a Mario per Teodul, e ara montèc un complòt entà hèr a Teodul successor de Mario.

Plan per aquerò, e per s'un cas eth pairin experimentèsse eth vague besonh de veir ua fesomia joena ena casa, donques qu'es arrais d'auròra son a viatges agradius as pardies, li calie cercar a un aute Mario. "Tà dauant, didec era; aquerò ei ua simpla *errata* coma es que campi enes libres: ditz Mario, que se liege Teodul."

Un nebot segon qu'ei lèu madeish qu'un arrèilh; e a manca d'un avocat se cuelh un lancèr.

Un maitin qu'eth senhor Gillenormand ère en tot liéger bèra causa, coma *La Quotidienne*, entrèc era sua hilha e li didec damb ua votz doça, pr'amor que se tractaue deth sòn favorit:

- Pair mèn, Teodul vierà aué peth maitin tà presentar-vos es sòns respèctes.
- Quin Teodul?
- Eth vòste nebot.
- A!, didec eth pairin.

E seguic en tot liéger, sense pensar mès en sòn nebot que non ère entada eth senon un Teodul quinsevolh; que non se tardèc guaire en auer mala encolia, çò que l'arribaue lèu tostemp que liegie. Eth "papèr" qu'auie, reialista, plan que òc, anonciaue entà londeman, sense cap de gràcia, un des eveniments diadèrs d'escassa importància deth París d'alavetz: qu'es escolans des collégis de dret e de medecina les calie amassar-se ena plaça deth Panteon, tà meddia, entà deliberar. Se tractaue d'un des ahèrs deth moment dera artilharia dera garda nacionau, e d'un conflicte entre eth ministre dera Guèrra e era "Milicia ciutadana" damb motiu des canons depausadi ena plaça deth Louvre. Es estudiants les calie deliberar sus aquerò. Que non calie arren mès entà emmaliciar ath senhor Gillenormand.

Pensèc en Mario, qu'ère estudiant, e que probablaments vierie damb es auti "a deliberar, tà meddia, ena plaça deth Panteon."

Quan ère en tot pensar en aquerò peniblaments, entrèc eth lòctenent Teodul vestit de civil, çò qu'ère abil, e siguec discrètaments introdusit per senhoreta Gillenormand. Eth lancèr s'auie hèt aguest rasonament: "Eth vielh druida que non ac a metut tot a renda vitalícia; e aquerò s'ac vau entà qu'un se desguise de civil de quan en quan". Era senhoreta Gillenormand didec en votz nauta a sa pair:

- Teodul, eth vòste nebot.

E en votz baisha ath lòctenent:

- Aprova tot çò que te digue. E se retirèc.

Eth lòctenent, pòc avedat a encontres tan venerables, gasulhèc damb timiditat:

- Bon dia, oncle, e hec ua salutacion mixta, compausada der esbòç involuntari e maquinau dera salutacion militara, acabada damb ua salutacion de civil.

- A!, qu'ètz vos? Plan ben. Sètz-vos, didec eth pairin.

E dit aquerò, se'n desbrembèc totafèt deth lancèr.

Teodul se seiguec e eth senhor Gillenormand se lheuèc, e se metec a passejar d'un lòc en aute dera sala damb es mans ena pòcha, parlant naut, e tormentant damb es sòns vielhs dits irritadi as dus relòtges qu'amiaue enes dues pòches deth pantalon.

- Quin pilèr de mecosi! E aquerò se convòque ena plaça deth Panteon! Per vida des mainatges! Bergands, qu'èren ager en tot popar! Se les sarrèssen eth nas, encara gesserie lèit! E aquerò va a deliberar deman tà meddia! Tà on vieram a parar! Entà on anam! Qu'ei clar que vam entà un abisme; aquerò mos amie entàs descamisats! Era artilharia ciutadana! Deliberar sus era artilharia ciutadana! Vier a parlar tà meddia sus es petarrufes dera garda nacionau! E damb qui se traparàn aquiu? Vaquí entà on amie eth jacobisme. Apòsti tot çò que sigue, un milion contra quinsevolh causa, que non i aurà aquiu que persegudi pera justícia e

forçadi complidi. Es republicans e es forçadi non son qu'un nas e un mocador. Carnot didie: "Entà on vòs que venga, traïdor?" E Fouche responie: "Entà on volgues, pèc". Aguesti son es republicans.

- Qu'ei vertat, didec Teodul.

Eth senhor Gillenormand miei virèc eth cap, vedec a Teodul, e seguic:

- Quan pensi qu'aguest coquin a hèt era coquinada de hèr-se carbonari! Per qué as abandonat era tua casa? Entà hèr-te republican. Bè! Prumèr de tot, eth pòble non vò era tua republica, que non la vò, pr'amor qu'ei senat, e sap pro ben que tostemp a auut reis, e que les aurà tostemp; sap pro ben qu'eth pòble, a tot darrèr, non ei senon eth pòble, e se'n burle dera tua republica. Ac entenes, pèc? Non ei pro orrible semblable caprici? Encamardar-se deth pair Duchene, hèr-li bona cara ara guilhotina, cantar romances, e tocar era guitarra jos eth balcon deth 93! Tè!, que se meriten que les escopisquen per pècs. Toti son madeish; ne ua soleta excepcion. Qu'ei pro alendar er aire que cor peth carrèr entà èster insensat; eth sègle XIX qu'ei un podom. Quinsevolh perdut se dèishe créisher era barba de craba, se cre un vertadèr personatge, e dèishe de cornèr as sòns ancians pairs. Aquerò ei çò de republican, aquerò ei çò de romantic; e hètz-me eth favor de díder: Que signifique aquerò de romantic? Totes es holies que son possibles. Hè un an, èster romantic qu'ère vier en *Hernani*. Ara jo pregunti: qué ei *Hernani*? Antitèsi, abominacions que ne tansevolhe son escrites en francés! E dempús se placen es canons ena plaça deth Louvre. Taus son es violéncies d'aguest temps!

- Qu'auetz rason, oncle, didec Teodul.

Eth senhor Gillenormand contunhèc:

- Canons ena plaça deth Musèu! E entà qué? Canon, qué vòs? Vos mitralhar ar Apolo deth Belveder? Qué les cau hèr as vòsti cartoches damb era Venus de Medicis? Ò! Aguesti joeni d'ara que son toti uns perdudi! Quina grana causa ei un Bejamin Constant! E es que non son dolents, son pècs. Que hen tot çò que pòden entà èster lègi; van maujargadi, les cau pòur des hemnes, son ar entorn des pelhes damb ua mina de mendicans que hè a arrir as pèires; paraula d'aunor que se les pot cridar es praubi vergonhants der amor. Son difòrmi, e se completen estant estupids;

repetissen es jòcs de paraules de Tiercelin e de Potier, despenen levites-saques, justets de palafrenèr, camises gròsses, pantalons de tela burda, bòtes de mau vedèth, e era sua lengua se retire ath sòn plumalh. Que poirie un servir-se dera sua tela grossièra entà adobar es sues sabates. E tota aguesta inapta genteta qu'a opinions politiques. Guarda: s'aurie d'enebir sevèraments auer opinions politiques. Fabriquen sistèmes, reformen era societat, esbaucen era monarquia, hèn a quèir totes es leis, meten eth granèr en lòc dera tuta, e ath mèn portièr en lòc deth rei; capviren Euròpa de naut en baish, rebastissen eth mon, e les semble ua grana causa guardar menspredosaments es cames des bugadères que pugen enes sòns cars. A!, Mario! A!, vagabond! Vier a cridar ena plaça publica! Discutir, debàter, cuélher mesures! Pr'amor qu'ad aquerò lo criden mesures, mon Diu! Eth desorde se hè petit e se hè estupid. Qu'è vist eth caòs, e ara veigui es hariats. Uns escolans deliberar sus era garda nacionau! Aquerò non s'a vist ne autanplan en país des Ogibewas, ne en des Cadodaches. Es sauvatges que van despolhadi, damb era tèsta ornada damb un volant de hèr ara pilòta e damb ua massa d'argent, son mens rudi qu'aguesti bachilièrs! Mariòtes que non valen un sò horadat, hènt-se es entenudi e es grèus! Deliberar e rasonar! Aguesta qu'ei era fin deth mon. Ei evident era fin d'aguest miserable glòb terrèstre; qu'ère de besonh ua convulsion finau, e la balhe França. Deliberatz, coquins! Totes aguestes causes se passaràn mentre se vengue a liéger jornaus enes galaries der Odeon, çò que còste un sòu, e eth sen, e era intelligéncia, e eth còr, e era amna, e eth talent. Gessen d'aquiu, e se desseparen dera sua familha. Toti es jornaus son un pèsta; toti enquia e tot *Era Bandèra Blanca*, donques qu'ath hons Martaiville ère un jacobin. A, cèu just! Tu que poiràs vantar-te d'auer desesperat ath tòn pairin!

- Qu'ei evident, didec Teodul.

E, profitant eth moment qu'eth senhor Gillenormand cuelhie alend, eth lancèr higec magistrauments:

- Que non aurie d'auer mès jornaus qu'eth *Monitor*, ne mès libres qu'er *Annuari militar*.

Eth senhor Gillenormand seguic:

- Madeish qu'eth sòn Sieyés! Un regicida que venguec senador! Pr'amor que tostemp acaben atau. Se herissen eth ròstre damb eth sòn

tutejament ciutadan entà vier a èster cridat senhor comde. Eth senhor comde, atau en letres majuscules, coma eth braç des bregosi de seteme. Eth filosòf Sieyés! Me vanti de qué jamès è hèt mès cabau des filosofies d'aguesti filosòfi que des lunetes deth pagan de Tivoli. Vedí bèth dia as senadors que passauen peth cai Malaquais damb capes de velot violeta semiades d'abelhes, damb chapèus ar estil d'Enric IV. Qu'estauen orribles, se retirauen as monards dera cort deth tigre. Ciutadans, vos declari qu'eth vòste progrès ei ua holia, era vòsta umanitat un deliri, era vòsta revolucion un crim, era vòsta republica un monstre e qu'era vòsta vèrge joena França, ges d'un bordèl, e ac sostengui dauant de toti, qui que sigatz, encara que siguéssetz publicistes, economistes, legistes, encara que siguéssetz mès coneisheires, en matèria de libertat, egalitat e fraternitat, qu'era huelha dera guilhotina. Vos ac declari, amics.

- Macareu, responec eth lòctenent, tot aquerò qu'ei admirablaments vertadèr.

Eth senhor Gillenormand interrompec un gèst qu'auie començat, se virèc, guardèc fixaments ath lancèr arroncilhant es celhes, e li didec:

- Qu'ètz un imbecil.

Libre siesau: Era conjoncion de dues esteles.

I.- Eth fausnòm: manèra de formar nòms de familha.

En aquera epòca qu'ère Mario un beròi joen de mejana estatura, de peus plan espessi e neri, front ample e intelligent, es hièstres deth nas dubèrtes damb ua cèrtana expression apassionada; mina tranquilla e sincèra, e sustot, un non sai se qué en ròstre que hège a veir ath còp orgulh, reflexion e innocéncia. Eth sòn perfil, qu'es sues linhes èren totes arredondides sense deishar d'èster fèrmes, auie aguesta doçor germanica que s'a calat ena fesomia francesa per Alsacia e Lorena e aquera absoluda manca d'angles que hège distinguir tant aisidaments as sicambri entre es romans, e que distinguís ara raça leonina dera raça aquilina. Se tractaue en aguesta epòca dera vida qu'era imaginacion des òmes que pensen se compause, lèu en parts egales, de reflexion e de simplicitat. En ua situacion grèu, qu'auie guaire siguesse de besonh entà èster estupid; un pas mès enlà, e podie èster sublim. Eth sòn anament qu'ère reservat, hered, politic, pòc franc. Coma qu'era sua boca ère plan graciosa, es sòns pòts es mès rogidi, e es sòns dents es mès blanqui deth mon, eth sòn arridolet padegaue çò qu'auie de sevèr ena sua fesomia. En bèri moments formauen un singular contrast entre aqueth front cast e aqueth arridolet voluptuós. Auie uns uelhs petiti, e ua guardada grana.

En temps dera sua màger misèria, campaue qu'es joenes se virauen tà guardar-lo quan passaue, çò qu'ère encausa de qué hugesse o s'amaguèsse damb era mòrt ena amna. Se pensaue que lo guardauen per çò des sòs vestits vielhs e que se n'arrien d'eri; era vertat ei que lo guardauen pera sua gràcia, e qu'enquia e tot n'auie quauqu'ua que soniaue en era. Aquera muda desavinença entre eth e es beròies passejaires l'auie hèt foreno. Non n'escuelhec deguna pera simpla rason de qué hugie de totes. Viuec atau indefinidaments, bestiauments, didie Courfeyrac.

Courfeyrac solie díder tanben: "Non aspires a èster venerable (se tutejauen, ja mo'n sabem de qué es amistats joenes an tendéncia a tutejar-se). Estimat, un conselh. Non lieges tant enes libres e guarda un shinhau

mès es pelhes. Que tostemp i a quauquarren de bon en eres, ò Mario! A truca de hùger e de rogir-te, que t'enlordiràs. "D'auti viatges Courfeyrac lo trapaue e li didie: "Bon dia, senhor prèire".

Quan Courfeyrac l'auie dirigic bèra frasa d'aguesta sòrta Mario hugie mès que jamès, pendent ueit dies des hemnes, e sajaue, tu per tu, de non trapar-se damb Courfeyrac.

I auie, ça que la, ena immensa creacion, dues hemnes que d'eres Mario non hugie, e contra eres non cuelhie cap precaucion. Qu'ei vertat qu'aurie estat extremada era sua observacion se l'auessen dit qu'èren hemnes. Ua qu'ère era vielha barbuda qu'escampaue eth sòn quarto e que d'era didie Courfeyrac: "En veir qu'era sua sirventa se dèishe era barba, Mario que non se dèishe era sua." Era auta hemna ère ua joena que vedie soent, sense guardar-la jamès.

De hège mès d'un an, Mario campaue en un carrèr d'arbes desèrt deth Luxemburg, eth que costège eth barratge o mur deth Plantolièr, a un òme e a ua mainada, lèu tostemp seigudi un ath costat der aute en madeish banc, en extrèm mès solitari deth passèg peth cant deth carrèr der Oest. Cada còp qu'aguest edart, que se cale enes passègi des persones cogitoses, amiaue a Mario a passar per aqueth carrèr, e aquerò se passaue lèu cada dia, trapaue aquiu ara madeisha parelha.

Er òme poirie auer seishanta ans, semblaue trist e seriós, tota era sua persona presentaue er aspècte robust e cansat des militars retiradi. S'auesse amiat ua decoracion, Mario aurie dit: "Ei un ancian oficiau." Auie bon aspècte, mès inabordable, e jamès tachaue es sòns uelhs ena guardada d'arrés. Vestie un pantalon blu, un leviton tanben blu e un chapèu d'amples ales, vestit que semblaue tostemp nau, ua corbata nera e ua camisa de qüaquèr, ei a díder, enludernanta per çò dera sua blancor, mès de tela espessa. En passar un dia ua mainada vestida de tela de seda peth sòn costat didec: "Vai, un vielh ben suenhat!" Qu'auie eth peu fòrça blanc.

Eth prumèr viatge qu'era joena que l'acompanhaue venguec a sèir-se damb eth, en banc que semblaue qu'auien adoptat, qu'ère ua gojata de tretze o catorze ans, escanaulida, enquiath punt d'èster lèu lèja, arropida, insignificanta, e que dilhèu prometie auer pro boni uelhs. Solet que les auie tostemp quilhadi damb ua sòrta de desagradiua seguretat. Qu'auie aguesta

mina ath còp envielhida e infantila des collegianes d'un convent e vestie un vestit mau talhat de merino nere. Semblauen ester pair e hilha.

Mario examinèc pendent dus o tres dies ad aqueth vielh, que non ère encara un ancian, e ad aquera mainada, que non ère encara ua joena; e dempús non botèc mès era atencion en eri. Aguesti, ath sòn torn, semblaue que non lo vedien. Parlauen entre eri damb aire apacible e indiferent. Era joena parlaue de contunh e alègraments; eth vielh parlaue pòc, mès en cada moment tachaue es uelhs en era, plei d'ua inefabla trendesa pairau.

Mario auie contreigut maquinauments eth costum de passejar-se per aqueth carrèr, qu'en eth les trapaue cada dia.

Vedetz se qué se passaue.

Generauments Mario arribaue per extrèm deth carrèr, opausat ath sòn banc, e lo recorrie ath long; passaue per dauant dera parelha: dempús tornaue e recorrie de nauèth tot eth carrèr enquiar extrèm qu'auie entrat, e tornaue a començar. Repetie aguest va-e-ven cinc o sies còps per setmana, sense que, maugrat ad aguest encontre, aqueres persones e eth auessen arribat a escambiar ua salutacion. Aqueth òme e aquera mainada, encara que semblauen, o dilhèu pr'amor que semblauen, evitar es guardades, plan que òc, auien desvelhat era atencion de cinc o sies estudiants que de quan en quan se passejauen peth Plantolièr; es estudiosi, dempús des sues classes; es auti dempús dera sua partida de bilhard. Courfeyrac, qu'ère d'aguesti darrèrs, les observec pendent bèth temps; mès, en semblar-li lèja era gojata, sagèc d'aluenhar-se lèu. Qu'auie hujut coma d'un de Partia, en tot lançar-les en sòrta de flècha un fausnòm. En auer-li chocat solet eth vestit dera gojata e es peus deth vielh, cridèc ara joena *senhoreta Nere*, e ath pair *senhor Blanc*, e damb tau sòrt que, sense coneisher-les arrés, e ignorant eth sòn vertadèr nòm, eth fausnòm ocupèc eth lòc e hec es viatges d'aqueth. Es estudiants didien: "A!, que ja ei eth senhor Blanc en sòn lòc"; e Mario, coma es auti, trapèc fòrça comòde cridar ad aqueth desconeishut eth senhor Blanc.

Seguiram eth sòn exemple, e adoptaram eth nòm de Blanc entà màger assopliment d'aguest relat.

Mario contunhèc atau vedent-les lèu toti es dies, ara madeisha ora, pendent eth prumèr an. Er òme li shautaue, mès era gojata li semblaue un shinhau rusta e plan sense gràcia.

II.- *Lux facta est.*

Eth dusau an, precisaments en punt d'aguesta istòria qu'a arribat eth lector, se passèc qu'eth costum de passejar peth Luxemburg s'interrompec, sense qu'eth madeish Mario se'n sabesse deth per qué, e s'estèc lèu sies mesi sense botar es pès en aqueth passèg. Fin finau, un dia entornèc aquiu; qu'ère un seren maitin d'ostiu, e Mario estaue alègre coma se sòl passar quan hè bon temps. Li semblaue qu'amiaue en còr toti es cants des audèths qu'entenie e tot eth cèu blu que vedie a trauèrs des arrames des arbes.

Se filèc dret de cap "ath sòn passèg", e quan estaue en extrèm, aubirèc, tostemp en madeish banc, era coneishuda parelha. Solet que, quan s'apressèc vedec qu'er òme seguie estant eth madeish, mès que li semblèc qu'era joena non ère era madeisha. Era persona qu'ara vedie ère ua beròia e nauta creatura damb es formes mès embelinaires dera hemna, en aguest moment precís que se combinen encara damb es gràcies mès candides dera mainadesa; moment fugaç e pur, que solet pòden tradusir aguestes dues paraules: quinze ans. Qu'auie admirables peus castanhs, matisadi damb reflèxi d'aur; un front que semblaue hèt de marme; caròles que semblauen hètes de huelhes de ròsa; un color rosat palle; ua blancor que revelaue ua cèrta emocion interiora; ua boca de forma esquista que d'era se despenie era arridalha coma ua lum e era paraula coma ua musica; Un cap que Rafael l'aurie autrejat a Maria, plaçat sus un còth que Joan Goujon aurie autrejat a Venus. E, entà que non li manquèsse arren ad aquera figura embelinaira, eth nas, que non ère beròi, qu'ère polit; ne dret, ne d'agla, ne italian, ne grèc; qu'ère eth nas parisenc, ei a díder, quauquarren espirituau, fin, irregular e pur que desespère as pintors e encante as poètes.

Quan Mario passèc apròp d'era, non podec veir es sòns uelhs qu'auie de contunh entà baish. Solet vedec es sues longues pestanhes de color castanh plies d'ombra e de pudor.

Aquerò non empachaue qu'era beròia joena arrisse escotant ar òme de peus blanqui que li parlaue; e arren tant embelinaire coma aquera fresca arridalha, damb es uelhs entà baish.

En prumèr moment, Mario credec qu'ère ua auta hilha deth madeish òme, fraia, plan, dera prumèra. Mès quan eth costum l'amièc per dusau viatge près deth banc e l'auec examinat damb atencion, se'n sabec de qué ère era

madeisha. En sies mesi era mainada s'auie hèt joena, qu'ère tot. Arren mès frequent qu'aguest fenomèn. Que i a un moment qu'es mainades, en un virament de uelhs, vien de capuret entà ròsa. Se les deishèc ager mainades, e se les trape aué joenes sedusentes. Aguesta non solet auie creishut, senon que s'auie idealizat. Atau coma ei pro tres dies d'abriu entà que bèri arbes se capèren de flors, sies mesi auien estat pro entà vestir-la de beresa. Eth sòn abriu qu'auie arribat.

Se ven quauqui còps persones praubes e mesquines, que semblen desvelhar-se, passen còp sec dera indigéncia entath faust, hèn despenes de tota sòrta e se convertissen, de pic, en espectacloses, prodigues e magnifiques. Consistís aquerò en ua fortuna improvisada, en un termini vençut. Era joena qu'auie crubat eth sòn semestre.

Que non ère ja era collegiana damb eth sòn chapèu arcaïc, eth sòn vestit merinós, es sues sabates russes e es sues mans ròies. Eth bon gust s'auie desvolopat en era ath còp qu'era beresa. Qu'ère ua senhoreta de bon pòrt, damb ua cèrta elegància simpla e rica, sense pretensions. Amiaue un vestit de damàs nere, un abric dera madeisha tela e un chapèu de crespon blanc. Es sòns gants blanqui deishauen veir era finor dera sua man que jogaue damb eth mange d'evòri chinés d'ua ombrèla, e era sua bòteta de seda diboishaue eth sòn petit e ben format pè. Quan se passaue peth sòn costat s'avertie cèrta penetranta fragància de joenesa qu'exalaue tot eth sòn vestit.

Per çò que tanh ar òme, qu'ère tostemp eth madeish.

Eth dusau còp que Mario arribèc apròp d'era, era joena quilhèc es paupetes: es sòns uelhs èren d'un blu celèst e prigond; mès en aqueth blu treble non i auie encara qu'era guardada d'ua mainada. Campèc a Mario damb indiferéncia, coma aurie guardat ath monard que corrie jos es sicomors o ara gèrra de marme que projectaue era sua ombra sus eth banc. Mario, ath sòn torn, seguic eth passèg pensant en ua auta causa.

Passèc encara quate o cinc còps près deth banc a on s'estaue seiguda era joena, mès sense guardar-la.

Es dies a vier tornèc coma de costum en Luxemburg; coma de costum trapèc "ath pair e ara hilha". mès non se fixèc en eri. Non pensèc mès en

aquera joena quan siguec beròia que quan ère lèja. Passaue, òc, près deth banc a on era s'estaue, mès solet per costum.

III.- Efècte de primauèra.

Un dia er aire ère tèbe, eth Luxemburg negat d'ombra e de solei; eth cèu blos coma s'es angels l'auessen netejat peth maitin, es auderèths cantauen alègraments jocadi en ramatge des castanhèrs, Mario auie daurit tota era sua amna ara natura, non pensaue en arren, viuie e alendaue. Passèc apròp d'aqueth banc, era joena lheuèc es uelhs e es sues dues guardades se trapèren.

Qué i auie aguest còp ena guardada dera joena? Mario que non ac aurie pogut díder. Non i auie arren e i ère tot. Siguec coma un relampit estranh.

Era baishèc es uelhs, eth seguic eth sòn camin.

Çò que venguie de veir non ère era guardada ingenua e simpla d'un mainatge, qu'ère un simà misteriós que s'auie miei dubèrt e dempús, de pic, barrat.

Que ven eth dia que tota joena guarde atau. Malerós eth que se trape apròp!

Aguesta prumèra guardada d'ua amna que non se coneish encara ada era madeisha, ei coma era auba en cèu. Ei eth desvelhar de quauqua causa radianta e desconeishuda. Arren pòt pintar er encantament perilhós d'aguesta lum qu'illumine còp sec, d'ua forma vaga, adorables tenèbres, e que se compause de tota era innocéncia deth present e de tota era passion der avier. Qu'ei ua sòrta de trendesa trantalhanta que se revèle per edart e que demore. Ei un param qu'era innocéncia pare a maugrat sòn, e qu'en eth agarre còrs sense saber-se'n e sense volè'c; ei ua vèrge que guarde coma ua hemna.

Ei estranh que, a on que sigue que queigue aguesta guardada, non hèsque néisher ua prigonda meditacion. Totes es classes de puretat e totes es espècies de candor se trapen amassades en aguest arrai celèste e fatau, qu'a, encara mès qu'es guardades mielhor elaborades des cocarèles, eth magic poder de hèr surgentar de ressabuda, ath hons dera amna, aguesta flor ombriua, plia de perhums e de podoms, que se cride amor.

Tath ser, en tornar en sòn humarau, Mario tachèc era vista en sòn vestit, e se n'encuedèc per prumèr viatge qu'auie eth pòc sen, era inconvenença e

era estupiditat inaudita de vier a passejar en Luxembourg damb eth sòn vestit de “cada dia”, ei a díder, damb un chapèu trincat pera ala, damb bòtes gròsses coma es d’un carretèr, un pantalon nere qu’ère emblanquit pes jolhs e ua levita nera que s’apallie pes codes.

IV.- Començament d'ua grana malautia.

Londeman, ara ora acostumada, Mario treiguec der armari eth sòn frac nau, eth sòn pantalon nau, eth sòn chapèu nau e es sues bòtes naues. Se vestit damb aguesta panoplia completa, se botèc gants, luxe prodigiós, e se n'anèc entath Luxemburg.

Peth camin se trapèc a Courfeyrac, e hec veir que non lo vedie. Courfeyrac, en arribar ena sua casa les didec as sòns amics:

- Vengui de trapar-me ath chapèu nau e ath frac nau de Mario, e a Mario ath sòn laguens. Que deuie anar d'examen, pr'amor qu'amiaue ua mina totafèt estupida.

En arribar Mario en Luxembourg, hec eth torn per estanh; guardèc as cignes, dempús s'estèc ua longa estona contemplant ua estatua, qu'auie eth cap completaments nere de mossa, e que li mancaue ua anca. Près der estanh i auie un cavalièr coma de quaranta ans, de bon vrente, qu'amiaue dera man a un mainatge de cinc ans, e li didie:

- Evita es excèssi. Ten-te, hilh mèn, ara madeisha distància deth despotisme e dera anarquia.

Mario escotèc ad aqueth òme, dempús hec encara un aute torn per estanh, e, a tot darrèr, se filèc de cap tath "sòn carrèr" tot doç, e coma se venguesse a maugrat sòn. S'aurie pogut díder que se vedie obligar a anar-i, e qu'ath còp ère retengut per un impuls contrari. Eth, ça que la, non examinaue es sues sensacions, e credie hèr çò de madeish de cada dia.

En desbocar en passèg, aubirèc en aute costat "en sòn banc" ath senhor Blanc e ara joena. Se cordèc eth frac enquia naut, l'estirèc peth pièch e pera esquia entà que non hèsse rufes, examinèc damb cèrta complasença es reflèxi lusents deth sòn pantalon e venguec dirècte entath banc. Que i auie quauquarren d'escometuda en aquera marcha, e enquia e tot hums de conquista, plan que òc. Digui, donc, que s'endralhèc entath banc, coma auria pogut díder: Anibal marchèc sus Roma.

Per çò d'aute, toti es sòns movements èren maquinaus, e es ocupacions abituaus dera sua imaginacion e des sòns trabalhs non auien patit cap interrupcion. Pensaue en aqueth moment qu'eth *Manual deth bachielerat*

ère un libre estupid, e que solide l'auien compausat ua sòrta de persones d'ua estupiditat extrèma entà qu'en eth s'examinèssen e analisèssen coma òbres mèstres der esperit uman tres tragèdies de Racine, e solet ua comèdia de Molière. Sentie un agudent bronzinadís enes aurelhes; e en apressar-se en banc, tornèc a estirar es rufes deth frac, e es sòns uelhs se tachèren ena joena, en tot semblar-li qu'aumplie tot er extrèm deth carrèr damb ua vaga lum bluenca.

A mida que s'apropaue, anaue bracant eth pas. Quan siguec a ua cèrta distància deth banc, plan abans d'arribar en extrèm deth carrèr, s'arturèc, e eth madeish non podec saber se com siguec, mès çò de cèrt ei que se virèc en direccion opausada ara qu'amiaue. Ne autanplan se didec que non pensaue caminar tot eth passèg. Era joena a penes lo podec veir de luenh e encuedar-se'n dera bona mina qu'auie damb eth sòn vestit nau. Totun, eth caminaue plan dret entà hèr veir bona portadura, en cas de qué lo guardèsse quauquarrés que siguesse darrèr.

Arribèc en extrèm opausat; dempús tornèc e aguest còp s'apressèc un shinhau mès en banc. S'apressèc enquiara distància de tres intervaus d'arbes; mès aquiu sentec sabi pas se quina impossibilitat de vier mès entà dauant e trantalhèc. Credec veir eth ròstre dera joena que se viraue entada eth; ça que la, hec un esfòrç viril e violent, dominèc era sua trantalhada e seguic auançant. Quauques segondes dempús passaue peth dauant deth banc, dret e fèrm, rogit enquias aurelhes, sense gausar guardar ne a dreta ne a quèrra, damb era man calada entre es botons deth frac, coma un òme d'Estat. En moment que passèc, jos eth canon dera plaça, li comencèc a bàter eth còr fòrtaments. Era vestie, coma era vesilha, eth sòn vestit de domàs, e eth sòn chapèu de crespon. Mario entenec ua votz inefabla que deuie èster "era sua votz". Parlaue tranquillaments. Estaue plan beròia: se'n sabie, encara que non gausaue veder-la. "Que non poirie mens qu'estimar-me, pensaue Mario, e de tier-me en consideracion se sabesse que sò jo eth vertadèr autor deth discurs sus er escudèr Marcos Obregon qu'eth senhor Francés de Neufchateau a metut coma dera sua cuelheta, ath cap dera sua edicion deth *Gil Blas*.

Depassèc eth banc, arribèc enquiar extrèm deth carrèr qu'ère plan apròp, dempús tornèc e trauessèc de nauèth peth dauant dera joena. Aguest còp ère plan esblancossit. Ath delà, aquerò que sentie ère desagradiu.

S’aluenhèc deth banc e dera joena; e coma que, en tot virar-li era esquia, se pensaue que lo guardaue, aquerò lo hège estramuncar.

Non sagèc mès d’apressar-se en banc; se posèc en miei deth carrèr, e aquiu, causa que non hège jamès, se seiguec, en tot guardar de reuelh entà un costat e entar aute, e pensant, enes prigondors deth sòn laguens, qu’a tot darrèr ère de mau hèr qu’es persones qu’eth sòn chapèu blanc e vestit nere admiraue, siguessen absoludaments insensibles ath sòn lusent pantalon e ath sòn frac nau.

Ath cap d’un quart d’ora se lheuèc coma s’anèsse a començar de nauèth eth sòn passèg de cap tad aqueth banc que apareishie enrodat d’ua aureòla. S’estec, ça que la, de pès e quiet. Per prumèr viatge de hège quinze mesi se didec ada eth madeish qu’aqueth senhor que se seiguie aquiu cada dia damb aquera joena aurie reparat, plan, en eth e que l’aurie semblat estranha era sua assiduitat.

Per prumèr viatge tanben coneishec qu’ère quauquarren irreverent designar ad aqueth desconeishut, autanplan en secret deth sòn pensament, damb eth fausnòm de senhor Blanc.

S’estèc, donc, quauques menutes, damb eth cap clin, hènt diboishi en sable damb ua vergueta qu’amiaue ena man.

Dempús se virèc de ressabuda entath costat opausat ath banc deth senhor Blanc e dera sua hilha, e se n’anèc entà casa. Aqueth dia non se’n brembèc d’anar a dinar. Tàs ueit dera net se’n brembèc de qué non auie dinat; e, en èster ja fòrça tard entà baishar en carrèr de Santiago, didec: “Bè!”, e se mingèc un bocin de pan.

Non se calèc en lhet senon dempús d’auer espolsetat eth sòn vestit e d’auer-lo plegat suenhosaments.

V.- Quèn diuèrsi pericles sus era tia Bougon.

Londeman, era tia Bougon, donques qu'atau cridaue Courfeyrac ara portièra logataria principau, e sirventa deth casalon Gorbeau (en realitat se cridaue era tia Burgon, coma ja auem dit, encara qu'eth pòcvau de Courfeyrac non respectaue arren); era tia Bougon, didem, vedec estonada qu'eth senhoret Mario gessie un aute còp damb eth sòn vestit nau.

Tornèc entath Luxembourg, mès que non depassèc eth banc qu'ère ena mitat deth passèg. Se seiguec aquiu, coma era vesilha, guardant de luenh e vedent fòrça ben eth chapèu blanc, eth vestit nere, e mès que mès, era claror bluenca.

Que non se botgèc d'aguest punt, e non entornèc en çò de sòn enquia que barrèren es pòrtes deth Luxembourg. Non vedec retirar-se ath senhor Blanc e ara sua hilha; e dedusic qu'auien gessut deth jardin pera rèisha deth carrèr der Oest. Posterioraments, quauques setmanes dempús, quan pensèc en aquerò, non podec brembar-se'n d'a on auie dinat aqueth dia.

Londeman, ère eth tresau, era tia Bougon demorèc estonada un aute còp: Mario gessec damb eth sòn vestit nau.

Tres dies seguidi!, exclamèc era portièra.

E sagèc de seguir-lo; mès Mario caminaue plan rapid, a granes calhamardades, de sòrta que seguir-lo ère entara tia Bougon coma s'un ipopotam sagèsse de seguir a un cabiròu. Lo deishèc de uelh en dues menutes e entornèc sufocada, lèu estofada pera sua asma, e emmaliciada.

- Ara vai!, exclamaue. Se pòt un botar eth vestit nau cada dia, e hèr córrer ara gent d'aguesta manèra?

Mario s'auie filat entath Luxembourg.

Era joena ère aquiu damb eth senhor Blanc. Mario s'apropèc çò mès que podec, en tot hèr veir que liegie un libre, mès s'estèc encara plan luenh; dempús tornèc a sèir-se en sòn banc, a on passèc quate ores en tot campar se com sautauen es parrats que li semblaue que se'n burlauen d'eth.

Atau se passèren quinze dies. Mario venguie en Luxembourg, non entà passejar-se, senon entà sèir-se tostemp en madeish lòc, e sense saber se per

qué, e en arribar aquiu non se botjaue. Toti es maitins se metie eth sòn vestit nau sense deishar-se veir e a londeman tornaue a hèr madeish.

Decididaments era qu'auie ua beresa meravilhosa. Era soleta observacion que poirie hèr-se, semblabla a ua critica, ère qu'era contradiccion que i auie entre era sua guardada, qu'ère trista, e eth sòn arridolet, balhaue ath sòn ròstre un aspècte coma de hòraviat, çò que hège qu'en bèri moments aquera doça cara semblèsse estranha, sense deishar d'èster embelinaira.

VI.- Presoèr.

Un des darrèrs dies dera dusau setmana, Mario ère, coma de costum, seigut en sòn banc, tient ena man un libre dubèrt, que d'eth hège dues ores que non auie virat ua plana. De ressabuda s'estrementic: ath finau deth carrèr se verificaue un eveniment: eth senhor Blanc e era sua hilha venguien de lheuar-se; era hilha s'auie emparat en braç deth pair e ambdús se dirigien, tot doç, entath miei deth passèg a on se trapaue Mario. Aguest barrèc eth libre, dempús lo dauric e hec veir que liegie: tremolaue; era aureòla venguie dret entada eth.

"Ai, mon Diu!, pensaue. Que non aurè temps entà cuélher ua postura avienta."

Mentretant, seguien auançant er òme de peus blanqui e era joena. Li semblaue qu'aquerò se tardaue sègles, quan en realitat solet auien passat quauques segondes.

"Qué vieràn a hèr, se preguntaue. Com! Va a passar per aciu? Es sòns pès caushigaràn aguest sable, en aguest carrèr, a dus canes de jo?"

Qu'ère totafèt capvirat; aurie volut en aqueth instant èster beròi; auer ua decoracion. Entenie apressar-se eth bronit doç e mesurat des sòns passi. S'imaginaue qu'eth senhor Blanc li dirigie guardades irritades; "Me parlarà aguest cavalièr?", pensaue. Joquèc eth cap; quan lo lheuèc, qu'èren a tocar damb eth. Era joena passèc, e en passar, lo guardèc. Lo guardèc fixaments damb ua cèrta doçor cogitosa que hec estrementir a Mario de cap a pès. Li semblèc que lo repotegaue per auer estat tant de temps sense apressar-se ada era e que li didie: "Que sò jo qui vie". Mario quedèc enludernat dauant d'aqueri vistons plei d'arrais e d'abismes.

Sentie usclar un fogairon en sòn cervèth. Era s'auie apressat ada eth, quina alegria! E dempús, com l'auie guardat! Li semblèc mès beròia que jamès l'auie vist. Beròia, damb ua beresa ath còp femenina e angelicau; damb ua beresa complèta qu'aurie hèt a cantar ath poèta Petrarca e ajulhar-se a Dante. Li semblaue èster nadant en plen cèu blu. Ath madeish temps ère orriblaments incomodat pr'amor qu'amiaue empovassades es bòtes.

Que n'ère solide fòrça qu'era auie campat es sues bòtes tanben. La seguic damb era guardada enquia que despareishec. Dempús se metec a passejar

peth Luxembourg coma un lhòco. Qu'ei probable qu'a estones arrisse solet e parlèsse en votz nauta. Passaue tan cogitós ath cant des hilhuquères que cada ua lo credie encamardat d'era.

Gessec deth Luxembourg, demorant trapar-la en quauque carrèr.

Se trapèc damb Courfeyrac, jos es vòutes der Odeon, e li didec:

- Vene a dinar damb jo.

Anèren en çò de Rousseau e despeneren sies francs. Mario avalèc coma un ihon e autregèc sies sòus d'estrea ath crambèr. Enes dessèrts li didec a Courfeyrac:

- As leijut eth jornau? Be n'a estat de bon eth discurs qu'a hèt Audry de Puyraveau!

Qu'ère totafèt encamardat.

Dempús de dinar li didec a Courfeyrac:

- Te convidi ath teatre.

E se n'anèren entara Pòrta de Sant Martin tà veir a Frederick en *Eth castèth de Sant Albert*. Mario se divertic enòrmaments.

Ath còp, eth sòn caractèr esquiu se redoblèc. En gésser deth teatre se remic a guardar era cambaliga d'ua modisteta que sautaue un arriuet. E Courfeyrac venguec a costar-li orror per auer dit: "De boni talents aumentaria era mia colleccion damb aguesta hemna"

Courfeyrac l'auie convidat a esdejoar eth dia a vier en cafè Voltaire. Mario acodic ena cita e mingèc encara mès qu'era vesilha. Siguec ath còp cogitós e alègre. Que s'aurie dit que profitaue totes es escadences entà arrir a arridalhades, e abracèc trendaments a un provincian que li presentèren. S'auie format ar entorn dera taula un grop d'estudiants, s'auie parlat des pegaries pagades per Estat que s'administren dera cagièra dera Sorbona; Dempús, era convèrsa venguec sus es fautes e lacunes des diccionaris e prosodies de Quicherat. Mario interrompec era discussion entà exclamar:

- Ça que la, que deu èster plan agradiu auer ua decoracion.

- Aquerò qu'ei ua badinada!, didec Courfeyrac, en votz baisha, a Joan Prauvaire.

- Non, responec Joan Prauvaire, ath contrari, qu'ei seriós.

E ère seriós, plan que òc. Mario se trapaue en aguesta prumèra ora violenta e plia d'encantament que comencen es granes passions.

Ua guardada qu'auie costat tot aquerò.

Quan era mina ei cargada, quan eth combustible ei prèst, arren ei mès aisit. Ua guardada qu'ei un bualh.

Era sòrt que ja ère lançada. Mario estimaue a ua hemna; eth sòn destin entraue en çò desconeishut.

Era guardada des hemnes se retire a certans rodatges, tranquils en aparença, mès formidables. Passam ath sòn costat cada dia sense sospechar arren. Arribe un moment qu'enquia e tot desbrembam qu'aquerò ei aquiu. Se'n va, torne, se sónie, se parle, s'arrís. De pic, mos sentem agarrats, tot s'a acabat. Era arròda mos arture; era guardada mos cuelh. Mos cuelh, qu'ei parièr per a on, ne com; per tòrt d'un pensament que vagaue sense objectiu; per tòrt d'ua distraccion qu'auem auut: èm perdudi. Passaram completaments per tota era maquina; s'apodère de nosati un encadiament de fòrces misterioses, e lutam en vaganaut; que non i a secors uman possible. Vam a quèir d'engranatge en engranatge, d'angónia en angónia, de tortura en tortura, nosati, era nòsta imaginacion, era nòsta fortuna, eth nòste avier, era nòsta amna; e sivans que mos trapem en poder d'ua creatura mauvada, o d'un còr nòble non gesseram d'aguesta espaventosa maquina, senon desfiguradi pera vergonha, o transfiguradi pera passion.

VII. Aventures dera letra U en terren des suposicions.

Er isolament, era desafeccion de tot, er orgulh, era independéncia, era inclinacion entàs bereses naturaus, era manca d'activitat diadèra e materiau, era vida retreiguda, es lutes secretes dera castetat e er extasi benevòl dauant dera creacion sancera, qu'auien premanit a Mario entà èster tengut per aguest esperit que se cride era passion. Eth culte que tributaue a sa pair auie vengut a èster de man en man ua religion, e coma tota religion s'auie retirat entath hons dera sua amna. Mancaue quauquarren en prumèr tèrme e venguec er amor.

Se passèc un mes long, pendent eth quau Mario venguec cada dia entath Luxembourg. Arribada era ora, arren lo podie detier. "Qu'ei de servici", didie Courfeyrac. Mario viuie en contunh extasi; qu'ei vertat qu'era joena lo guardaue.

Auie acabat per gausar, e s'apressaue en banc. Ça que la, non passaue peth dauant, en tot aubedir, ath còp, ar instint de timiditat e ath de prudéncia des enamorats. Que li semblaue avient non cridar "era atencion deth pair". Combinaue es sues arturades darrèr des arbes e des pedestaus des estatues damb un maquiavelisme prigond, entà hèr-se veir çò de mès possible dera joena, e deishar-se veir çò de mens possible deth vielh. Quauqui viatges s'estaue quiet mès de mieja ora ena ombra d'un Leonides o d'un Espartac quinsevolh, tient ena man un libre, que per dessús d'eth es sòns uelhs, leugèraments quilhadi, anauen a cercar ara beròia joena, qu'ath sòn torn viraue entada eth damb un vague arridolet eth sòn embelinaire perfil. Parlant çò de mès naturau e çò de mès tranquillaments deth mon damb er òme des peus blanqui, emparaue sus Mario es arrais misteriosi d'ua guardada virginau e apassionada. Anciana e immemoriau abiletat qu'Eva sabie dès eth prumèr dia deth mon, e que tota hemna sap dès eth prumèr dia dera sua vida. Era sua boca responie ar un, e era sua guardada responie ar aute.

Que mos cau creir, totun, qu'eth senhor Blanc auie arribat, fin finau, a notar quauquarren, perque soent, en veir a Mario, se lheuaue e se metie a passejar. Qu'auie abandonat eth sòn lòc de costum e auie escuelhut, en extrèm opausat deth carrèr, eth banc immediat ath gladiador, coma entà veir se Mario lo seguirie enquia aquiu. Mario non comprenec aguest jòc e

cometec aguesta fauta. Eth “pair” comencèc a non èster tant puntuau coma abans en passèg, e a non hèr-se a vier toti es dies ara “sua hilha”. A viatges venguie solet; alavetz Mario se n’anaue: ua auta fauta.

Mario non auie compde d’aguesti simptòmes. Dera fasa dera timiditat auie passat, progrès naturau e fatau, ena fasa dera ceguetat. Eth sòn amor creishie: soniaue damb eth cada net; e, ath delà, auie auut ua felicitat inesperada, que siguec coma òli sus un huec; e redoblèc es tenèbres ar entorn des sòns uelhs.

Ua tarde, en escurir, auie trapat en banc que “eth senhor Blanc e era sua hilha” venguien d’abandonar, un mocador; un mocador simple e sense brodaries mès blanc, fin e que li semblèc que flairaue inefables perhums. S’apoderèc d’eth damb suenh. Aqueth mocador ère mercat damb es letres U. F. Mario non sabie arren d’aquera beròia joena, ne dera sua familha, ne deth sòn nòm, ne dera sua casa. Aqueres dues letres qu’èren era prumèra notícia qu’auie d’era: adorables iniciaus que sus eres comencèc immediataments a formar conjectures. U qu’ère evidentaments era iniciau deth nòm: “Ursula!, pensèc. Be n’ei de deliciós aguest nòm!”.

Punèc eth mocador, l’aspirèc, lo botèc sus eth sòn còr, sus era sua carn pendent eth dia, e pendent era net jos es sòns pòts entà dormir-se.

- Qu’aspiri en eth tota era sua amna!, exclamaue.

Aqueth mocador qu’ère, plan, der ancian, que l’auie deishat quèir dera sua pòcha.

Es dies a vier, dempús d’aguesta trobalha, Mario se presentèc en Luxembourg punant eth mocador, o sarrant-lo contra eth sòn còr. Era beròia joena non comprenie arren d’aquera pantomima, e atau l’ac hège a veir mejançant senhaus imperceptibles.

“Ò, pudor!”, didie Mario.

VIII.- Enquia e tot es invalids pòden èster erosi.

Donques qu'auem prononciat era paraula pudor, e donques qu'arren amagam, mos cau díder qu'un còp, ça que la, ath trauèrs des sòns extasis, experimentèc Mario dera part dera sua "Ursula" un escarni plan seriós. Qu'ère un d'aguesti dies qu'era joena hège lheuar ath senhor Blanc deth sèti e passejar peth carrèr d'arbes. Un aire frescolenc de mai agitaue es cimalhs des platanèrs. Eth pair e era hilha, enlaçadi deth braç, venguien de passar per dauant deth banc de Mario que, en tot lheuar-se de ressabuda, les seguic damb era guardada tau que convenguie ara situacion que se trapaue eth sòn anim.

De pic, ua bohada de vent, un shinhau mès alègra e jogaira qu'es autes, encargada, plan que òc, des ahèrs dera primauèra, volèc dès eth Pesquèr, baishèc sus eth carrèr d'arbes, estropèc ara joena en ua embelinaira estrementida digna des ninfes de Virgili, e des faunes de Teocrit, e quilhèc eth sòn vestit, aqueth vestit mès sagrat qu'era tunica d'Isis, lèu enquiara nautada dera camaliga, deishant ath descubèrt ua cama de forma esquista. Mario la vedec, e aqueth espectacle l'exasperèc e lo metec furiós.

Era joena baishèc ara prèssa eth vestit damb un movement d'espant encantador; mès non per aquerò s'indignèc mens Mario. Qu'ère solet ena albareda, ei vertat, mès que i podie auer auut quauquarrés. E se i auesse quauquarrés? Se compren ua causa semblabla? Qu'ère orrible çò qu'era joena venguie de hèr. Ai!, era prauba que non auie hèt arren; solet i auie un colpable, eth vent. Mès Mario, que damb eth bramaue confusaments eth Bartolo que i a en tot Querubin, ère decidit a embestiar-se, e auie gelosia, enquia e tot dera sua ombra. Atau, plan, se desvelhen en còr uman, e s'impausen, quitament sense cap dret, es agres e estranhes gelosies dera carn. Per çò d'aute, e, enquia deishant de cornèr es gelosies, era vista d'aquera polida cama non auie auut entada eth arren d'agradiu, era cauça blanca dera prumèra hemna qu'auesse trapat l'aurie costat mès plaser.

Quan era sua "Ursula", dempús d'auer arribat en extrèm dera albareda, tornèc a passar damb eth senhor Blanc per dauant deth banc que Mario s'auie seigut de nauèth, aguest li tachèc ua guardada irritada e herotja. Era joena experimentèc aguest movement d'espatles e aguest leugèr arroncilhament des celhes, que vò díder: "Qué l'aurà arribat?"

Aguesta que siguec era sua “prumèra peleja”.

A penes acabaue Mario de pelejar damb era, d’aguesta sòrta, mejançant es uelhs, quan ua persona trauessèc eth passèg. Qu’ère un invalid acorbaishat, arropit e peublanc, damb unifòrme deth temps de Loís XV, qu’amiaue en pièch era petita placa ovau de tela ròia, damb espades crotzades, crotz de Sant Loís deth soldat, e anaue ornat, ath delà, d’ua manja der unifòrme sense braç ath laguens, ua barba d’argent e ua cama de pau. Mario credec notar qu’aqueth èsser auie ua mina extrèmaments satisfèta. Li semblèc qu’eth vielh cinic, en passar coishejant peth sòn costat, l’auie guinhat eth uelh frairau e alègre, coma s’un edart quinsevolh auesse hèt que siguessen d’intelligéncia e qu’auessen saborat en comun quauqua bona fortuna. Qué auie entà èster tan content aquera rèsta de Mart? Qué auie passat entre aquera cama de pau e era? Mario qu’ère en arràs dera gelosia. “Dilhèu ère aciu!, didec, e dilhèu l’a vist!” E li venguec talents d’exterminar ar invalid.

Damb eth temps, tot que se desbrembe: era colèra de Mario contra “Ursula”, per justa e legitima que siguesse, se passèc. Acabèc perdonant; mès que li calec hèr un gran esfòrç, e se mostrèc irritat damb era pendent tres dies.

Totun aquerò, ath trauèrs de tot aquerò, e per tòrt de tot aquerò, era passion creishie, e arribaue enquiara holia.

IX.- Eclipsi.

Acabam de veir se com Mario auie desnishat, o creigut desnishar, qu'era se cridaue Ursula.

Minjant que vie era hame, e en amor se passe madeish qu'ena taula. Saber que se cridaue Ursula ère molt o ère pòc. Mario en tres o quate setmanes s'avalèc aquera felicitat; ne desirèc ua auta e volec saber a on s'estaue.

Qu'auie cometut ua prumèra fauta: quèir ena emboscada deth banc deth gladiador. Auie cometut era dusau: non estar-se en Luxembourg quan venguie solet eth senhor Blanc. Ne cometec ua tresau, que siguec immensa: seguic a "Ursula".

Viuie en carrèr der Oèst, en lòc mens frequentat, en ua casa naua de tres estatges, de modèsta aparença.

Dempús aqueth moment, Mario higec ara sua alegria de veder-la en Luxembourg, era de seguir-la enquiara sua casa.

Era sua hame qu'aumentaue. Sabie se com se cridaue, aumens de nòm; nòm plan polit, eth vertadèr nòm d'ua hemna; sabie a on s'estaue, e volec saber se qui ère.

Ua net, dempús de seguir ath pair e ara hilha enquiara sua casa, après auer-les vist desparéisher darrèr dera pòrta-cochera, auancèc en sòn seguiment e li demanèc coratjosaments ath portièr:

- Ei eth senhor der estatge principau qui vie d'entrar?

- Non, responec eth portièr. Qu'ei eth logatari deth tresau.

Qu'auie hèt un pas, aguesta capitada encoratgèc a Mario.

- Interior o exterior?, preguntèc.

- Era casa non a que quartos entath carrèr, responec eth portièr.

- E quin ei eth mestièr d'aguest cavalièr?, repliquèc Mario.

- Qu'ei rendista, cavalièr, un òme plan brave, e un senhor fòrça caritatiu, que hè fòrça ben as praubi, encara que non sigue ric.

- Com se cride, higec Mario.

Eth portièr lheuèc eth cap e didec:

- Dilhèu ètz policièr?

Mario se n'anèc un shinhau moishet, mès content; progressaue.

"Plan, pensèc; sai que se cride Ursula, qu'ei hilha d'un rendista, e que s'està aciu en aguest tresau estatge que da tath carrèr der Oèst."

Londeman, eth senhor Blanc e era sua hilha solet heren un petit passèg en Luxembourg; encara ère de dia quan partiren. Mario les seguic entath carrèr Oèst coma acostumaue. En arribar ena pòrta-cochera, eth senhor Blanc hec passar prumèr ara sua hilha, dempús s'arturèc abans de trauessar eth lumedan, se virèc e guardèc fixaments a Mario.

A londeman ja non vengueren en Luxembourg e Mario demorèc en bades tot eth dia.

Auançada era net venguec en carrèr der Oèst, e vedec lum enes hièstres deth tresau estatge, e se passegèc per dejós, enquia que s'amortèc era lum.

A londeman tanpòc vengueren en Luxembourg. Mario demorèc tot eth dia, e dempús anèc a meter-se de susvelhant jos es hièstres. Aquerò l'entretenguie enquias dètz dera net. Que ja non minjaue. Era fèbre neurís ath malaut e er amor ar enamorat.

Atau se passèren ueit dies. Eth senhor Blanc e era sua hilha non tornèren a campar peth Luxembourg. Mario formaue tristes conjectures; non gausaue espiar era pòrta-cochera pendent eth dia. Se contentaue en tot vier de nets pr'amor de contemplar era claror roienca des veirines. Vedie, de quan en quan, passar quauques ombres e eth còr li bategaue damb aguest espectacle.

Tath ueitau dia, quan arribèc jos es hièstres, que non i auie lum en eres.

- Tè!, sorrisclèc. Encara non an alugat era lum, e ça que la, ei fòrça de nets. Auràn gessut?

Demorèc enquias dètz, enquias dotze, enquiara ua deth maitin; mès que non s'aluguèc cap lum darrèr des veires deth tresau estatge ne entrèc arrés ena casa. Partic, donc, plan trist.

Eth dia a vier (donques non viuie que deth dia a vier en dia a vier, ne i auie aué entada eth, diguem-ac atau); en aute maitin non vedec ad arrés en Luxembourg, s'ac demoraue. En escurir venguec ena casa. Non se vedie cap de lum enes hièstres e es persianes èren baishades, eth tresau estatge ère escur coma era boca deth lop.

Mario piquèc ena pòrta-cochera, entrèc e li didec ath portièr:

- Eth senhor deth tresau estatge?
- Que s'a cambiat de casa, responec eth portièr.

Mario trantalhèc e didec fèblaments:

- Quan?
- Ager.
- A on s'està ara?
- Sabi pas.
- Non a deishat era adreça dera sua naua casa?
- Non.

E eth portièr, lheuant eth nas, arreconeishec a Mario.

- Tè!, didec. Qu'ètz vos; atau que decididaments ètz dera policia?

Libre setau: Eth Patron Minette.

I.- Es mines e es minaires.

Es societats umanes qu'an totes çò qu'en teatre se cride *orquèstra*. Eth solèr sociau qu'ei minat pertot; ja en per deth ben, ja en per deth mau. Aguestes òbres se suberpausen es ues sus es autes. Que i a es mines superiores e es mines inferiores. I a un naut e un baish en aguest escur sòtol que se daurís a viatges jos era civilizacion, e que mòstre indiferéncia e deishadesa en cada moment. Era Enciclopèdia deth darrèr sègle ère ua mina a cèu dubèrt. Es tenèbres, aguestes ombres recaptaires deth cristianisme primitiu, solet demorauen ua escadença entà crebar en tempsi des Cesars, e entà negar de lum ath gènre uman. Pr'amor qu'enes tenèbres sagrades i a lum latenta. Es volcans son plei d'ua ombra capabla de lançar ahlames. Tota era lava comence per èster net. Es catacombes a on se didec era prumèra missa non èren solet era tuta de Roma senon qu'èren tanben eth sosteranh deth mon.

Que i a jos er edifici sociau era complicada meravilha des sosterranhs de quinsevolh edifici gran, excavacions de tota sòrta. Aquiu i son era mina religiosa, era mina filosofica, era mina politica, era mina economica e era mina revolucionària. Es uns hotjen damb era piòsha dera idia, es auti damb eth numèro, es auti damb era colèra. Se criden e se responen d'ua catacomba estant, ena auta. Es utopies caminen jos era tèrra enes galaries, e se ramifiquen en toti es sentits. A viatges se trapen e fraternizen. Joan Jacobo prèste era sua piòsha a Diogenes, qu'ath sòn torn li prèste era lantèrna. A viatges combaten entre eri. Calvino se pelège damb Socino. Mès arren arture ne interromp era tension de totes es energies entath sòn fin, ne era vasta activitat simultanèa que va e ven, puge, baishe, e torne a pujar en aqueres escurines e que transforme doçaments çò de superior per çò d'inferior, er exterior per interior: immens hormiguèr desconeishut. Era societat a penes sospeche aguesta excavacion, qu'en deishar-li era superfícia, l'escàmbie es entralhes. Tanti estatges sosterranhs supausen autrestanti trabalhs desparièrs, autrestantes extraccions diuèrses. Qué ges de totes aguestes prigondes simàs? Er avier.

Coma mès s'apregondís, mès misteriosi son es trabalhadors. Eth trabalh qu'ei bon enquia un grad qu'eth filosòf sociau sap conéisher. Mès enlà d'aguest grad, qu'ei dobtós e mixte, mès entà baish qu'arribe a èster terrible. A ua cèrta prigondor, es excavacions non son ja penetrables entar esperit dera civilizacion: eth limit respirable der òme qu'ei depassat; e ei possible un principi de monstres.

Era escala descendenta qu'ei estranha: cadun des sòns gradons correspon a un estatge qu'en eth era filosofia pòt apuar eth pè, e a on se trape a un d'aguesti obrèrs, a viatgtes divins, d'auti defòrmi. Mès entà baish de Joan Huss se trape Luter; mès entà baish de Luter, qu'ei Descartes; per dejós de Descartes, ei Voltaire; per dejós de Voltaire, ei Condorcet; per dejós de Condorcet, Robespierre; per dejós de Roberpierre, Marat; per dejós de Marat, Babeuf. E atau se seguís. Mès entà baish encara, en limit que dessepare çò d'indistint de çò invisible, s'aubiren confusaments d'autes òmes ombrius, que dilhèu encara non existissen. Es d'ager que son espèctres, es de deman son larves. Era vista der esperit les distiguís escuraments. Eth trabalh embrionari der avier qu'ei ua des visions deth filosòf.

Inaudit espectacle! Un mon en limb, en estat de fètus!

Saint-Simon, Owen, Fourier, se trapen tanben aciu, en simàs lateraus.

Plan que òc, encara que cèrt encadiament divin, invisible, restaque entre eri, e sense saber-se'n eri madeishi, a toti aguesti minaires sosterranhs que lèu tostemp se cren isoladi, e non ne son, es sòns trabalhs son plan diuèrsi e era lum des uns contraste damb es ahlamades des auti. Es uns que son paradisiacs, es auti son tragics. Ça que la, quin que sigue eth contrast, toti aguesti trabalhadors, dès eth mès naut enquiat mès escur, dès eth mès sabent enquiath mès hòl, an ua retirada, qu'ei eth desinterès. Se dèishen de costat ada eri madeishi, non pensen enes sues persones ne enes sòns particulars interèssi, que ven ua auta causa desparièra d'eri madeishi. Qu'an ua guardada, e aguesta guardada cèrque çò d'absolut. Eth prumèr, qu'a tot eth cèu enes uelhs; eth darrèr, per enigmatic que sigue, a tanben enes sòns vistons era palla claror der infinit. Respectem, totun, a tot eth qu'a per signe eth viston estela.

Eth viston ombra qu'ei un aute signe.

En eth comence eth mau. Dauant d'aqueth que non a guardada, meditatz e estrementitz-vos. Er orde sociau qu'a tanben es sòns minaires neri.

I a un punt qu'en eth er en.honsament ei er enterrament, qu'era lum s'amòrte.

Per dejós de totes aguestes mines que viem d'indicar, mès ath dejós d'aguestes galaries, mès ath dejós de tot aguest sistèma immens sosterranh deth progrès e dera utopia: mès ath laguens dera tèrra, mès dejós que Marat, mès dejós que Babeuf, mès dejós, plan mès dejós, e sense cap relacion damb es estatges superiors, se trape era darrèra excavacion. Lòc formidable. Qu'ei çò qu'auem designat damb eth nòm *lòc d'orquèstra*. Qu'ei eth lòc d'orquèstra des tenèbres. Ei era tuta des cècs. *Inferi*.

Aguesth lòc d'orquèstra se comunique damb es abismes.

II.- Es lòcs de vici.

Aquiu eth desinterès desapareish. Eth dimòni se diboishe vagaments. Era dita ei: cadun entada eth madeish. Eth *jo* cèc, idòle, cèrque, paupe e rosigue. Er *ugolino*[7] sociau se trape en aguest cas.

Es èssers herotges que vaguen per aguestes prigondors, lèu bèsties, lèu hantaumes, non se tien ath progrès universau; ignòren era idia e era paraula; non se preocupen que dera satisfaccion der apetit individuau. Lèu manquen de consciéncia e i a ath sòn laguens ua espècia de punt de partença espauridora. Qu'an dues mairs, ambdues mairastres: era ignorància e era misèria. An un guida: eth besonh; e per tota forma de satisfaccion, er apetit. Que son brutauments voraces, ei a díder, herotges: non ara manèra deth tiran, senon ara manèra deth tigre. Deth patiment, aguestes larves passen entath crim; filiacion fatau; monstre vertiginós: logica ena escurina. Çò que s'arrossègue en fossat sociau, que non ei era reclamacion estofada de çò absolut, ei era protèsta dera matèria. Er òme se convertís aquiu en dragon. Auer hame e set qu'ei eth punt de partença; èster Satanàs ei eth punt d'arribada. D'aguesta tuta ges Lacenaire.

Viem de veir adès, en libre quatau, ua des regions dera mina superiora, dera grana sapa politica, revolucionària e filosofica. Aquiu, ac acabam de díder tanben, tot ei nòble, blos, digne e aunèst. Aquiu, plan que òc, un que se pòt enganhar, e s'enganhe. Mès er error ei venerable pr'amor qu'amie estropat en eth madeish er eroïsme. Er ensems deth trabalh qu'aquiu s'execute qu'a un nòm: eth progrès.

Qu'ei arribat eth moment d'entreveir d'autes prigondors: es prigondors repugnantes.

Que i a jos era societat, persutam en aquerò, e i aurà enquiath dia qu'era ignorància sigue esbauçada, era grana cavèrna deth mau.

Aguesta tuta qu'ei era darrèra de totes e era enemiga de totes. Ei er òdi sense excepcion. Aguesta tuta non coneish degun filosòf: Eth sòn punhau jamès a servit entà trempar ua pluma. Era sua neror non a cap de relacion damb era sublima neror dera tinta. Jamès es dits dera net, que se crispen jos aqueth tet estofant, an huelhetejat un libre ne desplegat un jornau.

7 Referéncia a Ugolino de Gherardesca (+1289), tiran de Pissa.

Babeuf ei un aristocrata entà Cartucho; Marat ei un espleitador deth gènre uman entà Schinderhannes. Aguesta tuta qu'a coma fin era excavacion de tot.

De tot, autanplan es sapes superiores qu'en eres excrète. Non mine solet, en sòn orrible hormiguèr, er orde sociau actuau; mine tanben era filosofia, era sciéncia, eth dret, eth pensament uman, era civilizacion, era revolucion e eth progrès. Se cride simplaments panatòri, prostitucion, omicidi e assassinat. Ei tenèbres e vò eth caòs. Era sua vòuta qu'ei formada d'ignorància.

Totes es autes mines, es de naut, non an qu'un objècte: suprimir aguesta. Ad aquerò tendissen per toti es sòns organs ath còp, atau peth milhorament de çò reau coma pera contemplacion de çò absolut, era filosofia e eth progrès. Esbauçatz era tuta Ignorància e auratz esbauçat era sima Crim.

Resumim en quauques paraules ua part de çò que viem d'escríuer. Eth solet perilh sociau, qu'ei era escurina.

Umanitat ei identitat. Toti es òmes son dera madeisha hanga. Que non i a diferéncia, aumens en aguest mon, respècte dera predestinacion. Era madeisha ombra abans, era madeisha carn ara, eth madeish cendre dempús. Mès era ignorància, barrejada damb era pasta umana, que l'ennerís. Aguesta incurabla neror se senhorège der interior der òme, e vie a èster aquiu eth mau.

III.- Babet, Tragamar, Sonesòs e Montparnasse.

De 1830 a 1835, governaue eth fòcus de París ua còlha de bandits, cridadi Tragamar, Sonesòs, Babet e Montparnasse.

Tragamar qu'ère un Hercules queigut. Auie per astre er escolader der Arche-Marion. Auie sies pès d'estatura, pièch de marme, cames d'acèr, era respiracion de cavèrna, eth ton d'un colós e eth crani d'un audèth. Se credie veir en eth ath hercules Farnesi vestit damb pantalon de pèth e blòda de velot. Format d'aguesta sòrta esculturau Tragamar aurie pogut adondar monstres; que l'auie semblat mielhor e mès cuert èster un d'eri. Front estret, possi amples, mens de quaranta ans, e era pauta de poth, eth peu aspre e brac, es caròles a manèra de bròssa e barba de sanglar: tau ère er òme. Es sòns muscles demanauen eth trabalh; era sua estupiditat lo refusaue. Qu'ère ua grana fòrça guiterosa. Ère assassin per deishadesa; se lo supausaue creòl. Probablaments auie estat en contacte damb eth mariscau Brune, donques qu'en 1815 auie estat mosso de còrda en Avinhon. Dempús d'aquerò, s'auie hèt bandit.

Era diafanitat de Babet contrastaue damb era corporéncia de Tragamar. Babet ère prim e sabent. Ère transparent, mès impenetrable. Es sòns uassi se transparentauen, mès non eth sòn viston. Se didie quimic. Auie estat bofon en çò de Bobiche, e palhassa en çò de Bobino. Qu'auie representant eth *vaudeville* de Saint-Mihiel. Qu'ère òme intencionat, gran blagaire, que soslinhaue es sòns arridolets, e metie entre comes es sòns gèsti. Era sua indústria s'estaue a véner, ar aire liure, busti de ges, e retraits "deth cap der Estat". Ath delà, ère *arrincacaishaus*. Auie ensenhat fenomèns enes hèires e possedit ua barraca damb trompeta, e aguesta anóncia: "Babet, artista dentista, mèmbre de diuèrses académies; hè experiments fisics en metaus e metaloïdes, trè es dents e trè es arraïcs deishadi pes sòns collègues. Prètz: un caishau, franc e miei; dus caishaus, dus francs; tres caishaus, dus francs e miei. Profitatz era escadença". (Aguest "profitatz era escadença" significaue: "Hètz-vos arrincar toti es caishaus possibles"). Auie estat maridat e auie auut hilhs, mès que non sabie se qué l'auie arribat ara sua hemna ne as sòns hilhs. Que les auie perdut coma se pèrd un mocador. Plan rara excepcion en mon que viuie, Bebet liegie es jornaus. Un dia, quan encara s'estaue damb era familha ena sua barraca mobila, liegec en *Messatgèr* qu'ua hemna auie amainadat un mainatjon pro viable, qu'auie

morre de vedèth, e exclamèc: “Ò! Quina sòrt! Que non serà era mia hemna qu’age eth talent de balhar-me un hilh d’aguesta sòrta!”

Dempús ac abandonèc tot entà “trabalhar en París”. Dita sua.

Qui ère Sonesòs? Qu’ère era net. Demoraue entà presentar-se qu’eth cèu s’auesse botat nere. De net gessie deth sòn horat, a on tornaue abans de hèr-se dia. A on ère aguest horat? Arrés se’n sabie. Tostemp ena mès completa escurina, jamès parlaue as sòns camarades senon d’esquia. Se cridaue Suenadirero? Non. Eth solie díder: “Jo me cridi Arrés”. Tanlèu campaue ua lum, se flocaue ua masca. Ère ventrilòc. Babet didie: “Sonesòs ei un nueitiu a dus votzes”. Sonesòs qu’ère un guit errant, terrible. Non n’èren solide fòrça de qué auesse un nòm, pr’amor que Sonesòs ère un fausnòm; non n’èren solide fòrça de qué auesse votz, pr’amor qu’eth sòn vrente parlaue mès soent qu’era sua boca; non n’èren solide fòrça de qué auesse ròstre, pr’amor qu’arrés l’auie vist senon era sua masca. Despareishie coma un hantauma e apareishie coma per escotilhon.

Montparnasse ère un èsser lugubre; qu’ère lèu un mainatge. Auie mens de vint ans, ua cara beròia, pòts semblables as cerides, beròis peus neri e era claretat dera primauèra enes uelhs; auie toti es vicis e aspiraue a toti es crims. Era digestion de çò de dolent li balhaue talents entà çò de pejor. Qu’ère eth coquin convertit en panaire, e eth panaire convertit en bandit. Ère elegant, adamaiselat, graciós, robust, mofle, herotge. Amiaue era ala deth chapèu quilhada entara quèrra pr’amor de deishar ath descubèrt era guinsa de peu crespat, sivans era mòda de 1829. Viuie de panar violentaments. Era sua levita qu’auie eth mielhor talh, mès qu’ère tostemp rosigada; ère ua sòrta de manequin autrejat ara misèria e cometent tota classa de crims. Era encausa de toti es atemptats d’aguest adolescent qu’ère eth desir d’anar ben jargat. Era prumèra modista que l’auie dit “ès beròi”, l’auie estampat era mèrca des tenèbres en còr, e auie het un Cain d’aqueth Abel. En veder-se beròi, que volec èster elegant; ara plan, era prumèra elegància qu’ei era ociositat; e era ociositat deth praube ei eth crim. Pòqui panaires èren tan temudi coma Montparnasse. Tàs dètz-e-ueit ans ja auie deishat ath sòn darrèr quauqui cadavres. Mès d’un caminaire, damb es braci estenudi, jadie ena ombra d’aqueth miserable, en.honsada era cara en ua bassa de sang. Crespat, perhumat, ajustada era cintura, damb anques de hemna e bust d’oficiau prusian, entenent eth mormolh

d’admmiracion que lheuauen ath sòn entorn es gojates deth baloard, sabentaments estacada era corbata, damb un trincaclosques ena pòcha e ua flor en trauc; tau ère eth *petimetre* deth sepulcre.

IV.- Composicion dera companhia.

Aguesti quate bandits formauen per eri solets ua sòrta de Proteo que serpejaue ath trauèrs dera policia e sajaue de desliurar-se des guardades indiscretes de Vidocq "jos desparièra forma, arbe, ahlama o hònt"; en tot prestar-se mutuauments eth nòm e es amagatòris, amagant-se ena sua pròpia ombra; auent caishes de secret, e asils es uns entàs auti; en tot des.her-se des sues personalitats coma un se des.hè d'un nas postís en un balh de masques; simplificant-se a viatges enquiath punt de non èster qu'un de solet; multiplicant-se en d'autes escadences enquiath punt de qué eth madeish Coco-Lacour les cuelhie per ua torba.

Aguesti quate òmes non èren quate òmes; qu'èren ua sòrta de panaire misteriós de quate caps, que trabalhauen ar en gròs en París; èren eth polip monstruós deth mau qu'abitaue era cripta dera societat.

Gràcies as sues ramificacions e ath hilat subjacent des sues relacions, Babet, Tragamar, Sonesòs e Montparnasse auien era entrepresa generau des crims deth departament deth Sena. Exercien ua sòrta de soberania inferiora, qu'es sòns còps d'estat descargauen tostemp sus eth praube caminaire. Es que concebien ua idia d'aguest gènre, es òmes d'imaginacion nueitiua, se dirigien ada eri entara execucion. Se les autrejaue ad aguesti quate brigands er argument, e eri s'encargauen dera representacion. Trabalhauen coma en un teatre. Tostemps se trapauen prèsti a representar un personatge proporcionat e convenent entà toti es atemptats que podessen ajudar, e que siguessen pro lucratius. Quan un crim anaue ara cèrca de braci, se sosarrendauen complices. Qu'auien ua companhia d'actors de tenèbres a disposicion de totes es tragèdies des cavèrnes.

S'amassauen abituauments en què ir ena net, ora deth sòn revelh, enes planhères immediates ara Salpetriere, e aquiu parlauen; qu'auien ath sòn dauant dotze ores neres, e apraiauen eth sòn trabalh.

Eth *Patron Minette*, tau ère eth nòm qu'ena circulacion sosterranha se daue ara assossiacion d'aguesti quate òmes. En ancian lengatge popular e fantastic que diadèraments desapareish, *Patron Minette* signifique eth maitin, madeish *qu'entre gosset e lop* signifique era net. Aguest fausnòm, Patron Minette, venguie probablaments dera ora qu'acabauen eth sòn

trabalh, donques qu'era auba ei eth moment que s'esbugassen es hantaumes e que se separen es bandits.

Jos aguesta signatura èren coneishudi aqueri quate òmes… Quan eth president deth Tribunau deth Crim visitèc a Lancenaire ena preson, li preguntèc sus un delicte qu'eth remie: "Qui a hèt aquerò?", Lancenaire balhèc aguesta responsa enigmatica entath magistrat, mès, clara entara policia: "Dilhèu eth Patron Minette".

A viatges s'endónvie tota ua pèça de teatre sonque damb er enonciat des personatges: madeish se pòt apreciar ua banda pera lista de bandits. Mos cau veir, donques qu'aguesti nòms naden enes memòries especiaus, a quini fausnòms responien es principaus afiliadi deth Patron Minette.

Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero.

Brujon (que i auie tota ua dinastia de Brujon, que d'era dilhèu auram era escadença de parlar-ne).

Bouletruelle, eth caminèr que ja coneishem.

Era veuda.

Finisterre.

Homero Hogu, nere.

Malanoche.

Estafeta.

Fauntleroy, alias era Ramilletera.

Gloriós, forçat complit.

Paracoches, cridat eth senhor Puente.

Era planhèra deth sud.

Paussagrive

Carmanholeto.

Kruideniers, alias Bizarro.

Tragaencajes

Volatinero.

Demi-Liard, alias Dus Milèrs.

Eca, eca.

Carem es des auti, e non des pejors. Aguesti òmes qu'an ròstres. Non exprimissen solet èssers, senon espècies. Cadun d'aguesti nòms correspon a ua varietat d'aguesti difòrmes misharnons des capes inferiores dera civilizacion.

Aguesti èssers, pòc prodigs des sues cares, que non èren d'aqueri que se ven passar pes carrèrs. Pendent eth dia, cansadi des nets herotges qu'auien, se n'anauen a dormir, ja enes horns de caudea, ja enes peirères abandonades de Montmartre o de Montrouge e a viatges enes escoladers. S'amagauen ena tuta deth furet.

Qué s'a hèt d'aguesti òmes? Tostemp existissen, tostemp an existit. Horacio parle d'eri: *Ambulaiarum collegia, pharmacopolae, mendici, mimae*; e tant qu'era societat sigue çò qu'ei, seràn eri çò que son. Jos er escur tet dera sua tuta reneishen de contunh des filtracions sociaus. Tornen a campar, coma espèctres tostemps egals; solet que non amien es madeishi nòms, ne s'amaguen jos es madeishes pèths.

Extirpadi es individús, que rèste era tribú.

Possedissen tostemps es madeishes facultats. Deth coquin entath guit, era raça que se mantie pura. Endónvien es sòs ena pòcha e flairen es relòtges enes justets. Er aur e er argent qu'an entada eri aulor. Existissen rics creduls que d'eri se pòt díder que son predestinadi a èster panadi. Aguesti òmes seguissen pacientaments ad aguesta gent. Ath pas d'un estrangèr o d'un provincian s'estrementissen coma aranhes.

Quan, tara mieja net, se desnishe o se ve ad aguesti òmes en un carrèr desèrt, que son orribles. Non semblen òmes, senon formes hètes de bromadís animat. Se poirie díder que normauments formen còs damb es tenèbres, que non se distinguissen d'aguestes, que non an mès amna qu'era ombra, e que solet per un moment, e entà víuer pendent quauques menutes damb ua vida monstruosa s'an desprenut dera net.

Qué mos cau hèr entà despatriar aguestes larves? Lum, lum a godilhs. Que non i a ua soleta arrata-cauda que resistisque era auba. Illuminatz era societat enquias sues mager prigondors.

Libre ueitau: Eth mau praube.

I.- De com Mario cercant a ua joena de chapèu, trape a un òme damb casqueta.

Se passèc er ostiu e dempús era tardor, e arribèc er iuèrn. Ne eth senhor Blanc ne era joena auien tornat a hèr hangues en Luxembourg. Mario non auie qu'un pensament, tornar a veir ad aqueth doç e adorable ròstre, e lo cercaue sense pòsa e pertot; mès que non trapaue arren. Que non ère ja Mario eth soniador afogat, er òme decidit, arderós e fèrm, eth temerari provocador deth destin, eth cervèth qu'engendraue avier sus er avier, damb era imaginacion plia de plans, de projèctes, d'orgulh, d'idies e de volentat; qu'ère un gosset perdut. Auie queigut en ua nera tristor; tot s'auie acabat entada eth. Eth trabalh li repugnaue, eth passèg lo cansaue, era solitud lo shordaue; era vasta natura tan plia entada eth, en d'auti tempsi, de formes, de lum, de votzes, de conselhs, de perspectiues, d'orizons, d'ensenhances, se presentaue ara ueda dauant des sòns uelhs. Li semblaue que tot auie despareishut.

Seguie pensant, pr'amor que non podie hèr ua auta causa; mès que ja non trapaue plaser enes sòns pensaments; e a tot aquerò qu'aguesti li prepausauen en votz baisha, responie ena ombra: "Tà qué me servís?"

Se repotegaue soent: "Per qué l'è seguida? Qu'èra erós solet de veder-la! Me guardaue. E non ère aquerò, ja, ua felicitat immensa? Semblaue que m'estimaue; non ei aquerò tot çò que jo podia desirar? Qu'è volut quauquarren mès. Eth qué? Que non i a arren dempús d'aquerò. È cometut un absurd; qu'ei eth mèn tòrt", eca. eca. Courfeyrac, a qui non li fidaue arren pr'amor qu'atau ère eth sòn pròpi caractèr, mès qu'endonviaue un shinhau, en èster tanben aquerò pròpi de Courfeyrac, l'auie començat a felicitar peth sòn amor; mès, en tot estonar-se de un aute costat, e dempús en veir a Mario negat en aquera malenconia, auie acabat per dider-li:

- Veigui qu'ès simplaments un animau. Tè, vene en balh dera Chaumiere.

Un viatge, fidant en un polit solei de seteme, Mario se deishèc amiar entath balh de Sceaux per Courfeyrac, Bossuet e Grantaire, en creir, quin delèri!, que dilhèu la traparie aquiu. Tau qu'ère de demorar, non vedec ara que cercaue. "E, ça que la, aciu se trapen totes es hemnes perdudes", didie Grantaire a despart. Mario deishèc as sòns amics en balh, e entornèc a pè, solet, cansat, febriu, damb es uelhs treboladi e tristi ena net, estalamordit peth tapatge e peth povàs costat pes alègri coches plei de persones que tornauen cantant dera hèsta, e passauen ath sòn costat, tant qu'eth, descoratjat, aspiraue entà refrescar-se eth cap, era acra flaira des noguèrs deth camin.

Se tenguec alavetz a víuer mès solitari, hòraviat, umiliat, autrejat solet ara sua angónia interiora, anant e vient en sòn dolor coma eth lop en param, e cercant pertot er èsser absent, perdut d'amor.

Un aute còp auec un encontre que li costèc un efècte singular. Qu'auie vist enes carrerons pròchi ath baloard des Invalids a un òme jargat coma un obrèr qu'amiaue en cap ua casqueta de grana visèra, e que d'era gessien quauques guinses de blanqui peus. Mario demorèc estonat dera beresa d'aqueri peus blanqui, e examinèc ad aqueth òme que marchaue a pas brac, e coma absobit en ua meditacion dolorosa; e, causa estranha!, credec arreconéisher ath senhor Blanc. Aqueri qu'èren es sòns madeishi peus, eth madeish perfil, tanlèu li deishaue de veir era casqueta, eth madeish aspècte, solet que mès trist. Mès, per qué amiaue aqueth vestit d'obrèr? Qué volie díder aquerò? Que significaue aqueth desguisament? Mario se quedèc estonat; quan se remetec, eth sòn prumèr movement siguec seguir ad aqueth òme; qui sap s'auie ja era tralha que cercaue? En tot cas, qu'ère bon veir ar òme d'apròp, e esclarir aqueth enigma. Mès aguesta idia se l'acodic ja tard; er òme qu'auie despareishut. Solide auie entrat en quauqu'un des carrèrs lateraus, e non lo podec trapar. Aguest encontre lo tenguec cogitós quauqui dies; dempús se delic. "Que non serà, se didie, qu'ua retirada".

II.- Trobalha.

Mario seguie demorant ena casa de Gorbeau, a on non ne hège cabau d'arrés.

En aquera epòca non i auie ja en aquera casa mès vesins qu'eth, e aqueri Jondrette, que les auie pagat un còp eth loguèr, sense que jamès auesse parlat ath pair, ara mair ne as hilhes. Es auti logataris s'auien mudat o s'auien mòrt, o les auien hèt enlà per non pagar.

Un dia d'aqueth iuèrn auie gessut eth solei un moment dempús deth meddia, mès qu'ère eth dus de hereuèr, ei a díder, eth dia dera Candelèra, qu'eth solei traïdor, precursor d'un hered de sies setmanes, a inspirat a Mateu Laensberg aguesti dus vèrsi, que s'an hèt justaments classics:

Que plòigue o que non plòigue

Er os que torne ena sua tuta.

Mario venguie de gésser dera sua; queiguie era net. Qu'ère era ora de minjar, donques qu'auie auut besonh de tornar a minjar. Ò feblesa des passions ideaus!

Acabaue de passar eth lumedan dera pòrta qu'escampaue era tia Bougon, mentre gasulhaue aguest monològ, digne de memòria.

- Qué ei çò qu'està ara de baish prètz? Tot qu'ei car. Solet son de baish prètz es trabalhs deth mon, aquerò òc que non còste arren; es penes!

Mario pujaue tot doç eth baloard entara barralha damb er in d'arribar en carrèr Santiago; anaue cogitós damb eth cap clin.

De ressabuda sentec ua possada en bromadís; se virèc e vedec a dues joenes caperades de pelhòts, era ua nauta e prima e era auta mendre, que passauen ara prèssa afogades, espaurides, e coma hugent; venguien ath sòn encontre, non l'auien vist e auien estramuncat en passar. Mario distinguie en crepuscul es sues figures livides, es sòns caps esperluadi, es sues orribles casquetes, es sòns vestits rosigadi e es sòns pès descauci. Sense deishar de córrer, anauen parlant. Era màger didie en votz baisha:

- Es policièrs qu'an vengut; non m'an pogut agarrar.

Era auta responec:

- Que les è vist; e è *chapescado, chapescado, chapescado*!

Mario comprenec, a trauèrs d'aguest repugnant *calò*, qu'es gendarmes o es agents dera policia auien sajat d'agarrar ad aguestes gojates, e eres s'auien escapat.

Se calèren per entre es arbes deth baloard qu'ère darrèr de Mario, e formèren pendent bèth temps ena escurina ua ombra blanquinosa que despareishec fin finau.

Mario s'arturèc un moment.

Anaue ja a seguir eth sòn camin, quan vedec en solèr, as sòns pès, un petit paquet gris; s'ajoquèc e lo cuelhec. Qu'ère coma ua envolòpa, e semblaue que contenguie papèrs.

- Plan, didec, aguestes maleroses l'auràn deishat quèir!

Arreculant, les cridèc, mès non les trapèc; se pensèc que serien ja luenh; se botèc eth paquet ena pòcha e se n'anèc a dinar.

En camin vedec en passèg deth carrèr Mouffetard un taüt de mainatge caperat damb ua tela nera, plaçat sus tres cagires, e alugat per ua candèla. Es dues joenes qu'auie vist en crepuscul acodiren ena sua imaginacion.

"Praubes mairs!, pensèc. Que i a ua causa mès trista que veir morir as hilhs; e qu'ei veder-les damb mala vida."

Dempús, aguestes ombres que distreiguien era sua tristor abandonèren eth sòn pensament, e queiguec enes sues abituaus meditacions. Tornaue a pensar enes sies mesi d'amor e de felicitat qu'auie passat ar aire liure e en plia lum jos es beròis arbes deth Luxembourg.

"Be se n'a hèt d'ombriua era mia vida!, se didie. Es joenes se me presenten sense pòsa. Mès abans èren angels, e ara son abismes."

III.- Arc quadrifont.

De nets, quan se despolhaue entà ajaçar-se, trapèc ena pòcha dera levita eth paquet qu'auie recuelhut en baloard. Que ja se n'auie desbrembat d'eth. Pensèc que serie util daurir-lo, pr'amor que dilhèu eth paquet amièsse era adreça dera casa d'aqueres joenes, s'ei qu'en realitat les apertenguie; o en tot cas, es adreces de besonh entà entornar-lo ara persona que l'auie perdut.

Trinquèc era envolòpa.

Non ère apegada e contenguie quate cartes, sense barrar tanpòc.

Totes auien adreces.

Totes flairauen a tabac.

Era prumèra ère dirigida: Tara senhora marquesa de Grucheray, plaça deth dauant dera Cramba de Deputats, num…

Mario se didec que traparie probablaments es indicacions que cercaue en era, e que, ath delà, en non èster barrada era carta, qu'ère probsable que podesse èster liejuda convenentaments.

Qu'ère concebuda en aguesti tèrmes:

Senhora marquesa:

Era vertut dera cleméncia e dera pietat ei era qu'amasse mès estretaments ara societat. Autrejatz era gessuda as vòsti crestians sentiments e tietz ua guardada de pietat entad aguest malerós espanhòu victima dera leiautat e fidelitat ara causa sagrada dera legitimitat, qu'a sagerat damb era sua sang; que i a consagrat era sua fortuna, sonque per deféner aguesta causa, e aué se trape ena màger praubetat. Que non a cap de dobte de qué era vòsta aunorabla persona l'autrejarà ua ajuda entà conservar ua existéncia extrèmaments penibla entà un militar d'educacion e d'aunor, caperat de herides, compde per auança damb era umanitat que vos anime e damb er interès qu'era senhora marquesa a per ua nacion tan malerosa. Era sua suplica que non serà en bades, e eth sòn arregraïment sauvarà eth sòn encantador rebrembe.

Qu'è er aunor d'aufrir es mèns sentiments respectuosi, e èster,

Senhora.

ALVAREZ, capitan espanhóu de cavalaria, reialista refugiat en França, qu'ei viatjant entara sua patria, e ei mancat de recursi pr'amor de contunhar eth sòn viatge.

Era signatura non auie donades d'abitatge. Mario se pensèc trapar es donades ena dusau carta, qu'ena envolòpa se didie:

Tara senhora comdessa de Montvernet, carrèr Cassete, numèro 9.

Mario liegec aquerò:

Senhora comdèssa:

Vos escriu ua malerosa mair de familha damb sies hilhs, e eth mendre non a que ueit mesi. Jo que sò malauta dès era mia darrèra jasilha, abandonada deth mèn marit de hè cinc mesi, sense auer cap recurs en mon qu'era mès orribla indigéncia.

Demorant ena senhora comdessa, qu'a er aunor d'èster, senhora, damb un prigond respècte.

DE BALIZARD

Mario passèc ena tresau carta, qu'ère, coma es anteriores, ua demana.

Que didie atau:

Senhor Pabourgeot, elector, negociant casquetèr ar en gròs, carrèr de Sant Dionisi, cantoada deth carrèr des Hèrs.

Que gausi dirigir-vos aguesta carta pr'amor de demanar-vos que m'autregetz eth favor preciós des vòstes simpaties e d'interessar-vos en un literat qu'a presentat un drama en Teatre Francés. Er argument ei istoric, e era accion se passe en Auvernha, en temps der Emperi; creigui qu'er estil ei naturau laconic, e pòt auer quauque merit. Qu'a quauqui vèrsi cantables en quate scènes. Çò de comic, seriós, imprevist se barregen en eth, damb era varietat des caractèrs, e damb un shinhau de romanticisme, esparjut leugèraments en tota era intriga que se desvolòpe misteriosaments, e vie per peripecias estonantes entà un acabament en miei de diuèrses scènes notables.

Eth mèn fin principau qu'ei satisfèr eth desir qu'encoratge progressiuaments ar òme deth nòste sègle, ei a díder, ara mòda, aguesta capriciosa e estranha viroleta que càmbie lèu en cada variacion deth vent.

A maugrat d'aguestes qualitats, cranhi qu'era enveja, er egoïsme des autors privilegiadi artenhe era mia exclusion deth teatre, pr'amor que me'n sai des desengusti que les cau passar as autors nauèths.

Senhor Pabougeot, era vòsta justa reputacion de protector illustrat des letrats, m'encoratge entà her-vos a vier ara mia hilha, que vos harà veir era nòsta situacion indigenta, sense pan, sense huec en aguesta sason d'iuèrn. Dider-vos que vos demani qu'admetatz era dedicatòria que desiri hèr-vos deth mèn drama e de toti es que hèsca, qu'ei mostrar-vos se com ambicioni er aunor de botar-me jos era vòsta proteccion, e aunorar es mèns escrits damb eth vòste nòm. Se vos dignatz aunorar-me damb era mès modèsta aufrena, me tierè lèu a hèr ua pèça en vèrs, pr'amor de pagar-vos eth mèn tribut d'arreconeishença. Aguesta peça, que sajarè de hèr tan perfècta coma me sigue possible, vo' la manarè abans d'insertar-se ath començament deth drama e de meter-se en scèna.

Tath senhor e senhora Pabourgeot,

Es mèns aumentages mès respectuosi,

GENFLOT, literat.

P.D. Encara que non sigue que quaranta sòus. Desencusatz-me que vos mana ara mia hilha e que non me presenta jo madeish; mès, que tristes rasons d'empolainament non me permeten, ai!, gésser de casa…

Fin finau, Mario dauric era quatau carta; era envolòpa qu'ère aguesta: *Ath senhor benfactor dera glèisa de Santiago de Haut-Pas;* e contenguie es següentes linhes:

Òme benfactor:

Se vos dignatz acompanhar ara mia hilha veiratz ua calamitat miserabla, e vos mostrarè es mèns certificats.

En veir aguesti escrits, era vòsta amna generosa se convencerà damb un sentiment de sensibla benvolença, donques qu'es vertadèrs filosòfi experimenten tostemp viues emocions.

Que seratz d'acòrd, òme pietós, qu'ei de besonh experimentar era mès crudèu necessitat, e qu'ei plan dolorós entà arténher bèth consolament, verificar-lo damb era autoritat, coma se un non siguesse liure entà patir o entà morir d'inanicion, demorant que sigue ajudada era nòsta misèria. Eth destin qu'ei fòrça fatau entà uns e massa prodig entàs auti.

Demori era vòsta visita o era vòsta ajuda se vos dignatz balhar-la, e vos demani que recebatz es sentiments respectuosi, que s'aunori d'èster, òme vertadèraments magnanim, vòste plan umil e plan aubedient servidor,

F.BAFANTOU, artista dramatic.

Dempús d'auer liejut aguestes quate cartes, que non se trapèc Mario guaire mès assabentat qu'abans.

Prumèr de tot, degun signatari botaue es adreces dera sua casa.

Ath delà, semblaue que venguien de quate individús desparièrs: eth capitan Alvarez, era hemna de Balizard, eth poèta Genflot e er artista dramatic Fabantou; mès qu'auien era particularitat d'èster escrites pera madeisha man.

D'aciu sonque se podie dedusir que venguien dera madeisha persona.

De un aute costat, e aquerò hège mès versemblabla aguesta sospecha, es quate auien eth madeish papèr celh e auriolenc, eth madeish aulor de tabac, encara qu'en eres s'auie tractat evidentaments de cambiar er estil, es madeishes fautes d'ortografia se repetien damb grana tranquillitat, e eth literat Genflot non ne cometie mens qu'eth capitan espanhòu. Esdegar-se en endonviar aguest mistèri pòc important, qu'ère un trabalh inutil. Se non auesse estat ua trobalha, qu'aurie semblat ua burla, e Mario estaue massa trist entà recéber ben ua trufaria der edart, e entà prestar-se ath jòc que volie auer damb eth er empeirat deth carrèr. Li semblaue que jogaue ara garia cèga entre es quate cartes que se'n burlauen d'eth.

Arren indicaue, ça que la, qu'aguestes cartes apertenguessen as gojates que Mario auie trapat en baloard; e mès que mès, uns paperòts sense cap de valor.

Mario les entornèc ena envolòpa, les lancèc en un cornèr e se calèc en lhet.

Tàs sèt deth maitin deth dia a vier, quan venguie de lheuar-se e d'esdejoar, s'anaue a méter a trabalhar, quan piquèren doçaments ena pòrta.

Coma que non possedie arren, jamès treiguie era clau, sonque bèth còp, plan estranh, quan ère ocupat en un trabalh qu'ère urgent; autanplan quan gessie, deishaue era clau ena clauadura.

- Guardatz que vos panaràn, didie era tia Bougon.

- Qué?, didie Mario.

Ça que la, eth cas ei qu'un dia li panèren un parelh de bòtes vielhes damb grana alegria dera tia Bougon.

Que balhèren un dusau còp, tan leugèr coma eth prumèr.

- Tà dauant, didec Mario.

Se dauric era pòrta.

- Qué voletz, tia Bougon?, didec Mario, sense lheuar era vista des libres e manuscrits qu'auie ath dessús dera taula.

Ua votz, que non ère dera tia Boulon, responec:

- Perdon, cavalièr…

Qu'ère ua votz sorda, trincada, estofada, aspra; ua votz de vielh, raucosa per aiguardent e es licors.

Mario se virèc ara prèssa e vedec a ua joena.

IV.- Ua ròsa ena misèria.

Efectiuaments, ua gojata se trapaue de pès en uet que deishaue era pòrta miei dubèrta. Era lucana deth humarau per a on entraue era lum ère precisament dauant dera pòrta, e illuminaue aqueth ròstre damb un resplendor livid. Qu'ère ua creatura prima, esblancossida, descarnada; non amiue senon ua mala camisa e un vestit sus era sua tremolosa e gelada nudessa. Amiaue coma cinturon ua còrda prima e ua auta li servie de ligam en peu; es ponchentes espatles li gessien dera camisa; un palitge ròi e linfatic, clavicules terroses, mans ròies, era boca miei dubèrta e desfigurada, damb quauqui dents de mens, era guardada grisa, audaça e baisha, es formes avortades d'ua joena e era guardada d'ua vielha corrompuda: cinquanta ans barrejadi damb quinze; un d'aguesti èssers que son, ath còp, fèbles e orribles e que hèn estrementir ad aqueri que non hèn plorar.

Mario s'auie lheuat, e guardaue damb un cèrt estupor aqueth èsser, lèu semblable as formes dera vision que trauesse era imaginacion enes sòmis.

Çò que, mès que mès, ère dolorós ei qu'aquera gojata non auie vengut en mon entà èster lèja. Ena sua prumèra mainadesa enquia e tot deuie auer estat beròia. Era gràcia dera edat lutaue encara contra era orribla vielhesa, per auança, dera dissolucion e dera praubetat. Ua rèsta de beresa morie en aqueth ròstre de setze ans coma aguest palle solei que s'amòrte entre orribles bromes pendent era auba d'un dia d'iuèrn.

Aquera cara non ère absoludaments desconeishuda entà Mario. Credie rebrembar auer-la vist en bèth lòc.

- Qué voletz, senhoreta?, preguntèc.

Era joena responec damb era sua votz de forçat embriac:

- M'è hèt a vier ua carta entà vos, senhor Mario.

Cridaue a Mario peth sòn nòm; non podie dobtar de qué ère ada eth que se dirigie; mès, qui ère aquera gojata? Com se'n sabie deth sòn nòm?

Sense demorar que li didesse que passèsse entà dauant, entrèc ena cramba. Entrèc decidida, guardant damb ua sòrta de seguretat que sarraue eth còr tot eth quarto e eth lhet des.hèt. Amiaue es pès descauci. Grani

horats en sòn vestit deishauen veir es sues longues cames e es sòns prims jolhs. Qu'ère arraulida de hered.

Amiaue, plan, ena man, ua carta que presentèc a Mario.

Mario, en daurir-la, observèc qu'era huelha de papèr, grana e enòrma, ère encara umida. Eth messatge, donc, non podie vier de guaire luenh. La dauric e liegec:

Eth mèn amable e joen vesin:

Me n'è sabut des vòstes bontats entà jo, qu'auetz pagat eth mèn loguèr hè sies mesi. Vos benedisqui, joen. Era mia hilha màger vos diderà qu'èm sense un tròç de pan, hè dus dies, quate persones, e era mia hemna ei malauta. S'eth mèn còr non m'enganhe, me pensi demorar dera generositat deth vòste que s'umanizarà en campar aguest espectacle, e que vos agradarà eth desir d'èster-me propici, en tot dignar-vos autrejar-me quauque secor.

Sò damb era distinguida consideracion que se deu as benfactors dera umanitat, vòste,

JONDRETTE

P.D. Era mia hilha demorarà es vòstes ordes, estimat senhor Mario.

Aguesta carta, ath miei dera misteriosa aventura qu'ocupaue era imaginacion de Mario dès era net anteriora, qu'ère coma ua lum en ua tuta. Tot quedèc entada eth illuminat de ressabuda.

Aquera carta venguie d'a on venguien es autes quate. Qu'ère era madeisha letra, eth madeish estil, era madeisha ortografia, eth madeish papèr, era madeisha flaira a tabac.

I auie cinc cartes, cinc istòries, cinc nòms, cinc signatures e un solet signant. Eth capitan espanhòu Alvarez, era malerosa tia Balizard, eth poèta dramatic Genflot, eth vielh comedian Fabantou, se cridauen toti quate Jondrette, s'ei qu'eth madeish Jondrette se cridaue, plan, d'aguesta sòrta.

Hège ja fòrça temps que Mario demoraue en casalon, mès, coma ja auem dit, pòqui viatges, plan pòques èren es escadences qu'auie auut de veir, mèsalèu d'entreveir ath sòn infim vesiat. Auie era imaginacion ocupada en

un aute lòc, e a on ei era imaginacion i é era guardada. Mès d'un còp s'aurie crotzat damb es Jondrette en correder o ena escala, mès que non èren entada eth senon ombres; Tanpòc auie reparat en eri quan era vesilha, de nets, les auie vist en baloard, sense arreconeisher-les, damb es hilhes de Jondrette, donques que, plan que òc, èren eres, e per cèrt que damb gran trabalh, era que venguie d'entrar en sòn quarto, auie desvelhat en eth a trauèrs deth desengust e dera pietat, un vague rebrembe d'auer-la vist en un aute lòc.

Ara ac vedie tot claraments. Comprenie qu'eth sòn vesin Jondrette auie coma indústria, ena sua misèria, espleitar era caritat des persones benefiques, qu'es sues adreces se hège a vier, qu'escriuie jos nòms faussi a persones que credie riques e caritatiues, cartes qu'es sues hilhes amiauen dera sua part, donques qu'aqueth pair auie arribat en extrèm de riscar as sues hilhes; que hège a un jòc damb eth destin, e es sues hilhes èren era pòsta. Mario comprenie que probablaments, cossent damb era sua hujuda dera vesilha, dera sua precipitacion, deth sòn terror e des paraules que les auie entenut en calò, aqueres maleroses auien ath delà sabi pas quines ombriues ocupacions, e que tot aquerò auie costat, en miei dera societat umana tau qu'ei formada, dus miserables èssers, que non èren ne mainades, ne puncèles, ne hemnes, espècia de monstres impurs o innocents costadi pera misèria.

Tristes creatures sense nòm, sense edat, sense sèxe, qu'entada eres non ei ja possible ne eth ben ne eth mau; e qu'en gésser dera mainadesa non possedissen ja arren en aguest mon, ne libertat, ne vertut, ne responsabilitat; amnes dubèrtes ager, passides aué, semblables ad aguestes flors queigudes en carrèr, plapades per tota sòrta de hanga tant qu'arribe ua arròda que les estronhe.

Ça que la, mentre Mario tachaue en era ua guardada admirada e dolorosa, era joena anaue e venguie peth humarau damb ua audàcia d'espèctre. Se botjaue en toti es sentits sense hèr-ne cabau en absolut dera sua nudessa. A viatges era sua camisa trincada e estarnada li queiguie lèu enquiara cintura. Botjaue es cagires, desapraiaue es objèctes d'atrencadura botadi sus era comòda, tocaue es vestits de Mario, e cercaue çò qu'auie pes cornèrs.

- Tè!, sorrisclèc, qu'auetz un miralh!

E coma se siguesse soleta canturlejaue copletes de *vaudeville*, estriuets leugèrs, que cantadi damb era sua votz guturau e raucosa semblauen lugubres. Jos aqueth vel de gausaria pistaue a viatges ua leugèra arrupa, ua cèrta inquietud e umiliacion. Eth descarament, a viatges, qu'a vergonha.

Arren mès trist que veder-la caminar d'un costat en aute, o mielhor dit, volatejar peth quarto damb es movements d'un audèth qu'era lum espaurís, o qu'a ua ala trincada. Se comprenie qu'en d'autes condicions d'educacion e de fortuna, er aire liure e alègre d'aquera joena auie pogut auer mès doçor e atractiu. Jamès entre es animaus era creatura neishuda entà èster ua paloma s'escàmbie per ua planta. Aquerò solet se ve entre es òmes.

Mario s'estaue cogitós e la deishaue hèr.

S'apressèc ena taula.

- A!, exclamèc, qu'auetz libres!

Un relampit crotzèc pes sòns veirencs vistons. Tornèc a parlar, e eth sòn accent exprimie eth plaser de poder vantar-se de quauquarren, plaser qu'ada eth non i a cap creatura que sigue insensibla.

- Jo tanben sai liéger.

E agarrant viuaments eth libre qu'ère dubèrt sus era taula, liegec damb pro assopliment.

- "…Eth generau Baudin recebec era orde d'apoderar-se, damb cinc batalhons dera brigada, deth castèth de Hougomont, qu'ei ath miei dera planhèra de Waterloo…"

Aciu arturèc era sua lectura.

- A!, Waterloo, lo coneishi. Qu'ei ua batalha de hè ja temps. Eth mèn pair siguec aquiu. Eth mèn pair qu'a servit ena armada. A!, nosati en casa qu'èm plan bonapartistes. Waterloo siguec contra es anglesi.

E deishèc eth libre, cuelhec ua pluma, e sorrisclèc:

- Que tanben sai escríuer.

Banhèc era pluma en tintèr e se virèc entà Mario:

- Ac voletz veir? Guardatz, vau a escríuer ua paraula entà qué ac veigatz.

E abans que Mario auesse auut eth temps de contestar, escriuec sus un tròç de papèr blanc que i auie sus era taula: *es policièrs que son aquiu*.

Dempús, deishant anar era pluma, higec:

- Que non i a fautes d'ortografia, ac podetz veir. Era mia fraia e jo auem recebut educacion. Non tostemp auem estat çò qu'ara èm. Que non èrem elevades entà…

Aciu s'arturèc; tachèc es sòns vistons en Mario, e s'estarnèc d'arrir, en tot díder damb ua entonacion qu'auie totes es angónies estofades per toti es cinismes:

- Bè!

E se metec a cantar aguestes paraules damb aire alègre:

Qu'è hame, pair,

e vos ne ua soleta libreta;

eth hered, mair,

m'empache era cauceta.

Tremola,

Lolita.

Après auer acabat era cançon exclamèc:

- Vatz bèth còp tath teatre, senhor Mario? Jo i vau de quan en quan. Qu'è un germanet qu'ei amic des artistes, e quauqui viatges me balhe bilhets. Mès que non me shauten es sètis de galaria. Aquiu que s'està incomòde, s'està mau. A viatges i a fòrça gent e a viatges i a gent que non flaire ben.

Dempús campèc a Mario, cuelhec un aire estranh, e didec:

- Sabetz, senhor Mario, qu'ètz un beròi gojat?

E ath còp se les acodic as dus era madeisha idia, qu'ada era la hec arrir e ada eth rogir-se.

S'apressèc ada eth, li botèc era man ena espatla, e higec:

- Vos que non auetz hèt mèfi en jo; mès jo vos coneishi, senhor Mario. Vos sòli trapar aciu ena escala e vos veigui entrar quauqui viatges en çò der oncle Mabeuf que s'està ath cant d'Austerlitz, quan passègi per aquiu. Que vos estaue fòrça ben eth peu crespat.

Era sua votz sajaue d'èster doça, e non artenhie senon èster plan baisha. Ua part des sues paraules se perdie en trajècte dera laringe enquias pòts, coma sus un teclat qu'en eth manquen nòtes.

Mario s'auie retirat doçaments.

- Senhoreta, didec damb hereda gravetat, qu'è un paquet que me pensi que vos apertie. Permetetz-me entornar-lo-vos.

E li hec a vier era envolòpa que contenguie es quate cartes.

Piquèc es mans era, de contenta, e exclamèc:

- Que l'auíem cercat pertot.

Dempús lo cuelhec ara prèssa e en tot daurir era envolòpa seguic dident:

- Diu de Diu! Pro que l'auem cercat era mia fraia e jo. Ètz vos qui l'a trapat? En baloard, non ei vertat? Mos queiguec quan anàuem corrent. Era pèga dera mia fraia ei qui cometec eth maladobat. En tornar en casa que non l'auíem. Coma que non volíem que mos batanèssen, donques qu'aquerò ei inutil, absoludaments inutil, didérem qu'auíem autrejat es cartes e que mos auien dit *nequaquam*! Praubes cartes! E com vo'n sabetz de qué son mies? A!, òc, era letra. Atau, donc, qu'èretz vos que mos estramunquèrem aquera net? Non se vedie arren. Li didí ara mia fraia: "Ei aguest cavalièr?" E era mia fraia me didec: "Me pensi que òc, qu'ei un senhor"

Tant que parlaue, auie desplegat era suplica dirigida "ath senhor benefic dera glèisa de Santiago de Haut- Pas."

- Cara!, didec. Aguesta qu'ei entad aqueth vielh que vie entà missa. E aguesta ei era ora. L'ac vau a amiar. Dilhèu mos autrejarà quauquarren, que damb aquerò poiram esdejoar.

Dempús se metec a arrir, e higec:

- Sabetz de qué servirà er esdejoar d'aué, s'ei qu'esdejoam? Mos servirà entar esdejoar de delàger, entath dinar de delàger, entar esdejoar d'ager e entath dinar d'ager, tot amassa, d'un còp, aguest maitin. Redena, se non ètz content, crebatz, gossets.

Aquerò hec rebrembar a Mario çò qu'aquera malerosa auie vengut a cercar ena sua casa.

Escorcolhèc eth sòn justet e non trapèc arren.

Era joena seguie, e semblaue parlar coma s'ignorèsse que Mario ère aquiu:

- A viatges gesqui de nets. D'auti non torni en casa. Abans de víuer aciu, er aute iuèrn, viuíem jos es vòutes des pònts. Mos sarrauem es uns damb es auti entà non gelar-mos. Era mia germaneta ploraue. Be n'ei de trista era aigua! Quan pensaua estofar-me, didia: "Non, qu'ei massa hereda". Gèsqui soleta quan me platz; e a viatges dormisqui enes trencades. De nets, quan vau peth baloard, veigui es arbes aponteladi e es cases neres e granes coma es tors de Nòsta Senhora e m'imagini qu'es parets blanques son er arriu, e me digui: "Tè! Aciu que i é era aigua." Es esteles me semblen halhes d'enlumenat; se diderie que lancen hum e qu'eth vent les amòrte; me senti estalamordida, coma s'uns shivaus rebohèssen enes aurelhes; encara que sigue de nets, me semble enténer orgues de maneta e telèrs, e sabi pas se qué mès. Me pensi que me lancen pèires, hugi sense saber-me'n; tot que hè torns, tot, tot. Quan non s'a minjat qu'ei plan estranh çò que se passe.

E guardèc a Mario damb mina espaurida.

Mario a truca de cercar e recercar enes sues pòches, auie artenhut arremassar cinc francs e setze sòus. Qu'ère tot çò qu'auie. "Eth mèn dinar d'aué, pensec, vaqui; deman ja veiram." E en tot sauvar-se es setze sòus, autregèc es cinc francs ara joena.

Aguesta agarrèc era monèda.

- Plan!, exclamèc. Que ja a gessut eth solei!

E coma s'eth solei auesse auut era propietat de hóner en sòn cervèth torrents de *calò*, seguic:

- Cinc francs! Horment long! Un monarca! Qu'ètz un *chavó* de prumèra. Salut! Tà dauant es pinhons! Dus dies de *bureo*! Qu'aurà *chiscon tint e peñascaró*, e *brinsa*, e *jamaremos* e *tragelaremos* enquia aquiu.

Recuelhec era sua camisa sus es sues espatles; hec ua prigonda salutacion a Mario, dempús un senhau familhar damb era man e se filèc de cap ara pòrta dident:

- Bon dia, cavalièr: que vau a cercar ath mèn vielh.

En passar vedec sus era comòda ua crospa de pan sec, que se hlorie aquiu damb eth povàs, se lancèc sus era e la nhaquèc gasulhant:

- Be n'ei de dureta, lèu me trincarà es dents.

E dempús gessec.

V.- Eth hiestron dera providéncia.

Que hège cinc ans que Mario demoraue ena praubetat, ena nudessa, ena indigéncia; mès alavetz se n'encuedèc qu'encara non auie coneishut era vertadèra misèria. Era vertadèra misèria qu'ère era que venguie de veir. Qu'ère aquera larva qu'acabaue de passar dauant des sòns uelhs. E plan, eth que non a vist qu'era misèria der òme, non a vist arren. Qu'ei de besonh veir era misèria dera hemna. Eth que non a vist qu'era misèria dera hemna, non a vist tanpòc arren. Qu'ei de besonh veir era misèria deth mainatge o dera joena.

Quan er òme a arribat en darrèr extrèm, arribe tanben enes darrèrs recursi. Malerosi es èssers sense defensa que l'enròden. Eth trabalh, eth salari, eth pan, eth huec, eth valor, era bona volentat, tot li manque ath còp. Era claror deth dia semble amortar-se en exterior, e era lum morau s'amòrte en interior: en aguesta ombra, er òme trape era feblesa dera hemna e deth mainatge, e les plegue violentaments ara ignomínia.

Alavetz toti es orrors son possibles. Era desesperacion ei entornejada de fragils tenhats que tòquen damb eth vici o damb eth crim.

Era salut, era joenesa, er aunor, es santes e pudoroses delicadeses dera carn, encara naua, eth còr, era virginitat, eth pudor, era epidermis dera amna, son sinistraments chaspades per aguest paupament incèrt que cèrque recursi, que trape er opròbi e s'acomòde damb eth. Pairs, mairs, hilhs, frairs, fraies, hilhes, s'aderissen e s'ahigen lèu coma ua formacion minerau en aguesta bromosa promiscuitat de sèxes, de parentius, d'edats, d'infàmies e d'innocéncies. S'amolonen, apegadi es uns damb es auti, en ua sòrta de predestinada casòta. Aquiu se guarden lamentablaments. Ò, malerosi! Be ne son d'esblancossidi!, be n'an de hered! Semble que se trapen en un planeta mès luenhant deth solei qu'eth nòste!

Aquera gojata siguec entà Mario ua sòrta d'enviat des tenèbres.

Li revelèc tot un costat orrible dera net. Mario enquia e tot lèu s'acusèc des sòmis de delèri e passion que l'auien empedit enquia aqueth dia dirigir era sua guardada as sòns vesins. Auer pagat eth sòn loguèr qu'ère un movement maquinau; toti podien auer aqueth movement; mès Mario aurie d'auer hèt mès. Com! Lo separaue solet un tampàs d'aqueri èssers

abandonadi que viuien a paupes ena net, dehòra dera rèsta de viuents; se tractaue code a code damb eri; ère, de bèra manèra, era darrèra anèra deth gènre uman que tocauen; Les auie entenut víuer, e mèsalèu alendar ath sòn costat, e non auie parat era atencion en eri. Toti es dies, en cada instant, a trauèrs dera paret, les entenie caminar, vier, anar, parlar, e non paraue era aurelha; e en aqueres paraules i auie gemiments, e tanpoc les escotaue! Eth sòn pensament qu'ère en un aute lòc, soniant, ocupat en visions impossibles, en amors en aire, en lhocaries; e ça que la, creatures umanes, es sòns frairs en Jesucrist, es sòns frairs deth pòble, agonizauen inutilaments ath sòn costat; qu'auie part en sòn malastre, l'agreujaue! Pr'amor que s'auessen auut un aute vesin, un vesin mens autrejat a quimères, e mès atentiu; un òme ordinari e caritatiu, evidentaments era sua indigéncia aurie estat notada, es sòns senhaus d'angustia aurien estat visti e de hège fòrça temps dilhèu aurien estat recuelhudi e sauvadi. Semblauen, plan que òc, fòrça depravadi, fòrça corrompudi, fòrça menspredables, enquia e tot fòrça odiosi; mès que son pòqui es qu'an queigut e non s'an degradat. Ath delà, i a un punt qu'es malastres e es infàmies se confonen e se barrègen en ua soleta paraula fatau: es miserables; qui n'a eth tòrt? A mès, non ei quan era queiguda ei mès prigonda, qu'era caritat li cau èster màger?

En tot autrejar-se aguesta leçon de morau, donques qu'auie escadences que Mario, coma toti es còrs vertadèraments aunèsti, s'erigie en sòn pròpi pedagòg e se repotegaue mès de çò que se meritaue, consideraue era paret que lo separaue des Jondrette, e aurie volut hèr a passar ath sòn trauèrs era sua guardada plia de pietat, pr'amor d'encoratjar damb era ad aqueri malerosi. Era paret qu'ère formada per ua petita capa de ges, sostenguda per listons e pès drets, que, coma acabam de díder, deishaue enténer perfèctaments eth bronit des paraules e des votzes. Qu'ère de besonh èster eth soniaire Mario entà non auè'c notat encara. Que non i auie cap papèr apegat ena paret, ne deth costat des Jondrette, ne deth costat de Mario; se vedie totafèt despolhada era grossièra fabrica.

Mario, sense saber lèu se qué hège, examinaue era paret; quauqui viatges era meditacion examine, obsèrve e escrute coma ac harie eth pensament. Còp sec se lheuèc; venguie d'observar naut de tot, près deth solèr de naut, un horat triangular, resultat de tres listons que deishauen un tohut entre eri.

Mancaue era barrèja de materiau qu'auie d'aumplir aqueth uet, e pujant sus era comòda se podie veir per aqueth horat eth humarau des Jondrette. Era commiseracion que deu auer tanben eth sòn curioser. Aqueth horat formaue ua sòrta de trapa. Qu'ère permetut guardar, coma a traïcion, eth malastre entà secorrer-lo. "Veigam, donc, çò que son aguesta gent, pensèc Mario, e çò que hèn."

Escalèc era comòda, apresssèc era vista ena dubertura e guardèc.

VI.- Er òme fèra ena sua tuta.

Es ciutats coma es bòsqui, qu'an es sues tutes, a on s'amague tot çò qu'aqueres an de dolent e mès temible. Solet qu'enes ciutats çò que s'amague atau ei herotge, immond e petit, ei a díder, lèg; enes bòsqui, çò que s'amague ei herotge, sauvatge e gran, ei a díder, beròi. Tutes per tutes, que son preferibles es des fères as des òmes. Es cavèrnes valen mès qu'es humaraus sense tet.

Çò que Mario vedie qu'ère un humarau sense tet.

Mario ère praube e eth sòn quarto ère indigent; atau coma era sua praubetat ère nòbla, eth sòn humarau ère net. Era casina que s'en.hosaue era sua guardada en aqueth moment ère abjècta, lorda, pudesenca, infècta, tenebrosa e sordida. Coma mòbles i auie ua cagira de palha, ua taula coisha, quauqui vielhs tèsti, e en dus cornèrs dues estrades indescriptibles. Per tota claretat, un hiestron d'un pè quarrat, damb quate veires, ornat de telaranhes. Per aqueth trauc entraue pro lum entà qu'ua cara d'òme semblèsse eth ròstre d'un hantauma. Es parets auien un aspècte leprós e èren caperades d'apondis e cretes, coma un ròstre desfigurat per quauqua terrible malautia. S'escolaue ath sòn trauèrs ua umiditat laganhosa, e se vedien quauqui diboishi obscèni grossièraments traçadi damb carbon.

Eth quarto que Mario ocupaue ère pasimentat de rajòles ja tricades; aguest, que non ère ne pasimentat ne engessat: caminauen es logataris sus er ancian aglomerat de materiau d'òbra que s'auie convertit en nere damb eth heregament des pès. Sus eth solèr desparièr, a on eth povàs semblaue coma incrustat e que solet auie ua virginitat, era dera escampa, s'agropauen capriciosaments constellacions de caucetes vielhes, de sabates vielhes e de pelhòts orribles; per çò d'aute, aqueth quarto auie ua humeneja, que per era eth sòn loguèr valie quaranta francs ar an. Aquera humeneja qu'auie de tot: ua codinereta, ua marmita, planches trincades, liròts penjadi en puntes, era gabia d'un audèth, cendre, e encara un shinhau de huec. Dus tidons humejauen tristaments.

Çò que hège encara mès orrible aqueth humarau, qu'ère era sua granor. Auie caps, angles, horats neri, trastets, baies e modelhons. Aquiu se vedien orribles cornèrs insondables a on semblaue que se deuien encastrar es

aranhes gròsses coma punhs, e dilhèu sabi pas quini èssers umans monstruosi.

Ua des estrades ère apròp dera pòrta, e era auta apròp dera hièstra. Ambdues tocauen per un des sòns extrèms ena humeneja, e dauent de cara tà Mario. En un angle pròche ara dubertura per a on Mario guardaue i auie penjat ena paret, en un quadre de husta nera un gravat illuminat, per dejós deth quau i auie escrit en letres majuscules ETH SÒMI. Representaue a ua hemna adormida e a un mainatge adormit, eth mainatge ena hauda dera mair; ua agla en ua broma damb ua corona en bec, e ara hemna hèn enlà era corona deth cap deth mainatge, plan que òc, sense desvelhar-se; ath hons, Napoleon en ua glòria, en tot emparar-se en ua colomna de color blu escur, damb un capitèth auriò, ornada damb aguesta inscripcion:

MARINGO

AUSTERLITS

IENA

WAGRAMME

ELOT

Per dejós d'aguest quadre, ua sòrta de taulèr de husta, mès long qu'ample, ère plaçat en solèr, e apuat en plan inclinat contra era paret. Qu'auie aquerò er aspècte d'un quadre virat ath revés, d'ua tela, probablaments empastissada peth costat contrari, de quauque quadre despenjat dera paret, desbrembat aquiu, demorant que lo tornèssen a penjar.

Près dera taula, que sus era Mario vedie pluma, tinta e papèr, i auie seigut un òme de seishanta ans apuprètz, petit, flac, livid, foreno, de mina astuta, crudèu e inquiet: un brigand orrible.

Se Lavater[8] auesse considerat aqueth ròstre, qu'aurie trapat aquiu ar ihon barrejat damb eth procurador; Er audèth rapinaire e eth curial astut, enlaidint-se e completant-se er un damb er aute: eth curial hènt innòble ar audèth rapinaire e aguest hent orrible ath plaidejaire.

8 Filosòf, poèta, orador soís (1741-1801)

Aqueth òme amiaue ua longa barba grisa. Ère jargat damb ua camisa de hemna que deishaue veir eth sòn pièch pelut, e es sòns nudi braci damb es peus grisi quilhadi. Jos era camisa se vedie un pantalon en.hangat e bòtes, que per eres gessien es dits des pès.

Amiaue ua pipa ena boca e humaue. En aquera casa non i auie pan, mès encara i auie tabac.

Escriuie, probablaments, quauqua carta coma es que Mario auie liejut.

En un cornèr dera taula se vedie un volum vielh, roienc, desreligat, e qu'era sua forma, qu'ère er ancian *dotzau* des gabinets de lectura, revelaue qu'ère ua novèla. Ena cobèrta se vedie aguest titol estampat en letres majuscules: DIU, ETH REI, ER AUNOR E ES DAMES, PER DUCRAYDUMINIL: 1814.

Mentre escriuie, er òme parlaue en votz nauta e Mario l'entenec aguestes paraules:

- …Díder que ne tansevolhe ena mòrt i a egalitat! Guardatz ath Pair Lachaise! Es grani, es que son rics, son naut de tot, en carrèr des càcies, qu'ei empeirat. Que pòden arribar aquiu en coche. Es petiti, es praubi, es malerosi, tè! Se les bote dejós, a on i a hanga enquias jolhs, enes horats, ena umiditat. Les boten aquiu pr'amor de qué se descompausen mès rapid. Que non se pòt vier a veder-les sense en.honsar-se ena tèrra.

S'arturèc aciu, fotèc un còp de punh ena taula, e higec carrinclant es dents:

- Ò!, m'avalaria eth mon!

Ua hemna gròssa, que madeish podie auer quaranta ans que cent, ère arraulida près dera humeneja sus uns nudi talons.

Tanpòc era amiaue mès vestit qu'ua camisa e un vestit de tela, adobat damb tròci de tela vielha. Un devantau de tela basta amagaue era mitat deth vestit. Encara qu'aquera hemna ère ajocada e recuelhuda, se vedie qu'ère plan nauta. Ère ua espècia de gegant en comparèr damb eth sòn marit. Qu'auie espaventosi peus ròis, tirant tà ròi blanc, que remoiguie de quan en quan damb es sues enòrmes e ludentes mans d'ungles planes.

Ath sòn costat i auie plaçat en solèr, complètaments dubèrt, un volum dera madeisha forma qu'er aute e probablaments dera madeisha novèla.

En ua des estrades, Mario entrevedie a ua gojata longaruda, seiguda, lèu nuda, damb es pès penjant, en tot semblar pera sua mina, que ne escotaue, ne vedie, ne viuie. Qu'ère era fraia mendre, plan que òc, dera qu'auie estat en sòn quarto.

Semblaue d'onze a dotze ans. En tot contemplar-la damb atencion, se vedie que n'aurie pro ben catòrze. Qu'ère era gojata qu'era vesilha pera net didie en baloard: "Qu'è *chapescat,* è *chapescat*".

Qu'ère d'aguesta sòrta malautissa qu'ei arturada pendent fòrça temps, e dempús creish rapid e lèu de ressabuda. Era indigéncia qu'ei era que forme aguestes portadures umanes. Aguestes creatures non an ne mainadesa, ne adolescéncia. Tàs quinze ans n'aparenten dotze; tàs setze, vint. Aué mainada, deman hemna. Poirie dider-se que sauten era vida entà acabar mès lèu.

En aqueth moment aqueth èsser, qu'auie era mina d'un mainatge. Arren revelaue ena aquera cramba era preséncia de quauque trabalh: ne un aparelh, ne ua arròda, ne un esturment de cap sòrta. En un cornèr i auie objèctes de hèr d'aspècte dobtós. Qu'ère aguesta trista e ombriua guitèra que seguís ara desesperacion e que precedís ara agonia.

Mario considerèc pendent un moment aqueth interior lugubre, mès espaventós qu'er interior d'ua hòssa, pr'amor qu'aquiu se sentie botjar era amna umana e bategar era vida.

Eth humarau, era tuta o era hòssa d'a on certans indigents s'arrossèguen per çò de mès baish der edifici sociau, non ei deth tot eth sepulcre, qu'ei era sua avant-sala; mès coma aguesti rics que hèn a veir es sues màger magnificéncies ena entrada des sòns palais, semble qu'era mòrt, qu'ei ath costat, hè ostentacion des sues mès granes misèries en vestibul.

Er òme auie carat, era hemna non parlaue, era joena semblaue que ne, autanplan, alendaue. S'entenie carrinclar era pluma sus eth papèr.

Er òme gasulhèc sense deishar d'escríuer:

- Brigand, brigand e tot brigand!

Aguesta varianta ar epifonema de Salomon, arrinquèc ua alendada ara hemna.

- Tranquil, amiguet, didec. Non te botes mau, estimat. Qu'as massa bontat entà escríuer ad aguesta gent, maridet mèn.

Damb era misèria es còssi se sarren es uns contra es auti, coma damb eth hered, mès es còrs s'aluenhen. Aquera hemna, sivans totes es aparences, auie degut estimar ad aqueth òme damb era quantitat d'amor que parle era; mès probablaments, enes peleges e repotècs reciprocs de cada dia e d'era espaventosa misèria que pesaue sus tot eth grop, aqueth amor s'auie amortat. Non i auie ja en era, entath sòn marit, qu'es cendres d'un afècte. Ça que la, es apelatius coraus, coma se passe soent, auien suberviscut. Lo cridaue *estimat, amiguet, marit mèn*, damb era boca, tant qu'eth còr sauvaue silenci.

Er òme s'auie botat de nauèth a escríuer.

VII.- Estratégia e tactica.

Mario, damb eth còr sarrat, anaue a baishar d'aguesta sòrta d'observatòri que s'auie improvisat, quan un sorrolh tirèc era sua atencion e l'obliguéc e estar-se en lòc qu'ère.

Era pòrta deth humarau venguie de daurir-se còp sec. Era hilha màger campèc en lumedan. Amiaue botades gròsses sabates d'òme, plapades de hanga, que l'auie esposcat enquiath cauilhar, e ère caperada damb ua vielha manta tota estarnada, que Mario non l'auie vist ua ora abantes, mès que probablaments deisharie ena pòrta entà inspirar-li mès pietat, e que sense cap de dobte aurie recuelhut en gésser. Entrèc, barrèc era pòrta ath sòn darrèr, s'arturèc entà cuélher alend, donques que venguie plan fatigada, e dempús sorrisclèc damb ua expression de capitada e d'alegria:

- Que ven!

Eth pair virèc es uelhs, era mair eth cap; era gojata non se botgèc.

- Qui?, preguntèc eth pair.

- Eth senhor.

- Eth filantròp?

- Òc.

Dera glèisa de Santiago?

- Òc.

- Aqueth vielh?

- Òc.

- E va a vier?

- Que me seguís.

- N'ès segura?

- Ne sò segura.

- Atau, donc, de vertat vie?

- Que vie en un coche de loguèr.

- En coche! Ei Rothschaild! Eth pair se lheuèc. Atau, donc, n'ès segura? Mès se vie en coche, com ei que tu as arribat abantes qu'eth? L'as autrejat ben, aumens, era adreça? L'as dit pro clar era darrèra pòrta ath hons deth correder ara dreta? Pro que non s'enganhe! L'as trapat ena glèisa? A liejut era mia carta? Qué a dit?

- Ta, ta, ta!, com corres, bon òme, didec era gojata. Guarda, è entrat ena glèisa; qu'ère en sòn lòc de costum; l'è hèt ua reveréncia, l'è autrejat era tua carta, l'a liejut, e m'a dit: "A on vos estatz, hilha mia?" Responí: "Jo vos amiarè, cavalièr". Me didec: "Non, balhatz-me era vòsta adreça; era mia hilha li cau hèr quauques crompes; cuelherè un coche, e arribarè ena vòsta casa ath madeish temps que vos." Li didí, donc, era adreça. Quan li didí era casa, coma que trantalhaue un instant; mès dempús higec: "Qu'ei parièr, vierè." Acabada era missa lo vedí gésser dera glèisa damb era sua hilha e pujar es dus en un coche. Que l'è indicat ben era darrèra pòrta, en darrèr correder tara dreta.

- E qué te hè a pensar que vierà?

- Que vengui de veir eth coche, qu'arribaue peth carrèr deth Petit-Banquier. Qu'ei per aquerò qu'è corrut.

- Com sabes qu'ei eth madeish coche?

- Tè! Pr'amor qu'auia guardat eth numèro.

- Quin ei eth numèro?

- Quate cents quaranta.

- Plan ben; qu'ès ua gojata de talent.

Era joena guardèc atrevidaments a sa pair, e mostrant es sabates qu'amiaue enes pès, higec:

- Ua gojata de talent qu'ei possible; mès que digui que non me tornarè a botar aguestes sabates, que non les voi, prumèr pera salut, e dempús pera neteja: non coneishi arren mès hatigós qu'es sòles que carrinclen, e que hèn ri, ri, ri, tot ath long deth camin. Que m'estimi mès anar descauça.

- Qu'as rason, responec eth pair damb un ton de doçor que contrastaue damb era rudesa dera joena; mès coma que non te deisharien entrar enes

glèises, ei de besonh qu'es praubi amien sabates. Que non se va damb es pès descauci ena casa de Diu, higec amaraments. Dempús, virant-se entar objècte que l'ocupaue era sua imaginacion, contunhèc: N'ès segura de qué vie?

- Que vie caushigant-me es talons.

Er òme se lheuèc, auie ua sòrta d'illuminacion en sòn ròstre.

- Hemna, cridèc, ja ac as entenut. Aciu qu'as ath filantròp. Amorta eth huec.

Era mair, espaurida, non se botgèc.

Eth pair, damb era agilitat d'un sauta-en-banca, agarrèc un pichèr esberecat qu'ère sus era humeneja e lancèc era aigua enes tidons.

Dempús dirigint-se ara sua hilha màger:

- Trè-li eth sèti ara cagira, higec.

Era sua hilha non ac comprenec.

Cuelhec era cagira e d'un còp de talon lo treiguec, o mielhor dit, li trinquèc eth sèti. Era sua cama passèc peth horat qu'auie daurit.

En retirar-la, li preguntèc ara gojata:

- Hè hered?

- Fòrça. Qu'ei en tot nheuar.

Se virèc eth pair entara hilha mendre qu'ère ena estrada près dera hièstra e li cridèc en votz tonanta:

- Lèu! Dehòra deth lhet, guiterosa; jamès serviràs entad arren. Trinca un veire.

Era mainada se lheuèc tremolant.

- Trinca un verie! repliquèc.

Era mainada s'estèc cama embadoquida.

- Non m'entenes?, repetic eth pair; te digui que trinques un veire.

Era gojata, damb ua sòrta d'aubedient pavor, se quilhèc sus era punta des pès, e fotèc un còp de punh en un des veires, que se trinquèc e queiguec damb tarrabastòri.

- Plan ben, didec eth pair.

Qu'ère grèu e brusc. Era sua guardada recorrie ara prèssa toti es cornèrs deth humarau.

S'aurie dit qu'ère un generau que hège es darrèri preparatius en moment que va a començar era batalha.

Era mair, qu'encara non auie badat boca, se lheuèc e preguntèc damb votz lenta e sorda, qu'es sues paraules semblauen gésser coma colistrades:

- Estimat, se qué vòs hèr?

- Cala-te en lhet, responec er òme.

Era entonacion que non admetie replica.

Era mair aubedic e se metec pesadaments en ua estrada. Mentretant s'entenien somics en un cornèr.

- Qué ei aquerò? preguntèc eth pair.

Era hilha mendre, sense gésser dera ombra que s'auie amagat mostrèc eth sòn punh sagnós. En trincar eth veire que s'auie herit; auie vengut a plaçar-se apròp dera estrada de sa mair e aquiu ploraue silenciosaments.

Que li toquèc ara mair lheuar-se e cridar:

- Ja ac ves. Non hès senon pegaries, en trincar eth veire s'a talhat era man.

- Plan mielhor!, didec er òme. Ac auia previst.

- Com que plan mielhor? repliquèc era hemna.

- Tranquils!, repliquèc eth pair. Que suprimisqui era libertat de prensa.

E, en tot estarnar era camisa de hemna qu'amiaue botada, treiguec d'era ua tira de tela que damb era estropèc viuaments eth punh sagnós dera mainada.

Hèt aquerò, era guardada se calèc damb satisfaccion ena estarnada camisa.

- E era camisa tanben! , dicec. Tot qu'a un aire magnific.

Un vent gelat en passar peth veire entraue en quarto. Eth bromadís exterior penetraue en eth e se dilataue coma esblancossit coton vagaments des.hèt per dits invisibles. A trauèrs deth veire trincat se vedie quèir era nhèu. Eth hered prometut era vesilha peth solei dera Candelèra auie arribat efectiuaments.

Eth pair passegèc ua guardada ath sòn entorn coma entà assegurar-se'n de qué non auie desbrembat arren. Cuelhec ua vielha paleta e lancèc damb era cendre sus es tidons banhadi enquia amagar-les complètaments.

Dempús, incorporant-se e apuant-se ena humeneja, didec:

- Ara que ja podem recéber ath filantròp.

VIII.- Er arrai de solei ena tuta.

Era hilha màger s'apressèc e botèc era sua man sus era deth pair.

- Paupa, li didec, veiràs quin hered qu'è.

- Bè!, responec eth pair. Que n'è mès jo.

Era mair cridèc impetuosaments:

- Tostemp çò de tòn ei mielhor o màger que çò des auti; enquia e tot en çò de dolent.

- Silenci!, didec er òme.

Era mair, guardada de bèra manèra, se carèc.

I auec ena tuta un moment de silenci. Era hilha màger des.hilaue damb mina indiferenta er extrèm inferior dera ahlaçada; era mendre seguie somicant: era mair l'auie cuelhut eth cap entre es mans e la caperaue de punets, en tot dider-li en votz baisha:

- Tresaur mèn! Non plores, t'ac demani; aquerò que non serà arren; guarda que ta pair s'emmaliciarà.

- Non, sorrisclèc aguest, ath contrari; plora, plora; aquerò qu'està pro ben.

Dempús, en tot virar-se de cap ara màger, didec:

- Aguest òme que non arribe! Se non venguesse qu'auria amortat eth huec, esbauçat era cagira, estarnat era mia camisa e trincat eth veire per arren!

- E herit ara mainada!, mormolhèc era mair.

- Sabetz, repliquèc eth pair, que hè un hered de mil dimònis en aguest humarau? S'aguest òme non venguesse… Ò!, com se tarde! Eth, que deu díder: "me demoraràn. Aquiu que son entad aquerò!". Ò!, com les è en òdi! E damb quina jòia, quina alegria, quin estosiasme, damb quina satisfaccion estofaria a toti aguesti rics! A toti aguesti rics, ad aguesti supausadi òmes caritatius que se hèn es sants, que van a missa, que prediquen per aciu e per aquiu, que se cren peth dessús de nosati e que vien a umiliar-mos e a hèr-mos a vier vestits coma eri diden; pelhòts que non valen que quate

sòus, e pan! Que non ei solet aquerò çò que jo voi, ramat de pècs: qu'ei sòs. A!, sòs, jamès! Perque diden qu'anaríem a beuer-lo e qu'èm uns embriacs e uns guiterosi. E eri? Qué ei çò que son e çò que sigueren en d'auti tempsi? Panaires; se non, que non s'aurien enriquit. Ò!, s'aurie d'agarrar ara societat entre es quate puntes d'ua ahlaçada e lançà'c tot en aire. Tot se trincarie, ei possible; mès aumens arrés aurie arren, e aquerò auríem guanhat. Mès, se qué hè eth mastin deth tòn benefic senhor? Vierà? Dilhèu er animau aurà desbrembat era adreça! Volgue Diu qu'aguest vielh bèstia…

En aqueth moment balhèren un leugèr còp ena pòrta; er òme se precipitèc entada era e dauric; exclamant damb prigondes salutacions e arridolets d'adoracion:

- Entratz, senhor, dignatz-vos entrar, eth mèn respectable benfactor, atau coma era vòsta embelinaira hilha.

Un òme d'edat madura e ua joena campèren ena pòrta deth humarau.

Mario non auie deishat eth sòn lòc. Çò que sentic en aqueth moment que non se pòt exprimir en lengua umana. Qu'ère Era.

Tot aqueth qu'a estimat se'n sap des accepcions ludentes que contien es quate letres d'aguesta paraula: Era.

Qu'ère era, plan que òc. Mario a penes la distinguie a trauèrs deth luminós bugàs que s'auie esparjut de ressabuda sus es sòns uelhs. Qu'ère aqueth doç èsser absent, aqueth astre qu'entada eth auie ludut pendent sies mesi; qu'ère aqueth viston, aqueth front, aquera boca, aqueth beròi ròstre esbugassat que l'auie deishat negat ena escurina en anar-se'n. Era vision s'auie esclipsat e reapareishie.

Reapareishie en aquera ombra, en aqueth humarau, en aquera tuta difòrme, en aqueth orror.

Mario s'estrementic. Com! Qu'ère era! Es batècs deth sòn còr li trebolauen era vista. Se sentie pròche a estarnar-se en somics. Com! La tornaue a veir dempús d'auer-la cercat pendent tant de temps! Li semblaue qu'auie perdut era sua amna e que venguie de trapar-la.

Se conservaue madeish, sonque un shinhau mès esblancossida; formaue eth marc deth sòn delicat ròstre un chapèu de velot violeta, e amagaue era sua figura ua mantilha de satin nere. Jos era sua longa pelha s'entrevedie eth sòn petit pè, presoèr en ua bòteta de seda.

Que l'acompanhaue eth senhor Blanc.

Auie hèt quauqui passi peth quarto e auie deishat un gran paquet sus era taula.

Era Jondrette màger s'auie retirat darrèr dera pòrta e guardaue damb uelhs tristi aqueth chapèu de velot, aqueth abric de seda e aqueth encantador ròstre erós.

IX.- Jondrette lèu plore.

Autant escura ère era casina qu'es persones que venguien deth dehòra experimentauen en entrar en era çò de madeish qu'aurien sentut en entrar en ua tuta. Es dus nauèth vengudi auancèren damb ua cèrta trantalhada, distinguint a penes formes vagues ath sòn entorn, mentre qu'èren perfèctaments visti e examinadi pes abitants deth humarau, avedadi ad aguest crepuscul.

Eth senhor Blanc s'apressèc damb era sua guardada brava e trista e li didec a Jondrette pair:

- Senhor, en aguest paquet i traparatz quauques pèces e ròba naues, cauces e vanes de lan.

- Eth nòste angelicau benfactor mos aclape, didec Jondrette en tot inclinar-se enquiath solèr.

Dempús, apressant-se ena aurelha dera sua hilha màger tant qu'es dus visitaires examinauen aqueth planhós interior, higec en votz baisha e plan rapid:

- *Hein*? Non ac didia jo? Pelhòts, mès non sòs. Toti son madeish. A prepaus, com ère signada era carta entad aguest nèci?

- Fabantou, responec era.

- Er artista dramatic, plan!

Just a temps se'n brembèc Jondrette, donques qu'en aqueth moment eth senhor Blanc se viraue entada eth e li didie damb aguesta portadura deth qui cèrque un nòm:

- Veigui qu'ètz plan digne de plànher senhor…

- Fabantou, responec viuaments Jondrette.

- Senhor Fabantou, plan, qu'ei aquerò. Ja me'n brembi.

- Artista dramatic, senhor, qu'a abtengut quauques capitades.

Aciu Jondrette credec evidentaments qu'auie arribat eth moment "d'apoderar-se" deth filantròp. Exclamèc, donc, damb un accent que

participaue, ath còp, dera charrada deth mostraire de mariòtes enes hèires, e dera umilitat deth mendicant enes carretères:

- Discipol de Talma, senhor, qu'è estat discipol de Talma. Era fortuna que m'arric en d'auti tempsi. A!, ara qu'ei arribat eth torn deth malastre; ja ac vedetz, benfactor mèn, que non è ne pan ne huec. Es mies praubes hilhes non an huec! Era mia soleta cagira, sense sèti! Un veire trincat! E damb aguest mau temps! Era mia esposa en lhet, malauta!

- Prauba hemna!, didec eth senhor Blanc.

- Era mia hilha herida!, higec Jondrette.

Era gojata distrèta damb era arribada des dus estranhs s'auie metut a contemplar ara "senhoreta" e auie deishat de plorar.

- Plora, crida!, li didec en votz baisha Jondrette.

E ath còp, li peciguèc era man herida; tot aquerò damb un vertadèr talent de panaire.

Era gojata fotèc un sorriscle enquiath cèu.

Era adorabla joena que Mario cridaue en sòn còr "era sua Ursula" s'apressèc, ara prèssa.

- Prauba mainada!, didec.

- Ja ac vedetz, beròia senhoreta, seguic Jondrette, eth sòn punh qu'ei sagnós. Qu'ei un accident que l'a arribat trabalhant en ua mecanica entà guanhar sies sòus ath dia. Dilhèu auram de talhar-li eth braç.

- De vertat?, didec eth senhor Blanc, espaurit.

Era gojata, en cuélher aguestes paraules seriosaments, comencèc a plorar mès fòrt.

- Ai, òc, benfactor mèn!, responec eth pair.

Dempús quauqui instants, Jondrette contemplaue ath "filantròp" d'ua manèra estranha. Mentre parlaue semblaue escorcolhar atentiuaments, coma se sagèsse de cercar quauquarren enes sòns rebrembes. De ressabuda, en tot profitar eth moment qu'es nauèth vengudi li preguntauen damb interès ara mainada sus era herida dera man, passèc près dera sua

hemna, qu'ère en lhet, damb aspècte estupid, e li didec viuaments e damb votz baisha:

- Guarda ben ad aguest òme!

Dempús, virant-se de cap ath senhor Blanc, e contunhant era sua lamentacion:

- Ja ac vedetz senhor, qu'è, per tot vestit, ua camisa dera mia hemna e estarnada en rigor der iuèrn! Que non posqui gésser pr'amor que non è ròba. Se l'auessa, encara que siguesse dolenta, vieria a tier-li ua visita ara senhoreta Mars, que me coneish, e m'estime fòrça. Non s'està encara en carrèr Tourdes Dames? Sabetz, cavalièr, qu'en aguesta província auem trabalhat amassa. Qu'è compartit es sòns laurèrs. Celimene vierie en mèn secors, cavalièr. Elmira balharie aumoina a Belisari! Mès non, arren! E ne un solet sòu en casa! Era mia hemna malauta, era mia hilha perilhosaments herida, e ne un sòu! Era mia hemna patís de contraccions, efecte dera edat, complicadi damb ua afeccion deth sistèma nerviós; qu'a besonh de certants suenhs, madeish qu'era mia hilha. Mès com pagar ath mètge e ath potecari sense un sò horadat! Que m'ajulharia dauant d'ua desena, senhor. Guardatz en qué son redusides es arts. E sabetz, beròia senhoreta, e vos, mèn generós protector, vos qu'alendatz vertut e bontat, e que perhumatz aguesta glèisa qu'era mia hilha, en vier a pregar, vos ve cada dia…, sabetz per qué jo eduqui religiosaments as mies hilhes? Que non è volut que se tenguessen ath teatre. A!, es coquines! Que jo les veigui ja que van peth mau camin… E non digui badinades jo! Les hèsqui longui sermons sus er aunor, sus era morau, sus era vertut. Preguntatz-les-ac. Que mos cau que vagen dretes. Qu'an pair. Non son d'aguestes maleroses que comencen per non auer familha e acaben per emparentar damb eth public; qu'ara prumeria son era senhoreta Arrés, e dempús vien a èster era senhoreta de Toti. Macareu, aquerò que non se passarà ena familha Fabantou. Sagi d'educar-les ena vertut, e que siguen, que siguen aunèstes e braves, e que creiguen en Diu, tè. E plan, senhor, eth mèn digne senhor, sabetz se qué arribarà deman? Deman qu'ei eth quate de hereuèr, eth dia fatau, eth darrèr tèrme que m'a autrejat eth mèn ostatgèr; s'aguesta net non li pagui, deman, era mia hilha màger, jo, era mia esposa damb era sua fèbre, era mia hilha mendre damb era sua herida, toti quate mos haràn enlà d'aciu e seram

botadi en carrèr, en baloard, sense abric, jos era ploja e era nhèu. Guardatz, senhor que deui quate trimestres!, un an, ei a díder, seishanta francs!

Jondrette mentie. Quate trimestres non aurien hèt que quaranta francs, e non ne podie déuer quate, donques que non hège sies mesi que Mario n'auie pagat dus.

Eth senhor Blanc treiguec cinc francs dera pòcha, e les botèc sus era taula.

Jondrette qu'auec temps entà gasulhar ara aurelha dera sua hilha màger:

- Aganit! Qué volerà que hèsca jo damb es sòns cinc francs? Damb aquerò non me pague ne era cagira, ne eth veire. Despen causes!

Mentretant s'auie trèt un mantèl escur qu'amiaue sus era sua levita blua, e l'auie lançat sus eth dorsièr dera cagira.

- Senhor Fabantou, didec, que non è aciu qu'aguesti cinc francs; mès vau a hèr-me a vier ara mia hilha entà casa e tornarè aguesta net; non ei aguesta net que vos cau pagar?...

Era cara de Jondrette s'aluguèc damb ua estranha expression, e contestèc viuaments:

- Òc, eth mèn admirable benfactor. Tàs ueit me cau èster en çò deth patron.

- Vierè tàs sies, e vos harè a vier es seishanta francs.

- Ò, benfactor mèn!, exclamèc Jondrette coma delirant.

E ahigec en votz baisha:

- Guarda-lo ben, hemna.

Eth senhor Blanc auie cuelhut deth braç ara sua beròia hilha, e se virèc entara pòrta.

- Enquiath ser, amics mèns, didec.

- Tàs sies?, didec Jondrette.

- Tàs sies en punt.

En aqueth moment era Jondrette màger tachèc es uelhs en mantèl deishat sus era cagira:

- Senhor, didec, desbrembatz eth vòste mantèl.

Jondrette dirigic ara sua hilha ua guardada furibonda, acompanhada d'un arroncilhament d'espatles formidable.

Eth senhor Blanc se virèc, e contestèc arrint:

- Non, que non lo desbrembi, lo dèishi.

- Ò!, protector mèn! Eth mèn august benfactor!, didec Jondrette. Que vau a plorar damb totes es lèrmes des mèns uelhs damb tantes bontats. Permetetz-me que vos acompanha enquiath vòste coche.

- Se gessetz, didec eth senhor Blanc, botatz-vos aguest abric. Que hè fòrça hered.

Jondrette non se lo hec repetir dus còps. Se jarguèc ara prèssa eth mantèl escur.

E toti tres gesseren deth humarau; Jondrette precedint as dus visitaires.

X.- Tarifa des coches de loguèr: dus francs ara ora.

Mario non s'auie perdut arren d'aquera scèna, e en realitat, totun, non auie vist arren. Es sòns uelhs auien estat de contunh tachadi ena joena, eth sòn còr s'auie, entà didè'c atau, apoderat d'era, e l'auie enrodat tota sancèra dès eth sòn prumèr pas en humarau. Pendent tot eth temps qu'era siguec aquiu, damb aquesta vida der extasi que suspen es percepcions materiaus e precipite tota era amna sus un solet punt. Contemplaue non ad aquera joena, senon ad aquera lum qu'amiaue ua mantilha de satin e un chapèu de velot. S'era estela Sirius auesse entrat en quarto non l'aurie enludernat mès.

Mentre era joena daurie eth paquet, desplegaue es pèces e es vanes, preguntaue ara mair malauta damb bontat e ara gojata herida damb tendresa, Mario espiaue toti es sòns movements e sajaue d'enténer es sues paraules. Coneishie es sòns uelhs, eth sòn front, era sua beresa, era sua portadura, eth sòn anament; çò que non coneishie qu'ère ere era sua votz. S'auie pensat enténer quauques paraules, un còp, en Luxembourg, mès que non n'ere solide fòrça d'aquerò. Qu'aurie balhat dètz ans dera sua vida pr'amor d'entener-la, pr'amor de poder amiar ena sua amna un shinhau d'aquera musica. Mès tot se perdie enes declaracions planhoses e enes jeremiades de Jondrette; Aquerò irritaue vertadèraments a Mario, autanplan ath miei deth sòn extasi. Non la deishaue de uelh. Non podie imaginar-se que siguesse aquera creatura era que vedie en miei d'èssers tant immondi en aquera monstruosa casina. Que li semblaue veir un colibri entre grapauds.

Quan era joena gessec, eth solet auec un pensament: seguir-la, non pèrder es sues peades, non deishar-la enquia saber a on s'estaue, non tornar-la a pèrder, aumens dempús d'auer-la trapat tan miraculosaments. Sautèc dera comòda e cuelhec eth sòn chapèu. En botar era man en picapòrt, quan ja anaue a gésser, l'arturèc ua reflexion. Eth correder ère long, era escala estreta e penenta, Jondrette fòrça blagaire, eth senhor Blanc non aurie encara pujat en sòn coche, e se, en tot virar-se en correder, ena escala o en lumedan, lo vedie en aquera casa, evidentaments s'espauririe e traparie era manèra de hùger de nauèth, e un aute còp s'aurie acabat tot. Se qué hèr? Demorar un shinhau? Mès, tant que demoraue, eth coche poirie partir. Mario ère en tot trantalhar. Fin finau se risquèc e gessec deth sòn quarto.

Que non i auie ja arrés en correder; correc entara escala, tanpòc i auie arrés ena escala. Baishèc a tot córrer e arribèc en baloard just a temps entà veir un coche de loguèr virant era cantoada deth carrèr de Petit-Banquier e entrar en París.

Mario se filèc de cap ad aquera direccion. En arribar ena cantoada deth baloard tornèc a veir eth coche que baishaue rapidaments peth carrèr de Mouffetard. Eth coche ère ja plan luenh e non lo podie arténher. Se qué hèr? Córrer ath sòn darrèr? Impossible. Ath delà, deth coche poirien observar qu'un individú corrie a tota maquina ena sua persecucion, e eth pair l'arreconeisherie. En aqueth moment, edart inausit e meravilhós!, Mario trapèc un cabriolet de loguèr que passaue uet peth baloard. Solet i auie ua decision a cuélher: pujar en cabriolet e seguir ath coche. Aquerò qu'ère segur, eficaç.

Mario hec un senhau ath menaire tà qué s'arturèsse, e li cridèc:

- Per ores!

Mario ère sense corbata, amiaue botat eth vestit des dies de cada dia, que li mancauen quauqui botons e era sua camisa ère estarnada per un des plecs deth pitrau.

Eth menaire s'arturèc, guinhèc eth uelh, e estenec entà Mario era sua man quèrra, en tot heregar doçaments eth guinhaire e eth pòdo.

- Qué se passe?, didec Mario.

- Pagament per auança, didec eth menaire.

Mario se'n brembèc de qué non amiaue damb eth que setze sòus.

- Guaire?, preguntèc.

- Quarata sòus.

- En tornar, vos pagarè.

Eth menaire, coma responsa, fiulèc era cançon dera Palisse, e li fotèc un còp de soriac ath shivau.

Mario vedec aluenhar-se eth cabriolet damb mina consternada. Per vint-e-quate sòus que li mancauen, perdie era sua alegria, era sua felicitat, eth sòn

amor, tornaue a què̀ir enes tenèbres. Qu'auie vist, e demoraue de nauèth cèc. Pensèc amaraments, e mos ac cau díder, damb ua prigonda pena enes cinc francs qu'aqueth madeish maitin l'auie balhat ad aquera miserabla gojata. S'auesse auut es sòns cinc francs, qu'ère sauvat; reneishie, gessie deth limb, des tenèbres; gessie der isolament, der *spleen*, dera veudetat; tornaue a nudar eth hiu nere deth sòn destin ad aqueth polit hiu d'aur que venguie de flotar dauant des sòns uelhs e de trincar-se un aute còp. Entornèc, donc, en sòn humarau desesperat.

Aurie pogut pensar qu'eth senhor Blanc auie prometut tornar pera net e que solet d'eth depenie manejar-se mielhor aqueth viatge entà seguir-lo; mès pendent era sua contemplacion a penes l'auie entenut.

En moment de pujar era escala vedec en aute costat deth baloard, ath cant dera desèrta paret deth carrèr dera Barralha des Gobelins, a Jondrette estropat en mantèl deth "filantròp", que parlaue damb un d'aguesti òmes de mina sospechosa, que s'a convengut cridar *guits des barralhes*; gent d'aspècte equivòc, de monològs sospechosi qu'an aspècte de mau pensadi, e que dormissen normauments pendent eth dia, çò que hè pensar que trabalhen pendent era net.

Aqueri dus òmes, parlant quiets jos era nhèu que queiguie a grani flòcs, formauen un grop qu'a un agent de policia l'auesse, solide, cridat era atencion, mès que Mario a penes se n'encuedèc.

Ça que la, per dolorosa que siguesse era sua meditacion non podec mens de dider-se qu'aqueth guit des barralhes, que damb eth Jondrette parlaue, se retiraue a un tau Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero, que Courfeyrac l'auie mostar un còp, e que passaue en barri per un caminaire nueitiu pro perilhós. Ja auem vist en libre anterior eth nòm d'aguest gojat. Aqueth Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero, figurèc posteriorament en fòrça causes criminaus e venguec a èster un bandit celèbre. Aué existís en estat de tradicion entre es bandits e panaires.Tà finau deth darrèr règne formaue escòla. E pera tarde, en escurir, ara ora que se formen grops e se parle en votz baisha, parlauen d'eth ena Fòrça, ena Tuta des Leons. En aquera preson, precisaments en lòc a on passaue jos eth camin de ronda eth canau der escolader que servic entara inaudida hujuda en plen dia de trenta presoèrs en 1843, se podie, sus es malons der

escolader, liéger eth sòn nòm, PANCHAUD, audaçaments gravat per eth ena paret, en un des sòns assagi d'evasion. En 1832, era policia lo susvelhaue ja; mès qu'encara non s'auie estreat seriosaments.

XI.- Ofèrtes de servici dera misèria ath dolor.

Mario pugèc era escala deth humarau tot doç; quan anaue a entrar ena sua cèla vedec ath sòn darrèr ara Jondrette màger que lo seguie. Aquera gojata que l'ère odiosa ara vista; qu'ère era, qu'auie es sòns cinc francs; ère ja massa tard entà reclamar-les-ac; eth cabriolet non ere ja aquiu, e eth coche deth senhor Blanc anaue plan luenh. Ath delà, non les ac entornarie. Per çò de preguntar-li sus era casa des qu'auien estat aquiu adès, qu'ère inutil, pr'amor qu'evidentaments non la sabie, donques qu'era carta signada Fabantou anaue dirigida *Ath benfactor dera glèisa de Santiago de Haut-Pas*.

Mario entrèc en sòn quarto e possèc era pòrta ath sòn darrèr. Que non se barraue, e en virar-se vedec ua man que tenguie era pòrta miei dubèrta.

- Qué se passe?, didec. Qui ei aciu?

Qu'ère era Jondrette.

- Ètz vos?, repliquèc Mario damb duretat. Un aute còp vos? Se qué voletz?

Era semblaue cogitosa e non lo guardaue. Que non auie era seguretat d'aqueth maitin. Non auie entrat e se mantenguie ena ombra deth correder a on Mario la vedie a trauèrs dera pòrta miei dubèrta.

- Responetz o non?, didec Mario. Qué voletz?

Era lheuèc entada eth era sua guardada amortada, a on semblaue alugar-se vagaments ua sòrta de claror, e li didec:

- Senhor Mario, semble qu'ètz trist, qué vos cau?

- Jo!, didec Mario.

- Òc, vos.

- Que non me cau arren.

- Òc.

- Non.

- Vos digui que òc.

- Deishatz-me en patz.

Mario emposséc un aute còp era pòrta, mès era contunhèc tient-la dubèrta.

- Guardatz, didec. Que hètz mau. Encara que non sigatz ric, auetz estat brave aguest maitin, siguetz-ne tanben ara. M'auetz balhat entà minjar; didetz-me ara se qué vos cau. Qu'ètz trist, aquerò que se ve de luenh. Non voleria qu'auèssetz cap de pena. Qué me cau hèr entad aquerò? Posqui servir-vos en quauquarren? Tietz-me. Non vos demani es vòsti secrets, que non è besonh de qué me les digatz; mès, ara fin, que posqui èster-vos utila. Que vos posqui ajudar, donques que tanben ajudi ath mèn pair. Quan me cau amiar cartes, vier enes cases, preguntar de pòrta en pòrta, trapar adreces, seguir a quauqu'un, jo que servisqui entad aquerò. Plan, donc, fidatz-me çò que vos passe, parlarè damb es persones; quauqui viatges, quauquarrés que parle damb es persones pòt servir entà que se sàpien es causes, e tot s'apraie. Tietz-me a jo.

Ua idia trauessèc era imaginacion de Mario. Qui mensprède ua arrama quinsevolh quan se sent quèir?

S'apressèc ara Jondrette.

- Escota… li didec.

Aguesta l'interrompec damb un relampit d'alegria enes uelhs.

- Òc, òc, tutejatz-me; m'ac estimi mès.

- Plan, donc, repliquèc; tu t'as hèt a vier aciu ad aguest cavalièr ancian damb era sua hilha?

- Òc.

- Sabes a on demoren?

- Non.

- Sabe-te'n.

Era guardada de Jondrette, de trista s'auie vengut alègra, e d'alègra venguec ombriua.

- Ei aquerò çò que voletz?, preguntèc.

- Òc.

- Dilhèu les coneishetz?

- Non.

- Ei a díder, repliquèc viuaments, que non la coneishetz, mès que la voletz conéisher.

Aqueri *les* que s'auien convertit en *la* auien un sabi pas qué de significatiu e amargant.

- Pòs o non?, didec Mario.

- Qu'auratz era adreça d'aguesta beròia senhoreta.

I auie enes paraules *beròia senhoreta* un accent que shordèc a Mario, que repliquèc:

- Plan!, qu'ei parièr; era adreça deth pair e dera hilha. Qu'ei era sua adreça çò que voi.

Era Jondrette lo guardèc fixaments.

- Qué me balharatz?

- Tot çò que volgues.

- Tot çò que volga?

- Òc.

- Qu'auratz aguesta adreça.

Joquèc eth cap; dempús, damb un movement brusc, tirassèc era pòrta que se barrèc. Mario se trapèc solet.

Se deishèc quèir sus ua cagira, eth cap e es codes apuadi en lhet, en.honsat en pensaments que non podie retier, e coma cuelhut per un vertige. Tot çò que s'auie passat dès eth maitin, era aparicion der àngel, era sua desaparicion, çò qu'aquera gojata venguie de dider-li, un bualh d'esperança flotant ena ua immensa desesperacion, tot aquerò aumplie confusaments eth sòn cervèth.

En un virament de uelhs se vedec interrompuda violentaments era sua meditacion.

Entenec era votz nauta e dura de Jondrette prononciar aguestes paraules, qu'entada eth auien eth mès estranh interès.

- Te digui que ne sò segur d'aquerò, e que l'è arreconeishut.

De qui parlaue Jondrette? A qui auie arreconeishut? Ath senhor Blanc? Ath pair dera "sua Ursula"? Dilhèu Jondrette lo coneishie? Aurie Mario d'aquera manèra brusca e inesperada totes es notícies, que sense eres era sua vida ère escura entada eth madeish? Se'n saberie, fin finau, de a qui estimaue? Qui ère aquera joena? Qui ère sa pair? Ère a mand d'illuminar-se era espessa ombra que les curbie? Se trincarie eth vel? A!, mon Diu!

Sautèc mèsalèu que pugèc sus era comòda, e tornèc en sòn lòc, près deth petit trauc deth tenhat.

D'aquiu estant, tornèc a veir er interior dera tuta de Jondrette.

XII.- Emplec dera monèda de cinc francs deth senhor Blanc.

Arren auie cambiat en anament dera familha, coma non siguesse era hemna e es hilhes, qu'auien treigut deth paquet, e s'auien botat, cauces e camisetes de lan. Dues vanes naues sigueren estirades sus es dus lhets.

Jondrette acabaue, plan que òc, d'entrar. Auie encara coma ua sòrta de superalend costat peth cansament. Es sues hilhes èren seigudes en solèr près dera humeneja, era màger guarint era man dera mendre. Era sua hemna ère coma ajocada ena estrada immediata ara humeneja, damb ròstre espaurit. Jondrette se passejaue peth humarau, d'un costat en aute, a longues calhamardades, e es sues guardades qu'èren extraordinàries.

Era hemna, que semblaue timida e coma herida d'estupor dauant deth sòn marit, gausèc a preguntar-li:

- Mès, de vertat, n'ès segur?

- Segur! Que ja hè ueit ans, mès lo coneishi! Ò!, òc, lo coneishi! Lo coneishí de seguit! Com! Non t'a vengut en cap?

- Non.

- E, ça que la, te didí que parèsses atencion! Mès qu'ei era sua estatura, era sua cara, a penes mès vielh; que i a persones que non envelhissen, sabi pas se com ac hèn. Qu'ei eth madeish resson de votz. Mès ben jargat, qu'ei era soleta diferéncia. A!, vielh misteriós deth diable, que ja te tengui!

S'arturèc e les didec as sues hilhes:

- Vosates anatz-vo'n d'aciu. Qu'ei estranh que non t'age vengut en cap.

Es hilhes se lheuèren entà aubedir.

Era mair gasulhèc:

- Damb era sua man mala?

- Er aire que l'anarà ben, didec Jondrette. Anatz-vo'n.

Evidentaments aqueth òme ère des que non se les replique. Es dues gojates gesseren.

En moment qu'anauen a trauessar eth lumedan dera pòrta eth pair arturèc ara màger peth braç e didec damb un accent especiau.

- Que vos voi veir aciu, as dues, tàs cinc en punt. Qu'è besonh de vosates.

Mario parèc encara mès era aurelha.

Jondrette, ja solet damb era sua hemna, se metec a passejar de nauèth peth quarto e hec dus o tres torns en silenci. Dempús ocupèc quauques menutes en hèr a entrar e passar pera cintura deth pantalon era part inferiora dera camisa de hemna qu'amiaue botada. De pic se virèc entara Jondrette, crotzèc es braci, e exclamèc:

- Vos que te diga ua causa? Era senhoreta…

- E plan, qué?, repliquèc era hemna, era senhoreta?

Mario non podec dobtar; qu'ère d'era que se parlaue. Escotaue damb afogada ansietat. Tota era sua vida ère enes sues aurelhes.

Mès Jondrette s'auie inclinat e auie parlat baish ara sua hemna. Dempús se lheuèc, e acabèc en votz nauta:

- Qu'ei era!

- Aguesta?, didec era hemna.

- Aguesta, contestèc eth marit.

Que non i a paraula que posque exprimir çò qu'auie en er *aguesta* dera mair. Qu'èren era suspresa, era ràbia, er òdi e era colèra, barrejadi e combinadi en monstruosa entonacion. Que n'auie auut pro damb pòques paraules, eth nòm que sens dobte l'auie dit eth marit ena aurelha entà qu'aquera hemna gròssa, adormida, se desvelhèsse, e de repugnanta venguesse a espaventosa.

- Impossible!, sorrisclèc. Quan pensi qu'es mies hilhes van damb es pès descauci e que non an un vestit que hèr-se a vier. Tè! Ua mantilha de satin, chapèu de velot, bòtes e tot! Mès de dus cents francs en ròba! Quinsevolh se pensarie qu'ei ua senhora! Non, que t'enganhes; en prumèr

lòc, era auta qu'ère orribla, e aguesta non ei lèja; de vertat que non ei lèja deth tot. Que non pòt èster era!

- Te digui que n'ei! Ja ac veiràs.

Ad aquera afirmacion tant absoluda, era Jondrette lheuèc era sua ampla cara ròia e ròsa, e guardèc tà naut damb ua expression difòrme. En aqueth moment li semblèc a Mario mès temibla encara qu'eth sòn marit. Qu'ère ua porcèra damb era guardada d'ua tigresa.

- Com!, repliquèc. Aguesta orribla beròia senhoreta, que guardaue as mies hilhes damb mina de pietat, serie aquera pelada? Ò!, que la voleria esvrentar a còps de sabata!

Sautèc deth lhet e s'estèc un moment de pès, esperluada, dambs es hièstres deth nas dilatades, miei dubèrta era boca, crispadi es punhs e botadi entà darrèr. Dempús se tornèc a deishar quèir sus era estrada.

Er òme anaue e venguie sense parar atencion ara sua hemna.

Dempús de quauqui moments de silenci s'apressèc ara Jondrette e s'arturèc ath sòn dauant damb es braci crotzadi, coma ac auie hèt moments abans.

- E vòs que te diga ua auta causa?

- Qué?, preguntèc era.

Jondrette responec en votz baisha e brèu:

- Qu'era mia fortuna ei hèta.

Era Jondrette lo guardèc damb aguesta guardada que vò díder: "Be n'estàs de hòl!"

E seguic:

- Mil trons! Que ja hè pro temps, çampar, que sò parroquian dera parròquia moris-te de hame s'ei qu'as huec, moris-te de hered s'ei qu'as pan. Que ja è auut pro misèria; era mia carga e era des auti. Que non me'n burli; aquerò ja non me divertís; pro de trufaries, bon Diu! Non mès comèdia, Pair Etèrn! Voi qu'era mia hame minge, e qu'era mia set beue;

que voi avalar, dormir, non hèr arren. Que voi que m'arribe eth mèn torn abantes de crebar! Que voi èster un shinhau milionari!

Hec eth torn ara tuta e didec:

- Coma es auti.

- Qué vòs díder?, preguntèc era hemna.

Botgèc eth cap, guinhèc es uelhs e lheuèc era votz coma un charlatan de plaça que va a hèr ua demostracion.

- Se qué voi díder?, escota.

- Shiiit!, gasulhèc era Jondrette. Non tan naut! Se vas a parlar d'ahèrs, que non cau que mos entenen.

- Bè! Qui mos a d'enténer? Eth vesin? Que l'è vist gésser non hè guaire. Ath delà, aguest gran bèstia ne enten, ne ve, ne compren; a mès, coma t'è dit, l'lè vist gésser.

Ça que la, per ua sòrta d'instint, Jondrette baishèc era votz, encara que non pro entà qu'es sues paraules non arribèssen ena aurelha de Mario. Ua circonstància favorabla, e qu'auie permetut a Mario non perder-se arren d'aguesta convèrsa, ei qu'era nhèu qu'auie queigut amortesie eth bronit des veitures en baloard.

Mario entenec çò que seguís:

- Escota: eth Creso qu'ei agarrat, o coma se ne siguesse; qu'ei causa hèta; tot ei apraiat. Qu'è vist a quauqui amics; eth vierà tàs sies. Se harà a vier seishanta francs! Brigand! As vist se com l'è embolhat entà que dèishe anar seishanta francs, damb eth mèn casalèr e damb eth 4 de hereuèr, que non pòt èster fin de trimèstre? Be n'ei de bèstia! Que vierà, donc, tàs sies. Ad aguesta ora eth vesin se n'aurà anat a minjar; era tia Bougon ei en tot hèr era vaishèra ena ciutat; que non i aurà arrés ena casa. Eth vesin non torne jamès abans des onze; es mainades que seràn ara demora, tu mos ajudaràs, e eth s'executarà.

- E se non s'excute?, preguntèc era hemna.

Jondrette hec un gèst sinistre, e didec:

- Nosati l'executaram.

E deishèc anar ua arridalhada.

Qu'ère eth prumèr còp que Mario lo vedec arrir. Aquera arridalhada ère hereda e suau, e hège estrementir.

Jondrette dauric un armari qu'ère apròp dera humeneja e treiguec d'eth ua casqueta vielha que se botèc, dempús d'auer-la netejat damb era manja.

- Ara, didec, vau a gésser; que me cau veir encara a quauqui des bons. Ja veiràs com aquerò marche. Serè dehòra eth mendre temps possible. Qu'ei un bon còp eth que vam a balhar; susvelha era casa.

E damb es mans enes pòches des pantalons s'estèc un moment cogitós; dempús exclamèc:

- Sabes que non ei mala sòrt que non m'age arreconeishut? Se m'auesse coneishut non tornarie. S'escaparie! Era mia barba ei que mos a sauvat! Era mia pereta romantica! Era mia polida pereta romantica.

E se metec a arrir de nauèth.

Dempús s'apressèc ena hièstra. Seguie nheuant e eth cèu ère gris.

- Quin temps de gossets!, didec.

Dempús, cordant-se eth mantèl, higec:

- Qu'a eth peu plan long. Ei parièr, qu'a hèt plan ben en deishar-lo-me eth coquin deth vielh. Sense aquerò que non auria pogut gésser, e tot s'ac aurie hèt a vier eth param. Be n'a d'edarts en mond!

E calant-se era casqueta enquias uelhs, gessec.

A penes auec temps de hèr quauqui passi dehòra, quan era pòrta se tornèc a daurir e eth sòn perfil sauvatge e intelligent reapareishec pera dubertura.

- M'auia desbrembat dider-te qu'ages premanit un horneth de carbon.

E lancèc ara sua hemna en devantau eth napoleon que l'auie deishat eth "filantròp"

- Un horneth de carbon?, preguntèc era hemna.

- Òc.
- Guaire ne crompi?
- Ua arròva.
- Aquerò costarà trenta sòus; damb era rèsta portarè minjar.
- Diables, non.
- Per qué?
- Non ac despenes tot.
- Per qué?
- Pr'amor que jo, ath mèn torn, me calerà crompar quauquarren.
- Eth qué?
- Quauquarren.
- Guaire n'auràs de besonh?
- A on ei per aciu un quincalhèr?
- En carrèr de Mouffetard.
- A!, òc; ena cantoada deth carrèr; ja me'n brembi.
- Mès, ditz-me, guaire auràs de besonh entad aquerò que te cau crompar?
- Cinquanta sòus, o tres francs.
- Que non restarà guaire entath minjar.
- Aué que non se tracte de minjar que i a quauquarren entà hèr.
- Qu'ei pro, beròi.

Entenuda aguesta vantaria dera sua hemna, Jondrette barrèc era pòrta, e aguest còp Mario entenec aluenhar-se es sòns passi peth correder deth casalon e baishar era escala a tot córrer.

Que tocaue era ua en aqueth moment en Sant Medardo.

XIII.- ***Solus cum solo, in loco remoto, non cogitabuntur orare Pater Noster.***

Per mès soniaire que siguesse Mario, que ja auem dit qu'ère d'ua natura fèrma e energica. Es costums de reculhiment solitari, desvolopant en eth era simpatia e era pietat, l'auien amendrit dilhèu era facultat d'irritar-se; mès que l'auien deishat intacta era facultat d'indignar-se. Qu'auie era benvolença deth *brahman* e era severitat d'un jutge; qu'auie pietat d'un grapaud, mès estronhaue a ua vibòra. Ara plan, era sua guardada s'auie calat en ua tuta de vibòres; qu'ère un nin de monstres qu'auie ena sua preséncia.

- Que mos cau estronhar ad aguesti miserables!, didec.

Degun des enigmes que demoraue veir esbugassar-se s'auie esclarit; ath contrari, lèu toti s'auien escurit dilhèu un shinhau mès. Arren mès se'n sabie dera beròia joena deth Luxembourg ne der òme que cridaue senhor Blanc, sonque que Jondrette les coneishie. A trauèrs des tenebroses paraules qu'auie entenut, solet entrevedie ua causa de forma clara, e ère que se premanie ua emboscada, ua emboscada escura, mès terribla; qu'es dus corrien un gran perilh; era joena, probablaments; eth pair, segur; qu'ère de besonh sauvar-les; qu'ère de besonh des.heir es orribles combinacions des Jondrette e trincar era tela d'aqueres aranhes.

Observèc un moment ara Jondrette. Qu'auie treigut d'un cornèr un vielh hornèu de palastre e anaue remenant enes sòns utisi de hèr vielh.

Baishèc dera comòda çò de mès suauments possible e tient compde de non hèr eth mendre bronit.

En sòn espant per çò que se premanie e en orror qu'es Jondrette l'auien costat, sentie ua sòrta d'alegria damb era idia de qué poirie prestar un gran servici ara qu'estimaue.

Mès, se qué hèr? Avertir as persones menaçades? A on podie trapar-les? Que non sabie era sua adreça. Auien apareishut un moment dauant des sòns uelhs e dempús s'auien tornat a en.honsar enes immenses prigondors de París. Demorar ath senhor Blanc ena pòrta tàs sies en moment qu'arribèsse, e previer-lo deth param? Mès Jondrette e era sua gent lo veirien espiar; eth lòc ère desèrt, serien mès fòrts qu'eth; traparien era

manèra d'agarrar-lo o d'aluenhar-lo, e aqueth que Mario volie sauvar serie perdut.Venguie de tocar era ua; era emboscada non deuie hèr-se enquias sies. Mario auie cinc ores tà dispausar.

Sonque li calie hèr ua causa.

Se botèc eth sòn frac presentable, s'estaquèc un mocador en còth, cuelhec eth chapèu e gessec, sense hèr mès bronit que s'auesse caminat sus mossa e descauç.

Mentretant, era Jondrette seguie remenant es sòns utisi.

Un còp dehòra de casa, se filèc de cap ath carrèr deth Petit-Banquier.

Ère coma ena mitat d'aguest carrèr, près d'ua tapia plan baisha, que se podie sautar en bèri lòcs, que daue entà un terren èrm; caminaue tot doç, cogitós; era nhèu amortesie eth bronit des sòns passi, quan de pic entenec votzes que parlauen apròp d'eth. Virèc eth cap; eth carrèr qu'ère desèrt; non se vedie ad arrés; qu'ère en plen dia, e totun aquerò, s'entenien claraments dues votzes.

Qu'auec era idia de campar per dessús dera paret deth costat.

I auie aquiu, plan que òc, dus òmes apuats ena paret, seigudi ena nhèu e parlant en votz baisha.

Aqueres dues figures l'èren desconeishudes; er un qu'ère un òme barbut, damb blòda, e er aute un òme pelut, tot plan maujargat. Eth barbut auie ua casqueta grèga, er aute eth cap nud e nhèu enes peus.

En tot auançar eth cap per dessús d'eri, Mario podie enténer:

- Damb eth patron Minette era causa que non pòt hèr mèuca.

- Ac cres atau?, didec eth barbut.

E eth pelut repliquèc:

- Tostemp balharà entà cadun un tropèl de cinc cents machos; e çò de pejor que pòt passar son cinc ans, sies, dètz coma molt.

Er aute responec trantalhant e tremolant jos era sua casqueta grèga:

- Aquerò qu'ei ua causa positiua, e non s'a d'anar a cercar taus causes.

- Te digui qu'eth negòci non pòt hèr mèuca, repliquèc eth pelut; desligaram era sèrp.

Dempús se meteren a parlar d'un melodrama qu'auien vist era vesilha en teatre dera Gaité.

Mario seguic eth sòn camin.

Li semblaue qu'es paraules escures d'aqueri òmes, tant estranhaments amagadi darrèr dera paret, e ajocadi sus era nhèu, dilhèu non deishauen d'auer ua relacion damb es abominables projèctes de Jondrette. Aguest deuie èster eth *negòci*.

S'endralhèc de cap ara banlèga de Sant Marcel e preguntèc ena prumèra botiga que trapèc a on i auie un comissari de policia.

L'indiquèren eth carrèr de Pontoise e eth numèro 14.

Mario se filèc entà aquiu.

En passar peth dauant d'ua hornaria crompèc un panet de dus sòus e se lo mingèc, en tot preveir que non minjarie arren mès aqueth dia.

Tant que caminaue, que hec justícia ara Providéncia. Pensèc que se non auesse balhat peth maitin es cinc francs ara hilha de Jondrette, aurie seguit ath coche deth senhor Blanc, e per tant, ac aurie ignorat tot; arren s'aurie opausat ara emboscada des Jondrette e eth senhor Blanc serie perdut, e, plan que òc, era sua hilha damb eth.

XIV.- A on un agent de policia balhe dus còps de punh a un avocat.

En arribar en numèro 14 deth carrèr de Pontoise, pugèc en estatge principau e preguntèc peth comissari de policia.

- Eth senhor comissari de policia que non i é, responec un ordenaça deth burèu; mès que i a un inspector que lo remplace. Li voletz parlar? Ei ua causa urgenta?

- Òc, didec Mario.

Er ordenaça lo hec a passar en burèu deth cosmissari. Un òme de nauta estatura ère aquiu de pès, darrèr d'un reishat, apuat en un radiador, e lheuant damb es sues dues mans es pèlhes d'un gran mantèl de tres capetes. Auie era cara quarrada, boca petita e fèrma, espesses pursères peublanques, plan quilhades, e ua guardada capabla de regirar enquiath hons des pòches. Que s'aurie pogut díder d'aquera guardada, non que penetraue, senon que regiraue.

Aqueth òme auie er aspècte non mens herotge e non mens temible qu'eth de Jondrette; a viatges còste tanta inquietud un encontre damb un gosset de caça coma damb eth d'un lop.

- Qué voletz?, li didec a Mario, sense híger "cavalièr".

- Veir ath comissari de policia.

- Que non i é. Jo lo remplaci.

- Qu'ei entà un ahèr plan secret.

- Alavetz, parlatz.

- E fòrça urgent.

- Alavetz, parlatz lèu.

Aqueth òme tranquil e brusc ère ath còp temible e traquillizador: qu'inspiraue temor e confiança. Mario li referic era aventura: qu'ua persona que non coneishie senon de vista, deuie èster atrèta, de nets, entà ua emboscada; que, en tot demorar en quarto ath cant dera tuta, eth, Mario Pontmercy, avocat, auie seguit d'aurelha tot eth complòt a trauèrs dera paret; qu'eth maufactor qu'auie premanit eth plan ère un òme cridat

Jondrette; qu'aurie complices probablaments entre es vagui des barralhes, e entre d'auti a un tau Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero; qu'es hilhes de Jondrette serien ara demora; que non i auie cap manèra de previer ara persona menaçada, donques que ne tansevolhe se sabie eth sòn nòm; e, a tot darrèr, que tot aquerò se realizarie tàs sies dera tarde en punt mès desèrt deth baloard der Espitau, ena casa numèro 50 e 52.

En enténer aguest numèro, er inspector lheuèc eth cap e didec heredaments:

- Ei, donc, en quarto der extrèm deth correder?

- Precisaments, didec Mario, e higec: dilhèu coneishetz era casa?

Er inspector s'estèc pendent un moment silenciós, dempús responec escauhant-se eth talon dera bòta ena porteta deth horneth de cauhatge:

- Probablaments.

E seguic parlant entre dents, mès qu'a Mario, ara sua corbata:

- Per aquiu que deu estar eth Patron Minette.

Aguestes paraules cridèren era atencion de Mario.

- Eth Patron Minette!, didec. Plan que òc, è entenut prononciar aguestes paraules.

E referic ar inspector eth dialòg qu'auien er òme pelut e er òme barbut ena nhèu, darrèr dera tapia deth carrèr deth Petit-Banquier.

Er inspector gasulhèc:

- Eth pelut que deu èster Brujon, e eth barbut deu èster Demiliard, alias Dus Milèrs.

Qu'auie baishat de nauèth es paupetes e meditaue.

- Per çò dera serp, que ja me pensi se qué pòt èster. Plan! Qu'è usclat eth mèn mantèl. Tostemp boten massa huec en aguesti maudits horneths. Numèros 50 e 52, anciana casa de Gorbeau.

Dempús tachèc es uelhs en Mario.

- Non auetz vist qu'aguest pelut e aguest barbut?

- E a Panchaud.

- E non auetz vist romar per aquiu a un gomós, que damb eth cargue eth diable?

- Non.

- Ne a un grandòt, massís, que se retire ar elefant deth Jardin Botanic?

- Non.

- Ne a un maujargat, qu'a tot er aspècte d'un ancian cora ròia?

- Tanpòc.

- Per çò deth quatau, arrés lo ve, ne enquia e tot es sòns ajudants, depenents o emplegats. Que non ei, donc, estonant que non l'ajatz vist.

- Non. Mès se qui son aguesti èssers e qué ei aquerò?, preguntec Mario.

Er inspector responec:

- Ath delà que tanpòc ei aguesta era sua ora.

Tornèc a sauvar silenci; dempús seguic:

- Numèros 50 e 52; coneishi aguest casalon. Impossible que mos amaguem en interior sense qu'es artistes se'n sàpien, e alavetz gesserien deth pas en tot deishar aguest drama entà un aute dia. Be ne son de modèsti! Eth public les incomòde. Arren, arren. Que voi hèr-les cantar e hèr-les barar.

Acabat aguest monològ, se virec entà Mario e li preguntèc, guardant-lo de cara:

- Vos cau pòur?

- De qué?, didec Mario.

- D'aguesti òmes.

- Ne mès ne mens qu'a vos, repliquèc rudaments Mario, que comencèc a notar qu'eth policièr non l'auie cridat encara cavalièr.

Er inspector guardèc a Mario mès fixaments encara, e repliquèc damb ua sòrta de solemnitat sentenciosa:

- Parlatz coma un òme valent e coma un òme aunèst. Eth valor que non cranh ath crim ne era aunestetat cranh ara autoritat.

Mario l'interrompec:

- Plan, donc. Qué pensatz hèr?

Er inspector se limitèc a contestar-li:

- Es logataris d'aguesta casa qu'an picapòrt entà entrar de nets enes sòns quartos. Vos que ne deuetz auer un.

- Òc, didec Mario.

- L'amiatz, per edart?

- Òc.

- Balhatz-lo-me, didec er inspector.

Mario treiguec era clau dera sua pòcha, l'ac autregèc ar inspector e higec:

- Se me voletz creir, que haratz ben en vier acompanhat.

Er inspector dirigic a Mario era madeisha guardada qu'aurie dirigit Voltaire a un academic de província que l'auesse dat un consonant. Calèc damb un solet movement es dues mans, qu'èren enòrmes, enes dues immenses poches deth sòn mantèl, e treiguent d'eri dues petites pistòles d'acèr, d'aguestes que se criden canhòtets, les ac presentèc a Mario, en tot dider-li viuaments e damb un ton brèu:

- Cuelhetz aquerò. Entornatz ena vòsta casa. Amagatz-vos en vòste quarto de sòrta que se pensen qu'auetz gessut. Que son cargades, cadua damb dues bales. Observaratz, donques que i a un horat ena paret, coma m'auetz dit. Aguesta gent vierà; deishatz-la actuar, e quan pensetz qu'era causa ei a punt, e qu'ei eth temps d'agarrar-les, lançaratz un tret de pistòla; non abantes. Çò d'aute qu'ei causa mia. Un tret en aire, en tet de naut, a on se vos acodisque. Mès que mès, que non sigue massa d'ora. Demoratz que i age principi d'execucion; vos ètz avocat e sabetz se qué vò díder aquerò.

Mario cuelhec es pistòles e se les metec ena pòcha deth pièch deth sòn frac.

- Aquerò que hè massa bonha, que se ve, didec er inspector. Metetz-les mèsalèu enes pòches des pantalons.

Mario amaguèc es pistòles a on er inspector l'indicaue.

- Ara, seguic er inspector, que non mos cau pèrder ua menuta. Quina ora ei? Es dues e mieja. Non ei entàs sèt?

- Entàs sies, didec Mario.

- Qu'è temps, repliquèc er inspector, mès solet eth temps de besonh. Non desbrembetz arren de çò que vos è dit. Pom! Un tret!

- D'acòrd, responec Mario.

E en botar era man ena sarralha dera pòrta entà gésser, er inspector li cridèc:

- A prepaus, se d'aciu enquia alavetz auetz besonh de jo, vietz o hètz-me a vier er encargue; preguntaratz per inspector Javert.

XV.- Jondrette hè es sues crompes.

Quauqui moments dempús, tàs tres, Coufeyrac passaue per edart peth carrèr de Mouffetard en companhia de Bossuet. Era nhèu redoblaue e aumplie er espaci, Bossuet l'anaue dident a Courfeyrac:

- En veir quèir toti aguesti flòcs de nhèu se diderie qu'en cèu i a pèsta de parpalhòles blanques.

De pic Bossuet vedec a Mario, que pujaue eth carrèr entara barralha, damb un aspècte particular.

- Guarda, didec Bossuet, guarda a Mario.

- Que ja l'è vist, didec Courfeyrac. Non li diguem arren.

- Per qué?

- Qu'ei ocupat.

- En qué?

- Non ves era cara qu'amie?

- Quina cara?

- Era d'aqueth que seguís a quauquarrés.

- Qu'ei vertat, didec Bossuet.

- Ves se com bote es uelhs?, didec Courfeyrac.

- Mès, a qui dimònis seguís?

- A quauqua poreta de quinze ans entà dauant, qu'ei encamardat.

- Mès, observèc Bossuet, qu'ei que per aciu non veigui ne porets ne garies, ne cap sòrta de pèlha. Que non i a ua hemna en tot çò que m'artenh era vista.

Courfeyrac campèc, e exclamèc:

- Que seguís a un òme.

Un òme, plan que òc, caperat damb ua casqueta e qu'era sua barba grisa se distinguie, encara que non se lo vedie senon d'esquia, caminaue a ues vint canes dauant de Mario.

Aqueth òme anaue jargat damb un mantèl nau damb un espaventós pantalon estarnat e ennerit pera hanga.

- Bossuet s'estarnèc d'arrir.

- Quina sòrta d'òme ei aguest?

- Aguest?, repliquèc Courfeyrac. Qu'ei un poèta. Es poètes sòlen portar plan soent pantalons de mercadèrs de pèth de conilh, e mantèls de pars de França.

- Vejam entà on va Mario, didec Bossuet, vejam entà on va aguest òme; seguim-les, è?

- Bossuet, exclamèc Courfeyrac, agla de Meaux, qu'ètz un bèstia prodigiós. Seguir a un òme que ne seguís a un aute!

E heren repè.

Mario, plan, qu'auie vist passar a Jondrette peth carrèr de Mouffetard e l'espiaue.

Jondrette caminaue ath sòn dauant sense sospechar que lo susvelhauen.

Gessec deth carrèr de Mouffetard, e Mario lo vedec entrar en ua des mès orribles tutes deth carrèr Gracieuse, a on s'estèc pendent un quart d'ora, e dempús entornèc en carrèr Mouffetard. S'arturèc ena casa d'un quincalhèr que i auie en aquera epòca ena cantoada deth carrèr Pierre-Lombard, e quauques menutes dempús, Mario lo vedec gésser dera botiga, en tot amiar ena man un gran talhant, damb mange de husta blanca qu'amaguèc jos eth mantèl. Ara nautada deth carrèr de Petit-Gentilly, virèc entara quèrra e se filèc ara prèssa entath carrèr deth Petit-Banquier. Començaue a escurir; era nhèu, qu'auie cessat pendent uns moments, tornaue a començar. Mario s'amaguèc darrèr dera cantoada madeisha deth carrèr de Petit-Banquier, qu'ère, coma tostemps, desèrt, e non seguic a Jondrette. Que hec ben, pr'amor que tanlèu arribèc ena tapia baisha a on Mario auie entenut ar òme

pelut e ar òme barbut, Jondrette se virèc, s'assegurèc de qué arrés lo seguie ne lo vedie, e ara seguida sautèc era tapia e despareishec.

Eth terren èrm qu'enrodaue aquera tapia comunicaue damb eth corrau d'un ancian logatèr de veitures de shivaus, de non pas guaire bona fama, qu'auie hèt falhita e qu'auie encara jos es sòns cubèrts quauques vielhes berlines.

Mario credec que serie prudent profitar era abséncia de Jondrette entà entrar en casa; ath delà, era ora s'apressaue. Totes es tardes era tia Bougon, en anar-se'n entà hèr era vaishèra ena ciutat, acostumaue a barrar era pòrta dera casa, qu'en escurir demoraue irremissiblaments barrada. Mario l'auie autrejat era clau ar inspector de policia; qu'ère, donc, important que s'esdeguèsse.

Era tarde auançaue e lèu lèu auie ja barrat era net; que non i auie ja en orizon ne ena immensitat senon un punt illuminat peth solei: era lua, que se quilhaue roienca per darrèr dera copòla baisha dera Salpetriere.

Mario arribèc a longues calhamardades en numèro 50-52, quan encara ère era pòrta dubèrta. Pugèc era escala de puntetes e s'esguitlèc ath long dera paret deth correder enquiath sòn quarto. Aqueth correder, ja vo'n brembaratz, auie en ambdús costats humaraus qu'en aqueth moment èren toti uets e per logar. Era tia Bougon deishaue normauments es pòrtes dubèrtes. En passar peth dauant d'ua d'aqueres pòrtes Mario credec veir en desabitat quarto quate caps d'òmes immobils, emblanquidi vagaments per un arrai de lum que penetraue per ua lucana.

Mario non sagèc de veir, en non voler èster vist. Artenhèc entrar en sòn quarto sense èster notat e sense bronit. Que ja ere eth temps. Pòcs instants dempús s'entenec ara senhora Bougon que se n'anaue e barraue era pòrta dera casa.

XVI.- A on se tornarà a trapar era cançon de musica anglesa qu'ère de mòda en 1832.

Mario se seiguec en sòn lhet. Que podien èster es cinc e mieja; mieja ora solet lo separaue d'aquerò que s'anaue a passar. Entenie bàter es sues artèries, coma s'enten eth movement deth volant d'un relòtge ena escurina. Pensaue en aquera dobla marcha que s'efectuaue en aqueth moment enes tenèbres: eth crim auançant d'un costat; era justíca auançant der aute: que non auie pòur. Mès non podie pensar sense un cèrt subersaut en aquerò qu'anaue a succedir. Coma a tot aqueth que l'assaute de pic ua aventura susprenenta, aqueth dia sancer li costaue er efècte d'un sòmi, e entà non creder-se jogalha d'ua malajadilha, li calie sénter enes sues pòches eth hered des dues pistòles d'acèr.

Ja non nheuaue; era lua cada còp mès clara, se desprenie des bromes, e era sua lum, barrejada damb eth reflèx blanquinós dera nhèu qu'auie queigut, daue ara cramba un aspècte crepuscular.

Ena tuta des Jondrette i auie lum. Mario vedie lúder eth horat deth tenhat damb ua claror roienca que li semblaue sagnosa.

Qu'ère evident qu'aquera claror non podie èster costada per ua candèla. Ath delà, ena casa des Jondrette non se notaue cap movement. Arrés se botjaue; arrés parlaue; non s'entenie un alend; eth silenci qu'ère glaciau e prigond, e sense aquera lum s'aurie pensat que s'estaue ath cant d'un sepulcre.

Mario se treiguec doçaments es bòtes e les botèc dejós deth lhet.

Se passèren quauques menutes. Mario entenec virar era pòrta deth carrèr sus es sòns gahons; un pas pesant e rapid pugèc era escala e recorrec eth correder, lheuèc era bauda dera pòrta damb bronit: qu'ère Jondrette qu'entraue.

S'aluguèren de ressabuda fòrça votzes. Tota era familha qu'ère en humarau. Sonque que, en abséncia deth patron carauen toti, coma caren es lobats en abséncia deth lop.

- Que sò jo, didec.
- Bona net, papa, sorrisclèren es hilhes.

- E plan?, didec era mair.

- Tot se passe com cau, responec Jondrette, mès que senti un hered que pèle enes pès. Plan, qu'ei aquerò, que t'as vestit. Que te cau inspirar confiança.

- Que sò prèsta entà géssser.

- Non desbrembaràs arren de çò que t'è dit? Ac haràs tot ben?

- Non te'n hèsques.

- Qu'ei que… didec Jondrette; e non acabèc era frasa.

Mario l'entenec deishar quauquarren pesant sus era taula, probablaments eth talhant d'acèr qu'auie crompat.

- A!, exclamèc Jondrette, aquiu que s'a minjat.

- Òc, didec era mair. M'è hèt a vier tres granes truhes e sau; me n'è profitat deth huec pr'amor de padenar-les.

- Plan, repliquèc Jondrette. Deman vos amiarè a dinar damb jo. Que i aurà lit e acompanhament. Minjaratz coma Carles X; tot se passe ben.

Dempús higec baishant era votz:

- Era arratèra qu'ei parada. Es gats son aquiu.

Baishèc encara mès era votz e didec:

- Bota aquerò en huec.

Mario entenec eth bronit deth carbon possat damb ues estialhes o un aute esturment de hèr, e Jondrette seguic:

- As dat seu as gahons dera pòrta entà que non hèsquen tapatge?

- Òc, responec era mair.

- Quina ora ei?

- Es sies que tocaràn lèu, donques qu'era mieja hè ja estona que sonèc en Sant Medardo

- Diables!, didec Jondrette. Que mos cau qu'es mainades se meten ara demora; vietz aciu, vosates, e escotatz.

I auec un mormolh.

Era votz de Jondrette se lheuèc de nauèth.

- A partit ja era tia Bougon?

- Òc, didec era mair.

- N'ès segura de qué non i a arrés en quarto deth vesin?

- Que non a tornat en tot eth dia, e ja sabes qu'aguesta ei era sua ora de minjar.

- N'ès segura?

- Plan segura.

- Qu'ei parièr, repliquèc Jondrette; mès que non serà de mès vedè'c. Gojata, cuelh era lum, e vè-te'n a veir s'eth vesin ei en sòn quarto.

Mario se deishèc quèir a quate pès e s'esguitlèc silenciosaments jos eth lhet.

A penes s'auie amagat, quan vedec era lum a trauèrs des henerecles dera pòrta.

- Papa, cridèc ua votz, qu'a gessut.

Mario arreconeishec era votz dera hilha màger.

- As entrat?, preguntèc eth pair.

- Non, responec era hilha; mès quan era sua clau ei ena sarralha ei senhau de qué a gessut.

Eth pair cridèc.

- Entra, totun.

Era pòrta se dauric e Mario vedec entrar ara Jondrette màger damb ua candèla ena man. Qu'ère coma peth maitin, solet que mès espaventosa en aquera claror.

Se filèc dret de cap at lhet; Mario passèc un inexplicable moment d'ansietat; mès près deth lhet i auie un miralh penjat ena paret, e aquiu ère a on era se dirigie. Se filèc sus era punta des pès e se guardèc. Ena pèça immediata s'entenec un bronit coma de remòir hèr vielh.

Era gojata s'alisèc eth peu damb era pauma dera man e li dirigic ath miralh diuèrsi arridolets, tant que cantaue damb ua votz roncalhosa e sepulcrau:

Durèren es mèns amors

ua setmana.

En amors, eth gòi

jamès siguec long.

Adorar-se ueit dies

qu'ei pòc de temps.

Les calerie as amors,

ai!, èster etèrns.

Mario seguie tremolant, li semblaue impossible que non entenesse eth sòn alend.

Era Jondrette se dirigic entara hièstra e guardèc er exterior, parlant naut, damb aquest aire alhocardit qu'amiaue.

- Be n'ei de lèg París quan se bote camisa blanca!, didec.

Tornèc en miralh e hec mimaròtes, en tot contemplar-se successiuaments de cara e de costat.

- E plan? cridèc eth pair, se qué hès?

- Que guardi dejós deth lhet e des mòbles, responec seguint era operación d'alisar-se es peus. Que non i a arrés.

- Va!, cridèc eth pair. Lèu aciu, e non perdem eth temps.

- Ja vau, ja vau!, responec. Que non i a temps entad arren ena aguesta casina.

E tornèc a cantar:

Me deishatz per partir entara glòria;

seguirà eth còr es vòsti passi.

Dirigic ua darrèra guardada en miralh, e gessec barrant era pòrta.

Un moment dempús Mario entenec eth bronit des pès descauci des gojates en correder, e era votz de Jondrette, que les cridaue:

- Tietz compde; era ua deth cant dera barralha, era auta deth cant deth carrèr Petit-Banquier; non deishetz de uelh ne ua menuta era pòrta dera casa, e, en notar era mendre causa, de seguic aciu. Pujatz de quate en quate es gradons; qu'auetz ua clau entà entrar.

Era hilha màger gasulhèc:

- Hèr de garda damb es pès descausci sus era nhèu!

- Deman qu'auratz bòtes de seda color d'escrauat, didec eth pair.

Baishèren es gojates era escala, e quauques segondes dempús eth bronit dera pòrta que se barraue anoncièc que ja heren dehòra.

Non restauen ja ena casa qu'es Jondrette e Mario, e probablaments tanben es misteriosi èssers aubiradi per Mario ara lum deth crepuscul, darrèr dera pòrta deth desabitat humarau.

XVII.- Emplèc deth napoleon de Mario.

Mario credec qu'auie arribat eth moment de tornar a ocupar eth lòc en sòn observatòri. En un virament de uelhs e damb era agilitat des sòns pòqui ans, se trapèc ath cant deth horat deth tenhat. Guardèc.

Er interior dera cramba des Jondrette aufrie un aspècte particular, e Mario s'expliquèc era estranha claror qu'en era auie observat. En un candelèr de coeire usclaue ua candèla de seu; mès que non ère aguesta era qu'illuminaue reauments eth quarto.Tota era tuta ère coma illuminada pera reverberacion d'un gran horneth de palastre plaçat ena humeneja e plen de carbon alugat. Qu'ère eth horneth qu'era Jondrette auie premanit peth maitin. Eth carbon usclaue e eth radiador estaue rosent; ua ahlama bluenca vagaue oscillanta sus eth huec, e ajudaue a distinguir era forma deth talhant d'acèr crompat per Jondrette en carrèr de Pierre-Lombard, que se metie rosent en.honsat entre es brases. En un cornèr près dera pòrta, e coma entà tier-se plan lèu, se vedien molons que semblauen èster un d'objèctes de hèr e un aute de còrdes. Tot aquerò entad aqueth que non se'n sabèsse se qué se premanie, qu'aurie hèt trantalhar era imaginacion entre ua idia sinistra e ua auta plan simpla. Era tuta, illuminada d'aquera manèra, semblaue mèsalèu ua harga qu'ua boca deth lunfèrn; mès Jondrette, damb aquera claror, mès auie era mina d'un diable que d'un haure.

Eth calor deth horneth ère tau, qu'era candèla plaçada sus era taula se des.hège peth costat deth huec, en tot consumir-se coma talhada a bisèl. Ua anciana lantèrna sorda, de coeire, digna de Diogenes convertit en Cartucha, ère botada sus era humeneja.

Eth horneth de carbon, plaçat en madeish larèr ath cant des tidons, lèu amortadi, manaue eth sòn bugàs peth conducte dera humeneja, e non hège aulor.

Era lua, entrant pes quate veires dera hièstra, lançaue era sua lum blanquinosa en purpurèu e ahlamejant humarau; e ara poetica imaginacion de Mario, soniaire autanplan en moment dera accion, li semblaue coma un pensament celèst, barrejat damb es difòrmes sòmis dera tèrra.

Un corrent d'aire qu'entraue peth veire trincat contribusie a dissipar era aulor deth carbon e a dissimular eth horneth.

En tot rebrembar tot çò qu'auem dit sus eth casalon de Gorbeau, mo'n saberam de qué era tuta de Jondrette se trapaue admirablaments plaçada entà servir de teatre a un hèt violent e capa entà un crim. Qu'ère eth quarto mès retirat dera casa mès isolada deth baloard mès desèrt de París. Que semblaue hèt a prepaus entàs suspreses criminaus, de sòrta que, s'aguestes non existissen, aquiu s'aurien pogut endonviar.

Tot er espessor d'ua casa e un ensems de quartos desabitadi separauen aquera casina deth baloard, e era soleta hièstra qu'auie, daue entà patis desèrts e barradi damb tàpies o barralhes.

Jondrette auie alugat era sua pipa; ère seigut sus era cagira esculada, e humaue. Era sua hemna li parlaue en votz baisha.

Se Mario auesse estat Courfeyrac, ei a díder, un des òmes que se n'arrissen en totes es escadences dera vida, qu'aurie deishat anar ua arridalhada quan era sua guardada queiguec sus era Jondrette. Aguesta amiaue un chapèu nere damb plumes, plan semblable as chapèus des reis d'armes dera consagracion de Carles X; un immens mocador tartan caperaue eth sòn bestit de tela, e ornauen es sòns pès es sabates d'òme qu'era sua hilha auie menspredat peth maitin. Aguesta mina ei çò qu'auie arrincat a Jondrette aquera exclamacion: *Plan! T'as vestit! Qu'as hèt ben! Que te cau inspirar confiança!*.

Jondrette non s'auie trèt eth mantèl nau, e massa ample entada eth, que l'auie autrejat eth senhor Blanc, e era sua jarga seguie aufrint eth contrast deth mantèl e deth pantalon, que constitusie as uelhs de Courfeyrac er ideau deth poèta. De pic, Jondrette lheuèc era votz.

- A prepaus, qu'ara me'n sai! Damb eth temps que hè vierà en coche. Aluga era lantèrna, cuelh-la e baisha. Demora-te darrèr dera pòrta; en moment qu'entenes arturar-se eth coche la dauriràs; pujarà e l'illuminaràs pera escala e peth correder; e mentre entre aciu, baisharàs a tot córrer, pagaràs ath menaire e dideràs adiu ara veitura.

- E es sòs?, preguntèc era hemna.

Jondrette cerquèc enes pòches deth pantalon e l'autregèc ua moneda de cinc francs.

- D'a on a vengut aquerò?, exclamèc era hemna.

Jondrette responec damb dignitat:

- Qu'ei eth monarca que balhèc eth vesin aguest maitin. E higec: Sabes qu'aciu mos manquen dues cagires?

- Entà qué?

- Entà seir-se.

Mario sentec córrer per tot eth sòn còs ua estrementida glaciau en enténer ara Jondrette balhar aguesta responsa:

- Macareu! Vau a cercar es deth vesin.

E damb un rapid movement dauric era pòrta deth humarau e gessec en correder.

Mario que non auie temps entà baishar dera comòda, vier en lhet e amagar-se ath sòn dejós.

- Cuelh era lum, cridèc Jondrette.

- Non, didec era, que me destorbarie; me cau hèr-me a vier es dues cagires, e ath delà i a lua.

Mario entenec era pesanta man dera Jondrette que cercaue a paupes era clau ena escurina. Era pòrta se dauric, e Mario restèc clauat ath sòn lòc, cuelhut pera suspresa e per estupor.

Era Jondrette entrèc.

Eth hiestron deth humarau deishaue passar un arrai de lua entre dus grani tròci d'ombra. Un d'aqueri tròci caperaue totafèt era paret, qu'ada era ère apegat Mario, de sòrta que despareishie ena escurina.

Era tia Jondrette lheuèc es uelhs, non vedec a Mario, cuelhec es dues cagires, es soletes que Mario possedie, e se n'anèc, deishant qu'era pòrta se barrèsse sorrolhosaments darrèr d'era.

Tornèc a entrar ena sua tuta.

- Vaquí es dues cagires.
- E vaquí era lantèrna, didec eth marit. Baisha de seguit.

Aubedic rapidaments e Jondrette se demorèc solet.

Placèc es dues cagires enes dus costats dera taula; hec virar eth talhant en brasèr; botèc dauant dera humenja un vielh paravent qu'amagaue eth horneth; dempús venguec en cornèr a on ère eth modelhon de còrdes e s'ajoquèc coma entà examinar en eth quauqua causa. Mario se'n sabec alavetz que çò qu'auie cuelhut per un molon infòrme ère ua escala de còrda fòrça ben hèta, damb trauèsses de husta e dus ganchos entà penjar-la.

Aquera escala e aqueri gròssi esturments, vertadères masses de hèr, qu'èren entre un modelhon d'utisi darrèr dera pòrta, non i èren peth maitin ena tuta des Jondrette, e evidentaments auien estat amiadi aquiu aquera tarde pendent era abséncia de Mario.

"Son utisi de sarralhaire", pensèc Mario.

S'auesse estat un shinhau mès coneisheire d'aqueth mestièr, aurie arreconeishut, en aquerò que cuelhie coma utisi de sarralhaire, certans esturments capables de forçar ua sarralha o desgahonar ua pòrta, e d'auti capables de talhar e trincar; es dues familhes d'esturments sinistri qu'es panaires criden cambriolaires e *rossinhòls*.

Era humeneja e era taula damb es dues cagires se trapauen precisaments dauant de Mario. En estar amagat eth radiador peth paravent, sonque illuminaue eth quarto era lum dera candèla, eth mès petit objècte plaçat sus era taula o sus era humeneja costaue ua grana ombra. Ua gèrra d'aigua, esberecada, amagaue era mitat dera paret. Que i auie en aqueth quarto sabi pas se quina cauma orribla e menaçaira. Se sentie coma era expectacion de quauqua causa espaventosa.

Jondrette auie deishat amortar era sua pipa, grèu signe de meditacion, e s'auie tornat a sèir. Era lum deishaue veir es angles herotges e fins dera sua cara. Grani arroncilhaments de celhes e brusqui movements dera sua man dreta semblauen indicar que responie as darrèri conselhs d'un ombriu monològ intèrn. En ua d'aguestes escures repliques que se daue ada eth madeish, tirèc viuaments entada eth eth calaish dera taula, cuelhec d'eth un

ample guinhauet de codina que i auie aquiu e assagèc eth talh sus era sua ungla. Hèt aquerò, lo tornèc a méter en calaish e lo barrèc.

Mario, ath sòn torn, treiguec era pistòla qu'amiaue ena pòcha dreta e la montèc.

Era pistòla, en èster montada, costèc un bronit clar e sec. Jondrette s'estrementic e miei se lheuèc dera cagira.

- Qui i a aquiu?, cridèc.

Mario tenguec era sua respiracion; Jondrette escotèc un moment, e dempús se metec a arrir, dident:

- Be ne sò de bèstia! Qu'ei eth tenhat que croish.

Mario observèc era pistòla ena man.

XVIII.- Es dues cagires de Mario se trapen cara a cara.

De ressabuda, era luenhana e melancolica vibracion d'ua campana hèc tremolar es veires. Tocauen es sies en Sant Medardo.

Jondrette merquèc damb movement de cap cada campanada. Quan sonèc era siesau, ahisquèc era candèla damb es dits.

Dempús se metec a caminar peth quarto, escotèc en correder, passegèc e tornèc a escotar.

- Pro que vengue!, gasulhèc; e se tornèc a sèir.

A penes s'auie seigut se dauric era pòrta.

Era tia Jondrette l'auie daurida e s'estèc en correder hènt ua orribla potèla amabla, illuminada de naut en baish per un des horats dera lantèrna sorda.

- Entratz, senhor, didec.

- Entratz benfactor mèn, repetic Jondrette en tot lheuar-se precipitadament.

Apareishec ena pòrta eth senhor Blanc. Auie un aire de serenitat que lo hège especiauments venerable.

Botèc sus era taula quate loïsi e didec:

- Senhor Fabantou, aciu qu'auetz, entath loguèr e entàs vòsti prumèri besonhs. Dempús ja veiram.

- Que Diu vos ac age, generós benfactor mèn, didec Jondrette; e en tot apressar-se ara prèssa ara sua hemna, higec; ditz adiu ath coche.

Era hemna partic, tant qu'eth marit prodigaue es sues salutacions e aufrie ua cagira ath senhor Blanc; e pòc dempús tornèc a aparéisher, e li didec ena aurelha:

- Que ja ei hèt.

Era nhèu qu'auie queigut pendent tot eth dia ère tant espessa que non s'entenec era veitura ne arribar ne anar-se'n.

Mentretant, eth senhor Blanc s'auie seigut.

Jondrette cuelhec sèti ena auta cagira dauant deth senhor Blanc.

Ara, entà hèr-se ua idia dera scèna que va a seguir, li cau imaginar-se ath lector era net hereda, es solituds dera Salpetriere caperades de nhèu e blanques ara lum dera lua, coma immensi susaris, era fèbla claretat des fanaus aciu e delà, es tragics baloards e es longues hilères de neri olms, ne un solet caminaire dilhèu en un quart de lèga ar entorn, eth casalon de Gorbeau en sòn mès naut punt de silenci, d'orror e d'escuretat, e ath miei d'aquera solitud, eth vast humarau de Jondrette, illuminat per ua candèla de seu, e en aquera tuta dus òmes seigudi amassa en ua taula, eth senhor Blanc tranquil, Jondrette alègre e espaventós, era Jondrette, era mair loba, en un cornèr, e darrèr deth tenhat, Mario, invisible, de pès, sense perder-se ua soleta paraula, ne un solet movement, era vista ara demora, era pistòla ena man.

Mario, ath sòn torn, sentie un baticòr d'orror, mès cap de temor. Sarraue era culassa dera pistòla, e se sentie tranquil. "Detierè ad aguest miserable quan volga", pensaue.

Sentie tanben qu'era policia estaue per aquiu, emboscada en bèth lòc, demorant eth senhau convengut, e prèsta a dar-li un còp de man.

Demoraue, ath delà, que d'aqueth violent encontre entre Jondrette e eth senhor Blanc surgentarie quauqua lum qu'illuminèsse tot çò qu'auie interès en conéisher.

XIX.- Guardar ben çò d'escur.

A penes se seiguec eth senhor Blanc, virèc es uelhs entàs estrades qu'èren uedes.

- Com li va ara prauba mainada herida?, preguntèc.

- Mau, responec Jondrette damb un arridolet de trist reconeishement, fòrça mau, digne senhor mèn. Era sua fraia màger que l'a amiat entara Bourbe tà que la guarisquen. Lèu la veiratz, donques que non se tardaràn a vier.

- Era senhora Fabantou semble un shinhau mielhor qu'aguest maitin, repliquèc eth senhor Blanc, tachant es uelhs ena estranha jarga dera tia Jondrette, que de pès, entre eth e era pòrta, coma se demorèsse ja era gessuda, lo guardaue en actitud de menaça, e lèu de combat.

- Que s'està morint, senhor, didec Jondrette; mès se qué voletz! Ei tant animosa aguesta hemna; que non ei ua hemna, ei ua mula.

Era Jondrette, vantada peth compliment, exclamèc damb ua portadura de fèra amorassada.

- A!, Jondrette! Tu tostemp as estat brave entà jo.

- Jondrette, exclamèc eth senhor Blanc. Jo me pensaua que vos cridàuetz Fabantou.

- Fabantou, alias Jondrette, repliquèc viuaments eth marit. Qu'ei un maunòm d'artista.

E, lançant ara sua hemna ua guardada furibonda, qu'eth senhor Blanc non vedec, seguic damb votz enfatica e amorassadora:

- A!, tostemp mos auem amiat ben era mia hemna e jo. Qué mos restarie se non mos quedèsse era estima? Èm tan malerosi, respectable senhor! Que i a braci, mès que non i a trabalh! Que i a volentat, mès manque òbra! Sabi pas se com eth govèrn non apraie aquerò, mès, paraula d'aunor, cavalièr!, jo que non sò jacobin, ne reialista, jo non li voi cap de mau; mès se jo siguessa ministre, juri per çò de mès sagrat qu'aquerò marcharie de ua auta manèra. Per exemple, jo qu'è volut ensenhar as mies hilhes a hèr caishes de carton. Me dideratz: Com! Un mestièr! Un simple

mestièr! Un miei entath guanhapan de cada dia! Quina umiliacion, benfactor mèn! Quina degradacion, quan un a estat çò que jo! Ai! Que non mos rèste arren deth temps dera nòsta prosperitat! Sonque ua soleta causa, un quadre qu'aprècii fòrça, mès que d'eth me'n des.heiria, totun, pr'amor que mos cau víuer. Òc, senhor, mos cau víuer!

Tant que Jondrette parlaue damb ua sòrta de desorde aparent, qu'en arren aflaquie era expression reflexiua e sagaç dera sua fesomia, Mario lheuèc era vista e vedec ath hons deth quarto ua bonha qu'enquia alavetz non auie vist. Que venguie d'entrar un òme, mès tan silenciosaments que non s'auie entenut sonar es gahons dera pòrta. Aqueth òme vestie ua giqueta de punt de color violèta, vielha, rosigada, tacada, trincada e damb traucs en totes es arrupes, un ample pantalon de pana, pantofles enes pès, sense camisa, eth còth nud, es braci nudi e empastissadi e era cara mascarada de nere. Que s'auie seigut en silenci e damb es braci crotzadi, sus eth lhet mès pròche, e coma qu'ère darrèr dera Jondrette, solet se lo vedie confusaments.

Aguesta sòrta d'instint magnetic qu'avertís dera guardada, hec qu'eth senhor Blanc se virèsse lèu ath madeish temps que Mario; e non podec reprimir un movement de suspresa, que se n'encuedèc Jondrette.

- A, que ja compreni!, exclamèc aguest, en tot cordar-se damb ua cèrta complasença. Que guardatz eth vòste mantèl. Ò, m'està perfèctaments, coma se siguesse hèt entà jo.

- Qui ei aguest òme? didec eth senhor Blanc.

- Aguest?, exclamèc Jondrette. Qu'ei un vesin, non ne hescats cabau.

Eth vesin qu'auie ua mina estranha. Ça que la, ena banlèga de Sant Marcel abondauen es fabriques de productes quimics. Fòrça obrèrs d'aqueres fabriques podien amiar era cara mascarada de nere. Tota era persona deth senhor Blanc alendaue ua confiança candida e intrepida. Repliquèc:

- Desencusatz-me. De qué me parlàuetz, senhor Fabantou?

- Vos didia, venerable protector mèn, contestèc Jondrette apuant es codes ena taula, tachant en senhor Blanc guardades trendes, semblables as dera serp boa, vos didia qu'auia un quadre en venda.

Hec era pòrta un leugèr bronit. Un aute òme venguie d'entrar, e de sèir-se en lhet, darrèr dera Jondrette. Coma eth prumèr, amiaue es braci nudi e era cara mascarada damb tinta o soja.

Encara qu'aqueth òme, sonque entrar, s'esguitlèc peth quarto, non podec empachar qu'eth senhor Blanc lo vedesse.

- Que non vos cau pòur, didec Jondrette, son persones dera casa. Didia, donc, que me quedaue un quadre preciós… Guardatz-lo, cavalièr, guardatz-lo.

Se lheuèc, se filèc de cap ara paret qu'ena part baisha i auie plaçat er encastre qu'auem parlat, e lo virèc, sauvant-lo, apuat ena madeisha paret. Qu'ère, plan que òc, ua causa que se retiraue a un quadre illuminat un shinau pera lum dera candèla. Mario non podie distinguir arren, pr'amor que Jondrette s'auie plaçat entre eth quadre e eth; aubiraue grossières plapes, e ua sòrta de personatge principau, illuminat damb era duresa cridaira des teles des hèires e des pintures de paravent.

- Qué ei aquerò?, preguntèc eth senhor Blanc.

Jondrette exclamèc:

- Ua òbra mèstra! Un quadre de gran prètz, benfactor mèn; l'estimi autant coma as mies hilhes; desvelhe en jo rebrembes… Mès que jo non me desdigui de çò qu'è dit; sò tan malerós, que me des.heirè d'eth…

Siguesse edart, siguesse qu'auie en eth un principi d'inquietud, en examinar eth quadre, eth senhor Blanc virèc era vista entar interior dera cramba. Que i auie aquiu quate òmes, tres seigudi en un lhet, un de pès, toti es quate damb es braci nudi, immobils, e eth ròstre mascarat de nere. Un d'eri, qu'ère seigut en lhet, s'emparaue ena paret e auie es uelhs clucadi: s'aurie dit que dormie. Qu'ère vielh; es sòns peus blanqui sus era sua cara nera qu'èren orribles; es auti dus semblauen joeni: er un qu'ère barbut e er aute pelut. Degun amiaue sabates; es que non amiauen pantofles amiauen es pès nudi.

Jondrette observèc qu'era guardada deth senhor Blanc se tachaue en aqueri òmes.

- Que son amics, vesins, didec. Son mascaradi perque trabalhen en carbon; que son fumistes. Non vo'n hescatz, benfactor mèn; mès, crompatz-me eth mèn quadre. Ajatz pietat dera mia misèria. Que non vo'lo venerè car. Segontes vos, guaire vau?

- Mès, didec eth senhor Blanc, guardant a Jondrette damb arroncilhament e coma òme que se met en garda; aquerò non ei senon ua mòstra de tauèrna e valerà uns tres francs.

Jondrette repliquèc damb amabilitat:

- Auetz aciu era vòsta cartèra? Me contentarè damb mil escuds.

Eth senhor blanc se lheuèc, apuèc era esquia ena paret e passegèc rapidaments era sua guardada peth quarto. Auie a Jondrette ena quèrra deth cant dera hièstra e ara Jondrette ena dreta ath cant dera pòrta. Es quate òmes non parpelejauen, ne tansevolhe semblauen veder-lo; Jondrette auie començat de nauèth era sua arenga damb accent tan planhós, guardades tan vagues e entonacion tan planhitiua, qu'eth senhor Blanc podie creir, plan ben, qu'era misèria auie capvirat ad aqueth òme.

- Se non me crompatz eth mèn quadre, estimat benfactor, didie Jondrette, non me rèste cap aute recurs, ne me rèste cap mès remèdi que lançar-me en arriu. Quan pensi qu'è volut ensenhar as mies hilhes a hèr caishes de carton entrefines e a hèr caishes d'estrees! Plan, donc, que cau ua taula damb ua plancha ath hons entà qu'es veires non queiguen en solèr; cau un horneth hèt exprèssaments entath cas, un gobelet damb tres divisions entàs diuèrsi grads de fòrça qu'a d'auer era còla sivans se la tengue ena husta, en papèr o ena tela; Un guinhauet entà talhar eth carton; un mòtle entà dar forma as pèces, un martèth entà clauar es acèrs, pincèus, dimònis, sabi pas qué! E tot aquerò entà guanhar quate sòus ath dia, e trabalhar catorze ores! E cada caisha passe tres còps pera man dera obrèra! E banhar eth papèr! E non tacar arren! E auer era còla cauda e sai qué diables mès! Quate sòus per un dia! Com voletz que se visque!

En parlar atau, Jondrette non guardaue ath senhor Blanc que l'observaue. Era guardada deth senhor Blanc qu'ère fixa en Jondrette e era de Jondrette ena pòrta. Era tension panteishanta de Mario anaue d'un costat en aute. Eth senhor Blanc semblaue preguntar-se: "Ei un pèc"? Jondrette repetic dus o

tres còps damb tota sòrta d'inflexions variades deth gènre ploraire o suplicant:

- Que non è mès remèdi que lançar-me en arriu; er aute dia baishè ja tres gradons entà hè'c, peth costat deth pònt d'Austerlitz!

De ressabuda eth sòn amortat viston s'illuminèc damb un orrible fulgor; aqueth omenet se quilhèc e apareishec espaventós; hec un pas entath senhor Blanc e li cridèc damb votz sonora:

- Que non se tracte d'arren d'aquerò; m'arreconeishetz?

XX.- Era emboscada.

Era pòrta deth humarau venguie de daurir-se bruscaments e deishaue veir tres òmes damb blòdes de tela blua, caperades es cares damb masques de papèr nere. Eth prumèr ère prim e amiaue un long garròt clauetejat; eth dusau, qu'ère ua espècia de colós, amiue agarrada peth miei deth mange e damb eth talh entà baish, un gran guinhauet des tengudi entà aucir bueus. Eth tresau, ample d'espatles, mens flac qu'eth prumèr e mens macís qu'eth dusau, amiaue ua enòrma clau ena man, panada, dilhèu, dera pòrta de quauqua preson.

Semble que Jondrette demoraue era arribada d'aguesti òmes. Comencèc un dialòg rapid entre eth e er òme deth garròt: eth prim.

- Ei tot prèst?, didec Jondrette. Òc, responec eth prim.
- A on ei Montparnasse?
- Eth prumèr galand s'a arturat entà parlar damb era tua hilha.
- Damb quina?
- Damb era màger.
- I a baish ua veitura?
- Óc.
- Ei atalada era veitura?
- Qu'ei atalada.
- Damb dus bons shivaus?
- Excellenti.
- Se demore a on jo l'è dit que se demorèsse?
- Òc.
- Plan ben, didec Jondrette.

Eth senhor Blanc qu'auie era sang dera cara perduda. Guardaue a toti es objèctes dera tuta qu'èren ath sòn entorn, coma er òme que compren a on a queigut, e eth sòn cap successiuaments dirigit entà toti es caps que

l'enrodauen, se botjaue sus eth còth damb ua lentor atentiua e admirada, mès sense qu'auesse arren ena sua portadura semblable ara pòur. Que s'auie format damb era taula ua improvisada trencada e aqueth òme que moments abans solet auie er aspècte d'un bon ancian s'auie convertit, en un virament de uelhs, en ua sòrta d'atleta e apuaue eth sòn punh robust sus eth dorsièr dera cagira damb un gèst temible e susprenent.

Aqueth ancian, tan fèrm e tan valent, semblaue èster d'aguestes natures que son valeroses, que son braves, facila e simplaments. Eth pair dera hemna qu'estimam que non ei jamès un estranh entà nosati. Mario se sentec capinaut d'aqueth desconeishut.

Tres des òmes que Jondrette auie dit *son fumistes*, auien agarrat deth molon de hèr, er un uns grani estalhants de talhar metaus, er aute era barra d'ua romana e eth tresau un martèth, e s'auien plaçat dauant dera pòrta sense badar boca. Eth vielh s'auie quedat en lhet e solet auie daurit es uelhs. Era Jondrette s'auie seigut ath sòn costat.

Mario pensèc qu'en pòques segondes eth moment d'intervier aurie arribat e lhuèc era sua man dreta entath soler de naut en direccion tath correder, prèst a deishar anar eth tret.

Acabat eth sòn collòqui damb er òme deth garròt, Jondrette se virèc de nauèth entath senhor Blanc e repetic era sua pregunta, en tot acompanhar-la damb aguest arridolet baish, contengut e terrible que l'ère pròpi:

- Non m'arreconeishetz?

Eth senhor Blanc li guardèc era cara e responec:

- Non.

Alavetz Jondrette s'apressèc entara taula. S'inclinèc per dessús dera candèla, crotzèc es braci, apropèc era sua maishèra angulosa e herotge ath ròstre tranquil deth senhor Blanc, e en tot auançar çò mès que podec, sense qu'aguest arreculèsse, e en aquera portadura de fèra sauvatge que vie a nhacar, li cridèc:

- Jo que non me cridi Fabantou ne me cridi Jondrette, *me cridi Thenardier*! Que sò er ostejador de Montfermeil! Entenetz ben? Thenardier! M'arreconeishetz ara?

Un imperceptible rubor passèc peth front deth senhor Blanc, que responec sense qu'era votz li tremolèsse, sense lheuar-la, damb era sua ordinària afabilitat:

- Tampòc.

Mario non entenec aguesta responsa. Qui l'auesse vist en aqueth moment ena escurina l'aurie trapat empeguit, estupid, herit per un pericle. En moment que Jondrette auie dit: Me cridi Thenardier, Mario s'auie estrementit, e l'auie calut apuar-se ena paret, coma s'auesse sentut eth hered d'ua espada que li trauessèsse eth còr. Dempús, eth sòn braç dret, prèst a dar eth senhau, auie baishat doçaments, e en moment que Jondrette auie repetit: *Entenetz ben: Thenardier*!, es aflaquidi dits de Mario auien estat a mand de deishar quèir era pistòla. Jondrette, en desnishar se qui ère, non auie esmoigut ath senhor Blanc, mès qu'auie capvirat a Mario. Aqueth nòm de Thenardier qu'eth senhor Blanc semblaue non arreconéisher, Mario que lo coneishie. Rebrembatz-vo'n de çò qu'aquest nòm ère entada eth. Aguest nòm l'amiaue sus eth sòn còr, escrit en testament de sa pair; l'amiaue ath hons deth sòn pensament, ath hons dera sua memòria, en aguesta sagrada recomandacion: "Un tau Thenardier m'a sauvat era vida; s'eth mèn hilh lo trape harà per eth tot çò que posque". Aguest nòm se rebrembarà qu'ère un des sòns cultes dera sua amna: venguie barrejat damb eth nòm de sa pair. Com! Qu'ère aqueth eth Thenardier, er ostejador de Montfermeil qu'auie cercat en bades pendent long temps! Lo trapaue a tot darrèr! Mès, com? Eth sauvador de sa pair qu'ère un bandit, aqueth òme, que per eth Mario aurie volgut sacrificar-se, ère un monstre. Aqueth liberador deth coronèl Pontmercy ère prèst a cométer un atemptat, qu'era sua manèra non vedie encara Mario clara, mès que se retiraue a un assassinat. E un assassinat de qui, gran Diu! Quin malastre! Quina amarga burla dera sòrt! Sa pair li manaue deth hons deth sòn taüt que hesse tot eth ben possible a Thenardier; hège quate ans que Mario non auie mès idia que pagar aguest deute de sa pair e en moment qu'anaue a hèr qu'era justícia agarrèsse a un criminau en acte de cométer un crim, eth destin li cridaue: "Ei Thenardier!". Anaue, donc, a pagar era vida de sa pair sauvada en ua pluja de mitralha en camp eroïc de Waterloo, e anaue, a tot darrèr, a pagar-la damb eth cadafalc. Que s'auie prometut, en cas de trapar a Thenardier, non apressar-se ada eth, senon ajocat as sòns pès, e lo trapaue, plan, entà

autrejar-lo ath borrèu. Sa pair l'auie dit: "secor a Thenardier!" E eth responie ad aguesta votz, adorada e santa, esbauçant a Thenardier. Balhar coma espectacle a sa pair ena hòssa ar òme que l'auie sauvat dera mòrt damb perilh dera sua vida, executat ena plaça de Santiago per tòrt deth sòn hilh, d'aqueth Mario, qu'era sua proteccion l'auie encomanat! E quina ironia! Auer amiat tant de temps en sòn pièch era darrèra volentat de sa pair, escrita dera sua man, entà hèr orriblaments tot çò de contrari!

Mès, ça que la, assistir ad aguest assassinat premeditat, e non empachar-lo! Com! Condemnar ara victima e sauvar ar assasin! Dilhèu li calie a Mario sauvar era mendre gratitud a semblable miserable? Totes es idies que Mario auie, de hège quate ans, se trapauen coma capvirades per aguest patac inesperat. S'estrementie; tot depenie d'eth; qu'auie ena sua man, sense qu'eri se'n sabessen, era sòrt d'aqueri que s'agitauen dauant des sòns uelhs. Se disparaue era pistòla, eth senhor Blanc s'aurie sauvat, e Thenardier ère perdut; se non tiraue, eth senhor Blanc ère sacrificat, e qui se'n sap?, dilhèu Thenardier se sauvaue. Precipitar a un, o deishar quèir ar aute; racacòr per ambdús costats. Se qué hèr? Quin camin escuélher? Mancar as mès imperiosi rebrembes, a tanti e tanti compromisi qu'auie contrèt damb eth madeish, ath mès sant déuer, ath tèxt mès venerat per eth! Mancar ath testament de sa pair o deishar que se consomèsse un crim! Que li semblaue, d'un costat, enténer ara sua "Ursula" suplicar-li en nòm de sa pair, e per aute ath coronèl que li recomanaue a Thenardier. Qu'ère hòl; es jolhs se li plegauen, que non auie temps entà pensar donques qu'era scèna qu'auie ara vista se precipitaue damb furia entath desenlaç. Qu'ère coma un tempèri, que d'eth s'auie creigut patron e que l'arrossegaue damb eth. Siguec a mand de cuélher ua malagana.

Mentretant, Thenardier, que ja non cridaram de ua auta manèra, se passejaue ath long dera taula damb ua sòrta de hòraviada e de trionf frenetic.

Cuelhec eth candeler e lo botèc sus era humenja, fotet damb eth un còp tan violent qu'era candèla siguec a punt d'amortar-se e era paret quedèc esposcada de seu.

Dempús se virèc entath senhor Blanc, espaventós, e vomeguèc, mès que prononcièc, aguestes paraules:

- Usclat! Humat! Padenat! Damb saussa piquenta!

E tornèc a passejar de nauèth, en paroxisme dera resvenja satisfèta.

- A!, cridaue. Fin finau vos è trapat, senhor filantròp, senhor milionari aganit! Senhor autrejador de pipes! Vielh pederasta! A! Que non m'arreconeishetz! Qu'ei que non ètz vos que venguec en Montfermeil, ena mia aubèrja, hè ueit ans, era net de Nadau de 1823! Non ètz vos que se hec a vier dera mia casa ara hilha de Fantina, era Alausa! Non ètz vos qu'amiaue un mantèl auriò, non! E un paquet plen de liròts ena man, coma eth d'aguest maitin! Guarda, hemna! Que semble qu'ei eth sòn delèri, emportar-se enes cases paquets de calces de lan! Eth vielh caritatiu! Bè! Qu'ètz casquetèr, senhor milionari? Regalatz as praubi es productes dera vòsta botiga, sant varon! Quin sauta-en-banca! Donques que non m'arreconeishetz? Plan, donc, jo vos coneishi; vos coneishí de seguit, tanlèu botéretz aciu eth morre. Fin finau se veirà que non ei tot ròses, aquerò de vier en casa des persones, damb era desencusa de qué son aubèrges, damb vestits miserables damb era mina d'un praube que se li pòt balhar ua aumòina, a enganhar ara gent, a hèr-se eth generós, trèir-les eth sòn guanhapan e menaçar-les en bòsc, e quan aguestes persones son arroïnades, non quede aquerò pagat damb un mantèl massa ample e dues males ahlaçades d'espitau, vielh pelat, panaire de mainatges.

Se posèc, e pendent un moment semblèc que se parlaue ada et madeish. S'aurie dit qu'eth sòn furor queiguie coma eth Rodano, en quauque horat. Dempús, coma s'acabèsse en votz nauta causes qu'auie començat a díder-se ath sòn laguens, fotèc un còp de punh ena taula, e exclamèc:

- Damb era sua portadura de bravàs!

E, apostrofant ath senhor Blanc:

- Macareu, seguic, en un aute temps vos burlèretz de jo; qu'ètz encausa de toti es mèns malastres. Per mil cinc cents francs auetz aquerit a ua gojata que jo auia, e que solide ère de gent rica, que m'aurie costat ja fòrça sòs, e a cargue dera quau deuia víuer tota era mia vida. Ua gojata que m'aurie indemnizat de tot aquerò qu'è perdut en aquera abominabla tauèrna a on se hègen granes bacanalas e a on m'è minjat coma un pèc tota era mia fortuna. Ò, voleria que tot eth vin que s'a begut ena mia casa

venguesse a èster podom entà toti es que lo beueren. Qu'ei parièr, a tot darrèr. Didetz-me, que vos deuí semblar plan grotèsc quan partíretz damb era Alausa. En bòsc qu'auíetz era vòsta estaca. Èretz eth mès fòrt, ara ne sò jo. Que sò jo qu'a ara es atots. Qu'ètz cuelhut, amiguet! Ò!, mès qu'ei causa d'arrir, e plan que òc arrisqui. Com a queigut en param! Li didí qu'èra actor, que me cridaua Fabantou, qu'auia trabalhat damb era senhoreta Mars e damb era senhoreta Muche, qu'eth mèn casalèr volie crubar deman 4 de hereuèr, e non se n'a encuedat qu'ei eth 8 de gèr e non e 4 de hereuèr qu'acabe eth tèrme, Babieca! E me hè a vier quate dolents loïsi! Brigand! Ne tansevolhe a gausat arribar as cent francs! E com se credie totes es mies pegaries! Bè!, me divertia, e ath còp me didia: "Tè, estupid!" Que ja t'è cuelhut; aguest maitin te lecaua es mans; mès aguesta net t'arrincarè eth còr.

Thenardier carèc. S'estofaue. Eth sòn pièch mesquin e estret fiulaue coma era pompa d'ua harga. Era sua guardada ère plia d'aguesta innòbla felicitat d'ua creatura fèbla, crudèu e covarda qu'artenh fin finau hèr quèir ath qu'a cranhut e insultat ath qu'a vantat; alegria d'un nan que botèsse eth sòn talon sus eth cap de Goliat; alegria d'un chacal que comence a esbocinar un bueu malaut, pro mòrt entà non defener-se ja e pro viu entà patir encara.

Eth senhor Blanc non l'interrompec, mès li didec quan acabèc:

- Sabi pas se qué voletz díder. Vos enganhatz. Sò un òme praube, e arren mès luenh de jo qu'èster milionari. Non vos coneishi; me cuelhetz per un aute.

- A!, cridèc Thenardier. Que me shaute era tonada. Vos encaborniatz a seguir era trufaria! A! Paraules en vaganaut, vielh mèn! Donques que non me rebrembatz? Non voletz saber se qui sò?

- Desencusatz, responec eth senhor Blanc damb un accent tan politic, qu'auie en aqueth moment quauquarren d'estranh e de poderós, ja veigui qu'ètz un bandit.

Qui non a campat qu'ès èssers odiosi an era sua susceptibilitat, e qu'es monstres son pachoquets! Ara paraula bandit, era hemna de Thenardier se lheuèc deth lhet, e aguest agarrèc ua cagira coma se l'anèsse a trincar damb es sues mans.

- Non te botges tu!, cridèc ara sua hemna, e, en tot virar-se entath senhor Blanc, higec: Bandit!. Òc, ja sai que mos criden atau es senhors rics. Cara! Qu'ei vertat, è hèt falhita, m'amagui, non è pan, non è un sò horadat, sò un bandit! Hè tres dies que non mingi, sò un bandit. A!, vosati vos cauhatz es pès; vosati auetz pantofles de Sakosky; auetz mantèls entretelaçadi coma es arquebisbes; viuetz en estatge principau d'ua casa damb portièr, minjatz truhes neres, manats d'espargues a quaranta francs en mes de gèr, cedes; vos assadoratz e quan voletz saber se hè hered guardatz en jornau es grads que mèrque eth termomètre der engenhèr Chevalier. Nosati, nosati èm es termomètres. Que non mos cau veir ena cantoada dera tor deth relòtge guairi grads hè de hered; que sentem era sang calhar-se enes nòstes venes e eth gèu qu'arribe en còr, e didem: "Que non i a Diu!" E vosati vietz enes nòstes tutes tà cridar-mos bandits! Vos avalaram! Vos avalaram, miserables creatures! Sabetz-vo'n d'aquerò, senhor milionari: jo qu'è estat un òme qu'a auut establiment, è pagat contribucion, è estat elector, sò un ciutadan e vos, vos dilhèu non ne sigatz.

Aciu Thenardier hèc un pas entàs òmes qu'èren près dera pòrta e higec damb estrementida:

- Quan pensi que gause vier entà parlar-me coma a un sabatèr de vielh!

Dempús, en tot dirigir-se ath senhor Blanc, damb cèrta recrudescéncia de frenesia, higec:

- E sabetz-vo'n tanben d'aquerò, senor filantròp! Jo non sò un òme escur, non! Jo non sò un òme qu'eth sòn nòm s'ignore, que va a panar mainatges enes cases. Jo que sò un ancian soldat francés. Jo auria d'èster decorat! Jo siguí en Waterloo, e sauvè ena batalha a un generau cridat comde Pontmercy! Aguest quadre que vedetz, e qu'a estat pintat per David en Brusselles, sabetz se qué represente? Donques a jo. David que volec immortalizar aguesta accion. Jo qu'è sus es espatles ath generau Pontmercy, e l'amii a trauèrs dera mitralha. Aguesta qu'ei era istòria. Aguest generau jamès hec arren per jo! Que non valie mès qu'es auti. Non per aquerò deishè de sauvar-li era vida damb perilh dera mia; es pòches plies de certificacions. Mil pericles! Que sò un soldat de Waterloo. E ara

qu'è auut era bontat de dider-vos tot aquerò, acabem. Qu'è besonh de sòs, fòrça sòs, plan fòrça sòs, o vos aucisqui damb mil dimònis!

Mario auie crubat quauque domeni sus es sues angónies e escotaue. Era darrèra possibilitat de dobte venguie d'esbugassar-se. Qu'ère aqueth, plan, eth Thenardier deth testament. Mario s'estrementic en enténer eth repotec d'ingratitud dirigit entà sa pair, e qu'eth ère a mand de justificar tan fatauments. Redoblèc era sua perplexitat. Ath delà, i auie en totes es paraules de Thenardier, en accent, en gèst, ena guardada, dera que cada paraula hège brotoar ahlames; i auie en aquera explossion d'ua mala natura, en tot presentà'c tot, en aquera barreja de fanfarronada e d'abjeccion, d'orgulh e de petitesa, de ràbia e de pegaria, en aqueth caòs de planhs reaus e de sentiments faussi, en aqueth impudor d'un maudit saborant era voluptuositat dera violéncia, en aquera desvergonhada nudesa d'ua amna lèja, en aquera conflagracion de toti es patiments combinadi damb toti es òdis, quauquarren qu'ère orrible coma eth mau, e dolorós coma era vertat.

Eth quadre de David, era òbra mèstra de pintura, qu'era sua adquisicion auie prepausat ath senhor Blanc, non ère, coma eth lector aurà endonviat, senon era mòstra dera sua aubèrja d'enganha, pintada, ja rebrembaratz, per eth madeish, rèste qu'auie sauvat deth sòn naufragi de Montfermeil.

Coma auie cessat ja d'interceptar er arrai visuau de Mario, aguest que podie guardar ja aquera causa, en aqueri vestigis vedec reauments ua batalha, un hons de hum, e un òme qu'amiaue a un aute. Qu'ère eth grop de Thenardier e de Pontmercy; eth sergent sauvador e eth coronèl sauvat. Mario ère coma embriac: agueth quadre li hège de bèra manèra, er efècte de sa pair viu; que non ère ja era mòstra dera aubèrja de Montfermeil; ère ua resurreccion, ère ua hòssa que miei se daurie, un hantauma que se lheuaue. Mario entenie ath sòn còr bàter enes sòns possi, auie eth canon de Waterloo enes aurelhes, eth sòn pair sagnós, vagaments pintat en aquera tela sinistra, l'espaurie, e li semblaue qu'aquera figura infòrme lo guardaue fixaments.

Quan Thenardier cuelhec er alend, tachèc sus eth senhor Blanc es sòns sagnosi vistons e li didec en votz baisha e brèu.

- Qué te cau díder abantes de qué t'aucisquen?

Eth senhor Blanc caraue. Ath miei d'aqueth silenci, ua votz trincada lancèc deth correder estant aguest sarcasme lugubre:

- Se cau esmiejar lenha, aciu que sò jo.

Qu'ère er òme deth garròt que se divertie.

Ath còp, campèc ena pòrta ua enòrma cara eriçada e terrosa, arrint espaventosaments e mostrant es sues non dents, senon ganchos.

Qu'ère era cara der òme deth garròt.

- Per qué t'as tret era masca?, li cridèc Thenardier enforismat.

- Entà arrir, repliquèc aqueth òme.

Hège quauqui instants qu'eth senhor Blanc semblaue seguir e espiar toti es movements de Thenardier, que cegat e enludernat pera sua pròpia ràbia, anaue e venguie peth quarto damb era confiança de qué auie era pòrta sauvada, de qué ère armat contra un òme desarmat e de qué èren nau contra un, enquia e tot supausant qu'era Thenardier non se compdèsse mès que per un òme. En sòn repotec ath deth garròt, viraue era esquia ath senhor Blanc.

Aguest profitèc eth moment, refusèc damb eth pè era cagira, era taula damb era man; e, en un bot, damb prodigiosa agilitat, abantes de qué Thenardier auesse auut temps de virar-se qu'ère ja ena hièstra. Daurir-la, escalar-la e méter ua cama per era que siguec un virament de uelhs. Ja auie era mitat deth còs dehòra quan sies robusti punhs l'agarrèren e lo tornèren a méter energicamens ena casina. Qu'èren es tres "fumistes" que s'auien lançat sus eth. Ath còp, Thenardier l'auie agarrat pes peus.

Ath tapatge que se formèc acodiren es auti bandits deth correder. Eth vielh, qu'ère en lhet e semblaue embriac, baishèc d'eth, e venguec trantalhant, damb un martèth de picapeirèr ena man.

Un des "fumistes", qu'eth sòn ròstre mascarat illuminaue era candèla, e qu'en eth Mario, a maugrat dera masca, auie coneishut a Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero, quilhaue sus eth cap deth senhor blanc, ua espècia de maça, formada per dues bòles de plom enes dus extrèms d'ua barra de hèr.

Mario non podec tier aguest espectacle. “Pair mèn, pensèc, perdonatz-me”! E eth sòn dit cerquèc eth gisclet dera pistòla. Anaue ja a gésser eth tret, quan era votz de Thenardier cridèc:

- Non li hescatz mau!

Aqueth assag desesperat dera victima, en sòrta d’exasperar a Thenardier, que l’auie padegat. I auie dus òmes en eth: er òme herotge e er òme adreit. Enquiad aguest moment, eth desbordament deth trionf, dauant dera presa abatuda e immobila, er òme herotge auie guanhat. Quan era victima sagèc de lutar e se botgèc, er òme adreit tornèc a reaparéisher e a cuélher importància.

- Non li hescatz mau!, repetic; e sense ne tansevolhe sospechà’c, peth prumèr trionf, arturèc era pistòla de Mario, prèsta a descargar-se, e paralisèc era accion deth joen, qu’entada eth despareishec era urgència en non veir cap inconvenent dauant d’aguesta naua frasa, de demorar encara.

Qui sap se non vierie quauque incident que lo desliurèsse dera terribla alternatiua de deishar perir ath pair d’Ursula o de pèrder ath sauvador deth coronèl?

Que s’auie encarborniat en ua luta erculenca. D’un còp de punh ena esquia, eth senhor Blanc auie hèt redolar per tèrra ath vielh, en miei deth quarto; d’un revés de cada man auie lançat en solèr a d’auti dus que l’atacauen, e as auti dus les tenguie agarrats jos es jolhs; es miserables s’estofauen jos aquera pression, coma jos ua arròda de pèira de barrina; mès es auti quate auien cuelhut ath temible ancian pes dus braci e eth cogòt e lo tenguien, plegat, sus es dus “fumistes”que jadien en solèr. Atau, senhor des uns, e dominat pes auti, estronhant as de baish e estofat pes de naut en tot opausar-se en vaganaut a toti es esfòrci des que s’agropauen sus eth, despareishie jos eth grop orrible de bandits, un sanglar jos era panteishanta e idolaira canilha de mastins e conilhèrs.

Artenheren lançar-lo sus eth lhet mès pròche dera hièstra e contier aquiu es sòns esfòrci. Era Thenardier que non l’auie deishat des peus.

- Tu, li didec eth marit, non te metes en aquerò. Que te trincaràs eth mocador.

Era Thenardier aubedic coma era loba aubedís ath lop, damb un idòl.

- Vosati, higec Thenardier, escorcolhatz-lo.

Eth senhor Blanc semblaue qu'auie renonciat a tota resisténcia. L'escorcolhèren, non amiaue qu'ua borsa de cuer que contenguie cinc francs e eth sòn mocador.

Thenardier se sauvèc eth mocador ena pòcha.

- Com! Non i a monedèr?, preguntèc.

- Ne relòtge, responec un des "fumistes".

- Qu'ei parièr, gasulhèc damb votz de ventrilòc er òme desmascat qu'amiaue ua grana clau. Qu'ei un vielh dur de pelar.

Thenardier venguec en cornèr dera pòrta e aquiu cuelhec un paquet de còrdes, que les lancèc.

- Estacatz-lo en banc, didec; e vedent ath vielh que s'auie estat estirat en miei deth quarto per çò deth còp de punh que l'auie flocat eth senhor Blanc, e vedent que non se botjaue. Dilhèu ei mòrt Boulatruelle?, preguntèc.

- Non, responec eth Colmenero; qu'ei embriac.

- Hètz-lo enlà entà un cornèr, didec Thenardier.

Dus des "fumistes" possèren ar embirac damb es pès, près deth molon de hèr.

- Babet, per qué t'as hèt a vier tanta gent?, didec Thenardier en votz baisha ar òme deth garròt. Que non calie.

- Se qué vòs!, repliquèc eth deth garròt. Que toti an volut èster dera partida, eth temps qu'ei dolent e a penes se hèn negòcis.

Era estrada qu'eth senhor Blanc auie estat queigut, qu'ère ua sòrta de lhet d'espitau sostenguda per un parelh de banquets de husta, e rudaments hargada. Eth senhor Blanc deishèc que hessen d'eth çò que volguessen; es panaires l'estaquèren fòrt, de pès, e damb es pès estacadi en banquet mès distant dera hièstra, e mès pròche ara humeneja.

Quan acabèren eth darrèr nud, Thenardier cuelhec ua cagira e venguec a sèir-se lèu dauant deth senhor Blanc. Thenardier que s'auie transformat en un virament de uelhs, e era sua fesomia auie passat dera violéncia desfrenada ara doçor tranquilla e astuta. Mario a penes podie arreconéisher en arridolet politic d'oficinista, era boca lèu bestiau qu'un moment abans lançaue esgluma; consideraue, estonat, aquera metamorfòsi fantastica e enquimeranta, e sentie çò que sentirie un òme quinsevolh que vedesse a un tigre escambiar-se en procurador.

- Cavalièr…, didec Thenardier.

E, hènt enlà damb un gèst as panaires, qu'encara tenguien botada era man sus eth senhor Blanc, higec:

- Desseparatz-vos un shinhau e deishatz-me parlar damb aguest cavalièr.

Toti se retirèren entara pòrta e seguic:

- Cavalièr, qu'auetz hèt mau en voler sautar pera hièstra, donques que vos auríetz pogut trincar ua cama. Ara, s'ac permetetz, vam a sajar de parlar tranquillaments. Prumèr de tot me cau dider-vos ua observacion qu'è hèt, e ei qu'encara non auetz deishat anar eth mendre sorriscle.

Thenardier auie rason, aguest detalh qu'ère positiu, encara qu'en sòn trebolament, Mario non se n'auie encuedat. Eth senhor Blanc a penes auie prononciat quauques paraules sense lheuar era votz, e enquia e tot ena sua luta près dera hièstra, damb es sies bandits, auie sauvat eth mès prigond e eth mès singular silenci. Thenardier seguic:

- Encara qu'auéssetz cridat: "Panaires! Panaires!" que non m'aurie semblat inconvenent. Se cride: "Ar assassin!", en escadences, e a jo non m'aurie estonat bric. Qu'ei normau que se hèsque un shinhau de tapatge quan un se trape damb persones que non l'inspiren pro confiança. Encara qu'auéssetz hèt tot aquerò, que non mos auríem incomodat. Ne tansevolhe se vos aurie botat ues mordasses e vau a dider-vos se per qué. Aguest quarto qu'ei plan sord. Non a qu'ua qualitat, mès que l'a. Qu'ei ua tuta. Encara que crebèsse aciu ua bomba eth sorrolh que se senterie en còs de garda mès pòche non passarie d'èster coma ua roncadera d'un embriac. Aciu eth canon harie bom! e eth tron pof!. Qu'ei un lotjament comòde.

Mès, plan, que non auetz cridat, fòrça mielhor; vos feliciti per aquerò, e vau a dider-vos çò que dedusisqui d'aciu. Quan se cride, senhor mèn, se qui vie? Era policia. E dempús dera policia era justícia. Plan, donc; vos que non auetz cridat, qu'ei que vos sauvatz pro de qué acodisquen era policia e era justícia. Qu'ei que ja hè temps que, ac sospechi, auetz interès en amagar quauquarren. Nosati qu'auem eth madeish interès; atau, donc, mos podem enténer.

Parlant atau, semblaue que Thenardier, tachadi es vistons en senhor Blanc, sajaue d'en.honsar es puntes agudentes que gessien des sòns uelhs enquiara consciéncia deth sòn presoèr. Ath delà d'aquerò, eth sòn lengatge adobat damb ua cèrta sòrta d'insoléncia leugèra e borlesca, ère reservat e lèu alistat; e en aqueth miserable qu'un moment abans ère un bandit se revelaue ara "er òme qu'a estudiat en seminari".

Eth silenci qu'auie sauvat eth presoèr, aguesta precaucion qu'arribaue enquia desbrembar-se'n deth suenh dera sua vida, aguesta resisténcia opausada ath prumèr movement dera natura, qu'ei cridar, tot aquerò, mos ac cau díder, dès que siguec observat e consignat, shordaue a Mario e l'admiraue peniblaments.

Era fondada observacion de Thenardier escurie encara mès, entà Mario, es misterioses ombres que jos eres s'amagaue aquera figura grèu e estranha qu'en era Courfeyrac auie botat eth fausnòm de *senhor Blanc*. Mès siguesse qui siguesse, aqueth òme, estacat, enrodat de borrèus, miei calat en ua trencada que s'en.honsaue, jós es sòns pès, un grad en cada instant, atau dauant deth furor coma dera doçor de Thenardier, s'estaue impassible, e Mario non podie mens qu'admirar en un moment semblable aqueth ròstre sopèrbaments melancolic.

Qu'ère evidentaments ua amna inaccessibla ar espant e que non sabie se qué ère era desesperacion. Qu'ère un d'aguesti òmes que dominen es situacions desesperades. Per extrèma que siguesse era crisi, per inevitabla que siguesse era catastròfa non i auie aquiu arren dera agonia der estofat daurint dejós dera aigua uns uelhs orribles.

Thenardier se lheuèc sense afectacion, venguec ena humeneja, separèc eth paravent en tot apuar-lo en lhet pròche, deishèc ath descubèrt eth horneth

de carbon plen d'ahlamantes brases, qu'en eres eth presoèr podec veir perfèctaments eth talhant alugant e esposcant, a còps, bualhs roiencs.

Dempús se tornèc a sèir ath cant deth senhor Blanc.

- Contunhi, didec. Que mos podem enténer; apraiaram aquerò amigablaments. Que hi mau en incomodar-me adès; sabi pas a on auia era tèsta; qu'è anat massa luenh e è dit mil badinades. Per exemple, pr'amor qu'ètz milionari, vos è dit qu'exigia sòs, fòrça sòs, enòrma quantitat de sòs. Aquerò que non serie rasonable; qu'auetz era sòrt d'èster ric, mès qu'auratz tanben es vòstes obligacions, qui ei que non les tie? Que non voi arroïnar-vos; a tot darrèr, jo que non sò un esgorjador. Non sò d'aqueri que, pr'amor qu'an er auantage dera posicion se profiten d'era entà èster ridiculs. Guardatz, jo cedisqui en quauquarren e hèsqui un sacrifici dera mia part. Qu'è besonh solet de dus cents mil francs.

Eth senhor Blanc non badèc boca. Thenardier seguic:

- Que non pari d'aigalar eth mèn vin. Non coneishi er estat dera vòsta fortuna; mès sai que non auetz grana afogadura pes sòs; e un òme benfactor coma vos pro poirie balhar dus cents mil francs a un pair de familha que non ei erós. Vos qu'ètz, plan, rasonable, e ja deuetz supausar que non è hèt tot aguest trabalh d'aué e organizar es causes d'aguesta net, qu'ei un plan fòrça complet, sivans era confession d'aguesti senhors, entà vier a demanar-vos que me balhetz çò que me cau entà béuer vin nere tàs dotze e minjar vedèth en çò de Desnoyers. Plan que vau aquerò dus cent mil francs. Un còp dehòra dera vòsta pòcha aguesta fotesa, vos juri que tot s'aurà acabat e que non vos cau crànher arren. Me dideràtz: "Mès que jo non è aciu dus cent mil francs!" Ò!, que non sò exagerat; non demani aquerò. Sonque vos demani ua causa. Ajatz era bontat d'escríuer çò que vau a dictar-vos.

Aciu Thenardier suspenec era sua arenga, e dempús higec, mercant cada paraula e dirigint un arridolet entath costat deth horneth:

- Vos prevengui que non admeterè era desencusa de non saber escríuer.

Un inquisidor generau aurie pogut envejar aqueth arridolet.

Thenardier possèc era taula près deth senhor Blanc, e treiguec tintèr, pluma e papèr deth calaish, que deishèc miei dubèrt, e qu'en eth reludie era ampla huelha deth guinhauet.

Botèc eth papèr dauant deth senhor Blanc.

- Escriuetz, didec.

Eth presoèr parlèc fin finau.

- Com voletz qu'escriua se sò estacat?

- Qu'ei vertat, desencusatz-me, didec Thenardier. Qu' auetz tota era rason.

E, en tot virar-se entath Colmenero, higec:

- Destacatz eth braç dret deth senhor.

Panchaud, alias Primaverau, alias Colmenero, executèc era orde de Thenardier. Quan vedec liura era man dreta deth presoèr, Thenardier banhèc era pluma en tintèr e l'ac autregèc.

- Encuedatz-vo'n ben de qué ètz en nòste poder, didec, ara nòsta discrecion; que cap poder uman vos pòt trèir d'aciu, e que mos aclaparie fòrça veder-mos obligadi a acodir a desagradius extrèms. Que non sai ne tan solet eth vòste nòm, ne era adreça dera vòsta casa, mès vos avisi que seguiratz estacat aciu enquia que torne era persona encargada d'amiar era carta que vatz a escríuer. Ara hètz eth favor d'escríuer:

- Eth qué?, preguntèc eth presoèr.

- Que ja vos dicti.

Eth senhor Blanc cuelhec era pluma.

Thenardier comencèc a dictar.

- "Hilha mia…"

Eth presoèr s'estrementic, e lheuèc es uelhs entà Thenardier.

- Metetz: "Estimada hilha mia", didec Thenardier.

Eth senhor Blanc aubedic. Thenardier contunhèc:

- “Vene de seguit…”

Aciu s’arturèc entà preguntar:

- La tutejatz, non ei vertat?

- A qui?, preguntèc eth senhor Blanc.

- Macareu, didec Thenardier, ara vòsta mainada…

Eth senhor Blanc responec sense era mendre afectacion aparenta:

- Sabi pas se qué voletz díder.

- Vai, seguitz, didec Thenardier; e se metec de nauèth a dictar: “Vene de seguit: qu’è besonh absoludaments de tu. Era persona que t’autrejarà aguesta carta ei era encargada d’amiar-te entà on sò jo. Te demori. Vene damb confiança.”

Eth senhor Blanc ac auie escrit tot. Thenardier higec:

- A!, esfaçatz *vene damb confiança* aquerò poirie hèr a supausar qu’era causa non ei normau, e qu’era mensfidança ei possibla.

Eth senhor Blanc esfacèc es tres paraules

- Ara, seguic Thenardier, signatz… Com vos cridatz?

Eth presoèr deishèc era pluma e preguntèc:

Entà qui ei aguesta carta?

- Tè!, que ja vo’n sabetz, responec Thenardier; entara mainada; que vengui de dider-vos-ac.

Qu’ère evident que Thenardier evitaue nomentar ara joena que se tractaue.

Didie “era Alausa”, didie, “era mainada”, mès que non prononciaue eth sòn nòm. Precaucion d’òme adreit, sauvant eth sòn secret dauant des sòns complices. Díder eth nòm qu’aurie estat autrejar-les tot eth “negòci”, e ensenhar-les mès de çò qu’auien besonh de saber.

Repliquèc:

- Signatz. Quin ei eth vòste nòm?

- Urban Fabre, didec eth presoèr.

Thenardier, damb eth movement pròpi d'un gat, se metec era man ena pòcha e treiguec eth mocador cuelhut ath senhor Blanc. Cerquèc era mèrca e s'apressèc ena lum.

- U.F. Qu'ei aquerò. Urban Fabre. Plan, donc, signatz U.F.

Eth presoèr signèc.

- Coma que hèn manca es dues mans entà barrar era carta, balhatz-la-me, la barrarè jo.

Hèt aquerò, Thenardier higec:

- Metetz ena envolòpa: *Senhoreta Fabre*, e era vòsta casa. Me'n sai que vos estatz pas guaire luenh d'aciu, enes entorns de Santiago de Haut-Pas donques qu'aquiu vietz a missa cada dia; que non me'n sai deth carrèr. Ja veigui que comprenetz era vòsta situacion. Coma que non auetz mentit en díder eth vòste nòm, tanpòc mentiratz ena vòsta adreça. Botatz-la vos madeish.

Eth presoèr s'estèc un moment cogitós, dempús cuelhec era pluma e escriuec:

"Senhoreta Fabre, casa deth senhor Urban Fabre, carrèr Sant Dominique d'Enfer. numèro 17."

Thenardier cuelhec era carta damb ua sòrta de convulsion febrila.

- Hemna!, didec.

Era Thenardier acodic.

- Cuelh aguesta carta. Ja sabes se qué te cau hèr. Baish i a un coche. Partís de seguit, e torna idem.

E en tot dirigir-se ar òme deth garròt, higec:

- Tu, que t'as trèt eth tapaboques, acompanha ara ciutadana. Pujaràs darrèr deth coche. Ja sabes a on è deishat eth "veïculòt".

- Òc, responec er òme.

E, deishant eth sòn garròt en un cornèr, seguic ara Thenardier.

Quan ja se n'anauen, Thenardier treiguec eth cap pera pòrta miei dubèrta e cridèc en correder:

- Tie compde de non pèrder era carta, pensa qu'amies en era dus cent mil francs.

Era votz ronca dera Thenardier responec:

- Non te'n hèsques, que me l'è botada en pitrau.

Non s'auie passat ua menuta quan s'entenec er esclafit d'un soriac qu'anèc amendrint e s'amortèc ara pressa.

- Plan!, gasulhèc Thenardier. Qu'amien un bon pas. Se corren d'aguesta sòrta, era ciutadana aurà tornat en tres quarts d'ora.

Apressèc ua cagira ena humeneja e se seiguec crotzant es braci e presentant es sues bòtes hangassejades en radiador.

- Qu'è hered enes pès, didec.

Non quedauen en humarau damb Thenardier que cinc bandits. Aqueri òmes, a trauèrs des sues masques e dera linha nera que caperant-les eth ròstre hegen d'eri, a causida o a gust dera pòur, carboèrs, neri o diables, auien ua mina embotada e trista; se vedie qu'executauen eth crim coma un trabalh quinsevolh, tranquillaments, sense colèra e sense pietat, damb ua cèrta espècia d'engüeg. Se trapauen en un cornèr apileradi coma bèsties e carauen. Thenardier se cauhaue es pès. Eth presoèr auie tornat a quèir ena sua taciturnitat. Ua ombriua cauma auie succedit ath herotge estrepit qu'aumplie eth humarau uns moments abans.

Era candèla, qu'auie costat un enòrme blese, illuminaue a penes era casina; eth huec s'amendrie e toti aqueri caps monstruosi projectauen ombres difòrmes enes parets e en solèr de naut.

Non s'entenie mès bronit qu'era tranquilla respiracion deth vielh embriac que dormie.

Mario demoraue damb ansietat, tostemp creishenta. Er enigma qu'ère mès impenetrable que jamès. Qui ère aquera "mainada" que Thenardier auie cridat era Alausa? Ère era sua "Ursula"? Eth presoèr non auie semblat

esmoigut en enténer eth nòm d'Alausa e auie responut çò de mès naturau deth mon: "Sabi pas se qué voletz díder".

Per çò d'aute, es dues letres U.F. qu'èren explicades, ère Urban Fabre, e Ursula non se cridaue ja Ursula. Aquerò ère çò que Mario vedie claraments. Ua sòrta de fascinacion orribla lo tenguie clauat en sòn lòc, d'a on observaue e dominaue tota era scèna. Qu'ère aquiu, lèu incapable de reflexion e de movement, coma anelit per tantes abominables causes vistes tant d'apròp. Demoraue quauque incident, qu'ei parièr quin que siguesse, en non poder arremassar es sues idies e non saber quin partit cuélher.

"De quinsevolh manèra, didie, s'era Alausa ei era, la veirè, pr'amor qu'era Thenardier se la harà a vier aciu. Alavetz tot que s'acabarà: darè era mia vida e era mia sang, s'ei de besonh, mès que la desliurarè. Arren m'arturarà."

Atau se passèc mieja ora. Thenardier semblaue negat en ua tenebrosa meditacion; eth presoèr non se botjaue. Ça que la, a intervaus, e de hège quauqui instants, s'entenie un petit bronit sord entath cant deth presoèr.

De pic Thenardier apostrofèc ad aguest:

- Senhor Fabre, escotatz çò que vos vau a díder.

Aguestes pòques paraules semblauen balhar eth principi a ua declaracion. Mario agudèc era aurelha. Thenardier seguic:

- Era mia hemna tornarà, non vos despacientetz. Pensi qu'era Alausa ei vertadèraments era vòsta hilha, e me semble fòrça naturau que vo'la sauvetz. Mès escotatz çò que vos vau a díder: damb era vòsta carta, era mia hemna vierà a cercar-la. Que l'è dit ara mia hemna que vestisse coma auetz vist, pr'amor qu'era vòsta hilha consentisque seguir-la sense dificultat. Es dues pujaràn en coche e eth mèn camarada darrèr d'eth. Que i a en bèth lòc, dehòra d'ua des barralhes ua "veïculòt" premanit damb dus bons shivaus. Amiarà aquiu ara vòsta hilha; baisharà deth coche; eth mèn camarada pujarà damb era en "veïculot" e era mia hemna tornarà aciu tà dider-vos: "Que ja ei hèt". Ara vòsta hilha non li haràn cap de mau: eth "veïculòt" l'amiarà entà un lòc a on estarà tranquilla, e tanlèu m'ajatz balhat aguesti dus cent mil francs vos serà entornada. Se hètz que

m'agarren, eth mèn camarada balharà eth còp de gràcia ara Alausa e to s'aurà acabat.

Eth presoèr non badec boca. Dempús d'ua pausa Thenardier contunhèc:

- Coma vedetz ei plan simple. Que non se passarà arren de dolent, se vos non voletz que se passe. Jo vos digui çò que i a, vos prevengui entà que vo'n sapiatz.

S'arturèc; eth presoèr non trinquèc eth silenci e Thenardier seguic:

- Quan era mia esposa age vengut e me digue: "Era Alausa ei en camin", vos deisharam anar, e poderatz vier a dormir ena vòsta casa. Ja vedetz que non auem males intencions.

Imatges espaventoses passèren pera imaginacion de Mario. Com! Aquera joena que panauen, non serie amiada aciu? Un d'aqueri monstres se la harie a vier ena escurina? Entà on…? E se siguesse era! Plan qu'ere era. Mario sentie que se paralisaue e s'amortauen es batecs deth sòn còr. Qué hèr? Disparar eth tret? Botar enes mans dera justícia a toti aqueri miserables? Mès non per aquerò deisharie d'èster dehòra de quinsevolh posita er orrible òme deth garròt damb era joena e Mario pensaue en aguestes paraules de Thenardier, qu'era sua sagnosa significacion entrevedie: *Se me hètz a cuélher, eth mèn camarada balharà eth còp de gràcia a Alausa*.

Ara que ja non l'arturaue eth testament deth coronèl, senon tanben eth sòn madeish amor, eth perilh dera qu'estimaue.

Aguesta espaventosa situacion, que se tardaue ja hège mès d'ua ora, cambiaue d'aspècte en cada moment. Mario qu'auec era fòrça de passar revista successiuaments as mès ponhentes conjectures, cercant ua esperança sense trapar-la. Eth revolum des sòns pensaments contrastaue damb eth funèbre silenci dera tuta.

Ath miei d'aqueth silenci s'entenec eth bronit dera pòrta deth carrèr, que se daurie e dempús se barraue.

Eth presoèr hec un movement enes sues ligadures.

- Vaquí ara ciutadana, didec Thenardier.

A penes venguie de parlar, quan, plan que òc, era Thenardier se precipitèc en quarto, estofada, sufocada, panteishant, ahlamejant es uelhs e cridèc, picant damb es sues manòtes sus es dues cueishes ath còp:

- Adreça faussa!

Eth bandit qu'auie anat damb era entrèc darrèr, e se filèc entà cuélher eth sòn garròt.

- Adreça faussa?, repetic Thenardier.

Era hemna repliquèc:

- Arrés , en carrèr de Sant-Dominique, numèro 17, que non i viu cap Urban Fabre. Arrés balhe rason d'eth.

Se posèc estofada, dempús seguic:

- Guarda, Thenardier, aguest vielh, que te l'a fotut; tu ès massa brave; ja ac ves, jo ath tòn lòc, l'auria esbuderat entà començar, e se se m'auesse revoutat que l'auria codut viu. Que l'aurie calut parlar e díder a on s'està era sua hilha e a on a eth gat. Atau auria manejat jo aguest negòci. Pro diden qu'es òmes son mès bèsties qu'es hemnes. Arren. Que non i a arrés en numèro 17. Qu'ei ua pòrta-cochera plan grana. En carrèr de Saint-Dominique que non i a degun senhor Fabre; e a córrer, e damb estrea ath menaire e tot! Que l'è parlat ath portièr e ara portièra qu'ei ua bona hemna, e non lo coneishen.

Mario alendèc: Era Ursula o era Alausa, aquera que non sabie se com cridar-la, qu'ère sauvada.

Thenardier, tant qu'era sua hemna, exasperada, sorrisclaue, s'auie seigut sus era taula; s'estèc quauqui moments sense prononciar ua paraula, botjant era cama dreta que penjaue, e guardant eth horneth de carbon damb aspècte de meditacion sauvatge.

Fin finau, li didec ath presoèr damb un inflexion de votz lenta e particularaments herotge:

- Adreça faussa!, qué ei, donc, çò que demoraues?

- Guanhar temps!, cridèc eth presoèr damb votz sonora.

E en madeish instant secodic es sues ligadures: qu'èren talhades. Eth presoèr solet ère estacat at lhet en ua cama.

Abans qu'es sèt òmes auessen auut eth temps de compréner era situacion e de lançar-se sus eth, eth senhor Blanc s'ajoquèc ena humeneja, estenec era man en hornèth de cauhatge, dempús se lheuèc e Thenardier, era sua hemna e es bandits refusadi per estonament ath hons dera tuta, lo vederen estonadi quilhar peth dessús deth sòn cap eth talhant rosent que d'eth se despenie ua claretat sinistra, lèu liure en formidabla actitud.

En sumari que mès endauant dèc lòc eth crim deth casalon de Gorbeau, cònste que quan era policia hec un des sòns reconeishements trapèc en humarau un sòu talhat e trabalhat d'ua forma especiau. Aqueth sòu qu'ère ua des meravilhes d'industria qu'era paciéncia dera preson engendre enes tenèbres, e entà es tenèbres, meravilhes que non son ua auta causa qu'esturments d'evasion. Aguesti productes orribles e delicadi, art prodigiós, son ara bijutaria çò qu'es metafòres deth *calò* son ara poesia. Que i a Benveutos Cellini enes presons, madeish que i a Villon en idióma. Eth malerós qu'aspire ara libertat trape, quauqui viatges sense esturments, damb un cotelon, damb un guinhauet vielh, era manèra de ressegar un sòu en dues huelhes primes, de uedar aguestes sense tocar ara impression monetària e de practicar un bisèl o ua escroa sus eth talh deth sòu, de sòrta qu'es dues huelhes se posquen apegar de nauèth. Atau se junhen e se desseparen a volentat, formant ua caisha. En aquera caisha s'amague un ressòrt de relòtge, e aguest ressòrt, ben manejat, talhe es grilhs e es barres de hèr. Se cre qu'un malerós forçat non a qu'un sòu; arren d'aquerò, qu'a era libertat. Un sòu d'aguesta sòrta siguec çò que trapèc era policia enes sues cèrques ulteriores, dubèrt e en dus tròci sus eth lhet ath cant dera hièstra. Se desnishèc tanben, ua petita ressèga d'acèr blavit que se podie amagar en sòu. Qu'ei probable qu'en moment qu'es bandits escorcolhèren ath presoèr, amièsse damb eth aguest sòu, qu'artenherie amagar ena sua man, e que en auer de seguit era man liura, lo dauric e se servic dera ressèga entà talhar es còrdes que l'estacauen, çò qu'explicarie eth leugèr bronit e es movements lèu imperceptibles que Mario auie observat.

En non auer pogut baishar per pòur de descurbir-se, non auie talhat es ligams dera sua cama quèrra.

Es bandits s'auien remetut dera sua prumèra suspresa.

- Non te'n hèsques, didec eth Colmenero a Thenardier. Qu'ei encara estacat en ua cama, e non se n'anirà, que jo responi; donques qu'è estat jo que l'a estacat aguesta cama.

Ça que la, eth presoèr lheuèc era votz:

- Qu'ètz uns miserables; mès era mia vida non vau era pena que sigue tan defenuda! Per çò de pensar-vos que me haratz parlar, que me haratz escríuer çò que jo non voi escríuer, que me haratz díder çò que jo non voi díder…

Se quilhèc era manja deth braç quèr, e higec:

- Guardatz.

Ath madeish temps estirèc eth braç e botèc sus era carn nuda eth talhant rosent qu'auie ena man dreta, cuelhut peth mange de husta.

S'entenec eth carrinclar dera carn usclada, s'escampilhèc peth humarau era flaira pròpia des quartos de torment. Mario trantalhèc, arraulit d'orror, es madeishi bandits s'estrementiren; eth ròstre der enigmatic ancian a penes se contreiguec, e tant qu'eth hèr rosent se calaue ena herida humejanta, impassible, e lèu august, tachaue en Thenardier era sua polida guardada, sense òdi, a on eth dolor s'esbugassaue jos ua majestat serena.

Enes natures granes e escuelhudes era resisténcia dera carn e des sentits, quan son objècte deth dolor fisic, que hèn a gésser era amna, e la hèn aparéisher en front, coma es revòutes dera soldadesca hèn aparéisher ath capitan.

- Miserables!, didec. Non vos cau mès pòur de jo qu'eth que jo me cau de vosati.

E arrincant eth talhant dera herida lo lancèc pera hièstra qu'auie quedat dubèrta; er orrible esturment rosent despareishec virant ena escurina, en to quèir luenh, e amortar-se ena nhèu.

Eth presoèr higec:

- Hètz de jo çò que volgatz.

Qu'ère ja desarmat.

- Tietz-lo!, cridèc Thenardier.

Dus bandits l'agarrèren des espatles e eth mascarat damb votz de ventrilòc se botèc dauant, prèst a hèr-li sautar eth crani d'un còp de clau, ath mendre movement.

En aqueth moment Mario entenec peth dejós d'eth, en extrèm inferior deth tenhat, de sòrta que non podie veir as que parlauen, aguest collòqui sostengut en votz baisha:

- Que non i a cap aute remèdi. Esboderatz-lo.

- Aquerò.

Qu'èren eth marit e era hemna que celebrauen conselh.

Thenardier partic lentaments entara taula, dauric eth calaish e cuelhec eth guinhauet.

Mario tormentaue era culassa dera pistòla. Perplexitat inausida! Que hège ua ora que se lheuauen dues votzes ena sua consciéncia; era ua que didie que respectèsse eth testament de sa pair, era auta li cridaue qu'ajudèsse ath presoèr. Aqueres dues votzes seguien sense posa era sua luta, que lo plaçauen ena agonia. Auie demorat vagaments, enquia aqueth moment, trapar ua manèra de conciliar es dus déuers; mès arren possible auie gessut. Mentretant, eth perilh s'esdegaue; qu'auie ja depassat eth darrèr limit dera demora; Thenardier, a quauqui passi deth presoèr, pensaue damb eth guinhauet ena man.

Mario, hòl, passejaue era sua guardada ath sòn entorn, darrèr e maquinau recurs dera desesperacion.

De ressabuda s'estrementic.

A sòns pès, sus era comòda, un arrai de clara lua illuminaue e semblaue mostrar-li ua huelha de papèr. En aquera huelha liegec en linha escrita en gròssi caractèrs, aqueth madeish maitin, pera màger des hilhes de Thenardier:

- ES POLICIÈRS QUE SON AQUIU.

Ua idia, ua lum trauessèc era imaginacion de Mario: qu'ère eth miei que cercaue, era solucion d'aqueth orrible problèma que lo tormentaue: desliurar ar assassin e sauvar ara victima. S'ajulhèc sus era comòda estirèc eth braç, cuelhec eth papèr, arrinquèc doçaments un tròç de ges deth tenhat, l'estropec en papèr e lo lancèc peth horat en miei dera casina.

Que ja ere eth temps: Thenardier auie vençut es sòns darrèrs escrupuls o es sòns darrèrs temors e se filaue entath presoèr.

- Qu'an lançat quauquarren!, cridèc era Thenardier.

- Qué ei?, didec eth marit.

Era hemna s'auie lançat e auie recuelhut eth ges estropat en papèr qu'autregèc ath sòn marit.

- D'a on a vengut aquerò?, preguntèc Thenardier.

- Redena, per a on vòs qu'age entrat? Pera hièstra.

- Jo que l'è vist passar, didec eth Colmenero.

Thenardier destropèc ara prèssa eth papèr, e s'apressèc ena lum.

- Qu'ei era letra d'Eponina. Diables!

Hec un senhau ara sua hemna que s'apressèc viuaments, e li mostrèc er escrit en papèr, higent dempús damb votz sorda:

- Lèu! Era escala! Deishem eth porcèth ena arratèra e abandonem eth camp.

- Sense talhar eth còth ar òme?, preguntèc era Thenardier.

- Que non auem temps.

- Per a on?, preguntèc eth Colmenero.

- Pera hièstra, responec Thenardier. Donques qu'Eponina a lançat era pèira pera hièstra ei qu'era casa non ei enrodada per aguest costat.

Eth mascarat de votz de ventrilòc deishèc en solèr era sua clau, lheuèc es dus braci e barrèc tres còps es mans sense díder ua soleta paraula. Que siguec coma era votz de ramblah entà ua tripulacion. Es bandits que tenguien ath presoèr lo deishèren, en un virament de uelhs siguec

desvolopada era escala per dehòra dera hièstra e estacada solidaments ath marc damb dus ganchos de hèr.

Eth presoèr non botaue atencion en çò que se passaue ath sòn entorn. Que semblaue soniar o pregar.

Un còp prèsta era escala, Thenardier cridèc:

- Vene, hemna.

E se precipitec entara hièstra.

Mès quan anaue a sautar per era, eth Colmenero lo cuelhec bruscaments deth còth.

- Encara non, vielh comedian; dempús que nosati ajam gessut.

- Dempús de nosati, sorrisclèren es bandits.

- Be n'ètz de mainatges!, didec Thenardier; qu'em en tot pèrder eth temps. Es conilhèrs que ja mos estalonen.

- Plan, donc, didec un bandit, hèm a sòrts qui passarà prumèr.

Thenardier sorrisclèc:

- Qu'ètz lhòcos! Embriacs! Vai, quin revolum de pècs! Pèrder atau eth temps! Hèr ara sòrt, non ei vertat? Haram as chinos? Haram as palhes? Escriueram es nòsti nòms, les meteram en ua casqueta…

- Voletz eth mèn chapèu? cridèc ua votz deth lumedan dera pòrta estant.

Toti se virèren: qu'ère Javert.

Amiaue eth chapèu ena man, e l'estenie arrint.

XXI.- De com s'aurie de començar per cuèlher as victimes.

Javert en escurir auie apostat ara sua gent e eth madeish s'auie emboscat darrèr des arbes en carrèr Barralha des Gobelins, que daue tath casalon de Gorbeau per aute costat deth baloard. Qu'auie començat per daurir "era sua pòcha" pr'amor de méter en era as dues gojates encargades de susvelhar es entorns dera tuta. Mès solet auie pogut "engabiar" a Azelma. Eponina que non ère en sòn lòc; auie despareishut e non l'auie pugut agarrar. Dempús Javert s'auie metut ara demora, atentiua era aurelha ath senhau convengut. Es va-e-veni deth coche l'auien agitat fòrça. Fin finau, s'auie despacientat, e, *segur de qué aquiu i auie un nin,* segur d'èster "de sòrt" en auer coneishut a fòrça des bandits qu'auien entrat, acabèc per decidir-se a pujar, sense demorar eth tret.

Se rebrembarà qu'amiaue era clau de Mario.

Auie arribat a temps.

Es bandits, espauridi, se lancèren sus es armes qu'auien abandonat en moment d'evadir-se. En mens d'ua segonda, aqueri sèt òmes espaventosi s'acorropèren en actitud de defensa, er un damb eth sòn garròt, er aute damb era sua clau, un aute damb era sua barra de hèr, es auti damb estialhes, pinces e martèths. Thenardier cuelhec eth sòn guinhauet, era Thenardier cuelhec un enòrma pèira qu'ère en cornèr dera hièstra e que servie entàs sues hilhes d'escabèl.

Javert se botèc eth sòn chapèu, dèc dus passi peth quarto damb es braci , eth baston jos eth braç e er espadeta ena gaina.

- Haut, haut!, didec. Que non gesseratz pera hièstra senon pera pòrta. Qu'ei de mès bona santat. Qu'ètz sèt, nosati èm quinze. Non mos aganchem coma guanhapans. Siguetz boni gojats.

Eth Colmenero treiguec ua pistòla qu'amiaue amagada jos era ròba, e la metec ena man de Thenardier en tot dider-li ara aurelha:

- Qu'ei Javert. Jo non gausi tirar contra aguest òme. Gauses tu?

- Macarèu!, responec Thenardier.

- Plan, donc, tira-li.

Thenardier cuelhec era pistòla e afustèc a Javert.

Aguest, que se trapaue a tres canes, lo guardèc fixaments e se contentèc a dider-li:

- Non tires, que n'auràs besonh.

Thenardier sarrèc eth gisclet: eth tret non gessec.

- Be t'ac didia jo!, exclamèc Javert.

Eth Colmenero lancèc era sua maça as pès de Javert.

- Qu'ès eth rei des diables! Me rendi.

- E vosati?, preguntèc Javert as auti bandits.

- Nosati tanben.

Javert repetic damb cauma:

- Plan, donc; ja didia jo qu'ètz bona gent.

- Solet demani ua causa, didec eth Colmenero, e ei que non se me remisque eth tabac tant que siga en croton.

- D'acòrd, didec Javert.

E, virant-se e cridant:

- Entratz ja, didec.

Ua esquadra de municipaus, sabre en man, e d'agents armadi de maces e garròts se precipitèc ena cramba e estaquèc as bandits ara votz de Javert. Aquera multitud d'òmes, a penes illuminadi per ua candèla, aumplie d'ombra era tuta:

- Manetes entà toti!, cridèc Javert.

- Apressatz-vos un shinhau, sorrisclèc ua votz, que non ère votz d'òme, mès que d'era arrés aurie pogut díder: "ei votz de hemna".

Era Thenardier s'auie fortificat en un des angles dera hièstra, e ère era qu'auie lançat aqueth bram.

Es municipaus e es agents arreculèren.

S'auie trèt eth mocador; mès sauvaue eth sòn chapèu; eth sòn marit, ajocat darrèr d'era, despareishie, lèu, jos eth mocador queigut; ath delà, era lo caperaue damb eth sòn còs, lheuant damb ambdues mans peth dessús deth sòn cap era pèira, damb eth balançament d'un gigant que va a lançar ua arròca.

- Compde!, cridèc.

Toti se refugièren en correder, deishant un gran tròç desèrt en miei deth humarau.

Era Thenardier dirigic ua guardada as bandits que s'auien deishat estacar e gasulhèc damb accent guturau e raucós:

- Covards!

Javert arric e s'auancèc entar espaci uet qu'era Thenardier abraçaue damb es sues guardades herotges.

- Non t'aprèsses! Ve-te'n, cridèc, o t'estronhi!

- Quin bon granadèr!, exclamèc Javert. Vai, encara qu'ages barba coma es òmes, jo qu'è ungles coma es hemnes.

E seguic auançant.

Era Thenardier, desgahonada e temibla, dauric es cames, s'inclinèc entà darrèr e lancèc era enòrma pèira entath cap de Javert damb hòla furia. Javert s'ajoquèc, era pèira passèc peth dessús d'eth, tumèc ena paret deth dauant, arrincant un gran tròç de ges e tornèc, rebotant d'un angle en aute, a trauèrs deth humarau, erosaments uet, a morir enes pès de Javert.

En madeish instant, aguest arribaue ath cant dera parelha Thenardier. Ua des sues amples mans queiguec sus era espatla dera hemna e era auta sus eth cap deth marit.

- Es manetes!, cridèc.

Es policièrs entrèren ara prèssa, e quauques segondes dempús era orde de Javert ère ja executada.

Era Thenardier, adondada, guardèc es sues mans estacades e es deth sòn marit, se deishèc quèir en solèr, e exclamèc plorant:

- Hilhes mies!

- Que ja son ena ombra, didec Javert.

Mentretant, es agents auien descubèrt ar embriac esclipsat, darrèr dera pòrta, e lo secodien. Se desvelhèc gasulhant:

- Auem acabat, Jondrette?

- Òc, responec Javert.

Es sies bandits estacats èren de pès; sauvauen encara es sues cares de hantaumes: tres, mascaradi de nere; tres, damb era cara caperada.

- Sauvatz-vos es vòstes masques, didec Javert.

E, en tot passar-les revista damb era guardada d'un Federic II ena parada de Posdamb, les didec as tres "fumistes":

- Bona net, Colmenero; bona net, Brujon; bona net, Dus Milèrs.

Dempús, virant-se cap as tres desguisadi, li didec ar òme dera maça:

- Bona net, Tragamar.

E ar òme deth garròt:

- Bona net, Babet.

E ath ventrilòc:

- Salut, Sonesòs.

En aqueth moment, vedec ath presoèr des bandits, que, dès era entrada des agents de policia non auie prononciat ua soleta paraula e s'estaue damb eth cap clin.

- Destacatz ath senhor, didec Javert, e qu'arrés gesque.

Dit aquerò, se seiguec soberanaments dauant dera taula, a on i auie era candèla e eth tintèr, treiguec un papèr sagerat dera pòcha e comencèc eth somari.

Dempús qu'escriuec es prumères linhes, que son es formes de tostemp, lheuèc era vista.

- Que s’aprèsse eth cavalièr qu’aguesti senhors auien estacat.

Es agents guardèren ar entorn.

- E plan, preguntèc Javert, a on ei?

Eth presoèr des bandits, eth senhor Blanc, eth senhor Urban Fabre, eth pair d’Ursula o dera Alausa, qu’auie despareishut.

Era pòrta ère vigilada, mès era hièstra non n’ère. Tanlèu se vedec liure, e mentre Javert hège eth somari, se profitèc dera confusion deth revolum, dera multitud, dera escurina e d’un moment qu’era atencion non ère tachada en eth, entà lançar-se pera hièstra.

Un agent correc entada era e campèc. Que non se vedie arren dehòra.

Era escala de còrda tremolaue encara.

- Diables!, didec Javert entre dents; aguest deuie èster eth mielhor de toti.

XXII.- Eth mainatge que ploraue en volum dusau.

Londeman deth dia que se verifiquèren aguesti eveniments ena casa deth baloard der Espitau, un gojat, que semblaue vier deth costat deth pònt d'Austerlitz, pujaue peth carreron dera dreta, de cap ara barralha deth Fontainebleau. Ère net barrada. Aqueth gojat ère palle, escanaulit; anaue vestit de pelhòts, damb un pantalon de tela en mes de hereuèr, e cantaue tot enventit.

Ena cantoada deth carrèr deth Petit-Banquier, ua vielha acorbaishada escorcolhaue en un molon de dèishes, ara lum deth fanau. Eth gojat l'emposséc en passar e dempús arreculèc, sorrisclant:

- Cara! E jo qu'èra qu'ère aquerò un enòrme gosset!

Prononcièc era paraula enòrme per dusau viatge damb ua roncadera guturau e borlesca que solet letres majuscules pòden exprimir: un enòrme, un ENÒRME gosset!

Era vielha s'incorporèc furiosa

- Brigand! Coquin!, gasulhèc. Se jo non auessa estat inclinada, que sai a on t'auria flocat era punta deth pè.

Eth gojat ère ja a ua cèrta distància.

- Quis! Quis!, Vai!, ja veigui que non m'auia enganhat!

Era vielha, estofada d'indignacion, se lheuèc e eth resplendor dera lantèrna dèc totafèt ena cara livida, angulosa e arropida, damb pautes de poth que li baishauen enquia lèu es angles dera boca. Eth còs se perdie ena ombra e solet se vedie eth cap. Que s'aurie pogut díder qu'ère era masca dera decrepitud rebracada per ua claror quinsevolh enes tenèbres. Eth gojat la guardèc atentiu.

- Aguesta senhora, didec, que non a era sòrta de beresa que me convie.

E seguic eth sòn camin, tornant a cantar:

Mambrú se n'anèc ena guèrra,

montat en ua gosseta;

Mambrú se n'anèc ena guèrra,

sabi pas quan tornarà.

En acabar eth quatau vèrs se posèc. Qu'auie arribat en numèro 50-52, e en trapar era pòrta barrada, auie començat a flocar, sus era, patacs e còps de talon sonors e eroïcs, que hègen veir mèsalèu es sabates d'òme qu'amiaue, qu'es pès de mainatge qu'auie.

Mentretant, aquera madeisha vielha qu'auie trapat ena cantoada deth carrèr Petit-Banquier corrie ath sòn darrèr cridant e prodigant gèsti exageradi.

- Qué ei aquerò? Qué ei aquerò? Bon Diu! Que hèn quèir era pòrta! Esbaucen era casa!

Es còps de pè contunhauen.

Era vielha cridaue damb tota era fòrça deth morir:

- Atau s'apraien es causes ara!

De pic s'arturèc: qu'auie arreconeishut ath coquin.

- Tè! Qu'ès tu, Satanàs?

- Vai! Qu'ei era vielha, didec eth gojat. Bona net, tia Bougoncha. Que vengui a veir as mèns pairs.

Era vielha responec damb ua potèla complicada, admirabla improvisacion der òdi treiguent auantatge dera caducitat e dera lejor, que malerosaments se perdec enes tenèbres.

- Que non i a arrés, masqueta.

- Bè!, repliquec eth gojat, a on ei eth mèn pair?

- Ena preson dera Fòrça.

- Vai! E era mia mair?

- Ena de Sant Latzèr.

- Plan ben. E es mies fraies?

- Enes Magdalenes.

Eth gojat se rasquèc era aurelha, guardèc ara tia Bougon e didec:

- A!

Dempús hec repè e ath cap d'un moment era vielha, que s'auie demorat en lumedan dera pòrta, l'entenec que cantaue damb votz clara e juvenila en tot perder-se entre es olms neri, que s'estrementien dauant era bohada deth vent d'iuèrn:

Mambrú se n'anèc ena guèrra,

montat en ua gosseta;

Mambrú se n'anèc ena guèrra,

sabi pas quan tornarà.

Se tornarà tara Pasca,

o tara Trinitat.

Conselh Generau d'Aran

Generalitat de Catalunya
Generalitat de Catalonha

Obra Social "la Caixa"

BAQUEIRA/BERET